

ბორა ფერაძე

პროკურატურის ისტორიისათვის
საქართველოში

ნაწილი I

VI-VIII ს.ს.

სახელმწიფო და პროკურატურა ის სამართლებრივი ინსტიტუტებია, რომელთაც მჭიდრო თანამშრომლობისა და „შესაშური ერთგულების“ ხარჯზე, წარმატებით გაუძლეს დროის გამოცდას და საუკუნეებია მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ, როგორც ახალი სამართლებრივი ხედვის, ისე საზოგადოების იურიდიული ყოფისა და ზოგადად ეროვნული მართლშეგნების ფორმირების პროცესში. მრავალათასწლიანი წარსულის მიუხედავად, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის მეცნიერული კვლევა-დამუშავება მხოლოდ XVIII საუკუნეში დაიწყო. რაც შეეხება პროკურატურასა და ზოგადად სახელმწიფო ბრალდების მხარდაჭერასთან დაკავშირებულ ინსტიტუტებს, შეიძლება ითქვას, რომ მათი მრავალსაუკუნოვანი, ძალზე მნიშვნელოვანი საქმიანობის შესახებ ერთიანი, თანმიმდევრული გამოკვლევა დღემდე არ არსებობს.

სწორედ ამ ხარვეზის შესავსებად, რამდენიმე წლის წინ მთავარ პროკურატურაში, დაიწყო სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოები თემაზე: „პროკურატურის ისტორიისათვის საქართველოში“. რაშიც უდავოდ დიდია 2012-2015 წლებში საქართველოს მთავარი პროკურორების, ბატონების: არჩილ კობლაშვილისა და გიორგი ბაღაშვილის წვლილი, უწყების ამჟამინდელი ხელმძღვანელის, ქვეყნის ისტორიაში პირველი არჩეული მთავარი პროკურორის, ბატონ ირაკლი შოთაძის დამსახურება.

მაღლობა გვინდა გადაუხადოთ ასევე თინათინ წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, იურიდიული ფაკულტეტის შესაბამისი მიმართულებების (სამართლის ისტორია, სისხლის სამართალი, სისხლის სამართლის პროცესი), პროფესორ-მასწავლებლებსა და მეცნიერ თანამშრომლებს, ამავე უნივერსიტეტში ფილოლოგთა ფაკულტეტი თაობის აღმზრდელს, ქალბატონ ცირა ჩიკვაძეს, პროექტისადმი გამოჩენილი ყურადღებისა და წიგნზე მუშაობის პროცესში გაწეული უანგარო დახმარებისთვის.

რაც შეეხება თავად ნაშრომს, როგორც ყოველი პირველი მცდელობა, ხარვეზებისგან დაცული, რასაკვირველია, ვერც ის იქნება, თუმცა ძალისხმევა არ დაგვიკლია მოგვეძებნა და საკუთარ ხედვასთან ერთად მკითხველისთვის მოგვეწოდებინა ისტორიულ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში მოძიებული მასალა, VI-XVIII საუკუნეებში სისხლის სამართლებრივი დევნისა თუ სახელმწიფო ბრალდების მხარდამჭერი ინსტიტუტების საქმიანობის შესახებ. საკითხზე მსჯელობას ვინწყებთ: VI საუკუნეში ლაზიკაში შემდგარი სასამართლო პროცესით და მასზე ქართველ სახელმწიფო ბრალმდებელთა (კოლხ დარბაისელთა) წარმატებული გამოსვლით; ვაგრძელებთ XI-XII საუკუნეებში სამძებრო ინევიზიციური პროცესის შემოსვლასთან ერთად მპარავთმეძებლის თანამდებობის შემოღებით და ვასრულებთ მსჯელობას XVI-XVIII საუკუნეებში იმავე, ან მსგავსი ფუნქციებით აღჭურვილი მოხელეების: მეკობრეთმეძებნის, ხევისათვის, მდივანზევისა და ზოგადად, ხელჯოხიანთა ინსტიტუტის ძალზე საინტერესო საქმიანობით. ნაშრომში განხილულია ასევე ქართველ მპარავთმეძებელთა და ფრანგ სამეფო პროკურორთა შესაძლო სამართალმემკვიდრეობის საკითხი.

წიგნი განკუთვნილია როგორც უწყებრივი სარგებლობისთვის, გამომძიებლებისთვის, პროკურორებისთვის, აგრეთვე საქართველოს პროკურატურის ისტორიით დაინტერესებული მკითხველთა ფართო წრისათვის.

ავტორისაგან

რედაქტორი: პროფესორი **ნუგზარ სურგულაძე**

© გამოცემლობა „მერიდიანი“, 2017

© გოჩა ფერაძე

ISBN 978-9941-25-342-3

Office of the Chief Prosecutor of Georgia

Gocha Pheradze

**The History of Prosecution Service
In Georgia**

Part I

(6th-18th centuries)

**Tbilisi
2017**

The state and Prosecution Service are the institutions, which owing to close cooperation and „enviable faithfulness“, successfully passed through time trial and for centuries have been playing an important role in the process of formation of national legal consciousness, as well as new legal vision. Despite its multi millennia statehood, the scientific research of Georgian state and its legal history, as you know, started relatively late, in 18th century. As for the Prosecution Service and, generally, the institutions of state accusation, we must admit that till now, there has not existed a serious, consistent monograph on this subject.

In order to fill this gap, a few years ago, at the Office of the Chief Prosecutor, we started intensive scientific-research work on „The History of the Prosecution Service in Georgia“. Archil Kbilashvili and Giorgi Badashvili, the consecutive Chief Prosecutors of Georgia in 2012-2015, made great contribution in this work, as well as, Irakli Shotadze, the first elected Chief Prosecutor of Georgia.

We would also like to express our gratitude to professors and scientific research workers of Tinatin Tsereteli Institute of State and Law, and Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, who do research in corresponding fields (history of law, criminal law, process of criminal law). We express our special thanks to Tsira Chikvaidze, for her attention and great assistance in our work.

As for the monograph itself, as every first attempt, it might have some drawbacks, but we did our best to find and research historic data, based on our scientific vision. We have studied quite a long period based on historic sources and scientific literature. We started from the 6th century trial in Lazika, and successful performance of Georgian state accusers (Colchis Nobility). We went through the 11-12th centuries with its inquisitorial processes and the introduction of the position of „thief searchers“ (mparavtmedzebeli), and looked into the 6 -18th centuries with very interesting activities, ascribed to „mekobretmdzebneli“, „khevistavi“, „mdivan-begi“, and the institute of „kheljokhianebi“. We finish our research with the discussion on the legal heritage issues of „thief searchers“ and the institution of French royal prosecutors.

The monograph is recommended to professional workers, investigators, prosecutors, and general public, interested in the history of the Prosecution Service of Georgia.

From Author

შესავალი

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის თანახმად: „პროკურატურა სისხლისსამართლებრივი დევნის ორგანოა. ამ ფუნქციის შესრულების უზრუნველსაყოფად პროკურატურა ახორციელებს გამოძიების საპროცესო ხელმძღვანელობას. პროკურატურა ამ კოდექსით გათვალისწინებულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით, სრული მოცულობით ატარებს დანაშაულის გამოძიებას, სასამართლოში მხარს უჭერს სახელმწიფო ბრალდებას“¹.

გარდა აღნიშნულისა, „პროკურატურის შესახებ“ კანონის მესამე მუხლის მიხედვით: პროკურატურა ზედამხედველობს კანონის ზუსტსა და ერთგვაროვან შესრულებას ოპერატიულ-სამძებრო ორგანოების საქმიანობისას; კანონმდებლობით დადგენილი წესით თავად ახორციელებს ამ სახის საქმიანობას; ამონებს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა უფლებების დარღვევის ფაქტებს და ასრულებს საპროცესო მოვალეობებს დაკავების ადგილებსა და პენიტენციურ და სხვა დაწესებულებებში, რომლებიც სასჯელს ან სასამართლოს მიერ დანიშნულ სხვა იძულებითი ხასიათის ღონისძიებებს აღასრულებენ; კოორდინაციას უწევს დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლას და სხვა.²

ამდენად, მოქმედ კანონმდებლობაზე თვალის ერთი გადავლენაც საკმარისია, რათა დაერწმუნდეთ, რამდენად მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის პროკურორთა საქმიანობა. ქვეყნის საგამოძიებო ქვედანაყოფებში ყოველდღიურად ათეულობით და ასეულობით სისხლის სამართლის საქმეზე ტარდება საგამოძიებო მოქმედებები; ყოველწლიურად მოსამართლეებს ათასობით სხვადასხვა კატეგორიის დამნაშავესთან: ქურდებსა, ყაჩაღებსა, თაღლითებსა, მკვლელებთან მიმართებაში გამოაქვთ გამამტყუნებელი განაჩენი. პროკურორი კი, სწორედ ის ერთადერთი საჯარო მოხელეა – ვისაც ყველა ამ საქმეზე, გამოძიების საპროცესო ხელმძღვანელობისა და სახელმწიფოს სახელით, ბრალდების მხარდაჭერის მეტად საპასუხისმგებლო მოვალეობა აკისრია.

ასეთია დღეს კანონმდებლის მიერ ნორმატიულ აქტებში ასახული ხალხის ნება და დამოკიდებულება პროკურატურისადმი. თუმცა, არანაკლებ საინტერესოა, ვინ ასრულებდა (ასრულებდნენ) სახელმწიფოსთვის ამ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას წარსულში, ძველ საქართველოში; როგორი იყო ჩვენი წინაპრების დამოკიდებულება ბრალმდებლის ინსტიტუტისადმი. დამოკიდებულება იმ საზოგადოებისა, რომლის სახელმწიფოებრივი ცხოვრებაც 2500 – 3000 წელს ითვლის და რომელსაც ორი ათას წელზე მეტია საკუთარი, უნიკალური დამწერლობა გააჩნია.

1 საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, მუხლი 32;

2 კანონი „პროკურატურის შესახებ“, მუხლი 3;

საკითხზე მუშაობისას არ გვაეინყდებოდა, რომ საქმე გვექონდა კულტურასთან, მათ შორის პოლიტიკური, სამართლებრივი აზროვნების კულტურასთან, რომლის შემოქმედნიც, ჯერ კიდევ 1500 წლის წინ, ქვეყნისთვის უმნიშვნელოვანეს გადაწყვეტილებებს, ორატორთა საჯარო პაექრობის საფუძველზე, ხმათა უმრავლესობით იღებდნენ. სამართლებრივ მემკვიდრეობასთან, რომელიც იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ დღესაც შეგვიძლია ვიამაყოთ 1000 წლის წინ, დიდი მამულიშვილის ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ დამუშავებული მოძღვრებით ბრალის განზრახი და გაუფრთხილებელი ფორმების შესახებ და სხვა.

ჩამოთვლილი არგუმენტები, აძლიერებდა ჩვენს ინტერესს საკვლევი თემისადმი და იმავდროულად, ზრდიდა პასუხისმგებლობას კვლევის შედეგებისადმი. არ უნდა დაგვეკარგა არც ერთი მარცვალი, ერის კულტურული მემკვიდრეობის საგანძურიდან, რამაც გაგვირთულა გადაწყვეტილების მიღება, რომელი ეპოქითა და სახელმწიფო ინსტიტუტით დაგვეწყო ამბის თხრობა. ბოლოს არჩევანი ძველი ქართული სახელმწიფო ინსტიტუტებიდან სასამართლოზე შევაჩერეთ. დაწესებულებაზე, რომელმაც სახელმწიფოს ისტორიულ ტიპებთან ერთად ბევრი და მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა. თუმცა, დღემდე რჩება იურისტთა შემოქმედებითი ჭიდილის, ბრალდებისა და დაცვის მხარეთა დაპირისპირების უძველეს და უცვლელ ასპარეზად.

რაც შეეხება ეპოქის თაობაზე არჩევნის გაკეთებას. ამ შემთხვევაშიც, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ სასამართლოს ინსტიტუტმა განსაზღვრა ჩვენი პოზიცია. საქმე ის გახლავთ, რომ პირველი წერილობითი დოკუმენტი, რომელშიც ქართველებს „დარბაისელი კოლხების“³ სახით ბრალმდებლის პოზიციაზე ვხედავთ სასამართლოსთანაა დაკავშირებული. მხედველობაში გვაქვს VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსის, პოეტისა და იურისტის⁴

3 ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე ძვ. წ. XVII საუკუნეში რეგიონში მცხოვრები ტომების გაერთიანების გზით შეიქმნა კოლხეთის ერთ-ერთი უძველესი სახელმწიფო (ბერძნ. Κοιχίς, kōi'k'is) – ხოლო კოლხებად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მცხოვრებ ძველ ქართველ ტომებს მოიხსენიებდნენ. თავად კოლხეთის სამეფო პირველად მოხსენიებულია ძველ ბერძენ ავტორებთან პინდარესა (ძვ. წ. 518 – 442) და ევროპული ტრაგედიის მამა ესქილესთან (ძვ. წ. 525 – 456). ის მოიცავდა: დღევანდელ აფხაზეთს, სამეგრელოს, სვანეთს, რაჭას, იმერეთს, გურიას, აჭარას, დღ. სოჭის მხარესა და თურქეთის რიზეს პროვინციას, ასევე ტრაპიზონისა და ართვინის პროვინციების მნიშვნელოვან ნაწილს. სამეფოს უმნიშვნელოვანესი ქალაქები იყო: დიოსკურია (რომაულად: სებასტოპოლისი, ამჟ.: სოხუმი), მასპანა (ამჟ.: შორაპანი), ფაზისი (ამჟ.: ფოთი), ქუთათისიუმი (ამჟ.: ქუთაისი) და სხვ.

4 აგათია სქოლასტიკოსი – (ლათ. Agathias Scholasticus, ბერძნ. Ἀγαθίας Σχολαστικός; 536 – 582წწ.) – ბიზანტიელი ისტორიკოსი, პოეტი და იურისტი. იურიდიული განათლება მიიღო ალექსანდრიასა და კონსტანტინოპოლში. იგი ეწეოდა საადვოკატო საქმიანობას, წერდა ლექსებს. განსაკუთრებით გაითქვა სახელი როგორც ეპიგრამების დიდოსტატმა. მის კალამს ეკუთვნის ისტორიული ხასიათის თხზულება „იუსტინიანეს მეფობის“ შესახებ. რომელიც ხუთი წიგნისგან შედგება და მასში აღწერილია იმპერატორ იუსტინიანეს საქმიანობა 552-558 წლებში. რიგ სხვა ისტორიულ ფაქტებთან ერთად,

აგათია სქოლასტიკოსის მიერ აღწერილი ლაზიკის მეფის გუბაზის მკვლელობასთან დაკავშირებული სასამართლო პროცესი, რომელიც 555 წელს დასავლეთ საქართველოში, ლაზიკის სამეფოს ტერიტორიაზე, შედგა.

უძველესი სასამართლო პროცესი ქართველ სახელმწიფო ბრალმდებელთა მონაწილეობით

„სარგებლობა და უკანონობა ერთმანეთის სანინაალმდეგო ცნებებია, შეურეველი რამ არის და მათი ერთად არსებობა შეუძლებელია.“

კოლხი ბრალმდებელი. ლაზიკა, VI საუკუნე.

ვიდრე უშუალოდ სასამართლო პროცესზე ვისაუბრებდეთ ისტორიას გავიხსენებდეთ, აღვნიშნავთ, რომ საქართველოს მიმზიდველი გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან გამომდინარე, მისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საკითხი მაშინაც განსაკუთრებული სიმწვავეთ იდგა. აღმოსავლეთ საქართველო (იბერია), რომელიც IV საუკუნის დასაწყისში გაქრისტიანდა, იმავე საუკუნეში, გაძლიერების გზაზე მდგომმა, სასანიანთა სპარსეთმა დაიპყრო.⁵ შესაბამისად, ქართლის მეფეები, რომელთაც საუკუნეების განმავლობაში რომის იმპერატორები მოკავშირეებად და მეგობრებად მოიხსენიებდნენ,⁶ იძულებული გახდნენ სპარსელებისთვის ხარკი ეხადათ.

სწორედ აგათია სქოლასტიკოსის წყალობით შემოგვრჩა უნიკალური ცნობები იმ დროს ლაზიკის სამეფოში მომხდარ უმნიშვნელოვანეს მოვლენებზე (მეფე გუბაზის მკვლელობა, ბიზანტია-სპარსეთის ომის მიმდინარეობა, მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმეზე შემდგარი სასამართლო პროცესი, მისი შედეგები და სხვ.);

5. 226 წელს 500 წლიანი მმართველობის შემდეგ (ძვ. წ-ალ. 250 წლიდან – ახ. წ-ალ. 226 წლამდე) პართიის იმპერიის მმართველი არშაკიდების დინასტია დაემხო და მისი ადგილი ახალმა სპარსულმა საგვარეულომ სასანიდებმა დაიკავეს. ამჯერად უკვე მათ გააგრძელეს მსოფლიო ბატონობისთვის ბრძოლა;

6 ამ თვალსაზრისით შეგვიძლია გამოვყოთ 120-170 წწ. იბერიის მეფის ფარსმან II ქველის ისტორია – რომელმაც თავისი მოქნილი პოლიტიკისა და სამხედრო სიძლიერის წყალობით გამეფებიდან საკმაოდ მოკლე ხანში დაახლ. 130 წლისთვის მთელი სამხრეთ კავკასია დაიმორჩილა: „ხოლო ფარსმან ქუელი იყო კაცი კეთილი და უხვად მომნიჭებული და შემნდობელი, ასაკითა შუენიერი, ტანითა დიდი და ძლიერი, მხნე მხედარი და შემმართველი ბრძოლისა...“-ო, წერდა ისტორიკოსი. მას ჯერ რომის იმპერატორ ადრიანესთან, ხოლო მოგვიანებით ახალ იმპერატორ ანტონინუს პიუსთან დაუმყარებია კეთილმეზობლური ურთიერთობები. იმპერატორის მიწვევით ოჯახითურთ რომსაც სწვევია და კოლოსუუმში, თავისი სამხედრო ოსტატობითა და მხედრებთან ერთად ჯირითით მასპინძლები აღფრთოვანებაში მოუყვანია. როგორც აღვნიშნეთ, რომის იმპერატორმა მარსის მინდორზე ცხენზე ამხედრებული ფარსმანის ქანდაკებაც კი დაადგმევინა. რაც შეეხება კიდევ ერთ დიდ მეზობელს, პართიის სამეფოს, ქრისტეშო-

არანაკლებ მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა. რომაელებსა და პონტოს სამეფოსთან წარმოებულმა განუწყვეტელმა ომებმა II საუკუნის დასაწყისში ძველი კოლხეთის სახელმწიფო რამდენიმე წერილ სამთავროდ დაშალა. მათ ყველას თავისი მთავარი ჰყავდა, რომელთაც მმართველობის უფლება უშუალოდ კეისრისგან ჰქონდათ მინიჭებული. III-IV საუკუნეებში დასახელებულ სამთავროებს შორის კოლხების მონათესავე ზანების ანუ ლაზების⁷ სამთავრო დანიშნურდა, რომელმაც მეზობელი მთავრები დაიმორჩილა და ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე საფუძველი ჩაუყარა ახალ სამეფოს. რომაელები მას მკვიდრი მოსახლეობის ლაზების სახელის გათვალისწინებით ლაზიკას,⁸ ადგილობრივი მოსახლეობა კი ეგრისის⁹ სახელით მოიხსენიებდა.

„ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებსაც მმრძანებლობენ, – ნერდა აგათია სქოლასტიკოსი, – ამაცობენ კოლხთა ძველი სახელითა და ზომაზე მეტად ქედმაღლობენ, შესაძლებელია, არც თუ ისე უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ მეგულება არც ერთი სხვა ესოდენ სახელგანთქმული და მორჩმული, როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მინანქლის სიჭარბითა და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიქცვიტით“.¹⁰

პირველ ხანებში ლაზიკის მეფეთა დამოკიდებულება რომაელებისადმი, იბერიის მეფეების მსგავსად, ძირითადად იმპერიის მტრების წინააღმდეგ

ბიდან II საუკუნის 50-იან წლებში ქართველები ფარსმანის სარდლობით მათ რამდენჯერმე დაპირისპირებიან და სასტიკად დაუმარცხებიათ. მეტიც, ფარსმანს პართიის დედაქალაქი ქტეზიფონიცი კი აუღია და პართიის მეფეს ვოლოგეზ III-ეს მხოლოდ დიდი ძლევისა და მუდმივი მშვიდობის აღთქმით დაუხსნია თავისი ქვეყანა;

7 როგორც აკადემიკოსი თინათინ ყაუხჩიშვილი შენიშნავდა, ლაზები ბერძნულ-ლათინურ წყაროებში პირველად ძვ.წ. I საუკუნეში მოღვაწე მწერლის მემონის: „პერაკლიდის ისტორიის“ ფრაგმენტებში გვხვდება (იხ. თ.ყაუხჩიშვილი – „ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.6, გვ.24, თბ. 1987წ.);

8 „ლაზიკა ანუ ეგრისის სამეფო იწყებოდა კავკასიონის ქედიდან და მდ. ბზიფის ხეობიდან (აფხაზეთში) და ვრცელდებოდა აჭარამდე სამხრეთით. აღმოსავლეთით ეგრისის სამეფოს საზღვარი გადიოდა შორაპანსა და სკანდაზე, რომლებიც ეგრისის ციხე-ქალაქები იყო. („საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წ., გვ.88);

9 „ეგრისი“ – „ქართული საისტორიო ტრადიციის მიხედვით, გარკვეული დროიდან დასავლეთ საქართველოს კრებსითი სახელია, ისევე, როგორც ბერძნულ-ლათინური წყაროებით „კოლხიდა“ (იხ. გ.გამყრელიძე „აზო – ფარნავაზის დროინდელი კოლხეთის ისტორიისთვის“, ჟურნ. „მაცნე“ (ისტ. სერია), 1985წ. N3, გვ.87; ასევე ა.კალანდია – „ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები ანტიკურ-ადრებიზანტიური ხანის წერილობითი წყაროების მიხედვით“, გვ.125, თსუ გამომცემლობა, 2002 წ.);

10 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.50;

სამხედრო დახმარების განწევით შემოიფარგლებოდა. თუმცა მოგვიანებით, შავ ზღვაზე გასასვლელის მაძიებელი სპარსელების მიერ გატარებული აგრესიული, დამპყრობლური პოლიტიკის გამო, რომაელები იძულებული გახდნენ ლაზიკისთვის მეტი ყურადღება დაეთმოთ.¹¹ იმპერატორმა იუსტინიანემ (527-565 წ.) მნიშვნელოვნად გაზარდა საკუთარი სამხედრო შენაერთების რაოდენობა ამ სამეფოში. უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხებოდა ზღვისპირა ქალაქებს: ფასიდს (დღევანდელი ფოთი), სევასტოპოლისს (დღ. სოხუმი), პიტეიუსს (დღ. ბიჭვინთა). გამაგრებულ იქნა ლაზიკის დედაქალაქის არქეოპოლისის (ციხე გოჯი) დაცვითი ნაგებობები. იმპერატორისვე ბრძანებით, ლაზიკის სამხრეთ საზღვარზე (დღ. ციხისძირის ტერიტორიაზე) ახალი ციხე – ქალაქი, პეტრა¹² იქნა აშენებული და სხვა.

ურთიერთობა რომაელებსა და ადგილობრივებს შორის კიდევ უფრო დაიძაბა მას შემდეგ, რაც სტრატეგად¹³ ხარბი და ჯიუტი მოხელე ციხე დანიშნეს. შეიძლება ითქვას, რომ მის მიერ მკვიდრი მოსახლეობისთვის თავისუფალი ვაჭრობის აკრძალვა და ამ მომგებიან სფეროზე საკუთარი მონოპოლიის დანესება, ის წვეთი გახდა, რომელმაც ეგრისელთა მოთმინების ფიალა ბოლომდე აავსო. ეს ეხებოდა მოსახლეობის როგორც დაბალ ფენებს, ისე დიდებულებსა და სამეფო ოჯახსაც. რამეთუ მათი კეთილდღეობა მნიშვნელოვანწილად სწორედ ვაჭრობით მიღებულ შემოსავლებზე იყო დამოკიდებული.

აი, ასეთ დროს, მხედველობაში გვაქვს ურთულესი მდგომარეობა რო-

11 დასავლეთ საქართველოზე სპარსთა პრეტენზიების დამადასტურებელ ერთ საინტერესო ფაქტს იხსენებდა აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია, კერძოდ: 518 – 523 წლებში როგორ უმტკიცებდა ირანის ელჩი რომაელ დიპლომატებს, რომ „კოლხიდა, რომელსაც ეხლა ლაზიკა ეწოდება, ძველთაგანვე სპარსელთა ქვეშევრდომი იყო და იგი რომაელებს უსამართლოდ, ძალით გიჭირავთ“ („საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წელი, გვ.99). რაც შეეხება თავად რეგიონის მკვიდრი მოსახლეობის ინტერესებს? – როგორც ვხედავთ, დასავლეთისთვისაც და აღმოსავლეთისთვისაც ის მაშინ მეორეხარისხოვანი იყო;

12 პეტრას ციხე – აშენდა ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს ბრძანებით VI საუკუნეში და მდებარეობს დღევანდელი სოფ. ციხისძირის ტერიტორიაზე. ციხე აგებულია ზღვისპირა კლდოვან ბორცვზე და გალავანთან ერთად კარგად იყო დაცული ბუნებრივი კლდოვანი რელიეფით (აქედან უნდა მოდიოდეს მისი ბერძნული სახელწოდებაც „პეტრა“, რაც ქვას, კლდეს ნიშნავს). ამიტომ ის ერთ-ერთ ყველაზე მიუვალ ციხესიმაგრედ ითვლებოდა და ქართულ ისტორიულ წყაროებში ხშირად ქაჯეთის ციხის სახითაც არის მოხსენიებული. გამოცემის თანახმად, შოთა რუსთაველსაც თავის პოემაში ეს ციხე-სიმაგრე უნდა ჰქონოდა მოხსენიებული. მრავალრიცხოვან მტერთა შემოსევების შედეგად დღეისათვის ციხის მხოლოდ ნანგრევებიღაა შემორჩენილი. ციხე მნიშვნელოვნად დაზიანებულია XIX საუკუნეში ბაქო-ბათუმის რკინიგზის მშენებლობისას წარმოებული აფეთქებების დროს;

13 სტრატეგოსი – რეგიონში ზოგადად, ჩვენ შემთხვევაში კი ლაზიკის ფრონტზე რომაული სამხედრო დანაყოფების მეთაური;

გორც ქვეყნის შიგნით ისე მის გარეთ, მოუხდა ლაზიკის მართვა მეფე გუბაზს. მას დიდი ძალისხმევა დასჭირდა ორ უზარმაზარ, დამპყრობელ სახელმწიფოს შორის მოქცეული საკუთარი სამწყსოს გადასარჩენად. თუ ისტორიას გამეორებები სჩვევია, რაშიც არაერთხელ დავრწმუნებულვართ, მართლაც დიდია მსგავსება გუბაზ მეფისა და ერეკლე მეორის მდგომარეობას შორის. გუბაზის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ წლების მანძილზე ის მოხერხებულად ლავირებდა მაზდეანურ სპარსეთსა და ქრისტიანულ ბიზანტიას შორის. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ თავგასული რომაელებისთვის „ჭკუის სასწავლებლად“ მან ერთხელ მართლაც გამოიყენა სპარსული სამხედრო ძალა. მაშინ გუბაზმა ელჩები გაუგზავნა სპარსეთის შაჰს ხოსრო ანუშირვანს (531-579)¹⁴ და საკუთარი ხალხისთვის უკეთესი პირობების სანაცვლოდ, ბიზანტიელების წინააღმდეგ წარმოებულ ომში მხარდაჭერას დაჰპირდა.¹⁵ შეთანხმება შედგა და 542 წელს ლაზებმა და სპარსელებმა ერთობლივი ძალებით შეძლეს ბიზანტიელთა დამარცხება. ახლად აშენებულ პეტრას ციხე-სიმაგრეში შაჰმა საკუთარი გარნიზონი ჩააყენა.

სამწუხაროდ, როგორც ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში არაერთხელ მომხდარა, ახალი დამპყრობელი ძველზე უარესი აღმოჩნდა. უფრო მეტიც. ხოსრომ თავისი მოკავშირის, მეფე გუბაზის, მოკვლაც კი განიზრახა. მას მიაჩნდა, რომ ამ გზით აისრულებდა დიდი ხნის ოცნებას: „მთლიანად აეყარა ეგრისის ხალხი და მის მიწა-წყალზე სპარსელები და სხვა სანდო ტომები დაესახლებინა“.¹⁶

შაჰ ხოსროს ვერაგობით განანწყენებულმა გუბაზმა კვლავ იუსტინიანეს მიჰმართა და ამჯერად უკვე მას შესთავაზა მოკავშირეობა. ომი ახალი ძალით გაჩაღდა. მემატიანე წერს: „ასეთი დიდი და გამანადგურებელი ომი-ანობა იშვიათად ყოფილა დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალზე. ეგრისში მოთარეშე სპარსელებისა და რომაელების ერთადერთი მიზანი ამ ქვეყნის დაპყრობა იყო და ამ მიზნისთვის ისინი არავითარ საშუალებას არ თაკილობდნენ – არც მოსყიდვას, არც შეჩენილ კაცისმკვლელებს, არც ორპირო-

14 უნდა აღინიშნოს, რომ ბიზანტიაში იმპერატორ იუსტინიანე I მმართველობას (527-565წ.) გარკვეულწილად ემთხვევა სპარსეთის შაჰის ხოსრო ანუშირვანის (531-579) მმართველობა. იმ დროინდელი სამყაროს ორმა უძლიერესმა ხელისუფალმა, როგორც აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია ბრძანებდა: „მთელი თავისი ხანგრძლივი მეფობა მუდმივ ომიანობასა და ერთმანეთის მტრობაში გაატარეს“. მათი დაპირისპირების ასპარეზსა და ხშირად მიზეზსაც, სამწუხაროდ, სწორედ ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენდა;

15 ლაზეთის მეფის წარგზავნილები ასე აღუწერდნენ სპარსეთის მეფეს საკუთარი ქვეყნის იმდროინდელ ყოფას: „საჭიროა ითქვას, ზოგიერთი რამ, რაც ჩაიდინეს ჩვენს წინააღმდეგ წყეულმა რომაელებმა. ჩვენს მეფეს ხომ მეფობის მხოლოდ გარეგნული ნიშნები დაუტოვეს, ხოლო ძალაუფლება საქმეებში თვითონ მიითვისეს“; ს.ყაუხჩიშვილი – „გეორგიკა“, ტ. II, „ბიზანტ. მწერლები საქ. შესახებ“, თბ., 1934წ. გვ. 22-23;

16 „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წელი, გვ. 104;

ბასა და ლალატს. ქვეყანასაც დაუნდობლად აოხრებდნენ".¹⁷

რაც შეეხება მეფე გუბაზს, მან იუსტინიანესთვის მიცემული პირობა პატიოსნად შეასრულა. რომაელებმა სწორედ გუბაზისა და ლაზთა აქტიური მხარდაჭერით შეძლეს, სპარსელების დამარცხება და პეტრას ციხე – სიმაგრის დაბრუნება. გუბაზი ბოლომდე ერთგული დარჩა რომაელებისა, თუმცა ის არც ამჯერად დაინდეს. ლაზიკის ფრონტზე მიღწეული წარმატებების მიუხედავად, რომაელი მოხელეები მეფე გუბაზით მაინც უკმაყოფილონი იყვნენ. გუბაზმა იმპერატორთან ისინი არაერთგზის ამხილა: სამხედრო საქმის არცოდნასა, ბრძოლის ველზე სიმბდალესა, გულგრილობაში და სხვა. ამიტომ მათ ლაზთა მეფის მოკვლა განიზრახეს. შეთქმულებას მალალი რანგის რომაელი მოხელე რუსტიკე მეთაურობდა.¹⁸ მას მხარს უჭერდნენ იმ დროისათვის რომაელთა ჯარების მთავარსარდალი ლაზიკის ფრონტზე სტრატეგი მარტინე¹⁹ და იმპერატორის მიერ სპარსელების წინააღმდეგ ბრძოლებაში მის დასახმარებლად გაგზავნილი კიდევ ერთი მხედართმთავარი ბესსა. შეთქმულებმა რუსტიკეს ძმა იოანე გაგზავნეს იმპერატორთან და შეუთვალეს: „გუბაზი გაგვიდგა, სპარსელებს მოუძღვება და თუ მის შესაკავებლად რაიმე ზომებს არ მივიღებთ, მთელ ქვეყანას მათ გადასცემსო“.²⁰

იუსტინიანემ, გუბაზის ლალატი არ დაიჯერა, თუმცა სიფრთხილე გამოიჩინა და იოანეს სტრატეგოსებთან წერილი გამოატანა, რომელშიც ლაზთა მეფის დაუყოვნებლივ მასთან კონსტანტინოპოლში ჩასვლას მოითხოვდა. თუ გუბაზი იმპერატორთან ჩასვლაზე უარს იტყოდა, მაშინ ძალით უნდა წაეყვანათ. წინააღმდეგობის განევის შემთხვევაში „ადგილზე მოესპოთ როგორც მტერი“.²¹

შეთქმულები იმპერატორის პასუხით კმაყოფილი დარჩნენ. მათ გუბაზს იმპერატორის დანაბარები დაუშალეს და თითქოსდა, სპარსელებთან მომა-

17 „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წელი, გვ.105;

18 რუსტიკე – წარმოშობით ელინოგალი იყო და იმპერატორის მიერ ლაზიკის ფრონტზე ომის სწარმოებლად გამოყოფილი, საგანგებო ხარჯების მმართველის ფუნქციას ასრულებდა. ის ადგილობრივთაგან არავის, მათ შორის არც მთავარსარდალს, არ ემორჩილებოდა და მხოლოდ კეისრის წინაშე იყო ანგარიშვალდებული; (ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.43)

19 მარტინე – რომის მიერ სპარსეთთან წარმოებულ ომებში 531 წლიდან ფიგურირებს. 554 წლიდან ის ლაზიკის ფრონტზე მთავარსარდალის რანგში გვევლინება (ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.45);

20 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.46;

21 იქვე, გვ.47;

ვალ ბრძოლებზე სამსჯელად შეხვედრა შესთავაზეს. შეხვედრაზე მცირერიცხოვანი ამალით წასული მეფე კი ხობის წყლის მიდამოებში ვერაგულად მოკლეს. მას მოულოდნელად ჯერ რუსტიკეს ძმამ, იოანემ, ჩასცა მკერდში მახვილი. ცხენიდან ჩამოვარდნილს კი – მეშუბემ, რომელსაც ეს წინასწარ ჰქონდა დავალებული: „მახვილით გაუჩეხა თავი და ბოლო მოუღო მის სიცოცხლეს“.²² ასე აღწერს ამ ამბავს თავად აგათია სქოლასტიკოსი.

ბუნებრივია, მეფის მკვლელობამ ლაზთა სამეფოში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ადგილობრივმა წარჩინებულებმა „კავკასიის ერთ ხეობაში შეყარეს დიდძალი ხალხი ჩუმად, რომ რომაელებს არ შეეტყვოთ“ და დაიწყეს მსჯელობა სპარსელების მხარეზე გადასულიყვნენ, თუ რომაელების მომხრეებად დარჩენილიყვნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით სახალხო კრებაზე გამოსულ ორატორთა აზრი ორად გაიყო. ლაზმა წარჩინებულებმა აიეტმა, რომელიც სპარსეთის მომხრე იყო და ფარტაზიმ, რომელიც ბიზანტიის მოკავშირეობას უჭერდა მხარს, თავისი განათლებულობითა და ორატორული ნიჭით შეკრებილ საზოგადოებაზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოახდინეს. საბოლოოდ, ხმათა უმრავლესობით, მაინც იმ წინადადებაზე გაიმარჯვა, რომ ლაზთა სამეფო ერთმორწმუნე ბიზანტიის მოკავშირედ უნდა დარჩენილიყო. იმპერატორს კი, თხოვნით მიჰმართეს: მოკლული მეფის ნაცვლად ტახტზე მისი უმცროსი ძმა ნათე დაემტკიცებინა, მკვლელობაში მხილებული პირები კი მკაცრად დაესაჯა.

იუსტინიანემ ხალხის თხოვნა შეისმინა: მეფედ ნათე დაამტკიცა და მასთან ერთად ლაზეთში ათანასი გამოგზავნა „ერთი პირველ კაცთაგანი დარბაზის შესაკრებლისა“, რომელსაც დაავალა ზედმინევით გამოეკვლია მომხდარი ამბავი და გაერჩია საქმე რომაული კანონების მიხედვით. ათანასე დიდი გულმოდგინებით შეუდგა დავალების შესრულებას. მან ადგილზე ჩასვლისთანავე დააპატიმრებინა რუსტიკე და მისი ძმა იოანე. აგათიას გადმოცემით, მართალია, ამ უკანასკნელს მიმალვა უცდია, მაგრამ ის მოსამართლის ხელქვეით მოხელეს სკრიბონს²³ შეუპყრია და მოსამართლისავე ბრძანებით „ბორკილებგაყრილი სატუსალოში დაუმწყვდევია“.

დადგა სასამართლო სხდომის ჩატარების დღე. როგორც აგათია სქოლასტიკოსი წერს: „ბიზანტიელი მოსამართლე ათანასი თავისი ღირსების შეგნებით დაჯდა ერთ მაღალ სავარძელზე ქლამიდი²⁴ გამოწყობილი როგორც ეს სჩვევიათ ბრწყინვალე მთავრებს. მასთანვე ყოფილან კაცნი, რომელთაც იცოდნენ სწრაფი წერა და დანერილის ნაკითხვა სხაპა-სხუ-

22 ს. ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 1936წ., გვ. 49-50;

23 სკრიბონი – სამეფო მეშუბეა, რომელიც იმ მიზნით იყო გაგზავნილი ლაზიკაში, რომ ათანასეს დავალებები შეესრულებინა;

24 ქლამიდი – [ბერძ. clamus [chlamydos]] – ძველი ბერძნებისა და რომაელების სამოსი (მამაკაცისა). ერთგვარი ლაბადა, რომელსაც შესაკრავი ჰქონდა მარჯვენა მხარეზე ან გულზე;

γυγνομένου, τούτων δὴ οὖν οὕτω
πραττομένων ἑτέρων τι αὐτοῖς
μείζον καὶ μάλα εἰκότως φανεῖσ-
θαι τὸ χρῆμα ἐγίνωσκει καὶ
τάχα τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπικλήμα-
τος ὑπερβῆλλον. ταῦτα γὰρ καὶ
τὸς ἐν Βυζαντίῳ ἀστοῖς, καίτοι
θαμὰ ἔκτισσε γυγνόμενα, κατα-
πλήττει καὶ ἐξίστησι τῶν φρονη-
μάτων, μήτι γε βραβάρους καὶ
οὐκ εἰδυμένους. τούτων μὲν οὖν
ἕνεκα, οἶμαι, Ῥωμαϊκὸν διχασ-
τήριον, μάλλον μὲν οὖν Ἀττικῶ-
τατον, ὑπὸ τῷ Κωνσταντῷ ξυνεκ-
ροτήν.

Τότε δὲ Ῥοῦστικὸς τε καὶ
Ἰωάννης, ἐκ τῶν δεσιωτηρίων
ἡγμένω, ἀνὰ τὸ λαὸν μέρας ἐσ-
τήλατι, οἷα δὴ φεύγοντα. ἐπὶ
θάτερα δὲ πρήσαν κατηγορη-
τέωντες, τῶν Κόλλων οἱ ἐμφο-
νίσταται καὶ ἡδὴ ἐκ πλείστου
τῆν Ἐλλάδα φωνῇ ἐχαιρεμαθη-
κότας. ἐξήσαν δὲ πρότερον τῆν
παρὰ βασιλείᾳ ἐπιστολὴν ἐν
καὶντὶ ἀνακηρύττεσθαι, ἥπερ ἐπὶ
χρῶν πρότερον ὁ Ἰωάννης, τού-
των δὴ πέρι τοῖς στρατηγοῖς δι-
κομήσας· ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν δι-
κητῶν ξυνοδικῶν, γεγωνότερόν τι
αὐτῶν τῶν ἐς τούτω τεταγμένων
ἠεξέει, οὐδὲ πᾶς ἐχούσαν·

οὐστινίανες წერილი

Ἀπὸ τῶν μὲν καὶ παραλαβὴν τῶν
πρὸς ἡμῶν ἀντιγγραμμένων ἃ ἀρ-
-

ასე იქნებოდა მოწყობილი, მდგო-
მარეობა უფრო მნიშვნელოვნად და
უფრო საგრძნობლად მოეჩვენებო-
დათ კოლხებს და ბრალდების წო-
ნაც უფრო გაზვიადებულად. ასეთ
რამეს ბიზანტიონის მოქალაქეებიც
მოჰყავს განცდიერებაში და თავ-
ზარს სცემს მათ, თუმცა იქ მშორად
ხდება ეს; მით უმეტეს განაცვიფ-
რებდა ბარბაროსებს, რომლებიც
ამას ჩვეული არ იყვნენ. აი, ამ მო-
საზრებებით იქმნა მოწვეული, ჩემის
აზრით, რომაული—უკეთ რომ ვთქვა
ატიკური—სასამართლო კავკასიო-
ნის ძირში.

IV 2. რუსტიკე და იოანე მოი-
ყვანეს სატუსალოდან და დააყენეს
მარცხნივ, როგორც ბრალდებულნი.
მეორე მხარეზე დადგნენ ბრალმდ-
ებელნი, დარბაისელი კოლხები, რო-
მელთაც უკვე კარგა ხანია შეესწავ-
ლათ ელლენთა ენა. პირველ ყოვ-
ლისა მათ მოითხოვეს საჯაროდ
ყოფილიყო წაკითხული მეფის წე-
რილი, რომელიც ამ საქმეს ეხებო-
და და რომელიც იოანეს მოეტანა
სტრატეგოსებისათვის¹. მსაჯულმა
შეიწყნარა ეს მოთხოვნა და ერთ-
მა საგანგებო მოხელემ ხმამაღლა
წაკითხა ის წერილი, რომელშიაც
შემდეგი ეწერა:

„დაუჯერებელი და უცნაური
ის, რაც თქვენ მიცნობეთ, სახელ-

ფრაგმენტი აგათია სქოლასტიკოსის VI ს.-ის თხზულებიდან. ქართველი
სახელმწიფო ბრალმდებლების, „დარბაისელი კოლხების“ შესახებ.

პით; ყოფილან აგრეთვე სხვა მოსამსახურეებიც, მკაცრნი და ამაყნი და სასამართლოს ხლართების²⁵ საუკეთესო მცოდნენი, ბოხხმიანი მაუნყებელნი და გამმათრახებელნი... იმათ, ვისაც ეს დაეალებული ჰქონდათ, მიუტანიათ რკინის ჯაჭვები, კისერზე დასადები, აგრეთვე ბადესაკრავები და ბორკილები და სხვა იარაღები სანამებლად" და ა.შ

აგათია, როგორც იურისტი და სათანადო გამოცდილების მქონე პირი, დეტალურად აღწერს ბიზანტიელების მიერ სასამართლო პროცესის ჩატარების სამზადისს. იმავდროულად, ხაზს უსვამს, რომ მის მიერ ჩამოთვლილი ყველა მოხელე ლაზიკაში „ბიზანტიონიდან იყვნენ მთავრობის მიერ გამოგზავნილნი“.²⁶ ამდენად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სასამართლო პროცესზე ადგილობრივები იყვნენ მხოლოდ ბრალმდებლები, ლაზები, რომელთაც მეფის მკვლელობა ბრალეულობა უნდა ემტკიცებინათ.

სამწუხაროდ, სახალხო კრებაზე გამომსვლელი ორატორებისგან განსხვავებით (მხედველობაში გვყავს აიეტი და ფარტაზი), აგათია სქოლასტიკოსი ბრალმდებელთა სახელებს არ აკონკრეტებს. „დარბაისელი კოლხები“ ასე ვყავს ავტორს ნაწარმოებში ბრალდების მხარე მოხსენიებული. ის ტრადიციას არც ამჯერად ღალატობს და თანმიმდევრულად, კვალიფიციურად გადმოგვცემს VI საუკუნეში „კავკასიონის ძირში შემდგარი ატიკური – სასამართლო პროცესის“ მთელ მსვლელობას. „რუსტიკე და იოანე სასამართლო სხდომაზე, – წერს აგათია, – სატუსალოდან მოიყვანეს და დააყენეს მარცხნივ, როგორც ბრალდებულნი. მეორე მხარეზე დადგნენ ბრალმდებელნი, დარბაისელი კოლხები, რომელთაც უკვე კარგა ხანია შეესწავლათ ელლინთა ენა. პირველ ყოვლისა, მათ მოითხოვეს საჯაროდ ყოფილიყო ნაკითხული მეფის წერილი, რომელიც ამ საქმეს ეხებოდა და რომელიც იოანეს მოეტანა სტრატეგოსებისთვის. მსაჯულმა შეინყნარა ეს მოთხოვნა და ერთმა საგანგებო მოხელემ ხმამაღლა წაიკითხა ის წერილი“.²⁷

ვინაიდან წერილის შინაარსი ჩვენთვის უკვე ცნობილია, ამ საკითხზე აღარ შევჩერდებით. ყურადღებას გავამახვილებთ შემდეგ ორ გარემოებაზე. ავტორის გადმოცემით: პროცესში ბრალმდებლის სტატუსით მონაწილე

25 „სასამართლოს ხლართებთან“ და მათი ცოდნის არაკეთილსინდისიერად გამოყენებასთან დაკავშირებით, პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი ყურადღებას ამახვილებდა XII-XIII სს. სომხური სამართლის ძეგლზე „მხითარ გომზე“, რომელიც კრძალავდა „ადვოკატების“ (რიტორების) ყოლას: „დაე საერთოდ ნუ დაიქირავენ სასამართლო ორატორებს (რიტორებს), რომელთა მეშვეობით შეიძლება ბოროტებამ გაიმარჯვოს“. ბატონი გიორგის ხედვით ეს ჩანაწერი ცალსახად მიგვანიშნებდა, რომ ჯერ კიდევ: „ძველ სომხეთში იყვნენ პირები, რომლებიც ქირით გამოდიოდნენ სასამართლოში და არაიშვიათად ბოროტად იყენებდნენ თავიანთ მდგომარეობასა და ცოდნას, ხელს უწყობდნენ მტყუანის გამართლებას“ (იხ. გნადარეიშვილი-„ადვოკატურა; არსებობდა თუ არა იგი ძველ საქართველოში?“, ჟურნ. „სამართალი“, 1991წ., N1, გვ.26);

26 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 1936წ., გვ. 125;

27 იქვე, გვ.127;

კოლხებმა კარგად იცოდნენ „ელლინთა ენა“ და მეორე, ეს უკვე ჩვენი ვარაუდია, მათ არანაკლებ კარგად უნდა სცოდნოდათ ბერძნული კანონები, რომლითაც ხელმძღვანელობდა სასამართლო. თანაც იმდენად კარგად, რომ საკუთარ თავზე აეღოთ პასუხისმგებლობა: სრულყოფილად წარედგინათ სასამართლოსთვის მეფის მკვლელობის დამადასტურებელი მტკიცებულებები, მათზე დაყრდნობით ემხილათ დამნაშავენი და მიეღწიათ გამამტყუნებელი განაჩენისთვის.

როგორც აგათია სქოლასტიკოსი წერდა, საქმის სასამართლო განხილვის შედეგები წინასწარ არავისთვის იყო ცნობილი. მისივე გადმოცემით, იმპერატორ იუსტინიანეს ნება ასეთი გახლდათ: „თუ დამტკიცდებოდა, რომ გუბაზი სამართლიანად იქნა მოკლული, როგორც სპარსელების მომხრე, კოლხებს თავი უნდა დაენებებინათ თავისი მწუხარებისთვის და აღარ ყოფილიყვნენ აღელვებულნი თითქოს რაღაც საშინელი უბედურება განიცადეს. ხოლო თუ აღმოჩნდებოდა, რომ მკვლელებმა ყველაფერი ეს მოიგონეს და უსამართლოდ ჩაიდინეს მკვლელობა და ამდენად ისინი გამტყუნებული იქნებოდნენ, მათ შუა ჯარში ჩაატარებდნენ მაუნყებლის თანხლებით, შემდეგ ყველას თანდასწრებით თავებს მოჰკვეთდნენ სასიკვდილო მახვილით“.²⁸

სასამართლო პროცესის სირთულიდან და მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ლაზებს ბრალდების მხარდასაჭერად, რასაკვირველია, შეეძლოთ უცხოელი, იგივე ბიზანტიელი იურისტები დაექირავებინათ. ასეთი პრაქტიკა იმ დროისათვის როგორც ფიზიკური პირების ისე სახელმწიფოს მხრიდან ფართოდ გამოიყენებოდა. მაგრამ მათ ეს არ გააქეთეს. რაც, გარდა იმისა, რომ ღირსეული საქციელი იყო, იმავდროულად, ლაზთა სამეფოში სამართლებრივი კულტურის მაღალი დონის არსებობაზეც მიგვანიშნებს.

ამ მოსაზრების ობიექტურობაში დარწმუნების შესაძლებლობას, აგათია სქოლასტიკოსი თავადვე გვაძლევს, ამახვილებს რა ყურადღებას ბრალდების მხარდასაჭერად კოლხი დარბაისლების მიერ გადადგმულ პირველსავე ნაბიჯზე. ეს ნაბიჯი კი წერილობით მტკიცებულებაზე აქცენტის გაკეთება გახლდათ. კოლხებმა სასამართლოსგან მოითხოვეს, დამსწრეთათვის გაეცნოთ იმპერატორ იუსტინიანეს წერილის შინაარსი. რა დავალებით გამოისტუმრა ლაზიკაში იმპერატორმა იოანე და როგორ შეასრულეს მან და მისმა თანამზრახველებმა იმპერატორის დავალება.

დღევანდელი გადმოსახედიდანაც კი შეიძლება ითქვას, რომ ეს სწორი გადაწყვეტილება იყო. წერილის შინაარსის გაცნობით სასამართლოსა და დამსწრე საზოგადოებას შესაძლებლობა ეძლეოდათ თავად დარწმუნებულიყვნენ, რომ მათ განსასჯელად სწორედ ის ადამიანები წარუდგინეს, რომელთაც გაბედეს წინ აღდგომოდნენ იმპერატორის ნებას; დამალეს მისი წერილი და ისე, რომ მოკავშირე ქვეყნის მეფეს, იმპერატორის მოთხოვნასთან დაკავშირებით, პოზიციის გამოხატვის შესაძლებლობაც კი არ მისცეს,

28 ს. ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები. .“, გვ.126;

სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს.

არანაკლებ ეფექტური და დასაბუთებული გახლდათ სასამართლო პროცესზე დარბაისელ კოლხთა ზეპირი გამოსვლა. ჩვენ მათი გამოსვლის მხოლოდ ძირითად მიმართულებებზე გავამახვილებთ ყურადღებას. უპირველეს ყოვლისა, გამოვყოფდით ბრალდების მხარის მიერ რეგიონში შექმნილი გეოპოლიტიკური ვითარების ბრწყინვალე ანალიზს. საკითხს, რომელიც მათ მიერ შეგნებულად იქნა წინ წამოწეული. ამ გადანყვეტილებით ბრალდებამ კიდევ ერთხელ ყველასთვის თვალსაჩინო გახადა მეფე გუბაზის მკვლელობით, განსასჯელებმა რა ზიანი მოუტანეს საომარ მდგომარეობაში მყოფ საკუთარ ქვეყანასაცა და ლაზიკასაც, როგორი უნდობლობა დათესეს რომის მოკავშირეობის მსურველთა ბანაკში. ბრალდების მხარის განცხადებით, ამ უკანასკნელთ გაუჩნდათ საფუძვლიანი ეჭვი, რომ, თუ რომაელები „თავისიანებისა და მახლობლებისადმი არ იჩენდნენ ღმობიერებასა და სამართლიანობას, ძნელი საფიქრებელია, ერთგულნი დარჩენილიყვნენ უცხოელთა და გარეშეთა მიმართ, რომლებსაც მხოლოდ აუცილებლობის გამო ჰქონდათ მათთან ურთიერთობა“²⁹.

დარბაისელმა კოლხებმა ყურადღება გაამახვილეს იმ გარემოებაზეც, რომ განსასჯელები თავისი დანაშაულებრივი ქმედებით, თავხედური განცხადებებით წინააღმდეგობაში მოდიოდნენ არა მარტო რომის, ან ლაზთა სამართალთან, არამედ ისინი ბუნებითი სამართლის ნორმებსაც დაუპირისპირდნენ. ამ შემთხვევაში ბრალდების მხარეს მხედველობაში ჰქონდა რუსტიკესა და მისი თანამზრახველების მცდელობა, ჯერ კიდევ სასამართლოს დაწყებამდე, დაერწმუნებინათ გარშემო მყოფნი, რომ გუბაზის მოკვლით მათ უდიდესი სარგებელი მოუტანეს თავის ქვეყანას, ზოგადად „სახელმწიფო საქმეებს“.

ბრალდებამ, რომელსაც კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ბუნებითი სამართლის არსი, პროცესის მონაწილეებს კიდევ ერთხელ შეახსენა საყოველთაოდ აღიარებული ჭეშმარიტება, რომ: „სარგებლობა და უკანონოება ერთმანეთის საწინააღმდეგო ცნებებია, სიმხეცე და სამართლიანობა ერთიმეორეს დაშორებული, შეურეველი რამ არის და მათი ერთად არსებობა შეუძლებელია“.³⁰ ამიტომ, დარბაისელ კოლხთა ღრმა რწმენით, ცდება ის, ვინც ამ ურთიერთგამომრიცხავი ცნებების შეთავსებას მოინდომებს. არც საზოგადოება დაუშვებს „ასეთი ცხადი და აშკარად ჩადენილი უსამართლობის უყურადღებოდ დატოვებას“ და ასეც რომ მოხდეს, თავად უსამართლო ქმედების შედეგები არ დააყოვნებენ, აუცილებლად იჩენენ თავს. რუსტიკესა და მისი თანამზრახველების მიერ უდანაშაულო ადამიანისა და ისიც მეფის მკვლელობამ: „უკულმა დაატრიალა კოლხთა საქმეები, განსაკუთრებით სახელმწიფო საქმეები“; რომის მოკავშირის დასუსტებით კი მნიშვნელოვნად

29 ს.ყაუხჩიშვილი - „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 19366., გვ.136;

30 იქვე, გვ.132;

იზარალა თავად რომმაც. შესუსტდა მისი „ძალღონე“. აგათია სქოლასტიკოსის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ: „რომმა დაკარგა რეგიონში თავისუფალი და ურყევი მდგომარეობა“.³¹

ამიტომ, დარბაისელ კოლხთა მტკიცებით, ასეთ მძიმე შედეგებში ბრალეულ პირებს, რა „სიტყვები და ბუნდოვანი საბუთებიც“ არ უნდა მოეშველიებინათ, უფლება აღარ ჰქონდათ რომელიმე მოქალაქის სახელი ეტარებინათ. შესაბამისად, მათ თავის გამოსვლაში რუსტიკე და მისი თანამზრახველები რომელ ხალხს „ჩამოაშორეს“, გამიჯნეს სახელმწიფოსგან, რომლის იმპერატორმაც თავად უზრუნველყო საქმის გამოძიება და, რომელი კანონების მიხედვით, სასამართლო პროცესის ჩატარება. „თქვენ, – განუცხადა ერთ – ერთმა ბრალმდებელმა მოსამართლეს, – არ მიგიღიათ მონაწილეობა მკვლელთა გეგმაში. არც მთელ რომელს ერს მიენერება ეს ბოროტმოქმედება, ჩადენილი ამათ მიერ“³²; ამათი ვერაგული საქციელი ვერც თქვენ შესახებ წინათ არსებულ აზრს მოსპობს,... პირიქით, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეხლანდელი სამსჯავროც ხალხის საერთო დიდებისთვის მოაწყვეთ, რათა ყველას გაეგო, რომ თქვენ არასდროს არ გნდომიათ კოლხებს ისეთი საშინელი ძალადობა განეცადათ“-ო.³³

უფრო მეტიც, გუბაზის მკვლელების რომელი ერისგან გამიჯვნის შემდეგ, კოლხი დარბაისლები არანაკლებ მოხერხებულად და დროულად მიანიშნებენ მოსამართლეს, რომ „შესაძლებელია ეხლა ბევრის აზრი (მხედველობაშია მკვიდრი მოსახლეობა), ხან აქეთ იხრებოდეს, ხან იქით, გაურკვეველი და მერყევი იყოს, მაგრამ, მსაჯულო, როდესაც შენი მსჯავრის მიხედვით ისინი (საუბარია განსასჯელებზე) მალე მოკლული იქნებიან, უფრო გასაგები შეიქმნება, რომ თქვენ (რომაელები) მოკავშირეთა მოლაღატენი კი არა ხართ, არამედ უსამართლოდ მოქმედთა მომთვინიერებელნი“-ო.³⁴

31 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები. “, გვ.131;

32 უნდა აღინიშნოს რომ ეს სიტყვები და აზრი ზოგადად ძალიან პავს ფარტაზის მიერ სახალხო კრებაზე გამოთქმულ მოსაზრებას. გვახსენდება პროფ. ი.სურგულაძის მიერ გაკეთებული აქცენტი, ფარტაზის საჯარო გამოსვლის იმ ნაწილზე, რომლითაც მან თანამემამულეებს განუმარტა, რომ „გუბაზის მკვლელობა ჩადენილია ორი პირის მიერ, ამიტომ დანაშაულის ჩამდენად არ შეიძლება მთლიანად ბიზანტიის მიჩნევა“ (იხ. ივ.სურგულაძე „საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან“, გვ.36, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1986წ.). როგორც ვხედავთ, იგივე აქცენტებია გაკეთებული კოლხი დარბაისელის საბრალდებო სიტყვის ჩვენ მიერ ციტირებულ ნაწილშიც. შესაბამისად, გამორიცხული არ არის, რომ ერთ-ერთი „კოლხი დარბაისელი“ ამ პროცესზე სწორედ ფარტაზი ყოფილიყო. თუმცა, იმის გამო, რომ აგათია სქოლასტიკოსი თავის ნაწარმოებში ბრალმდებელთა სახელებს არ ასახელებს დამატებითი მტკიცებულებების მოპოვებამდე, ამ მოსაზრების დაბეჯითებით მტკიცების შესაძლებლობას მოკლებული ვართ;

33 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.136;

34 იქვე, გვ.136;

ძნელია ბრალმდებლის ასეთ გამოსვლას რამე დაუშაბოთ. აქ ხომ ზოგადად, ეპოქიდან დანყებული, კონკრეტული ვითარების, საქმის თითოეული დეტალის მართლაც რომ ბრწყინვალე ცოდნასა და ფლობასთან გვაქვს საქმე. ეს არის სწორედ პროფესიონალიზმის ის მწვერვალი, რომელიც შესაძლებლობას აძლევს შემოქმედს, და ამ შემთხვევაში ბრალმდებელი სწორედაც რომ შემოქმედია (ის სამართლიანობის აღდგენისთვის იღვწის), ხელიდან არ გაუშვას უმნიშვნელო შესაძლებლობაც კი, დაარწმუნოს საკუთარი პოზიციის სისწორეში როგორც მსაჯული, ისე დამსწრე საზოგადოება.

ჩვენ აქამდეც არაერთგზის დაგვიჩვილია და მომავალშიც ხშირად მოგვინებს იმის ხაზგასმა, რომ წყაროების სიმცირის გამო, საქართველოს ისტორიის ამა თუ იმ ეტაპზე სახელმწიფო წყობის, სასამართლო სისტემის, სამოხელეო აპარატისა და რიგი სხვა სამართლებრივი ინსტიტუტების შესახებ მსჯელობის შესაძლებლობას მოკლებული ვართ. სამწუხაროდ, ეს შეზღუდვა არამცთუ VI საუკუნეზე, გაცილებით ახლო წარსულზე XVII-XVIII საუკუნეებზეც ვრცელდება. მაგრამ ისტორიული ფაქტები, რომლის შესახებაც ჩვენთვის მხოლოდ აგათია სქოლასტიკოსის წყალობით გახდა ცნობილი³⁵, უფლებას გვაძლევს ვამტკიცოთ: ძნელი წარმოსადგენია, შეიძლება ითქვას წარმოუდგენელიც კი, კოლხ დარბაისლებს პროფესიონალიზმის ასეთი სიმალლეებისთვის მიეღწიათ, მათ რომ ზურგს მრავალსაუკუნოვანი სამართლებრივი სკოლა და მდიდარი პრაქტიკული გამოცდილება არ უმაგრებდეთ.

ლაზთა სამეფოში სამართლებრივი კულტურის მაღალ დონეზე მეტყველებს კოლხი ბრალმდებლის მსჯელობა შურისძიების, პირადი ანგარიშსწორებისა და კანონიერების შესახებ. „რა გვიმლიდა ხელს ჩვენც საკუთარი ხელით მოგვეკლა ეს სისხლისმსმელები?... ჩვენც ხომ ძალიან აღელვებულნი ვართ წინათ მათ მიერ ამკარად ჩადენილი საქციელით და სამართლიანად ვიძიებდით შურს!“-ო, ეკითხება სასამართლოს კოლხი ბრალმდებელი და ცოტა ხანში თავადვე პასუხობს: „არც ჩვენ, არც სხვებმა ამგვარი რამ არ უნდა გავბედოთ, თუ სახელმწიფო კანონების საფუძველზე ვაპირებთ ცხოვრებას. წარმოიდგინეთ, თუ ყოველ მსურველს ასე ერთბაშად შეეძლება საკუთარი მტრების მოკვლა, ამგვარი საქციელის ხშირად ჩადენა მიგვიყვანდა უსაზღვრო თავხედობამდე... უაზროდ დაიხოცება მთელი მოდგმა და გამოძიების საშუალებას წინასწარ მოსპობს იმათი უკანონო საქციელი, რომლებიც ყოველთვის სამაგიეროს გადახდას მიმართავენ“-ო.³⁶ ამ შემთხვევაშიც მხოლოდ ერთს დავსძენთ. ეს სიტყვებიც VI საუკუნეში მცხოვრებ ჩვენს სულმნათ წინაპარს ეკუთვნის და მის მიერ სასამართლო პროცესზე

35 თავად მეცნიერული კეთილსინდისიერების ნიშნად, პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი წიგნში: „ფიცი როგორც მტკიცებულება, ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით“, საგანგებოდ უსვამდა ხაზს, რომ: „ისტორიულ მეცნიერებაში აგათიას თხზულება საკვებით სანდო და კეთილსინდისიერ წყაროდ ითვლება“;

36 ს.ყაუხჩიშვილი - „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 1936წ., გვ.134-135;

ბრალდების მხარდაჭერის დროსაა წარმოთქმული.

მხედველობიდან არც ის გარემოება უნდა გამოგვრჩეს, რამდენად კარგად, სრულყოფილად წარმოაჩინა ბრალდების მხარემ დაზარალებულის პორტრეტი.³⁷ საქმის ინტერესებიდან გამომდინარე, მათ პირველ რიგში აქცენტი გააკეთეს რომაელებისადმი მეფე გუბაზის სამოკავშირეო, უფრო მეტიც, მეგობრულ დამოკიდებულებაზე. „რა გამართლება შეიძლება ვუპოვოთ იმათ, – განაცხადა დარბაისელი კოლხებიდან ერთ-ერთმა, – რომელთაც ასე შეუპოვრად მოკლეს დიდებული კაცი, თქვენი მეგობარი და მოკეთე, მოკავშირე ომიანობის დროსა და მშვიდობიანი ცხოვრებისა და ზავის დროს, უზენაესის შესახებ თქვენნაირად მოაზროვნე და თქვენი წესების მიმდევარი“-ო.³⁸ დაზარალებულის საჯარო, მეფის სტატუსთან ერთად, ბრალდებას გუბაზის დახასიათებისას, არც მისი დადებითი პიროვნული თვისებების ხაზგასმა დავიწყებთ: მოყვასის ერთგულება, ვაჟკაცობა, სამართლიანობა. მსაჯულისა და დამსწრე საზოგადოების ყურადღება კიდევ ერთხელ იქნა გამახვილებული იმ ფაქტზე, რომ გუბაზი არასდროს დახარბებია, იმპერატორისთვის ღალატის სანაცვლოდ, შაჰის დანაპირებ აურაცხელ სიმდიდრესა და „ყოველნაირ სიკეთეს“. უფრო მეტიც, ბიზანტიელებთან მოკავშირეობის გამო, მას ხანგრძლივი დროის განმავლობაში „ველური ცხოვრებით“, კავკასიონის მაღალ მთებში უცხოვრია და არასდროს მორიდებია საფრთხეს, „თუკი რომის“³⁹ გულისათვის ეს აუცილებელი იყო“-ო⁴⁰.

რაც შეეხება განსასჯელებს, „დარბაისელი კოლხები“ ამ საკითხთან მიმართებაშიც მონოდების სიმალლეზე აღმოჩნდნენ. გარდა იმისა, რომ, წერილობით მტკიცებულებებზე დაყრდნობით, პროცესის დასაწყისშივე ამხილეს ისინი იმპერატორის ბრძანების შეუსრულებლობაში; მათ განსასჯელებს ბრალი დასდეს ასევე კანონის მოთხოვნებისადმი დაუმორჩილებლობასა და

37 მეფე გუბაზზე – როგორც პატრიოტსა და ძლიერ მხედარმთავარზე, ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის მისი მიმართვა ლაზი მებრძოლებისადმი სპარსელებთან მორიგი შეტაკების დროს: „მე არ ვიცი, ვაჟკაცებო, საჭიროა თუ არა კიდევ დარიგებით მოგმართოთ თქვენ გასამხნეველად... არავითარი მონოდება აღარ ესაჭიროება იმას, ვინც ჩვენსავით თვით გარემოებით არის უკვე აღფრთოვანებული. საფრთხე მოელის ხომ ჩვენ ცოლშვილს, სამშობლო ქვეყანასა და ერთი სიტყვით, ყველაფერს... ნუ გაქრება ლაზების სახელი! ძნელი არ არის ვაჟკაცებო, სპარსელების წინააღმდეგ ბრძოლა ჩვენთვის, რომელთაც ხშირად გაგვიმარჯვნია მათზე ხელჩართულ ომში“ („საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წელი, გვ.105);

38 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.130;

39 ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ აგათია სქოლასტიკოსი რომსა და ბიზანტიას, ისევე როგორც ლაზიკასა და კოლხეთს სინონიმებად მიიჩნევდა;

40 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ.III, თბილისი, 1936წ., გვ.138;

თვითნებობაში. არავის არ აქვს უფლება, – განაცხადა ერთ-ერთმა ბრალმდებელმა პროცესზე, – „თავად იყოს მსაჯულიც, მტერიცა და ბრალმდებელიც... ჯერ განაჩენი გამოუტანოს ადამიანს და მერე წაუყენოს ბრალდება“. ⁴¹ ეს არამც თუ რომის, ბარბაროსთა კანონებითაც კი, დაუშვებელიაო. ბრალდების მტკიცებით, განსასჯელებს რომ კანონის შესაბამისად ემოქმედათ, გუბაზი მათ სამართალში უნდა მიეცათ და გამტყუნების შემთხვევაშიც კი, იმავე კანონის თანახმად, მისი ბედი რუსტიკესა და მის თანამზრახველებს კი არ უნდა გადაენწყობათ, არამედ საქმე: „უნდა გაერჩია რომაელთა და კოლხთა საერთო მეფეს, როგორც უდიდესსა და ყოველთა უძლიერესს და სათანადო სასჯელიც მასვე უნდა დაენიშნა“-ო. ⁴²

აგრძელებდა რა მეფისმკვლელთა მამხილებელი არგუმენტების ჩამოთვლას, ბრალდებამ ყურადღება გაამახვილა იმ დამამძიმებელ გარემოებაზე, რომ განსასჯელებმა ეს ყველაფერი თავადაც კარგად იცოდნენ, მაგრამ ვინაიდან: „მათ არ ჰქონდათ არავითარი კანონიერი საბუთი მეფე გუბაზის მოკვლისათვის, უფრო კი შურიანობით გამოწვეული უზომო მტრობა აღიზიანებდათ, ჩაიდინეს დიდი თვითნებობა. ის, რაც დიდი ხანია განზრახული და ზედმიწევნით დაგეგმილი ჰქონდათ, სისრულეში მოიყვანეს პირველი შესაძლებლობისთანავე“-ო. ⁴³

ამიტომ ბრალდების მხარემ საკუთარი გამოსვლის დასასრულს რომაელი მოსამართლისგან დაბეჯითებით მოითხოვა განსასჯელებთან მიმართებაში გამოყენებულიყო „ისეთი ღირსეული სასჯელი“ (საუბარია სიკვდილით დასჯაზე), რომლის გამოყენების შესაძლებლობასაც კანონი იძლეოდა. „თუ ჩვენ ურყევად რომაელთა ერთგულნი ვართ, არ იქნება სამართლიანი, მსაჯულო, რომ ამით ჩვენი ჩვილი ხასიათით ისარგებლონ და უფრო ნაკლები სასჯელი მიიღონ, ვიდრე მათ მიერ ჩადენილ საქციელს შეეფერება“-ო. ამ სიტყვებით დაასრულა თავისი გამოსვლა კოლხმა ბრალმდებელმა. ⁴⁴

მისი გამოსვლის შემდეგ სასამართლოს ირგვლივ შემოკრებილი კოლხთა ლაშქარი დამნაშავეთა დაუყოვნებლივ დასჯას მოითხოვდა. თუმცა, დარბაისელმა კოლხებმა ისინი თავადვე დაამშვიდეს და განსასჯელებს შესაძლებლობა მიეცათ თავი ემართლებინათ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბრალდების მხარის მიერ გამოთქმული ვარაუდი ამ ნაწილშიც გამართლდა. ნაცვლად იმისა, რომ დამდგარი მძიმე შედეგების გათვალისწინებით, განსასჯელებს სინანული მაინც გამოეხატათ, მკვლელობის ორგანიზატორმა რუსტიკემ „სამშობლოსთვის წამებულის მანტია“ მოირგო და თავის მართლებას შუდგა. მან კიდევ ერთხელ, ამჯერად უკვე სასამართლოს წინაშე გაიმეორა, რომ, მართალია, თანამზრახველებთან ერ-

41 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები .“, გვ.133;

42 იქვე, გვ.139;

43 იქვე, გვ.139;

44 იქვე, გვ.140;

თად მოკლა მეფე გუბაზი, მაგრამ ეს მხოლოდ სამართლიანობის აღდგენის მიზნით ჩაიდინა. მეტიც, მისივე სიტყვებით, „მოლაღატისა და ტირანის“ მოსპობით მან თითქოსდა რეგიონში საკუთარი ქვეყნისა და იმპერატორის ინტერესების დაცვა უზრუნველყო. იმავდროულად, განსასჯელმა „გულსტიკიელი ვერ დამალა“, რომ მისი და მისი თანამზრახველების „ღვან-ლი“ საზოგადოებამ სათანადოდ არ დააფასა და დასაჩუქრების ნაცვლად სიკვდილით უპირებდნენ დასჯას.⁴⁵

საგულისხმოა, რომ „ნამებულის“ პათოსს რუსტიკემ პროცესის ბოლომდე უერთგულა და საკუთარი განცხადებით მზად იყო სასიკვდილო განაჩენს შეგებებოდა: „როგორც რალაც საყვარელსა და სანუკვარ, მძიმე ხვედრს“. რუსტიკესვე ეკუთვნის შემდეგი სიტყვები: „ჩვენ ნავალთ ამიერ ქვეყნით, საუკეთესო ნუგეშის მქონენი, ვინაიდან გზაზე ნაგვეყვება იმის შეგნება, რომ კოლხეთის ბატონებად რომაელები დავტოვეთ და სხვებს არ ჩავაგდებინეთ ის ხელში“-ო.⁴⁶ მიგვაჩნია, ამ სიტყვებისა და ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმის გათვალისწინებით, ძნელი წარმოსადგენი არ უნდა იყოს რამდენად „კვალიფიციური და დახვეწილი მონინალმდეგე“ ჰყავდათ კოლხ ბრალმდებლებს.

დაცვითი სიტყვის მეორე ნაწილში რუსტიკე შეეცადა გუბაზი რომის ინტერესების ლალატში ემხილა. თითქოსდა, ლაზთა მეფემ სწორედ ამ მიზეზით განაცხადა უარი ბიზანტიელებთან ერთად მონაწილეობა მიეღო ონოგურიის ციხის განთავისუფლებაში.⁴⁷ იმავდროულად გამსჭვალული: „ბოროტებით, რომაელების მიმართ“, ის თითქოსდა ცდას არ აკლებდა უმნიშვნელოდ წარმოეჩინა რომაელთა გამარჯვებები; დამარცხების შემთხვევაში კი, ყველაფერი მათი „სულიერი სილაჩრის, მარჯვენის სისუსტისა და გეგმების უვარგისობისთვის მიენერა“. ⁴⁸ თანაც ამ ყველაფერს რუსტიკეს განცხადებით, გუბაზი აკეთებდა მხოლოდ იმიტომ, რომ: „შეერყია ბარბაროსებს შორის აზრი რომაელების დიდი, უძლიერესი და გამარჯვებათა შარავანდედით მოსილი მეფის შესახებ“-ო.⁴⁹ იმპერატორის ხოტბა-დიდების შემდეგ, რუსტიკემ არც ამჯერად გაუშვა ხელიდან შესაძლებლობა, კიდევ ერთხელ „მტრად და ტირანად“ მოიხსენია ლაზთა მეფე და გაამართლა საკუთარი გადაწყვეტილება, როდესაც „გუბაზის სამართალში მიცემასა“ და „სიტყვების ფუჭ რახა-რუხს“, მისი როგორც მტრის დაუყოვნებლივ მოკვლა ამჯობინა.

რუსტიკეს პორტრეტი სრულყოფილი არ იქნება, თუ კიდევ ერთ საინ-

45 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 1936 წ., გვ. 141;

46 იქვე, გვ. 141;

47 იქვე, გვ. 148;

48 იქვე, გვ. 146;

49 იქვე, გვ. 147;

ტერესო ფაქტზე არ გაემახვილებთ ყურადღებას. გამოსვლის დასასრულს, განსასჯელმა არც თავისი უმთავრესი თანამზრახველი, ლაზეთის ფრონტზე რომელთა ჯარების მთავარსარდალი – მარტინე დაინდო. რუსტიკემ ის მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმეში თანამონაწილედ საჯაროდ დაასახელა. „თუ კიდევ მეტის თქმაა საჭირო, – გარკვეული გაღიზიანებით, მიმართა მან მოსამართლეს, – კარგად იცოდე, მსაჯულო, რომ ჩვენ ამ ჭეშმარიტად კარგი და სამართლიანი საქმის ჩადენა გავბედეთ სწორედ დროზე და მარტინეს თანხმობაც გვექონდა ამაზე“-ო.⁵⁰

უნდა აღინიშნოს, რომ, აგათია სქოლასტიკოსის გადმოცემით, რუსტიკეს გამოსვლას რომაელ მოსამართლეზე გარკვეული შთაბეჭდილება მართლაც მოუხდენია. ის „ერთ ხანს თითქოს, კეთილგანწყობილი კიდევ განსასჯელების მიმართ“-ო.⁵¹ მაგრამ, როგორც ჩანს „დარბაისელმა კოლხებმა“ ამ შემთხვევაშიც იმარჯვეს და რუსტიკეს ყველა ბრალდება დროულად გააქარწყლეს. მათ შეძლეს დაერწმუნებინათ მოსამართლე, რომ – ონოგურისზე ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღებაზე მეფე გუბაზმა უარი სპარსელებისადმი მიმხრობის გამო კი არ თქვა, როგორც ამას რუსტიკე ამტკიცებდა, არამედ ეს გააკეთა იმიტომ, რომ: „გაჯაერებული იყო სტრატეგოსებზე, რომელთაც ონოგურისი საკუთარი უგუნურებისა და დაუდევრობის წყალობით დაკარგეს“.⁵²

საბოლოოდ, როგორც აგათია სქოლასტიკოსი აღნიშნავს, „ორჯერ პაექრობის“ შემდეგ, მოსამართლეს „აუნონ-დაუნონია რა ყველაფერი“, გუბაზის საქციელში მოლაღატეობისა და ტირანობის დამამტკიცებელი ვერაფერი უნახავს და დარწმუნებულა, რომ ლაზთა მეფის მკვლელობა „ჩადენილი იყო უსამართლოდ და კანონის წინააღმდეგ“. ამ დასკვნამდე მისვლის შემდეგ, მოსამართლეს ჯერ იმპერატორისთვის უცნობებია, რომ გუბაზის მკვლელობაში სტრატეგოს მარტინესაც მიუძღოდა ბრალი;⁵³ შემდეგ კი, იმ განსასჯელებთან მიმართებაში, რომელთაც აშკარად აღიარეს გუბაზის მკვლელობა, „მეფისვე წერილობითი განაჩენის“ საფუძველზე, სიკვდილით დასჯა უბრძანებია.

იმპერატორის ნება დაუყოვნებლივ აღუსრულებიათ ხელქვეითებს. მსჯავრდებულები ჯერ ჯორებზე შეუსვამთ და გზირის შემზარავი კივილის თანხლებით: „გეშინოდეთ კანონების, თავი შეიკავეთ უსამართლო მკვლელობათაგან“, ქალაქის ქუჩებში ჩამოუტარებიათ. რის შემდეგაც განაჩენი

50 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 1936წ., გვ.152;

51 იქვე, გვ.152;

52 იქვე, გვ.153;

53 უნდა აღინიშნოს, რომ გუბაზის წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობისა და მისი ვერაგულად მოკვლის გამო იმპერატორმა იუსტინიანემ, სტრატეგოსი მარტინე 556 წელს თანამდებობიდან გადააყენა;

საჯაროდვე მოუყვანიათ სისრულეში. აგათია სქოლასტიკოსის გადმოცემით: „როდესაც მათ ყელები გადასჭრეს, მაშინ ყველანი სიბრალულით აღივსნენ და ბრაზობას თავი დაანებეს... კოლხები კელაჲ ერთგულნი გახდნენ რომაელებისა და დაუბრუნდნენ ძველ გზას“-ო.⁵⁴

ასე დასრულდა „კაცკასიის მთების ქვეშ“, ძველ ლაზიკაში, მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმეზე შემდგარი სასამართლო პროცესი. ჩვენ მას ესოდენ დიდ ყურადღებას არ დავუთმობდით, რომ არა ერთი ძალზე მნიშვნელოვანი გარემოება. ეს არის წერილობით დადასტურებული პირველი, დღემდე უძველესი და თამამად შეიძლება ითქვას, დიდი საერთაშორისო გამოხმაურების მქონე სასამართლო პროცესი, რომელზეც „დარბაისელი კოლხების“ სახით ბრალდებას მხარს ქართველები უჭერდნენ.

არ გაგვიკვირდება, თუ მკითხველს ბრალდების მხარდამჭერი ძველი და ახალი ინსტიტუტების შედარებისას კითხვები გაუჩნდება. კერძოდ: ვისი სახელით უჭერდნენ „დარბაისელი კოლხები“ ბრალდებას მხარს (სავარაუდოდ ლაზეთის სამეფოს სახელით), რა წესით ხდებოდა მათი ამ თანამდებობაზე გამწესება, იყო თუ არა ბრალდების მხარდაჭერა მათი ძირითადი საქმიანობა, ან იღებდნენ თუ არა ისინი ამ საქმიანობისთვის გასამრჯელოს და სხვა. სამწუხაროდ, ისტორიული წყაროების სიმწირის გამო, ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა ჯერჯერობით არ შეგვიძლია. მეტიც, ჩვენ კოლხ ბრალმდებელთა სახელებიც კი არ ვიცით. მაგრამ ამით აგათია სქოლასტიკოსის ნაშრომის მნიშვნელობა, რასაკვირველია, არ მცირდება. ის დღემდე რჩება ერთადერთ და პირუთენელ მოწმედ, რომ 1500 წლის წინ საქართველოში უკვე გვყავდა სამართლის დარგის საერთაშორისო დონის, ძალზედ გამოცდილი სპეციალისტები. სასიქადულო მამულიშვილები, ვინც ჯერ კიდევ VI საუკუნეში, „დარბაისელი კოლხების“ სახელით, სასამართლოში იდგნენ ზუსტად იქ, სადაც დღეს ვდგავართ ჩვენ, სახელმწიფო ბრალმდებლები და ემსახურებოდნენ ზუსტად იმ საქმეს, რასაც ემსახურება ქართველ პროკურორთა დღეს მოღვაწე თაობა.

გვსურს ხაზი გაუსვათ კიდევ ერთ გარემოებას: ჩვენი თანამემამულეებიდან ერთ-ერთი პირველი, ვინც მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმეზე ბრალმდებელთა ქართველობაზე გაამახვილა ყურადღება, გახლდათ პროფესორი ალექსანდრე ვაჩიშვილი. ჯერ კიდევ 1946 წელს თავის კაპიტალურ ნაშრომში „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“ ღვაწლმოსილი მეცნიერი წერდა: „მონყობილია სასამართლო სხდომა, რომელზედაც ბრალმდებლებად გამოდიან კოლხები, რომელთაც იციან ელლინთა ენა იმდენად, რომ სასამართლო პაექრობაში ლებულობენ მონაწილეობას... ეტყობა რომ კოლხები სასამართლო რიტორიკის ხელოვნებას და საერთოდ სასამართლო წარმოებას, პროცესუალურ ნორმებს კარგად იცნობენ“-ო.⁵⁵

54 ს.ყაუხჩიშვილი – „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ტ. III, თბილისი, 1936წ., გვ. 153;

55 ალ.ვაჩიშვილი – დასახ. ნაშრომი, ტომი I, გვ. 79;

1962 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „ფიცი როგორც მტკიცებულება, ქართული სამართლის მიხედვით“, შესანიშნავი უნოდა, კოლხი ბრალმდებლების მიერ, სასამართლო პროცესზე წარმოთქმულ სიტყვას, პროფესორმა გიორგი ნადარეიშვილმა. ქართველი მეცნიერის შეფასებით, მათი გამოსვლა „ნამდვილად იდგა თავისი ეპოქის ბერძნულ-რომაული სასამართლო მჭევრმეტყველების დონეზე“⁵⁶

სამწუხაროდ, ათწლეულების განმავლობაში საქმე ერთეული შეფასებების იქით არ წასულა და ბრალდების მხარდაჭერის კუთხით, აგათია სქოლასტიკოსის ნაწარმოების შესწავლა, გაანალიზება დღემდე არ მომხდარა⁵⁷. შესაბამისად, ძალზედ მნიშვნელოვანია, რომ ნახევარი საუკუნის შემდეგ ეს საკითხი სწორედ, მთავარი პროკურატურის ინიციატივითა და საქართველოს პროკურატურის სახელით წარმოებული სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების დროს დადგა დღის წესრიგში.

56 გ.ნადარეიშვილი – „ფიცი როგორც მტკიცებულება ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963წ., გვ.48;

57 სასამართლოში „დარბაისელ კოლხთა გამოსვლას“ მაღალი შეფასება მისცა პროფ. აპოლონ როგავამაც. მისი სიტყვებით: „აიეტის, ფარტაძისა და რომაულ სასამართლოში მდგომი კოლხი სწავლულების სიტყვებში კარგად ჩანდა ძველი ბერძნული ლოგიკისა და რიტორიკის კანონ-წესების ცოდნა, რაც დიდად დამახასიათებელი იყო ძველი რომაელი „ადვოკატუსებისა“ და სხვა დიდი იურისტებისთვის“-ო (ურნ. „საბჭოთა სამართალი“, 1958წ. №4, გვ.38). თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის, პროფესორების: ალექსანდრე ვაჩიშვილის, ივანე სურგულაძის, გიორგი ნადარეიშვილისგან განსხვავებით, პროფესორი აპ.როგავა „დარბაისელ კოლხებს“ ხან „ქართველ ბრალმდებლებად“ მოიხსენიებს, ხან „ადვოკატებად და მეოხებად“. ასე მაგალითად, მისი გადმოცემით, აგათია სქოლასტიკოსის ნაშრომში: „დამარწმუნებლად ჩანს ქართველი „მეოხი“-ადვოკატის როლი მეფე გუბაზის მკვლეელი რომაელების გასამართლებისას...“(იხ.გვ.37); ან კიდევ, მისივე შეფასებით, შეუძლებელი იყო ამ პროცესზე: „ქართველ ბრალმდებელთა შორის ერთი პროფესიონალი „მეოხი“ მაინც არ ყოფილიყო. პირიქით, უფრო დასაჯერებელია, რომ რამდენიმე კოლხი „მეოხი“ ცელიდა ერთმანეთს გაცხარებული პაექრობის დროს“-ო (იხ. იქვე გვ.38). რასაკვირველია დამკვეთა იმისა, რომ პროფესიონალი იურისტები სასამართლოში საქმეებზე, ხან ბრალმდებლის სტატუსით მონაწილეობდნენ და ხან დამკვეთის შესაძლებელი იყო ძველ დროში და როც სახელმწიფოებში შესაძლებელია დღესაც. მაგრამ ერთსა და იმავე საქმესთან მიმართებაში, პროცესის მონაწილეების ხან ბრალმდებლად და ხან „მეოხად, ადვოკატად“ მოხსენიება არასწორად მიგვაჩნია. მით უფრო, რომ თავად აგათია სქოლასტიკოსი, რომელიც იურისტი, არ გვაძლევს ამის საფუძველს. მას „დარბაისელი კოლხები“ ყველგან მხოლოდ ბრალმდებლის სახელით ჰყავს მოხსენიებული; იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ პროფ. გ.ნადარეიშვილთან მიმართებაში, რომელიც როგორც უკვე აღვნიშნეთ კოლხ დარბაისლებს ასევე მხ. ბრალმდებლის სტატუსით მოიხსენიებს. ბატონი გიორგის სიტყვებია: „სასამართლო პროცესზე კოლხმა ბრალმდებლებმა წარმოსთქვეს შესანიშნავი საბრალდებო სიტყვა, რომელიც ნამდვილად იდგა თავისი ეპოქის ბერძნულ-რომაული სასამართლო მჭევრმეტყველების დონეზე“. (გ.ნადარეიშვილი – „ფიცი როგორც მტკიცებულება ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963წ., გვ.48);

რაც შეეხება კითხვებს, რომლებიც მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმეზე ქართველ ბრალმდებელთა გამარჯვებასთან დაკავშირებით შეიძლება გაჩნდეს. რამდენად კანონზომიერი იყო მათი ეს წარმატება. ხომ შესაძლოა, მოსამართლის გადაწყვეტილება, არა იმდენად ქართველ ბრალმდებელთა პროფესიონალიზმით ყოფილიყო განპირობებული, რამდენადაც დავალებით, რომელიც იმპერატორს, თუნდაც, მოკავშირე ლაზების გულის მოსაგებად, მოსამართლისთვის შეეძლო მიეცა; უდავოდ გამოუჩნდებიან მომხრეები მოსაზრებასაც, რომლითაც სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება ბიზანტიელ პოლიტიკოსებს შორის პირადი დაპირისპირებისა თუ, პოლიტიკური ინტრიგების სისხლიან ფინალად შეფასდება; დანაშაულის სიმძიმის გათვალისწინებით არც იმის გამორიცხვა შეიძლება, რომ შეურაცყოფილ ლაზებს, გარდა კანონიერისა, მისი გვერდის ავლითაც მიეღოთ ზომები სასამართლოსგან მათთვის სასურველი გადაწყვეტილების მიღების უზრუნველსაყოფად და ა.შ.

რასაკვირველია, გამოთქმული მოსაზრებებიდან, თითოეულს თავისი საფუძველი აქვს და მათი რიცხვი აუცილებლად გაიზრდებოდა, დამდგარ შედეგებზე მხოლოდ განაჩენის მიხედვით რომ გვიხდებოდეს მსჯელობა. კარგია, რომ, აგათია სქოლასტიკოსის წყალობით, განსჯისთვის, როგორც უშუალოდ პროცესის წინმსწრები, ისე შემდეგ განვითარებული მოვლენების თაობაზე მონაცემები საკმარისად გაგვაჩნია. მხედველობაში გვაქვს თუნდაც: ლაზების რეაქცია მეფის მკვლელობის ფაქტზე; მათი ორგანიზებულიობის ხარისხი, რომელმაც მრავალმრიცხოვანი სახალხო კრების კონსპირაციულ პირობებში ჩატარებაც კი უზრუნველყო; ამ თავყრილობაზე ლაზ წარჩინებულთა ბრწყინვალე გეოპოლიტიკური ანალიზის შემცველი გამოსვლები; სამომავლო პერსპექტივის გათვალისწინებით სტრატეგიულ მოკავშირეებთან მიმართებაში სწორი, დასაბუთებული გადაწყვეტილებების მიღების ფაქტი, სამართლებრივი ხედვის დიფერენცირებულობა;⁵⁸ ეფექტური სამოქმედო გეგმის შემუშავება და ბოლოს შემაჯამებელი გადაწყვეტილებების, დემოკრატიული სანყისების გათვალისწინებით, ხმათა უმრავლესობით მიღება.

როგორც ირკვევა, გადაწყვეტილებების არა მარტო მიღება, მათი ზუსტი და დროული შესრულებაც კარგად სცოდნიათ ჩვენს წინაპრებს. მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმესთან დაკავშირებით სახალხო კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილებები ზემოთქმულის ნათელი დადასტურებაა. ორი გადაწყვეტილებიდან ორივე ზუსტად და დროულად იქნა სისრულეში მოყვანილი. სამეფო ტახტი იმპერატორ იუსტინიანესთვის სწორედ, ლაზე-

58 საკითხზე ყურადღება გამახვილებული აქვს პროფესორ ივანე სურგულაძეს. „მკვლელობის დანაშაულში, – ნერდა ქართველი მეცნიერი, – ორატორი (საუბარია ფარტახიზე), არჩევს შემსრულებლებს, რომლებმაც საკუთარი ხელით ჩაიდინეს დანაშაული და იმ პირებს, რომლებსაც ამ დანაშაულის ჩადენისთვის შეეძლოთ ხელი შეეშალათ, მაგრამ ეს არ გააკეთეს“ (იხ. ი.სურგულაძე – „საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან“, თსუ გამომცემლობა, თბ. 1986წ., გვ.36);

ბის მიერ შეთავაზებულმა კანდიდატმა – ნათემ დაიკავა; მეფისმკვლელებს კი, ასევე ქართველი ბრალმძებლების მოთხოვნის საფუძველზე, სასამართლომ სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა.

ამდენად, ზემოთჩამოთვლილ გარემოებათა ერთობლიობა, კერძოდ: საერთო სატკივრის გარშემო ქვეყნის მოსახლეობის კონსოლიდაციის უნარი, ორგანიზებულობის ხარისხი, განათლებული ერისკაცების (აი-ეტი, ფარტაძი, დარბაისელი კოლხები) მაღალი სოციალური სტატუსი, გადანეწეტილებების ხმათა უმრავლესობით მიღების წესი და მათი შესრულების უზრუნველმყოფელი ეფექტური მექანიზმის არსებობა გვაძლევენ საფუძველს ვამტკიცოთ, რომ დარბაისელი კოლხების გამარჯვება შემთხვევითი არ იყო. ეს იყო დამსახურება იმ მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი ცნობიერების, სამართლებრივი განათლების მაღალი დონისა და გამოცდილებისა, რომლის პრაქტიკაში რეალიზების ისტორია ასე კარგად, დამაჯერებლად მოგვითხრო აგათია სქოლასტიკოსმა. გასული საუკუნის 30-იან წლებში კი, არანაკლები ოსტატობით ძველ ბერძნულიდან ქართულად თარგმნა აკადემიკოსმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა.

დისკუსია ქართული სამართლებრივი კულტურის „განვითარებულობის თაობაზე“ ქვეყნის პოლიტიკური აღმავლობის ხანაში

უნდა ითქვას, რომ ფეოდალიზმის ხანის ქართული სამართლის, სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებულობის თაობაზე შეხედულებები ერთგვაროვანი არ გახლავთ. წინამდებარე ნაშრომის ფორმატის გათვალისწინებით, ამჯერად ყურადღებას მხოლოდ რამდენიმე უცხოელ მეცნიერზე გვაგმამხილებთ, რომელთა შეხედულებები ჩვენ მიერ გაკეთებული დასკვნებისგან რადიკალურად განსხვავებულია. მეტიც, მათ შორის იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ამტკიცებდნენ თითქოსდა სამართალს ჩვენს ქვეყანაში განვითარების მაღალი საფეხურისთვის არამც თუ V-VI საუკუნეებში, არამედ ქართული სახელმწიფოს ზეობის ხანაშიც კი არ მიუღწევია. მათივე განცხადებით, ქართული ფეოდალური სამართალი XVII-XVIII საუკუნეებშიც კი „პრიმიტიული კანონმდებლობის“ ზღვარს არ გასცდენია.

რასაკვირველია, პირველ რიგში სწორედ, შეფასებებს შორის არსებულმა რადიკალურმა განსხვავებამ გადაგვანყვეტინა ამ საკითხზე გაგვემახილებინა ყურადღება. გვეცადა მაინც, პასუხი გაგვეცა კითხვებზე, დასახელებული ორი პოზიციიდან რომელი იყო მეცნიერულად დასაბუთებული და გასაზიარებელი. ვადასტურებთ იმასაც, რომ გვქონდა მსჯელობის ამ კუთხით წარმართვის კიდევ ერთი საპატიო მიზეზიც. კერძოდ, მსჯელობის ჩვენ მიერ არჩეული გზა გვაძლევდა შესაძლებლობას მკითხველისთვის შეგვეხსენებინა იმ დიდი ღვაწლის შესახებ, რომელიც ჩვენმა სახელოვანმა მეცნიერებმა გასწიეს საკუთარი ქვეყნისა და ხალხის წინაშე. საამაყო მამულისმიელებმა, რომელთაც გასულ საუკუნეში, მკაცრი პოლიტიკური ცენზურის პირობებში⁵⁹, ნაბიჯ-ნაბიჯ, ზედმეტი ხმაურის გარეშე, კონკრეტულ მეცნიერულ არგუმენტებზე დაყრდნობით უსაფუძვლო ბრალდებებისგან დაცვეს საკუთარი ქვეყნის ისტორია, მისი უმდიდრესი კულტურული, სამართლებრივი მემკვიდრეობა.⁶⁰

რაც შეეხება თავად ბრალდებებს. პირველ რიგში გავიხსენებთ წარმოშობით გერმანელი ფილოლოგისა და ცნობილი არმენოლოგის **ჟოზეფ კარსტის** (1871-1962წწ.) შეხედულებებს, რომელიც ძველი ქართული სამართლის საკითხებზე მუშაობისას მივიდა დასკვნამდე, რომ ქართველებს მართალია გვქონდა სისხლის სამართლის სისტემის შექმნის მისწრაფება, გაგვაჩნდა „სათანადო შემოქმედებითი ელემენტებიც“, მაგრამ, მიუხედავად ამისა:

59 საგულისხმოა, რომ თავად პროფ. სიმონ ყაუხჩიშვილი ორჯერ იყო რეპრესირებული, კერძოდ: 1938-40წწ. ის იძულებული გახდა რეპრესიებს რუსეთში გარიდებოდა; 1950 წელს კი მას მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის წოდება ჩამოართვეს;

60 ჩვენდა უნებურად ჩნდება კითხვა: არის კი ქართველ მეცნიერთა დღეს მოღვაწე თაობა მზად მსგავს შემთხვევაში, ქვეყნისთვის იგივე სამსახური გასწიოს. როგორც ყოველთვის ამ კითხვაზეც პასუხს ალბათ დრო გასცემს და იმედს არ ვკარგავთ, რომ XXI საუკუნის შედეგებიც ჩვენთვის საამაყო იქნება;

„სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ჩვენში აღმავალი და განუწყვეტელი გზით არ განვითარებულა ის „ემბრიონულ მდგომარეობაშივე“⁶¹ დარჩა. უკარსტისვე მტკიცებით: „ქართული სახელმწიფოებრიობის აყვავების ხანაშიც კი, დავით აღმაშენებლის, გიორგი III-ის, თამარ მეფის დროს – სისხლის სამართლის სისტემა ჩანასახის მდგომარეობაში იყო მომდევნო პერიოდში კი, საქართველოს ბედი ისეთი გზებით წარიმართა, რომ ამ დაწყებითი ელემენტების „ჩანასახის“ განვითარებასა და აღმავლობაზე ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა“.⁶²

შუა საუკუნეების ქართულ კანონმდებლობაში კომპოზიციის ინსტიტუტის გავრცელების მასშტაბებზე დაყრდნობით, საკუთარ შეფასებებში არანაკლებ რადიკალური გახლდათ გერმანელი მეცნიერი, იურისტი ფელიქს პოლდაკი (1880-1940წ.წ.) ეს უკანასკნელი ვერ ხედავდა რა კომპოზიციების შემადგენლობაში საზღაურის საჯარო ელემენტს (fredus-ს)⁶³ აკეთებდა დასკვნას, თითქოსდა ქართულ სისხლის სამართალში განუყოფლად ბატონობდა მხოლოდ დაზარალებული პირის კერძო, ქონებრივი ინტერესი. რაც მისივე შეფასებით სახელმწიფო ინსტიტუტების სისუსტესთან ერთად, დაბალი სამართლებრივი კულტურის უტყუარ დადასტურებას წარმოადგენდა.⁶⁴

კატეგორიულია საკუთარ შეფასებებში ფრანგი იურისტი და ისტორიკოსი დარესტ დე ლაშავანი (1824-1911წ.წ.). რომელმაც ა.ვაჩიშვილის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, ვახტანგ VI კოდექსზე მუშაობისას ყურადღება მიაქცია კოდექსის მხოლოდ იმ მხარეს, რომლითაც ის პრიმიტიულ კანონმდებლობას უახლოვდებოდა და მიუთითა, რომ: „ეს კოდექსი, თუმცა XVIII

61 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.70;

62 იქვე;

63 ალ.ვაჩიშვილის განმარტებით კომპოზიცია, რა თქმა უნდა ქონებრივი საზღაურის გადახდაში გამოიხატებოდა, თუმცა ქართველი მეცნიერი იქვე აზუსტებს, რომ შეცდომა იქნებოდა იმის დაშვება: „თითქოს იგი თანამედროვე ქონებრივი ზარალის ეკვივალენტური ცნებაა. სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ კომპოზიციის ოდენობის განსაზღვრის დროს, რასაკიერებელია, ხელმძღვანელობდნენ მიყენებული ზარალის ანაზღაურების მოსაზრებით, ვინაიდან საზღაური ჩვეულებრივად მით უფრო მეტია, რაც უფრო მნიშვნელოვანია მიყენებული ზეზება; მაგრამ თავისი წარმომოხმობით იგი მაინც შურისძიების უფლების გამოსყიდვას წარმოადგენს. კომპოზიციას აქვს უმთავრესად კერძო ხასიათი, რადგან მისი უდიდესი ნაწილი დაზარალებული პირის სასარგებლოდ მიდიოდა; იგი ენათესავება ანაზღაურებას იმ მხრივ, რომ შეადგენს კანონიერ ფასს, რომლის საფუძველზე დაზარალებული მხარე უარს ამბობს სისხლის აღებაზე“. აქვე პროფ. ალ.ვაჩიშვილი არ ეთანხმება პოლდაკს თითქოსდა კომპოზიციაში სრულიად არ იყოს საჯარო ელემენტი. „მას რამდენიმედ – წერდა ქართველი მეცნიერი – საჯარო ელემენტიც აქვს და ეს მტკიცდება იმით, რომ განსაზღვრული ნაწილი (მაგ. სალიკური სამართლის მიხედვით ერთი მესამედი) ეკუთვნის ხელისუფლებას, როგორც საზოგადოებრივი უშიშროების დამცველს“-ო(ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.41)

64 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.45, 48;

საუკუნეშია შედგენილი, მაგრამ გვიადვილებს იმის გაგებას, თუ რას წარმოადგენდნენ ბერძნები ჰომეროსის დროს, რომაელები წინაისტორიულ ხანაში, გალლები იულიუს კეისრის წინ, გერმანელები შემოსევების პერიოდში, რუსები იაროსლავის მთავრობის დროს, სკანდინავიელები XIII საუკუნეში"-ო.⁶⁵

XIII საუკუნემ, კიდევ ერთი უცხოელი მწერლის, სომეხი ისტორიკოსის ვარდან არაველცის⁶⁶ შეხედულება გაგვახსენდა, რომელმაც თავის მხრივ ქართული სამართლის შესახებ არაერთ მცდარ წარმოდგენას დაუდო საფუძველი. კერძოდ, ეს უკანასკნელი ხაზს უსვამდა რა, მეფე გიორგი III-ის მიერ ქვეყანაში გატარებულ მკაცრ სადამსჯელო პოლიტიკას, წერდა, რომ „619 წელს (მართლმადიდებლური კალენდრით იგულისხმება 1170 წელი), მეფე გიორგიმ თავის ქვეყანაში მპარავი და მეკობრე მოსპო. რადგან ყოველთა ლაშქართა თანადგომითა სჯულად დასდო მცირისა და დიდისა საქმისათვის უწყალოდ ყოვლისა კაცისა ძელზედ აღბმა და ჩინებულთაგან მრავალი ძელზე ჩამოაზრჩევს. ნაპოვი ნივთი კი მიჰქონდათ და სასჯელის ძელზე ჰკიდებდნენ. აზრჩობდნენ პირუტყვებსაც კი, ძაღლსა და თავგსა. ყველას შიშის ზარი დაეცა და დამყარდა დიდი მშვიდობიანობა“-ო⁶⁷; როგორც ვხედავთ, ციტატაში გატარებულია აზრი თითქოსდა, XII საუკუნეში საქართველოში ობიექტური შერაცხვის პრინციპი მოქმედებდა და ცხოველებსაც ასამართლებდნენ.

რასაკვირველია, ძველი ქართული სამართლის განუვითარებლობაზე, ჩამორჩენილობაზე მსგავსი შეფასებების მოსმენის შემდეგ, VI საუკუნის კოლხ ბრალმდებელთა ნააზრევის გახსენება: ბუნებით სამართალსა, ზოგადად სამართლიანობასა, სახელმწიფოს მიერ თვითნებობისა და შურისძიების დაუშვებლობასა, სარგებლისა და უკანონობის შეუთავსებლობაზე, მეტი რომ არ ვთქვათ, გაკვირვებას იწვევს. საკითხისადმი ინტერესს ზრდის ის გარემოებაც, რომ როგორც დადებით (მხედველობაში გვყავს აგათია სქოლასტიკოსი), ისე უარყოფით შეფასებათა ავტორები უცხოელები არიან. რაც ჩვენ მიერ, მიუკერძოებლობის ფაქტორის გასაძლიერებლად, შეგნებულად იქნა დაშვებული. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ვფიქრობთ დროა, პასუხი გაეცეს კითხვებს: უცხოელ ავტორთა ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებებიდან, რომელია მცდარი და რომელი მართალი, ან რა აზრის იყვნენ ამ ყველაფერზე ქართველი მეცნიერები?⁶⁸

65 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.68;

66 იხ. ვარდან არაველცი - „მსოფლიო ისტორია“, ძველი სომხურიდან თარგმნეს ნ.შოშიაშვილმა და ე.კვაჭანტირაძემ, შესავალი და კომენტარები ე.კვაჭანტირაძისა, „არტანუჯი“, თბილისი, 2002;

67 ი.ჯავახიშვილი - „ქართული სამართლის ისტორია“ ტ. II, გვ.307-308;

68 როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს მისია საკუთარი ერის წინაშე, ქართველ მეცნიერთა გარდასულმა თაობამ: ისტორიკოსებმა, იურისტებმა, ფილოლოგებმა, ფილოსოფოსებმა საერთო ძალისხმევით მართლაც ღირსეულად შეასრულეს;

პირველ რიგში გამოვყოფდით პასუხს ჟოზეფ კარსტის „დასკვნებზე“. ეს სწორედ ის ფრანგი მეცნიერია,⁶⁹ რომელსაც მიაჩნდა, რომ თვით XI-XII საუკუნეებშიც კი საქართველოში სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მხოლოდ „ძლიერი ჩანასახები არსებობდა“ და რომ სამართლის ეს დარგი ჩვენში მხოლოდ „მეტად სერიოზულ დაწყებით ნაბიჯებს“ დგამდა⁷⁰.

როგორც პროფესორი ალ.ვაჩიშვილი შენიშნავდა, მართალია, სიტყვებით: „ძლიერი ჩანასახები“ (*les germes vigoureux*), „მეტად სერიოზული დაწყებითი ნაბიჯები“ (*tres sérieux commencements*) კარსტი ცდილობდა საკუთარი შეფასებებით გამონეწული შთაბეჭდილებები შეემსუბუქებინა, მაგრამ, ცხადია, მართო „სიტყვათა თამაშით“ საქმის არსი არ იცვლებოდა. ფრანგი მეცნიერი ამტკიცებდა თითქოსდა: „ქართული სისხლის სამართალი, თავისი არსებობის და განვითარების საუკეთესო პირობებშიც კი, მაშინაც კი, როდესაც ქართული სახელმწიფოებრიობა თავისი აყვავების ხანას განიცდიდა, „ჩანასახის, ე.ი. ემბრიონულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა“.⁷¹

საკითხის ამ კუთხით წარმოჩენა ბევრი ჩვენი თანამემამულისთვის, განსაკუთრებით მათთვის, ვინც საკუთარი ქვეყნის წარსული ზედმინევით კარგად იცოდა, მიუღებელი იყო. სწორედ ასეთ ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნოდა, პროფესორი ალ.ვაჩიშვილი. „როგორ შეგვიძლია დავეთანხმოთ იმ აზრს, – წერდა ბატონი ალექსანდრე, – რომ დიდ მეფეთა ხანაში (დავით აღმაშენებელი, გიორგი III, მეფე თამარი – გ.ფ.), ქართული სისხლის სამართალი ვითომდა მხოლოდ „ჩანასახის“ ფორმით არსებობდა და ჯერ კიდევ „დაწყებითს“ ნაბიჯებს აკეთებდა“.⁷²

ქართველ მეცნიერს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ სახელმწიფოს ძლიერი, გამართული მექანიზმი შესაბამისი კანონმდებლობის გარეშე წარმოუდგენელია. ბატონი ალექსანდრე წერდა: „თვით სახელმწიფო

69 ჟოზეფ კარსტი (1871-1962წწ.), წარმოშობით გერმანელი ფილოლოგი, არმენოლოგი. 1945 წლიდან ცხოვრობდა საფრანგეთში, მოღვაწეობდა სტრასბურგის ერთ-ერთ უნივერსიტეტში, ამიტომ მოიხსენიება ფრანგ ავტორად. წერდა გერმანულსა და ფრანგულ ენებზე. მისი მოღვაწეობის ძირითადი სფერო იყო არმენოლოგია. სამეცნიერო მუშაობის პროცესში შემთხვევით წააწყდა ქართული სამართლის ძეგლებს, დაინტერესდა და რამდენიმე ძეგლი, კერძოდ: ბექა აღბულასა და ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული თარგმნა ფრანგულად და საკუთარი კომენტარებიც დაურთო. ქართული სამართლის ძეგლების თარგმნისას ხელმძღვანელობდა რუსული გამოცემით. მუშაობის პროცესში დიდი დახმარება გაუწია იმ ხანად საფრანგეთში მცხოვრებმა ალექსანდრე მანველიშვილმა (ე.კარსტზე მონაცემების მონოდებისთვის მადლობას მოეახსენებთ თსუ იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტ პროფესორს, ქალბატონ მარიამ ხოფერიას);

70 I.Karst – Codes medievauz de la Georgie, t. II2, live premier, 1938, პ. 197; გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII სს. საქართველოში“; საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1959 წ., გვ.7;

71 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტომი I, თბ., 1946 წ., გვ.130;

72 იქვე, გვ.130;

ცხოვრების მოთხოვნილებები აიძულებენ ხელისუფლებას შექმნას ამგვარი კანონმდებლობა".⁷³ გართულებული, განვითარებული საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ურთიერთობანი – როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილს სამართლიანად მიაჩნდა – თავად მოითხოვენ შესაფერ იურიდიულ ნორმებს, „ძველის-ძველი ადათობრივი სამართლის პრიმიტიული ნორმები მათ უკვე ველარ აკმაყოფილებენ“⁷⁴.

იმავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარების ამსახველ ელემენტებზე ყურადღების გამახვილებით, ბატონი ალექსანდრეს აზრთა სვლას აგრძელებდა პროფესორი გიორგი ნადარეიშვილიც. იზიარებდა რა ღირსეული წინამორბედის შეფასებებს ბატონი გიორგი დარწმუნებული იყო, რომ „ამა თუ იმ ქვეყნის სახელმწიფოებრივი და სამართლებრივი განვითარების დონე, მოცემული კლასობრივი საზოგადოების დონეს შეესაბამება.“⁷⁵ ჩვენი ქვეყანა კი, შეფასების ყველაზე მკაცრი კრიტერიუმებითაც რომ ვიხელმძღვანელოთ, ნამდვილად აკმაყოფილებდა იმდროინდელი მსოფლიოს ლიდერ სახელმწიფოებს შორის მოსახვედრად საჭირო მოთხოვნებს. მეტი დამაჯერებლობისთვის მოვიტანთ ქვეყნის ფინანსური შესაძლებლობების ამსახველ რამდენიმე მონაცემს. როგორც აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია წერდა: „თავისი ზეობის ხანაში, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ყოველწლიური მარტო ფულადი შემოსავალი (ყმადნაფიცი ქვეყნების გარდა), 3.750.000 ოქროს მანეთს უდრიდა. მაშინ როდესაც ამავე ხანაში მაგ. არაბული ირაკის შემოსავალი შეადგენდა 2.250.000 მანეთს, საკუთრივ სპარსეთისა კი, მხოლოდ 2.153.460 მანეთს. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებიდანაც ინგლისის მეფის შემოსავალი 1300 წელს შეადგენდა 4.000.000 ოქროს ფრანკს, ხოლო საფრანგეთისა 1311 წელს 3.000.000 ფრანკს არ აღემატებოდა.“

რ/ნ	სახელმწიფოს დასახელება	ყოველწლიური ფულადი შემოსავლების რაოდენობა	წლები
1	ინგლისი	4 000 000	1300 წელს
2	საფრანგეთი	3 000 000	1311 წელს
3	სპარსეთი	2 153 460	XII ს. ბოლოსთვის
4	არაბული ირაკი	2 250 000	XII ს. ბოლოსთვის
5	საქართველო	3 750 000	XII ს. ბოლოსთვის

73 ალ.ვაჩიშვილი – „წარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ., ტ. I, გვ.130;

74 იქვე;

75 იხ. გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.8;

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ, როგორც ითქვა, ეს თანხა ქართულ სახელმწიფოს მართო ფულადი სახით შედიოდა. მაშინ როდესაც მას ნატურის სახითაც არანაკლებ სოლიდური შემოსავლები გააჩნდა.⁷⁶ სწორედ ზემოთ აღნიშნულ გარემოებათა ერთობლიობა აძლევდა პროფესორ გ.ნადარეიშვილს საფუძველს დაბეჯითებით ემტკიცებინა, რომ ფეოდალურ საქართველოს, რომელსაც X-XII საუკუნეებში მაღალგანვითარებული სახელმწიფოებრიობა გააჩნდა, ამ კატეგორიის სახელმწიფოს თანმდევი აუცილებელი ნიშანი, მაღალგანვითარებული სამართლებრივი სისტემაც უნდა ჰქონოდა.⁷⁷

საკუთარი მოსაზრებების საფუძვლიანობაში დასარწმუნებლად, ღვანლმოსილმა მეცნიერმა ქართული სამართლებრივი სისტემის სოციალური არსისა თუ კულტურული დონის შესაფასებლად, პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის მქონე საკითხების მეცნიერული ანალიზიც შემოგვთავაზა. კერძოდ, 1959 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში: „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XIII სს. საქართველოში“, პროფ. გ.ნადარეიშვილის მიერ განსაზღვრული საკითხების ჩამონათვალმა შემდეგი სახე მიიღო: 1. დანაშაულის სუბიექტი და სუბიექტური მხარე ძველ საქართველოში; 2. დაუმთავრებელი დანაშაული (იგივე დანაშაულის მცდელობა) და მისი დასჯადობის საკითხი; 3. დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემის საკითხი; 4. სასჯელთა სისტემის ჰუმანიზაციის საკითხი.⁷⁸

უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ბატონი გიორგი გაკვირვებას ვერ მალავდა, როდესაც ზოგიერთი უცხოელი მეცნიერი და მათ შორის კარსტიც (სამწუხაროდ, არაერთი ჩვენი თანამემამულეც საბჭოთა წლებში)⁷⁹ ისე აკეთებდნენ ხმამაღალ განცხადებებს, რომ ამ უმნიშვნელოვანესი საკითხების მიმართ სათანადო ყურადღებას არ იჩენდნენ. ქართველი მეცნიერი კი დარწმუნებული იყო, რომ „ყამთა სიავისა“ და გადარჩენილი სამარ-

76 ს.ჯანაშია - დასახელებული ნაშრომი, გვ.190; წიგნის კითხვისას არ გამოვრიცხავთ, გაჩნდეს მოსაზრება: საკუთარი ქვეყნის წარსული მიღწევების ხაზგასმით, ხომ არ ვცდილობთ არასახარბიელო რეალობისთვის თავის არიდებას, მისგან გაქცევას. აღნიშნულზე პასუხად მხოლოდ ერთის თქმა შეგვიძლია: მშობლისა და ზოგადად წინაპრის მიღწევების შეფასება და დაფასება (მით უფრო, თუ ეს ღვანლი ზოგადსაქაოებრიო მნიშვნელობისაა), უპირველეს ყოვლისა, შვილისა და ზოგადად მომავალი თაობის ვალდებულებაა. შესაბამისად, განსახილველ საკითხთან მიმართებაშიც, მსჯელობის გაგრძელება და შემაჯამებელი დასკვნების გაკეთება მხოლოდ ამ ვალდებულების გაცნობიერების გზით მიგვაჩნია მიზანშეწონილად;

77 იხ. გ.ნადარეიშვილი - „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.8;

78 იქვე;

79 აღნიშნულთან დაკავშირებით იხ. პროფესორ ივ.სურგულაძის წერილი: „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის დამახინჯების წინააღმდეგ“, ჟურნ. „მნათობი“, 1957 წელი, N9, გვ. 106 - 117;

თლის ძეგლთა სიმცირის პირობებში ქართული სამართლებრივი კულტურის შესასწავლად, სწორი დასკვნების გასაკეთებლად ყველაზე უფრო სარწმუნო გზას აუცილებლად ჩამოთვლილ ინსტიტუტთა ერთობლივ, ღრმა მეცნიერულ ანალიზზე უნდა გაველო.

შესაბამისად, კვლევის მოცემულ ეტაპზე, ჩვენც მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ ბატონი გიორგის მსჯელობის ლოგიკას გავეყოლოდით და პირველ რიგში ფეოდალურ ქართულ სახელმწიფოში ბრალის ინსტიტუტის დამუშავების საკითხზე გაგვემახვილებინა ყურადღება. მოგეხსენებათ, ყველაზე გავრცელებული და მარტივი განმარტების თანახმად: „ბრალში პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება მოიაზრება საკუთარი ქმედებისადმი“.⁸⁰ რასაკვირველია, არა ნებისმიერი, არამედ სახელმწიფოს მიერ დანაშაულად შერაცხული განზრახი, ან, გაუფრთხილებელი ქმედება გვაქვს მხედველობაში. ძნელი დასაჯერებელია, მაგრამ ფაქტია, ათასწლეულები და კიდევ უფრო მეტი თაობის ცოდნა, გამოცდილება დასჭირდა კაცობრიობას ამ ერთი შეხედვით უმარტივესი მოცემულობის გასათავისებლად, ე.წ. „სუბიექტური შერაცხვის“ პრინციპამდე ასამაღლებლად.

ძლევამოსილი სახელმწიფოები, იმპერიები ისე ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს, რომ ფსიქიკურ ფაქტორს სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ქმედების გარეგან მხარეს, მის მატერიალურ შედეგებს ენიჭებოდა. ამიტომ იყო, რომ ჩვენი შორეული წინაპრები, როგორც ცნობილი გერმანელი იურისტი ვილჰელმ ვილდა წერდა: ბუნების საგნებსა, ცხოველებსა, ფრინველებსა და მწერებში თავის სწორ არსებებს ხედავდნენ, შემოჰყავდათ ისინი თავისი მოქმედების სფეროში და დანაშაულის სუბიექტად აღიარებდნენ⁸¹. თვით ევროპაშიც კი არავის უკვირდა პროცესები: „უსულო საგნების, ხოჭოების, კალიების, ხარების, მამლების, ვირთხების, ღორების, ცხვრებისა და სხვათა წინააღმდეგ“.⁸²

უნდა აღინიშნოს, რომ სამართალწარმოების ეს „ეგზოტიკური პერსონაჟები“ სამართლის სუბიექტებად გვევლინებოდნენ როგორც სისხლის სამართლის, ისე სამოქალაქო სამართლის საქმეებზე. პროფ. გ.ნადარეიშვილი თავის შრომებში არაერთ საინტერესო ფაქტს იხსენებდა მართლმსაჯულების ისტორიიდან, როდესაც არცთუისე შორეულ წარსულში, ევროპის შუაგულში, მაგ. ქ.ბაზელში, მოსამართლემ სასიკვდილო

80 ივანე სურგულაძე – „ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან“, თბ., 2001 წელი, გვ.26;

81 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.21; იხ. ასევე Wilhelm Eduard Wilda – „Das Strafrecht der Germanen“, Halle, 1842, გვ.149;

82 იხ. გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.22;

განაჩენი გამოუტანა მამალს, რომელმაც „გაბედა“ და სიბერეში დადო კვერცხი, საიდანაც თითქოსდა, ჯადოქარი უნდა გამოჩეკილიყო; საფრანგეთში მცხოვრები სენ ჟიულენის თემა ორმოცი წლის განმავლობაში სასამართლოში უჩიოდა ხოჭოებს. კიდევ ერთი თვალსაჩინო მაგალითი, იმავე საფრანგეთში, ოტენის საეკლესიო ოლქში XVI საუკუნეში მიმდინარეობდა პროცესი ვირთხების წინააღმდეგ. მეტიც, ამ პროცესზე წარმოთქმული დაცვითი სიტყვით მთელ ევროპაში გაუთქვამს სახელი ვინმე ბართლომე დე შასენეს. ამ უკანასკნელს 1519 წელს პროცესზე საკუთარი იურიდიული და რიტორიკული შესაძლებლობების ისეთი „წარმატებული ჩვენება მოუწევია“, რომ სასამართლოს, მისი მოთხოვნის საფუძველზე, ვირთხებისთვის დაცვის სიგელიც კი, უბოძებია⁸³.

უსულო საგნების, ცხოველებისა თუ ფრინველების გასამართლების ფაქტების სიმცირეს არც რუსული მართლმსაჯულების ისტორია უჩივის. ბატონ გიორგის თავის ნაშრომში მაგალითის სახით მოაქვს უგლიჩის ტაძრის ზარის ისტორია, რომელსაც სასამართლომ ციმბირში, ტობოლსკში, გადასახლება მიუსაჯა. დამატებითი სასჯელის სახით კი, იგივე ზარს ყური ჩამოაჭრეს. შემონახულია ცნობები XVII საუკუნის მიწურულს შემდგარი სასამართლო პროცესის შესახებაც, რომელზეც მორქვენალ თხას ციმბირში გადასახლება მიუსაჯეს და სხვა.⁸⁴

სწორედ უსულო საგნების, ცხოველებისა და ფრინველების გასამართლების ფაქტების გახსენებამ გადაგვანყვეტინა, ვიდრე უშუალოდ ბრალის ინსტიტუტის თემაზე გავაგრძელებდეთ საუბარს ორიოდ სიტყვით ობიექტური და სუბიექტური შერაცხვის პრინციპებსაც შევხებოდით. იმედი გვაქვს, მკითხველს ემახსოვრება, წიგნის დასაწყისში ჩვენ მიერ ნახსენები სომეხი ისტორიკოსის ვარდან არეველცის ბრალდება. ის ამტკიცებდა თითქოსდა, XII საუკუნეში, გიორგი III-ის მეფობის დროს ცხოველებს საქართველოშიც ასამართლებდნენ: „ახრჩობდნენ პირუტყვებსაც კი, ძაღლსა და თავგსა“.⁸⁵

ამიტომ, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ, ჯერ ობიექტური შერაცხვის პრინციპზე დავგვერულებინა საუბარი და ამის შემდეგ დავბრუნებოდით მსჯელობას ბრალის ინსტიტუტის შესახებ. მით უფრო, რომ ძველ ქართულ სამართალში ობიექტური შერაცხვის პრინციპის გამოყენებასთან და უშუალოდ ვარდან არაველცთან დაკავშირებით, ძალზე საყურადღებო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილს. აი რას წერდა ბა-

83 იხ. გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.23;

84 იქვე, გვ.24;

85 იხ. წინამდებარე ნაშრომში;

ტონი ივანე თავის გენიალურ ნაშრომში,⁸⁶ „ქართული სამართლის ისტორია“: „შეგვიძლია და უფლებაც გვაქვს გადაჭრით ვთქვათ, რომ არამცთუ პირუტყვთა დასჯის წესის შესახებ ცნობა მართალი არ არის, თვით საკანონმდებლო კრების დადგენილებაც კი, არსებითადაა დამახინჯებული“.⁸⁷

ცნობილია, რომ სომეხი ისტორიკოსი ვარდანი XIII საუკუნის მიწურულს ანუ გიორგი III-ის მეფობიდან 100 წლის შემდეგ მოღვაწეობდა. შესაძლოა, გარკვეულწილად ამანაც ნააქება ქართველი მეცნიერი გადაემონებინა, რამდენად სწორად ჰქონდა გაგებული სომეხ ისტორიკოსს, მთელი საუკუნით ადრე გამოცემული, ქართული სამართლებრივი აქტის შინაარსი. ბატონი ივანეს მიერ არჩეულმა კვლევის გზამ გაამართლა. საკითხის შესწავლისას გამოიკვეთა არსებითი განსხვავება 1170 წლის სიგელის ტექსტსა და სომეხი ისტორიკოსის თარგმანს შორის. კერძოდ, ვარდან არაველცის თარგმანის მიხედვით საქართველოს მეფეს მპარავსა და მეკობრესთან მიმართებაში, თითქოსდა, ნაბრძანები ჰქონდა: „მცირისა და დიდისა საქმისათვის უწყალოდ ყოვლისა კაცისა ძელზე აღბმა ანუ ჩამოხრჩობა“. მაშინ როდესაც, ამ შინაარსის მოთხოვნას 1170 წლის სიგელი (რომლის ორიგინალიც, საბედნიეროდ, დღემდე შემონახულია), საერთოდ არ შეიცავს. მასში, მეფე სიტყვასიტყვით შემდეგს ბრძანებდა: „თუ მრავალჯერ ეპაროს მას კაცსა ანუ ჩამოარჩონ ჩვენთა ჩენილთა, ანუ გაპატიჟონ“-ო.⁸⁸ შესაბამისად, გამოდის, რომ კანონმდებელი სულაც არ იყო კატეგორიული: „მცირისა და დიდისა საქმისათვის უწყალოდ ყოვლისა კაცისა ძელზე აღბმის“ მოთხოვნაში. მეტიც, მეფე განსასჯელთან მიმართებაში, ბრალდების მხარეს უტოვებდა შესაძლებლობას, სიკვდილის ნაცვლად სხვა, შედარებით მსუბუქი სასჯელით დაკმაყოფილებულიყო. რაც იმას ნიშნავს, რომ ხელისუფლება, ბრალდების მხარე ამ კატეგორიის საქმეებზე გადაწყვეტილებას, არა მექანიკურად, „მცირისა და დიდისა საქმისათვის“ განურჩევლად, არამედ თითოეულ საქმეზე ინდივიდუალურად, მისი თანმდევი, დამამძიმებელი და შემამსუბუქებელი გარემოებების გათვალისწინებით იღებდა.

ამდენად აშკარაა, რომ ვარდან არაველცის ცნობაში კანონის ძირითადი

86 ამ სიტყვების ობიექტურობაში, ასაკისა და პროფესიის მიუხედავად, მკითხველი ადვილად დარწმუნდება, თუ, დროს გამონახავს და საკუთარი ერის უმდიდრესი, ივანე ჯავახიშვილის მიერ გასაოცარი ოსტატობით აღწერილი და შეფასებული ისტორიის ფურცლებს კიდევ ერთხელ, ყურადღებით გადააუღებს თვალს;

87 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ. 372;

88 ი.დოლოძე, „ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. II, გვ. 22; რაც შეეხება ტერმინ „განპატიებას“, აქ ეს ტერმინი ასოთდამაზიანებელი სასჯელის მნიშვნელობით არის მოხსენიებული (იხ. გ. ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომც-ბა, თბ., 1959 წ., გვ. 101, იხ. ასევე „მსოფლიო ისტორია“, ძველი სომხურიდან თარგმნეს ნ. შოშიაშვილმა და ე. კვაჭანტირაძემ, შესავალი და კომენტარები ე. კვაჭანტირაძისა, „არტანუჯი“, თბილისი, 2002;);

დედააზრი დამახინჯებულადაა გადმოცემული. „არამცთუ მცირე პარვისთვის სიკვდილით დასჯის დაწესება ფიქრად არავის მოსვლია, – წერდა აკად. ივ.ჯავახიშვილი, – თვით დიდი პარვისთვისაც ამგვარი სასჯელი შემოღებული არ ყოფილა. კანონით სიკვდილად დასჯა, ან განპატიუება მხოლოდ ისეთი მპარავისათვის ყოფილა დაწესებული, თუ მრავალჯერ ეპაროს მას კაცსა“-ო. ივ.ჯავახიშვილისევე შეფასებით: მოცემულ დოკუმენტში საუბარია წარმდებობით დაწესებულზე⁸⁹ და ასეთი მკაცრი სასჯელიც კანონმდებელს: „მხოლოდ წარმდები და განუკურნებელი მპარავებისთვის ჰქონდა დაწესებული“-ო.⁹⁰

შესაბამისად, მას შემდეგ, რაც ვარდან არეველცის მიერ გიორგი III-ის სიგელის შინაარსის დამახინჯების ფაქტი დადასტურდა, აკადემიკოს ივ.ჯავახიშვილს, რასაკვირველია, ჰქონდა უფლება: პირუტყვითა დასჯის თაობაზე სომეხი ისტორიკოსის ცნობისთვის „სრული გაუგებრობის ნაყოფი“ ეწოდებინა. ისტორიის საკითხებზე მომუშავე მეცნიერებისთვის კი, კიდევ ერთხელ მოეწოდებინა, მეტი ყურადღება გამოეჩინათ იმ დოკუმენტების მიმართ, რომლებშიც: „წინანდელი ამბები მერმინდელ წყაროებშია დაცული“. ბატონი ივანეს ხედვით, ვარდან არაველცის შემთხვევა მაგალითი უნდა იყოს ყველასთვის: „რამდენად ადვილად და ზოგჯერ არსებითად შეიძლება დამახინჯდეს ცნობა თვით ისეთი მოკლე მანძილის განმავლობაშიც კი, როგორიც ისტორიისთვის 100 წელიწადია“.⁹¹

89 „წარმდებობა“ – განსაკუთრებული ტემინი, რომელიც ივ.ჯავახიშვილის გადმოცემით, იმდროინდელ ქართულ იურიდიულ მწერლობაში დანაშაულისადმი მიდრეკილების აღსანიშნავად ჰქონდათ შემოღებული; ექვთიმე მთაწმინდელი თავის თარგმანში წერდა: „როდესაც ღმერთი დარწმუნდა, რომ ადამიანი სინანულს არ მისდევდა, ცოდვიანობაც არ მცირდებოდა: „მოსცა ძუელი იგი რჩული, მოსეს მიერ აღწერილი და ბრძანა ჴორციელითა ტანჯვითა წურთად მოქმედთა ცოდვისათა, რათამცა შიშითა მით ტანჯვისათა დასცხრეს უკეთურებამ კაცთა და ცოდვისა მიმართ წარმდებობა“. თავად წარმდებობის მქონებელ დამნაშავესა და შეცოდებულს „წარმდები“ ეწოდებოდა. რასაც შესაბამებოდა ფრანგული: *habitude delit d'habitude, l'infraction d'habitude* და გერმანული: *das gewohnheitsmassige Verbrechen* (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.204); ამავე ნაშრომში ბატონი ივანე გვაძლევს ასევე დანაშაულისა და დამნაშავეს აღმნიშვნელი რამდენიმე სამართლებრივი ტერმინის განმარტებას, კერძოდ: „რაკი შვეული, კანონი და წესი როგორც აღნიშნული გვექონდა, უცთომელი და სამართლიანი მოქმედების საზღვრად იყო მიჩნეული, ამიტომ ეს მცნების დამრღვევი მოქმედება ამ საზღვრისა, თუ კანონის, ან წესის, გინდა მცნების „გარდასვლად“ იყო მიჩნეული. . ამავე აზრის გამოსათქვამად „გარდაჭდომასაც“ ხმარობდნენ. ხოლო ის ვინც კანონის, განწესებათა, თუ წესის დამრღვევი აღმოჩნდებოდა, კანონისა და წესის „გარდამავალი“ იყო (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.189);

90 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.373;

91 იქვე, გვ.373;

ბატონი ივანეს შეფასება უცხოელ მეცნიერთა დასკვნების ზედაპირულობა, დაუსაბუთებლობასთან დაკავშირებით, ჩვენთვის კიდევ უფრო თვალსაჩინო გახდა გერმანელი მეცნიერის ფელიქს ჰოლდაკის შრომებთან მიმართებაში. როგორც აღვნიშნეთ გერმანელი მკვლევარი,⁹² ქართული სისხლის სამართლის ჩამორჩენილობის დამადასტურებელ ნიშნებად, კომპოზიციების ინსტიტუტის⁹³ გავრცელების მასშტაბებს, საკითხის გადწყვეტისას დაზარალებული პირის ქონებრივი ინტერესის უპირობო ბატონობასა და „საზღაურის საჯარო ელემენტის“ გაუთვალისწინებლობას ასახელებდა. ვნახოთ, რამდენად საფუძვლიანი იყო უცხოელი მეცნიერის მიერ გაკეთებული დასკვნები. მოგეხსენებათ, კომპოზიცია თავისი არსით სხვა არაფერია თუ არა დაზარალებულისგან შურისძიების უფლების გამოსყიდვა. პროფ. ალ.ვაჩიშვილის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, ეს არის: „კანონიერი ფასი“, რომლის მიღების სანაცვლოდ დაზარალებული მხარე უარს ამბობდა სისხლის აღებაზე⁹⁴.

როგორც წესი, კომპოზიცია ორი ნაწილისგან შედგებოდა. კერძოდ, დამნაშავეს მიერ გაღებული სიკეთის ერთი ნაწილი ეკუთვნოდა დაზარალებულს, მეორე ნაწილი კი – ხელისუფლების წარმომადგენელს (წარმომადგენლებს). სხვადასხვა ხალხებში ორივე შემადგენელ ნაწილს თავისი შესაბამისი სახელი ჰქონდა. მაგალითად, სალიკური სამართლის მიხედვით – მომჩივანი მხარის კუთვნილ წილს, რომელიც კომპოზიციის მთლიანი

92 იხ. წინამდებარე ნაშრომში;

93 აღნიშნულთან დაკავშირებით ალ. ვაჩიშვილი წერდა: „როგორც გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადება, ისე აღბულას სამართალი და ვახტანგის კანონები ანესებენ მტკიცე საზღაურებს მკვლელობისა და სხულის დაზიანების შემთხვევაში, რასაკვირველია, დაზარალებულის წოდების, და სოციალური მდგომარეობის შესაბამისად, კომპოზიციების დანესების გზით სახელმწიფო ცდილობს შეზღუდოს სისხლის აღების უძველესი ინსტიტუტის მოქმედება, ალაგმოს ცალკეულ პირთა თვითნებობა და დამყაროს ერთგვარი მშვიდობიანობა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. პირველყოფილი სისხლის აღება განუსაზღვრელი ხასიათისაა; სახელმწიფო თავისი არსებობის უკვე პირველ საფეხურზე მიზნად ისახავს ჩააყენოს ეს შურისძიების მისწრაფება გარკვეულ ფარგლებში, დაუდოს მას ზღვარი, ვინაიდან მას ჯერჯერობით არ ძალუძს მისი სრული მოსპობა. საზღაურის აღება თავდაპირველად ნებაყოფლობით ხასიათს ატარებს, მაგრამ შემდეგში, როცა სახელმწიფო ძლიერდება, იგი სავალდებულო ხდება და დაზარალებულს უკვე არა აქვს უფლება მიმართოს შურისძიებას“. აქვე დავსძენთ, რომ ალ.ვაჩიშვილი იზიარებდა კაცობრიობის განვითარების ისტორიის დაყოფას შემდეგ 4 საფეხურად: 1. სისხლის აღება, კერძო შურისძიების პერიოდი; 2. კომპოზიციები, რომელთაც აქვთ ნებაყოფლობითი ხასიათი; 3. ლეგალური ე.ი. სავალდებულო კომპოზიციების პერიოდი და 4. სახელმწიფო სასჯელთა პერიოდი (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.32, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ.);

94 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.43, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ.;

თანხის 2/3 შეადგენდა, „faidus“-ს ეძახდნენ, ხოლო დარჩენილ 1/3 ნაწილს, რომელიც ხელისუფალს ეკუთვნოდა „fredus“-ად მოიხსენიებდნენ.⁹⁵ ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ კომპოზიციების ინსტიტუტი არ იყო ხალხთა ერთი რომელიმე კონკრეტული ჯგუფის საკუთრება. კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, მან მსოფლიოს თითქმის ყველა ცივილიზებული ერების ცხოვრებაში დაიმკვიდრა ადგილი.

შესაბამისად, მარტო კომპოზიციის ინსტიტუტის ფართოდ გამოყენების ფაქტი ვერ გახდებოდა პოლდაკისტის სახელმწიფოს სისუსტისა და ქართული სამართლის ჩამორჩენილობის თაობაზე კატეგორიული დასკვნების გაკეთების საფუძველი. როგორც ირკვევა, უცხოელი სპეციალისტის ყურადღება სხვა გარემოებასაც მიუპყრია. კერძოდ, შეისწავლა რა ვახტანგ VI სამართლს წიგნი და მასში შემავალი ძველი ქართული სამართლის ძეგლები, ის მივიდა დასკვნამდე, რომ ამ ძეგლთაგან არც ერთი, კომპოზიციის იმ ნაწილს, რომელიც ხელისუფლების წარმომადგენელებისთვის იყო განკუთვნილი, არ ითვალისწინებდა⁹⁶. ეს მაშინ, როცა, ფეოდალური რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის სამართლის ძეგლები: „უხვად, შეიძლება ითქვას ყოველ ნაბიჯზე, აწესებდნენ და ზუსტად განსაზღვრავდნენ ხელისუფლების ორგანოების წილს“.⁹⁷

როგორც ჩანს, სწორედ ამ „აღმოჩენამ“ ნააქეზა პოლდაკი ემტკიცებინა, თითქოსდა ქართულ სამართალში დაზარალებულის (კერძო ფაქტორი) იმდენად ძლიერი იყო, რომ მან „სრულიად დაჩრდილა საზოგადოების მონაწილეობა სისხლის ფასის მიღებაში“. ეს კი გერმანელი იურისტის შეფასებით, როგორც სახელმწიფოს სისუსტის, ისე ამ ქვეყანაში მოქმედი სამართლის ჩამორჩენილობის დამადასტურებელი კიდევ ერთი, უტყუარი არგუმენტი გახლდათ.⁹⁸

ერთი შეხედვით, დასკვნა მართლაც ლოგიკურად უღერს. მაგრამ, პირველი, რაც მასთან დაკავშირებით გვსურს აღვნიშნოთ, არის ის, რომ პოლდაკი არ იყო ამ ფაქტის „პირველადმოჩენი“. პოლდაკზე გაცილებით ადრე

95 ძველი რუსული სამართლის მიხედვით მაგალითად, მკვლელობის შემთხვევაში თანხის მთავრის სასარგებლოდ გადახდილ ნაწილს ერქვა „вира“ და დაზარალებულისთვის გადახდილს „головничество“. სხვა დანაშაულებისთვის შესაბამისად: „продажу“ და „шрок“;

96 ერთადერთი გამონაკლისია ვახტანგის სამართლის წიგნის 154-ე მუხლი, რომელიც ადგენს, რომ ქურდმა დაზარალებულს უნდა გადაუხადოს ნაქურდალის შეიღმაგი ღირებულება და, თუ ის მოსახლეობის პრივილეგირებულ ფენას ეკუთვნის, მთლიანი თანხა მას რჩება, ხოლო თუ ის გლეხია, მას რჩებოდა მხოლოდ ნაქურდლის ორმაგი ღირებულება, დანარჩენი კი მიდიოდა სახელმწიფოს სასარგებლოდ;

97 ალ.ვარეიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.47, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ.;

98 ალ.ვარეიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ.45;

მას ქართველმა მეცნიერმა და პრაქტიკოსმა იურისტმა⁹⁹, ნიკო ხიზანაშვილ-მა (ურბნელმა)¹⁰⁰ მიაქცია ყურადღება. თუმცა, მას აზრადაც არ მოსვლია, ასე ნაჩქარევად, მხოლოდ დასახელებულ გარემოებებზე დაყრდნობით, ქართული სამართლის ავკარგიანობაზე ასეთი შორსმიმავალი დასკვნები გაეკეთებინა. ეს იმიტომ, რომ გერმანელი მეცნიერისგან განსხვავებით, ის კარგად იცნობდა საკუთარი ქვეყნის სამართალს, მის ისტორიას. დასაწყისშივე აღვნიშნავთ, რომ ჩვენ ჰოლდაკის მეცნიერულ კეთილსინდისიერებაში ეჭვი არ შეგვაქვს. ვაფასებთ მის მიერ ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისადმი გამოხატულ ინტერესსაც. მაგრამ, რაც შეეხება განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით მის მიერ გაკეთებულ დასკვნებს, მათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში გავიზიარებდით, ქართველებს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულის გარდა, სხვა სამართლის ძეგლები რომ არ გვექონოდა. ეს კი, სამართლეს არ შეესაბამება.

აკი წერდა პროფესორი ალ.ვაჩიშვილი, რომ: „მეცნიერული საკითხების მკვლევარს დიდი სიფრთხილე მოეთხოვება. მტკიცების საფუძვლიანობისთვის საჭიროა კიდევ სხვა მასალის შესწავლა; ჰოლდაკი ვახტანგ VI-ის კოდიკოში შეტანილი ნორმების შინაარსით, ხელმძღვანელობს, როდესაც თავის აზრს გამოთქვამს; სხვა იურიდიულ ძეგლებს იგი, როგორც ეტყობა, არ იცნობდა და სწორედ ეს არის მის მიერ წამოყენებული მეტად განზო-

99 ნიკო ხიზანაშვილი მეფის რუსეთის მმართველობისას წლების მანძილზე მუშაობდა გამომძიებლად საქართველოს სხვადასხვა რაიონებში;

100 ნიკო ხიზანაშვილის შეხედულების თანახმად: „როცა ერის ცხოვრებაში სახელმწიფო წყობილება ფეხს იდგამს და გზას იკვლევს, მმართველობის წარმომადგენელსაც უნდა მიეცეს სისხლის ნაწილი, რადგან სამართლის ქმნა კერძო საქმე აღარაა და მმართველობას აბარია“-ო. მეტიც, ბექა ალბულას სამართლის წიგნის მიხედვით, იხილავდა რა კომპოზიციის გამოყენების საკითხს სამცხე-საათაბაგოში, ის წერდა: „საათაბაგოში კი, სისხლი მთლად ნაწყენს და ამის სახლობას მიჰქონდა და არა ჩანს, ათაბაგს და იმის მოხელეებს ჯარიმა მიეცეთო. ამის მიზეზი იქნება ისიც იყო, რომ საათაბაგოში დანაშაული კერძო საქმედ მიაჩნდათ და არა ისეთ ბოროტებად, რომელიც მთლად საზოგადოებას შეეხება და მმართველობამ უნდა სდევნოს“-ო (ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.45, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ.). ეჭვგარეშეა, ამ სიტყვების ავტორს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ სახელმწიფო, სამართალი რომელიც: „დანაშაულს და მის წინააღმდეგ ბრძოლას“ კერძო საქმედ აფასებდა პროგრესულად ვერ ჩათვლებოდა. მაგრამ ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ნ.ხიზანაშვილი „ბექა ალბულას სამართლის წიგნზე“ დაყრდნობით, ასეთ შეფასებას აკეთებდა ქვეყნის მხოლოდ ერთ კონკრეტულ რეგიონთან სამცხე-საათაბაგოსთან და არა მთელ საქართველოსთან მიმართებაში. ჰოლდაკმა კი ვახტანგ VI სამართლის წიგნსა და მასში შემავალ სამართლის ძეგლებზე დაყრდნობით გააკეთა დასკვნა ზოგადად ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ავკარგიანობის თაობაზე. რამაც განაპირობა უხეში შეცდომები მის მიერ გაკეთებულ დასკვნებში; იხ. ნიკო ხიზანაშვილი (ურბნელი) - „ათაბაგნი ბექა და ალბულა და მათი სამართალი“, თბ., 1898წ. გვ: 258, 259);

გადებული შეხედულების ნაკლის მიზეზი“-ო.¹⁰¹ ქართველი მეცნიერი ხმამალა, საკითხით დაინტერესებული ყველა და პირველ რიგში უცხოელი სპეციალისტების გასაგონად აცხადებდა, რომ ძველ ქართულ სამართალში საკმარისად მოგვეპოვება სხვადასხვა დროს, განსხვავებულ სამართლებრივ ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად მიღებული ნორმატიული აქტები, რომლებშიც ქონებრივი საზღაურის საჯარო ელემენტის გამოყოფა, მისი დანახვა ძალზე ადვილია.

შესაბამისად, თუ მეცნიერი ძველი ქართული სამართლის ძეგლების შესწავლის საკითხს ისეთივე პასუხისმგებლობით მოეკიდებოდა, როგორც ამას აკეთებდნენ: დიდი ივანე ჯავახიშვილი, ნიკო ხიზანაშვილი, ივანე სურგულაძე, ან თავად პროფესორი ალექსანდრე ვაჩიშვილი, ის აუცილებლად ნახავდა, მაგალითად: XIII საუკუნის გრიგოლ ქართლის ერისთავის ანდერძს, რომლის მიხედვით, „ქურდობის საქმეზე ნაპარევის „თავნი“ ე.ი. მისი ღირებულება ხელისუფალს უნდა მიესაჯა დაზარალებულისთვის, ხოლო თავნის შვიდკეცი ღირებულება ეკუთვნოდა თვით ერისთავს, როგორც სასამართლოს წარმოების მეთვალყურეს“¹⁰²; მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლიდა ვერც: მეფის სვიმონ პირველის, 1590 წლის განჩინებას „მეკობრეთ მძებნელის განწესების და მეკობრეთა შესახებ“. რომლის თანახმად, ქურდობისთვის დაწესებული იყო შვიდმაგი საზღაური, აქედან ორმაგი საზღაური ერგებოდა დაზარალებულს, ოთხმაგი – მეფეს და ერთიც – მეკობრეთ მძებნელს¹⁰³; განსახილველ საკითხთან მიმართებაში, დაინტერესებული პირი არაერთ „სიახლეს წააწყდებოდა“ ძველი ქართული სამართლის ძალზე მნიშვნელოვან ძეგლში „დასტურლამალში“. მართალია, ის უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფო სამართლის ძეგლია, მაგრამ მასში სახელმწიფო, ადმინისტრაციული და საფინანსო სამართლის ნორმების გვერდით, „სისხლის სამართლისა და საპროცესო ხასიათის“ ნორმებიცაა შეტანილი. მათ შორის ნორმები კომპოზიციის იმ ნაწილის მითითებით, რომელიც ხელისუფლების წარმომადგენლებისთვის იყო განკუთვნილი.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ზემოთქმული ერთნაირად ეხება როგორც ქონებრივი ისე, პიროვნების სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა მომწესრიგებელ ნორმებს. ასე მაგალითად, თუ „დასტურლამალის“ ერთ გვერდზე ვეცნობით მონაცემებს ქურდობისთვის დადგენილი მოპარული ნივთის შვიდკეცი გადასახადის თაობაზე, საიდანაც: „ორი წილი – ეკუთვნოდა ნივთის პატრონს, ოთხი – წინამძღვარს და ერთი – მოურავს“;¹⁰⁴ იმავე სამართლის ძეგლში, ხელისუფლების წარმომადგენელთა წილის გათვალისწინებით არის გადანყევტილი

101 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.48;

102 იქვე, გვ.49;

103 იქვე, გვ.50;

104 იქვე, გვ.52;

ცემისთვის, ფიზიკური დაზიანების მიყენებისთვის დადგენილი საზღაურის საკითხიც. კერძოდ, „დასტურლამალის“ ერთ-ერთ ნორმაში ვკითხულობთ: „მოურავს თავის გასამტეხლო – ხუთი აბასი, ნაცვალს – ორი შაური; ხელის მოტეხისათვის – ოცდაათი შაური, ნაცვალს – სამი შაური, აგრეთვე კბილის ჩაგდებინებისათვის და სხვა“.¹⁰⁵

ამდენად, სწორედ ძველი ქართული სამართლის ძეგლების სრულყოფილი და არა ფრაგმენტული შესწავლის საფუძველზე მივიდა აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი დასკვნამდე, რომ ძველი ქართული სამართალი, მსოფლიოს სხვა ხალხების მაგ. სალიკური სამართლის „*faidus*“-ის და „*fredus*“-ის მსგავსად, იცნობდა „საზღაურსაც“ ანუ კომპოზიციის იმ ნაწილს, რომელიც დაზარალებულისთვის იყო განკუთვნილი და „საზაოსაც“ ნაწილს, რომელიც კომპოზიციაში ასევე წინასწარ, ხელისუფლების სასარგებლოდ იყო განსაზღვრული. შესაბამისად, პირველწყაროებზე დაყრდნობით, დადასტურდა ის, რის უარყოფასაც თავის დროზე ასე დაბეჯითებით ცდილობდა ფ.ჰოლდაკი. ცხადი გახდა, რომ ქართული სამართალი ხელისუფლების სასარგებლოდ განკუთვნილი ჯარიმების სისტემას იცნობდა XIII საუკუნიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის ჩათვლით. ანუ, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა ეტაპზე, რომლის თვალის გადევნების საშუალებასაც დღემდე შემორჩენილი წერილობითი დოკუმენტები გვაძლევენ.

უკეთ წარმოჩნდნენ მიზეზებიც, რომელთაც, ჩვენი აზრით, განაპირობეს პოლარული სხვაობა, ერთი მხრივ, ქართველი და, მეორე მხრივ, გერმანელი მეცნიერის ჰოლდაკის შეხედულებებს შორის. ამ შემთხვევაში გასაზიარებელია პროფესორ ალ.ვაჩიშვილის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ გერმანელი მეცნიერი, მსჯელობდა რა ქართული სამართლის ავკარგიანობაზე, მხოლოდ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულის მიხედვით, ქართული სამართლის სხვა ძეგლებს, მათ შორის „დასტურლამალს“, მართლაც, არ იცნობდა. მაშინ როდესაც, ამ ძეგლებში უხვადაა ნორმები რომლის მსგავსი ვახტანგის სამართლის წიგნში არ გვხვდება. ძველი ქართული სამართლის არსში ჩასანდომად, მისი ზოგადი საფუძვლების გამოსარკვევად კი, მათი ცოდნა, გათვალისწინება აუცილებელია. წინააღმდეგ შემთხვევაში მცდარ დასკვნებს, უსაფუძვლო ბრალდებებს ვერ ავცდებით. გერმანელი იურისტის ფელიქს ჰოლდაკის ისტორია აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა.

მიგვაჩნია, მნიშვნელოვანწილად აღნიშნულით იყო განპირობებული, რომ საკუთარი ქვეყნის, ქართველი ერის უმდიდრესი წარსულის, მათ შორის სამართლებრივი კულტურის რაც შეიძლება სრულყოფილად, ღირსეულად წარმოჩენის სურვილით შეპყრობილი პროფ. ივ.სურგულაძის იმედია იმედიანი მზერა ისევ თანამემამულეებისკენაა მოპყრობილი. ბატონი ივანე დარწმუნებული გახლდათ, რომ წარსულს ჩაბარდა ის დრო, როცა საქართველოსმცოდნეობის ცენტრი საქართველოს გარეთ იყო, როცა ჩვენი სამშობლოს, მისი კულტურის, ისტორიის შესახებ ბუნდოვანი წარმოდგენა

105 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.52;

ჰქონდათ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სახით, წერდა ღვანღმოსილი მეცნიერი: „დღეს ჩვენ ქართველოლოგიის ცენტრები საქართველოში გვაქვს; ქართველოლოგიას გამოჩენილი მეცნიერები ჰყავს, რომელთა შრომებს საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა დარგის შესახებ მსოფლიო მნიშვნელობა აქვს. ამ შრომების საფუძველზე სრულიად გარკვეულია, რომ საქართველოს თავისი უძველესი და უდიდესი კულტურული წარსულითა და აწმყოთი, საპატიო ადგილი ეჭირა და უჭირავს მოწინავე ხალხთა შორის“.¹⁰⁶

ახლა კი, კვლავ დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს დაევბრუნდეთ. ერთ-ერთს იმ საკითხთაგან, რომელსაც პროფესორი გიორგი ნადარეიშვილი ქართული სამართლებრივი სისტემის სოციალური არსისა თუ კულტურული დონის შეფასებისას პირველხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებდა. როგორც აღვნიშნეთ, ბატონი გიორგი ამ კატეგორიის სულ ოთხ საკითხზე ამახვილებდა ყურადღებას და ბრალი ამ ჩამონათვალში პირველი იყო. შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, რატომ ბრალი (დანაშაულის სუბიექტური მხარე) და არა სასჯელები, როგორც ამას თავად კარსტი გვთავაზობდა.

მიგვაჩნია პასუხი ამ კითხვაზე ჯერ კიდევ 1946 წელს ბატონმა ალექსანდრე ვაჩიშვილმა თავისი ცნობილი „ნარკვევების“ პირველივე ტომში გასცა. დასახელებული ნაშრომის მეხუთე თავში, რომელიც ავტორმა მთლიანად ქართულ სამართალში დანაშაულის სუბიექტური მხარის საკითხს მიუძღვნა, ვკითხულობთ: „დანაშაულის სუბიექტური შემადგენლობის საკითხი ძირითად და ერთ-ერთ ურთულეს საკითხს წარმოადგენს როგორც კანონმდებლობის ისე სისხლის სამართლის თეორიის თვალსაზრისით. სუბიექტური მხარე დანაშაულებრივი ქმედებისა შეადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საფუძველს, მის აუცილებელ პირობას და აქედან გასაგები ხდება ის დიდი მნიშვნელობა, რომელსაც ამ ცნებას მიაწერენ. შეიძლება ითქვას, რომ ბრალეულობის ცნების დამუშავების ხარისხი საზოგადოება ამა თუ იმ საზოგადოების იდეური და ეთიკური განვითარებისა, იმის მაჩვენებელია, თუ რა საფეხურზე დგას მოცემული საზოგადოება თავისი მსოფლმხედველობით, ზნე-ჩვეულებით და საერთოდ თავისი კულტურით“-ო.¹⁰⁷

აღნიშნულის გათვალისწინებითა და საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ კიდევ ერთხელ, თვალი გაგვედევნებინა ბრალის ინსტიტუტის წარმოშობა-სრულყოფის იმ ხანგრძლივი და სირთულეებით აღსავსე გზისთვის, რომელსაც პროფ. მიხეილ კეკელიას

106 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.28;

107 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.130, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ. გვ.137;

ხატოვან გამონათქვამს თუ მოვიშველებთ: „ცივილიზაციისკენ ტაატიტ მი-
მავალი ხალხები და ქვეყნები“ საუკუნეების განმავლობაში მიუყვებოდნენ.¹⁰⁸
საგულისხმოა, რომ ძველი მსოფლიოს ჩვენამდე მოღწეული კანონები, მაგ:
ჰამურაბის კოდექსი, ხეთებისა და ებრაელების სამართალი, მანუს კანონე-
ბი, საბერძნეთის კოდექსები და სხვა, ბრალეულობის სუბიექტურ საწყ-
ისს მეტნაკლებად ყველა ცნობდა. როგორც პროფესორი ალ.ვარეშიშვილი
მიუთითებდა: ჰამურაბის კოდექსში მაგალითად: „განზრახვის მომენტი
აშკარად იყო გამოკვეთილი“, ხეთების სამართალიც, აკადემიკოს ს.ჯანაშიას
გადმოცემით, ერთმანეთისგან განასხვავებდა განზრახ და განზრახვის გა-
რეშე ჩადენილ დანაშაულებს;¹⁰⁹ იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ ებრაულ

108 მ.კეკელია – „ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, პატივისა და ღირსების
წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები ძველ ქართულ სამართალში“, თბ., გამომც.
„მერიდიანი“, 2015წ., გვ.32;

109 აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას გადმოცემით, უძველეს დროში, დაახლოებით 6 ათასი
წლის წინათ, წინა აზიის უზარმაზარ მიწა-წყალზე და სამხრეთშიც (ბალკანეთის, აპე-
ნიინისა და პირინეის ნახევარკუნძულებზე) ერთი მოდგმის ხალხს უცხოვრია. მოგვი-
ანებით, უცხოელი მომთაბარე ტომების შემოსევების შედეგად, მკვიდრი მოსახლეო-
ბის სამფლობელო თანდათან შემცირებულა და ძვ. წელთაღრიცხვის II ათასწლეულის
დამდეგისთვის, ადგილობრივთაგან ხეთები და სუბარები დაწინაურებულან. ჩვენთვის
ეს ისტორია იმდენადაა საინტერესო, რამდენადაც, აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას შეხედ-
ულებით, ქართველ ტომთა წინაპრები სწორედ „ხეთა-სუბარები“ უნდა ყოფილიყვნენ
(„საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად.
სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წელი, გვ.14). ხეთები-
სთვის, რომლებიც მცირე აზიაში ცხოვრობდნენ, მათი დედაქალაქის ხატუსის სახელ-
წოდების მიხედვით, ხატები ანუ ხეთები შურქმეფიათ. სუბარებს კი, ხეთების მეზო-
ბლად, ჩრდილოეთ მესოპოტამიიდან კაქასიონამდე ტერიტორიაზე უცხოვრიათ. მათი
ქვეყნის სამხრეთ რაიონებს პარი-ს ეძახდნენ. უნდა აღინიშნოს, რომ მთელი მეორე
ათასწლეულის მანძილზე აღმოსავლეთში, პირველობისთვის ერთმანეთს სწორედ ეს
ორი ხალხი: ხეთები და სუბარები ეჯიბრებოდნენ. ასე მაგალითად: ძვ. წელთაღრიცხ-
ვის XVIII საუკუნეში ჯერ ხეთები დაწინაურებულან, XVII საუკუნეში კი სუბარებს ისე
უყოჩაღიათ, რომ მათ მიერ დაარსებულ მითანის სახელმწიფოს მთელი აღმოსავლეთი
და რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში თვით ასურეთიც კი მორჩილებაში ჰყოლია.
ძვ. წელთაღრიცხვის XIV-XIII საუკუნეებში კი კვლავ ხეთები წინაურდებიან. მესოპო-
ტამიისა და სირიის მიმართულებით მათ მნიშვნელოვნად გაუფართოვებიათ საკუთარი
საზღვრები. მათ მიერვე, მსოფლიო პირველობისთვის წარმოებულ ბრძოლაში, ძვ. წელ-
თაღრიცხვით 1278 წელს, ეგვიპტის ფარაონთან დადებული ხელშეკრულება (სამუდამო
მეგობრობს შესახებ), დღესაც საერთაშორისო სამართლის ფუძემდებელ ძეგლად ითვ-
ლება (გვ.16). თუმცა ყველაფერი შეფარდებითია და გვახსენდება კიდევ ერთი, დღემდე
შემორჩენილი დოკუმენტი. ეს გახლავთ ქართველებთან ასევე ბევრი საერთოს მქონე,
მსოფლიოს უძველესი ცივილიზაციის წარმომადგენლების შუმერების, ორ ქალაქ სახ-
ელმწიფოს ლაგაშსა და უმმას შორის ძვ. წელთაღრიცხვით XXXI საუკუნეში დადებული
ხელშეკრულება. რომლის ფონზეც თუნდაც, ძვ. წელთაღრიცხვით XIII საუკუნის საერ-
თაშორისო სამართლის ძეგლი, ფუძემდებლობისთვის „ხედმეტად ახალგაზრდულად“
გამოიყურება. ფუძემდებლიდან – ახალგაზრდამდე, ამ ერთი შეხედვით დაუჯერებელი
გარდასახვის შემოქმედი კი, ისტორიაა. მეტიც, ამჟამა სწორედ ისტორიულ მეცნიერე-

სამართალზეც, რომელიც განზრახ (dolus) და განზრახვის გარეშე ჩადენილ დანაშაულებს, მართალია ასხვავებდა, მაგრამ განზრახვის გარეშე ჩადენილ დანაშაულში გაუფრთხილებლობასა (culpa) და შემთხვევას (casus), ერთმანეთისგან ველარ მიჯნავდა;¹¹⁰ ანალოგიურ სურათს ვხვდებით ძველ საბერძნეთში ქრისტესობამდე VII საუკუნეში მიღებულ დრაკონის კანონებში.¹¹¹ აქაც, მოსეს სამართლის მსგავსად, მხოლოდ განზრახი და მის გარეშე ჩადე-

ბათა ხიბლი, მათი მიმზიდველობა. „ხელის ერთი მოსმით“, ერთი აღმოჩენით, მხოლოდ მათ ძალუძთ 3000 ნლის წინანდელი მოვლენა, კელაჲ „ახალგაზრდების“ კატეგორიას დაუბრუნონ. ისევე როგორც, გადმოცემაც კი გვიჩივს რამდენად ახლოს მოიტანა, დაგვეხმარა ხეთების ყოფის, მათი ცხოვრების გათავისებაში, ერთი, შეიძლება ითქვას, უმნიშვნელო გარემოება, რომელზეც დარწმუნებული ვართ, აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას შემთხვევით არ გაუმახვილებია ყურადღება. მხედველობაში გვაქვს, ყოველდღიურ ქართულ ყოფაში, ლიტერატურაში დღესა და ცოტა ხნის წინ, კიდევ უფრო მეტად გავრცელებული გამოხატულება: „ჩემმა მზემ“. ვინ იცის თითოეულ ჩვენგანს რამდენჯერ წარმოგვითქვამს, გვსმენია, ან წაგვიტოხავს ეს სიტყვები. არადა, როგორც ირკვევა, ათასწლეულების წინ სწორედ „ჩემ მზეს“ უწოდებდნენ საკუთარ თავს ხეთების მეფეები. ოფიციალურ დოკუმენტებში კი მიუთითებდნენ: „ჩემმა მზემ“ ესა და ეს საქმე გავაკეთე, ან ჩავიდინეო. გვსურს ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებასაც, რომ, როგორც აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია მიუთითებდა, ხეთური სამართალი უფრო ჰუმანური ყოფილა, ვიდრე სხვა აღმოსავლელი ხალხებისა. სიკვდილით დასჯას აქ მხოლოდ უმძიმესი დანაშაულის ჩადენაში მხილებული პირების მიმართ იყენებდნენ (გვ.19). გამორიცხული არ არის, საუკუნეების განმავლობაში ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული მახასიათებელი ჰუმანურობა, ქართულ სამართალს სწორედ ხეთებისგან ჰქონდეს მემკვიდრეობით მიღებული. თუმცა აღნიშნულის თაობაზე ოდნავ მოგვიანებით ამავე ნაშრომში ჩვენ ცალკე გვექნება მსჯელობა;

110 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ. გვ. 140;

111 დრაკონის კანონები სამოქმედოდ ძვ.წ.აღ. 621 წელს იქნა შემოღებული და ის გახლავთ ათენური სამართლის ჩვენამდე მოღწეული პირველი კოდიფიცირებული ძეგლი, რომელსაც, რასაკვირველია, ჰქონდა თავისი უარყოფითი მხარეები, როგორც ტექნიკური, ისე სამართლებრივი და გენეალოგიური, სასჯელთა სიმკაცრის თვალსაზრისით: მაგ. უსულო საგნებზე სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გავრცელება, დანაშაულთა დიდი უმრავლესობის ჩადენისთვის სიკვდილით დასჯის შემოღება (მ.შ. სიზარმაცისთვის, უქმად ყოფნისთვის, ბოსტნეულისა და ხილის ქურდობისთვის) და სხვა. ტყუილა როდი წერდა პლუტარქე, რომ: „დრაკონის კანონები არა მელნით, არამედ სისხლით არის დანერგული“. მაგრამ, მიუხედავად აღნიშნულისა, უნდა ითქვას, რომ სამართლის ისტორიკოსთა აბსოლუტური უმრავლესობის მიერ, ძვ. ათენის სამართლებრივ ცხოვრებაში ამ კანონების ამოქმედება, ცალსახად პოზიტორ მოვლენად არის შეფასებული. შეფასებისას, რასაკვირველია, გათვალისწინებული იქნა ის გარემოებებიც, რომ სწორედ დრაკონის კანონებია ის სამართლებრივი ძეგლი, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა ყურადღება მიაქცია დანაშაულის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას საკუთარი ქმედებისადმი და გაითვალისწინა ის სასჯელის განსაზღვრისას, აუცილებელი მოგერიება მიიჩნია პასუხისმგებლობის გამომრიცხავ გარემოებად, კანონგარეშედ გამოაცხადა სისხლის აღების მავნე ტრადიცია და ა.შ.;

ნილი დანაშაულების გამიჯვნასთან გვაქვს საქმე. თუმცა არ შეიძლება ხაზი არ გაესვას, ჩამოთვლილი სამართლის ძეგლების გამაერთიანებელ ერთ უმთავრეს ნიშანს, ისინი ყველა, თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც, ობიექტურ სანჯის ემყარებოდნენ და ანგარიშს მარტო დამდგარ შედეგს უწევდნენ.

აი, ამ მემკვიდრეობით მივიდა კაცობრიობა ძველ რომამდე და თუ გავიზიარებთ საბერძნეთის შესახებ ცნობილი სამართლის ისტორიკოსის პენრი სომნერ მენმის გამონათქვამს: „რაც ამ ქვეყნად ვითარდება და მოძრაობს, ბუნების ბრმა ძალების გარდა, სათავეს ძველ საბერძნეთში იღებს“-ო¹¹². რომი – ჯერ რესპუბლიკის (ძვ. წ.აღ. 510 – ძვ.წ.აღ. 275.წ.) და შემდგომ იმპერიის წლებში (ძვ.წ.აღ. 27 – 476წ.წ.), თითქმის მთელი 1000 წლის განმავლობაში, ნამდვილად იყო ადგილი, რომლისკენაც ყველა გზა მიემართებოდა. რასაკვირველია, გადატანითი მნიშვნელობით ეს გზა გაიარა „ბრალის ინსტიტუტმა“. საყოველთაოდ ცნობილია რა მაღალ დონეზე იდგა რომში სამოქალაქო სამართალი. მისი შემხედვარე რომაელებზე, როგორც „იურის-პრუდენციისადმი განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოებულ ხალხზე“, გაზვიადებულ ისტორიებსაც კი თხზავდნენ¹¹³. ამდენად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რომაელმა იურისტებმა, უპირატესად სწორედ სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებთან მიმართებაში, დაამუშავეს ბრალის ინსტიტუტი და მკაფიოდ გამიჯნეს ერთმანეთისგან ბრალის ორი ფორმა: განზრახვა (dolus) და გაუფრთხილებლობა (culpa).

რაც შეეხება სისხლის სამართალს, აქ საკითხი ცოტა განსხვავებულად დგას. შესაძლოა იმიტომ, რომ სისხლის სამართლებრივი ურთიერთობებისთვის, როგორც ამას მეცნიერთა აბსოლუტური უმრავლესობა აღიარებს, განვითარების გაცილებით ნელი დინამიკაა დამახასიათებელი. მოქმედი ტრადიციები, ჩვეულებები საზოგადოებრივი თანაცხოვრების ამ სფეროში,

112 გ.ნადარეიშვილი – „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბ. 2002, გამოც. „ბონა კაუზა“, გვ.88;

113 რომაელთა განსაკუთრებულობის თაობაზე ცნობილი ისტორიკოსი, ფილოლოგი და იურისტი, ნობელის პრემიის ლაურეატი თეოდორ მომმზენი (1817-1903 წ.წ.) წერდა: „რომაელები ჩვეულებრივ ცამდე აპყავთ, როგორც ისეთი ხალხი, რომელიც იურის-პრუდენციისადმი არნახული ნიჭით იყო დაჯილდოებული და მათი საუცხოო კანონმდებლობით გაოცებული არიან, როგორც რალაცნაირი ზევიდან მოვლენილი საჩუქრით; ეს ალბათ, იმიტომ კეთდება, რომ საკუთარი კანონმდებლობის გამო სირცხვილით არ განითლდნენ. მაგრამ საკმარისია მივუთითოთ რომაელების უმაგალითოდ მერყევ და განუვითარებელ სისხლის სამართლის კანონმდებლობაზე, რომ დაეარნმუნოთ ამ აზრების უსაფუძვლობაში ისინიც კი, რომელთაც სრულიად უბრალოდ უნდა მოსჩვენებოდათ ძირითადი დებულება, რომ ჯანსაღ ხალხს ჯანსაღი კანონმდებლობა აქვს, ავადმყოფს კი ავადმყოფი“-ო. (გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.38; იხ. ასევე: Т. Момзен – «История Рима», М. 1936, т. I, ст. 410);

უფრო მძიმედ ემორჩილებიან დროის მოთხოვნებს და მეტი კონსერვატიულობით ხასიათდებიან. საყოველთაოდ აღიარებული ფაქტია, რომ „როდესაც დგება საკითხი ბრალეულობის ცნების დამუშავების შესახებ რომის სამოქალაქო სამართალში, რომანისტები ერთსულოვნად იძლევიან დადებით პასუხს. მაგრამ, როცა იგივე საკითხი ისმის სისხლის სამართლის მიმართ, მეცნიერები სხვადასხვა შეხედულებებს გამოთქვამენ“.¹¹⁴

რასაკვირველია, ამჯერად ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას ამ შეხედულებათაგან, თითოეულზე ცალ-ცალკე ვისაუბროთ, მაგრამ ერთის თქმა ნამდვილად შეგვიძლია. მიუხედავად იმისა, რომ განზრახვის ცნებას რომაულ სამართალში ჯერ კიდევ 12 ტაბულის კანონებში¹¹⁵ ვხვდებით (ძვ.წ.აღ. 450წ.), როგორც პროფ. ალ.ვარჩეიშვილი სამართლიანად აღნიშნავდა, ბრალის გაუფრთხილებელი ფორმის შემეცნების პროცესი რომში გაცილებით „ნელი ნაბიჯებით“ მიდიოდა და დასრულებული სახე არამც თუ რომის რესპუბლიკური მმართველობის, არამედ საიმპერიო ხანაშიც კი, არ მიუღია. შესაბამისად, ვიზიარებთ რა სამეცნიერო ლიტერატურაში, ამ ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ მოსაზრებას, დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ „რესპუბლიკის პერიოდის რომაული სამართალი ძირითადად სჯიდა მხოლოდ განზრახ ჩადენილ დანაშაულს“. საიმპერიო ხანაში კი, ეს არეალი მხოლოდ ნაწილობრივ გაფართოვდა. კანონმდებელმა სასჯელი განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულისთვისაც გაითვალისწინა, თუმცა ეს ის შემთხვევები იყო, როდესაც „ადგილი ჰქონდა გაუფრთხილებლობის მძიმე ფორმებს“-ო¹¹⁶.

„ცხოვრების მდინარე“ კი, როგორც იტყვიან, მდორედ, მაგრამ შეუჩერებლივ მიედინებოდა და მის მღვრიე ტალღებში ნელ-ნელა, რომის დაისის მაუწყებელმა ფერებმაც იწყეს ციმციმი. ზესახელმწიფო რომლის დიდებისთვის თავს არ ზოგავდნენ თაობები (ისტორიული წყაროებისა თუ, მხატვრული ნაწარმოებების გავლენით, წარმოსახვაში ცოცხლდებიან დიდი ხნის წინ გარდასული სახეები: ძველი მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი მხედართმთავარი, თვით პანიბალის დამმარცხებელი სციპიონი; რომის უკეთესი მომავლის იდეას შენიშნული, რეფორმატორი ძმები გრაკუსები;

114 ალ.ვარჩეიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.130, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ., გვ.154;

115 12 ტაბულის კანონები (Lex Duodecim Tabularum), შემუშავებულ იქნა ძველ რომში სპეციალურად ამ მიზნით შექმნილი 10 კაციანი კომისიის მიერ. ძვ.წ. 451 წელს ტაბულები სახალხო კრებაზე იქნა განხილული და საყოველთაო კენჭისყრის შედეგად მიღებული სამოქმედოდ. დროთა განმავლობაში შეტანილი მრავალი ცვლილებისა და ახალი კანონების მიღების მიუხედავად, თორმეტი ტაბულის კანონები მიჩნეულია რომაული სამართლის საფუძვლად;

116 ალ.ვარჩეიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტ. I, გვ.130, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1946წ. გვ.157; იხ. ასევე: Löffler, „Die Schuldformen des Strafrechts“, 1902, გვ.86;

რომაული ლეგიონებისთვის ახალი სიცოცხლის მიმნიჭებელი, შვიდგზის კონსული გაიუს მარიუსი; რესპუბლიკის ხანის რომის დიდება გაიუს იულიუს კეისარი და მისი შვილობილი, რომის პირველი იმპერატორი ოქტავიანე; იმპერიის სიძლიერისთვის ხმაღლაუგებელი მეგრძოლი, ე.წ. „ოქროს ხანის“ უკანასკნელი იმპერატორი მარკუს ავრელიუსი და ა.შ და ა.შ.);¹¹⁷ აი, ამ ადამიანების, ათეულობითა და ასეულობით მათი თანამოაზრის სათაყვანებელი რომი, არსებობის ბოლო წლებს ითვლიდა.

ახალი წელთაღრიცხვით IV საუკუნის მიწურულს, 395 წელს, გარდაიცვალა ერთიანი რომის უკანასკნელი იმპერატორი, თეოდოსიუს I (379-395 წწ.). იმპერიისა და განსაკუთრებით, ქრისტიანული რელიგიის წინაშე დამსახურებებისთვის, ის წმინდანად შერაცხეს და ისტორიაშიც: წმინდა თეოდოსიუს დიდის სახელით შევიდა. რაც შეეხება მის ორ ვაჟშვილს, მათ კაცობრიობას თავი იმით დაამახსოვრეს, რომ მამის გარდაცვალების შემდეგ მემკვიდრეობით მიღებული იმპერია ორ ნაწილად გაიყვეს: უფროს ვაჟშვილს 18 წლის არკადიუსს იმპერიის აღმოსავლეთ ნაწილი ერგო, კონსტანტინოპოლით¹¹⁸, უმცროს ვაჟშვილს, 11 წლის ჰონორიუსს კი, იმპერიის დასავლეთ ნაწილი, რომთან ერთად.

კონკრეტული მიზეზის დასახელება თუ რატომ? ამჯერადაც გაგვი-

117 ამ სტრიქონების ავტორი, ისევე როგორც საზოგადოების დიდი ნაწილი, ვერასდროს განთავისუფლდება იმ შთაბეჭდილებებისგან, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში: მხატვრების, მოქანდაკეების, მწერლების, რეჟისორებისა თუ მსახიობების თავდაუზოგავ შრომას მოჰყვა შედეგად. ხელოვნების იმ უკვდავი ნიმუშების შექმნას, რომელთაც ათასწლეულების შემდეგ მილიონობითა და მილიარდობით ადამიანის ცნობიერებაში, ასე დამაჯერებლად, თავისი ღირსებითა და ნაკლოვანებებით, დაუფინყარ ფერებში გააცოცხლეს სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლის ასპარეზად ქცეული რომის ძლევა-მოსილი იმპერია. განა რა შეიძლება იყოს იმაზე დიდი მიღწევა ხელოვნების დარგში თუ, ქართველ შემოქმედთა დღეს მოღვაწე, ან მომავალი თაობები, შეძლებენ და ამ მამულების შედევრებით, მსოფლიო საზოგადოებრიობის ყურადღებას მიაპყრობენ ჩვენი სამშობლოს არანაკლებ მდიდარ და საინტერესო წარსულს. მერედა, თვით ყველაზე მკაცრი კრიტიკიუმების გათვალისწინებითაც კი, საქართველოს ისტორიის რამდენი გვერდი იმსახურებს და დღემდე ელოდება „ახალ სიცოცხლეს“ დიდი მეფეების: დავით აღმაშენებლის, გიორგი III-ისა, თამარის ეპოქით დაწყებული; სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური ცხოვრების გენიოსით – გიორგი ბრწყინვალეობით გაგრძელებული და გნებავთ, ქვეყნისთვის უმძიმეს XVI – XVIII საუკუნეებში, მამა-შვილ მონარქთა: ლუარსაბ I-ისა და სიმონ I-ის, თეიმურაზ II-ისა და მისი ვაჟის, ხალხის მიერ „პატარა კახად“ მონათლულ ერეკლე II-ის საგმირო საქმეებით დამთავრებული;

118 კონსტანტინოპოლი (ბერძნ. Κωνσταντινούπολις, ლათ: Constantinopolis) – ეს ქალაქი თრაკიაში, ბოსფორის სრუტის სანაპიროზე, ძველბერძნული კოლონიის ბიზანტიონის (ბერძნ: Βυζάντιον, ლათ: Byzantium) ადგილას დაარსა კონსტანტინე დიდმა (306–337) და 330 წელს რომაული იმპერატორების ტახტიცა და იმპერიის დედაქალაქიც იქ გადაიტანა. ამიტომ იყო, რომ მეცნიერთა ერთი ნაწილი ბიზანტიის იმპერიის დაარსებას სწორედ ამ წელს უკავშირებდა. თუმცა, მეცნიერთა დიდი უმრავლესობა და საესეებით სამართლიანადაც, ბიზანტიის იმპერიის საწყის თარიღად, თეოდოსი I-ის ვაჟშვილების მიერ იმპერიის ორ ნაწილად გაყოფის თარიღს 395 წელს მიიჩნევს;

ჭირდება. მაგრამ ყოველთვის, როდესაც რომის იმპერიის დასასრულზე გვიხდება ფიქრი, მსჯელობა, ჩვენდა უნებურად ღვთის ანაბრად, მდინარის პირას მიტოვებული ტყუპი ძმების, რომულუსისა და რემუსის სახება მოდის წინ. შესაძლოა იმიტომ, რომ როგორც ტყუპების, ისე იმპერიის სამართალ მემკვიდრეთა პირველი ნაბიჯები განსაცდელთან იყო დაკავშირებული; განსაცდელთან, რომლის შემდეგაც, მხოლოდ თითოს: ძმებიდან – რომუსსა და მემკვიდრე სახელმწიფოთაგან – ბიზანტიას მიეცათ გზის გაგრძელების შესაძლებლობა. და კიდევ ერთი პარალელი. თითქოსდა, უიღბლო ტყუპის-ცალის, რემუსის, ბედი გაიზიარა იმპერიის დასავლეთ ნაწილმა. მხოლოდ რვა ათეული წლის განმავლობაში და ისიც რის ვაი-ვაგლახით ახერხებდნენ დასავლეთ რომის მმართველები ძალაუფლების შენარჩუნებას. ვიდრე 476 წელს ბარბაროსთა¹¹⁹ სათამაშოდ ქცეული რომის იმპერატორის ტახტიდან მისი უკანასკნელი მფლობელი, 16 წლის რომულუსიც, არ ჩამოაგდეს¹²⁰ და თავად ინსტიტუტი არ გააუქმეს.

გამარჯვებულები კი, რომის ნანგრევებზე, დაუყოვნებლივ შეუდგნენ ახალი სახელმწიფოს მშენებლობას. ამ საქმეში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი სალიელი ფრანკების¹²¹ მეფემ ხლოდიგ I-მა (481–511წ.). უდავოდ ნიჭიერმა და ენერგიულმა მმართველმა, რომელმაც სწრაფად აუღო ალლო ევროპაში მიმდინარე პროცესებს და მოკლე დროში შეძლო არა მარტო ფრანკების, არამედ ყოფილი იმპერიის ტერიტორიაზე მათ მეზობლად

119 უნდა აღინიშნოს, რომ სიტყვა ბარბაროსი ძველ-ბერძნული წარმოშობისაა (βάρβαρος) და ნიშნავდა არა ბერძენს, არა ბერძნულად მოლაპარაკე ადამიანს. რამეთუ, ბერძნებს ეჩვენებოდათ, თითქოსდა ადამიანების მათთვის გაუგებარ ენაზე ლაპარაკის დროს, სწორედ ბგერები: „ბარ-ბარ“ დომინირებდნენ. მოგვიანებით, ამ სიტყვის მრავლობითი ფორმით აღნიშნავდნენ ასევე: უკულტურო, გაუნათლებელ ინდივიდთა ერთობას, ამავე მახასიათებლების მატარებელ: ხალხებს, ეთნოსს და სხვ. აქვე დავძენთ, რომ XVIII საუკუნეში, ფილოსოფოსმა ა.ფერგიუსონმა ტერმინ „ბარბაროსს“ ახალი დატვირთვა შესძინა. სწორედ მისი შემოქმედების წყალობით (რომელიც მოგვიანებით მეცნიერთა დიდი უმრავლესობის მიერ იქნა გაზიარებული), კაცობრიობის ისტორია პირობითად სამ დიდ მონაკვეთად იქნა დაყოფილი: ველურობად, ბარბაროსობად და ცივილიზაციად. ამერიკელი ანთროპოლოგის ლუის მორგანის (1818-1881), შეხედულების თანახმად: ბარბაროსობა იწყება მეთუხუბობის გამოგონების ხანიდან და მთავრდება დამწერლობის გაჩენით (იხ. გ.ნადარეიშვილი – „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, გვ.136, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2002წ.);

120 შესაძლოა უბრალო დამთხვევაა, ზოგიერთმა კი, ბედისწერასაც მიაწერა ის ფაქტი, რომ 1000 წლიანი ისტორიის მქონე რომის პირველ მეფესაც და უკანასკნელ იმპერატორსაც რომულუსი ერქვათ;

121 როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილი წერდა V საუკუნეში ფრანკებში უკვე არსებობდა ორი დიდი დაჯგუფება: ზღვისპირა ანუ სალიელი ფრანკებისა (სალი – კელტურად ზღვას ნიშნავს), რომლებიც მდინარე რაინის ქვემო დინების მიდამოებში ცხოვრობდნენ და რიპუარელი ფრანკებისა (რიპა – კელტურად მდინარეს ნიშნავს), რომლებიც მდ. რაინის შუა დინებაზე, მის ორივე ნაპირზე ცხოვრობდნენ. თავად ფრანკებს შორის, უფრო ძლიერებად და კარგად ორგანიზებულად სწორედ სალიელი ფრანკები ითვლებოდნენ;

მცხოვრები: ბურგუნდების, ბავარიელების, ტიურინგების, საქსებისა და რიგი სხვა ბარბაროსი თუ ნახევრად ბარბაროსი ტომების დაპყრობა-შემოერთება, რითაც მომავალ ფრანკთა იმპერიას მძლავრი საფუძველი ჩაუყარა¹²².

ძლიერების მწვერვალს კი, ფრანკებმა მეფე კარლოს დიდის (768 – 814) ეპოქაში, მისი ხმლისა და გონიერული პოლიტიკის წყალობით მიაღწიეს. ევროპის ამ ერთ-ერთმა მართლაც გამორჩეულმა მონარქმა (რომელიც თითქმის ნახევარი საუკუნე, 46 წლის განმავლობაში, მართავდა სახელმწიფოს), იმდენი შეძლო, რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ, ფრანკთა იმპერია მოიცავდა: საფრანგეთს, გერმანიას, იტალიის უდიდეს ნაწილსა და ესპანეთის რამდენიმე ოლქს. თუმცა, როგორც ეს შუა საუკუნეებისთვის იყო დამახასიათებელი, კარლოს დიდის გარდაცვალების შემდეგ, იმპერიაც მალე დაიშალა. 843 წელს, ვერდენის შეთანხმების თანახმად, მისმა სამმა შვილიშვილმა პაპის დანატოვარი ქვეყანა სამ ნაწილად გაიყო და თანამედროვე ევროპის სამი უმსხვილესი სახელმწიფოს: გერმანიის, საფრანგეთისა და იტალიის არსებობას მისცა დასაბამი. მაგრამ, ეს უკვე სხვა ისტორიაა და ჩვენი კვლევის საგანს არ წარმოადგენს.

თავად დასავლეთ რომზე საუბრის დასრულებამდე კი, კიდევ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებაზე გვსურს ყურადღების გამახვილება. მხედველობაში გვაქვს პროფ. გიორგი ნადარეიშვილის მიერ 2002 წელს თავის კაპიტალურ ნაშრომში: „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“ გამოთქმული მოსაზრება. მაშინ, ქართველმა მეცნიერმა სცადა პასუხი გაეცა კითხვაზე, თუ რამ განაპირობა იმპერიის გაყოფის შემდეგ, მისი დასავლეთი ნაწილის სულ რამდენიმე ათეულ წელიწადში მსოფლიო პოლიტიკური რუკიდან გაქრობა. მაშინ როდესაც კაცობრიობის ისტორიაში ბიზანტიის სახელით ცნობილი, ამავე იმპერიის აღმოსავლეთ ნაწილი, 1000 წლის განმავლობაში კიდევ ახერხებდა მსოფლიო მასშტაბის ზესახელმწიფოს ტიტულის შენარჩუნებას. საკითხი ჩვენთვის მით უფრო მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს ბიზანტიასთან, მისი არსებობის ათ საუკუნოვანი (395 – 1453წწ.) ისტორიის მანძილზე, ყოვეთვის მჭიდრო პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები აკავშირებდა.

პროფესორ გ. ნადარეიშვილის განმარტებით, ასეთ მეკეთერ განსხვავებას რომისა და კონსტანტინოპოლის „ცხოვრების ხაზებს“ შორის, ბედისწერის გარდა, თავისი სოციალურ-ეკონომიკური და ისტორიული ახსნაც გააჩნდა. კერძოდ, ბიზანტიის იმპერიის დღეგრძელობის ერთ-ერთ განმაპირობებელ ფაქტორად, ქართველი მეცნიერი იმ გარემოებას ასახელებდა, რომ გაყოფის შემდეგ მის შემადგენლობაში აღმოჩნდნენ ისეთი განვითარებული ქვეყნები როგორებიც იყვნენ: სირია, ეგვიპტე, საბერძნეთი, ზოგადად მცირე აზიის რეგიონი და სხვა. მეტიც, ამ მოსაზრების ავტორს, მხედველობიდან არც ის

122 სწორედ ხლოდვიგის მმართველობის წლებში, დაახლოებით ქრისტესშობიდან 500 წელს, შეიქმნა მსოფლიო სამართლის ისტორიის ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლი, როგორიც სალიკური სამართალია („Lex Salica“);

გარემოება გამორჩენია, რომ აღმოსავლეთ რომის შემადგენლობაში მყოფ ქვეყნებს ტრადიციულად მჭიდრო სავაჭრო და კულტურული ურთიერთობები აკავშირებდათ, მსოფლიო კულტურის ისეთ ცენტრებთან, როგორიც იმ დროისთვის იყვნენ: ჩინეთი, ინდოეთი, სპარსეთი, არაბეთი.¹²³ მაშინ როდესაც, დასავლეთ რომის მდგომარეობა ამ თვალსაზრისით რადიკალურად განსხვავებული იყო. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ უკანასკნელმა თავისი ხანმოკლე არსებობა ბარბაროსი ტომების მიერ შექმნილ „ნახევარსახელმწიფოებსა“ და სახელმწიფოებთან¹²⁴ გამუდმებულ ომებში დაასრულა.

მიგვაჩნია, რომ ბატონი გიორგის მიერ სახელმწიფოებისთვის ხელსაყრელსა და არახელსაყრელ საგარეო ფაქტორებზე ყურადღების გამახვილება შემთხვევით არ მომხდარა. მოგეხსენებათ, მოგვიანებით იმავე ფაქტორებმა შეინირეს ბიზანტიის იმპერიაც, და, თუ საბოლოოდ არ დაღუპეს, მნიშვნელოვნად შეაფერხეს აღმავლობის გზაზე მყოფი ქართული სახელმწიფოს განვითარება, ერის კულტურული წინსვლა.

მაგრამ ეს ყველაფერი როგორც იტყვიან მომავალში, მანამდე კი, კიდევ ერთხელ, გავიხსენოთ როგორ ვითარდებოდა ურთიერთობები საქართველოსა და მის ახალ მეზობელს, ბიზანტიას, შორის. გარკვეულწილად ჩვენ ამ თემას უკვე შევეხეთ, როდესაც ლაზიკის მეფის გუბაზის მკვლელობის საქმე განვიხილეთ და მასთან დაკავშირებით, განაწყენებული ლაზების მიერ ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის არჩევანის გაკეთების საკითხზე ვისაუბრეთ. მაგრამ ეს ყველაფერი ძირითადად მაინც დასავლეთ საქართველოსთან მიმართებაში იყო ნათქვამი. მაშინ როდესაც, არანაკლებ დინამიკურად ვითარდებოდა მოვლენები ჩვენი ქვეყნის აღმოსავლეთსა და სამხრეთში. ამჯერად ჩვენ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორზე გავამახვილებთ ყურადღებას. გარემოებებზე, რომელთაც მომდევნო საუკუნეებში ჩვენი ქვეყნის როგორც სახელმწიფოებრივი, ისე სამართლებრივი კულტურის განვითარებაზე დიდი გავლენა იქონიეს.

პირველი გარემოება, როგორც აღვნიშნეთ, ეს იყო უშუალოდ ჩვენს სამეზობლოში, ბიზანტიის სახით ახალი, ძლიერი და რაც ძალზე მნიშვნელოვანია, ერთმონაშენი, ქრისტიანული სახელმწიფოს წარმოშობა. რასაც თან ის სიკეთეც ახლდა, რომ იმდროინდელი მსოფლიოს კულტურულმა ცენტრმა

123 გიორგი ნადარეიშვილი – „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2002წ., გვ.256;

124 დასავლეთის ამ ე.წ. „ახალი ხალხების“ ყოფა-ცხოვრებასა, ზოგადად მათ კულტურაზე კიდევ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნება თუ გავიხსენებთ, არამც თუ, VII-VIII საუკუნეებში, XIII საუკუნის დასაწყისში, რა განცვიფრებული თვალეზით შესქეროდნენ ბიზანტიის კულტურას კონსტანტინოპოლის ამღები, ამაყი ჯვაროსნები (1204წ.). რომლებიც, როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი აღნიშნავდა, ნანახისგან განსხვავებით: „თავიანთ ქვეყანაში ცხოვრების ტლანქ და უხეშ პირობებს იყვნენ შეჩვეული“ (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ., ტ. I, გვ.78);

რომიდან, ჩვენი ქვეყნის სიახლოვეს, კონსტანტინოპოლში გადმოინაცვლა.

მეორე გარემოება, რომელიც პირველთან აუცილებლად, მჭიდრო მიზეზ-შედეგობრივ კავშირში უნდა იქნას განხილული, ქართული პოლიტიკური ცხოვრების ეპიცენტრის, ქვეყნის სამხრეთით, ტაო-კლარჯეთისკენ გადანაცვლება გახლდათ. რა გვაქვს მხედველობაში: მოგეხსენებათ, აღმოსავლეთ საქართველოსთვის სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის გარდამავალი უპირატესობით მიმდინარე მრავალსაუკუნოვან ბრძოლაში, VII საუკუნიდან ახალი ძალა, არაბები,¹²⁵ ერთვებიან (ისინი ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე პირველად 642 – 643წწ. გამოჩნდნენ). თავისი შედეგებით, ჩვენი ქვეყნისთვის განსაკუთრებით მძიმე გამოდგა, 736-738 წლებში არაბთა სარდლის მურვანის წინამძღოლობით განხორციელებული შემოსევები. ამ უჩვეულოდ სასტიკ ადამიანს ქართველებმა ზედმეტსახელად ყრუც კი შეარქვეს – „მურვან ყრუ“. ისტორიულ წყაროებში შემონახული მონაცემების თანახმად: „მურვანმა მთელი კავკასია დაიპყრო, დარუბანდიდან აფხაზეთამდე.¹²⁶ თუმცა, მიღწეულს არ დაჯერდა და თავის ხელქვეითებს დაპყრობილი ქალაქებისა და ციხე სიმაგრეების დიდი ნაწილი მიწასთან გაასწორებინა. მათ შორის აღმოჩნდნენ: ეგრისის სამგალავნიანი დედაქალაქი ციხე-გოჯი, აფხაზეთის დედაქალაქი ცხუმი (სოხუმი) და სხვა. განსაკუთრებით მაინც, ამიერკავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილი: ქართლი, სომხეთი და ალბანეთი¹²⁷

125 არაბების სამშობლო არაბეთის ნახევარკუნძულია, რომლის მთავარი რაიონებია: ნეჯდი – შუა რაიონი; ჰიჯაზი – მენამული ზღვის ნაპირას მდებარე რაიონი და იამანი – რომელსაც ნახევარკუნძულის სამხრეთ დასავლეთ სანაპირო უჭირავს. ჰიჯაზისა და იამანის არაბები ბინადარ ცხოვრებას ეწოდნენ და მინათმოქმედებასა და ვაჭრობას მისდევდნენ. შიდა რაიონები კი, ბედუინების სახელით ცნობილ მომთაბარე არაბებს ეჭირათ. VII საუკუნის დამდეგს მოხდა არაბი ტომების გაერთიანება. ახალი სახელმწიფოს მეთაური იყო მუჰამადი, რომელმაც ამ დროს არაბებში ახალი სარწმუნოებაც გაავრცელა. ახალ სარწმუნოებას „ისლამი“ ეწოდა, რაც „მინდობას“ ნიშნავს. ისლამის მიმდევარს მუსლიმს (მინდობილს) ეძახიან. მუსლიმებს მაჰმადიანებსაც უწოდებენ მუჰამედის ანუ მაჰმადის სახელის მიხედვით. მუჰამადის ქადაგებანი ჩანერილია ცალკე ნიგნში, რომელიც „ყურანის“ (არაბულად ნიშნავს საკითხავს) სახელით არის ცნობილი. ასე ჩაეყარა საფუძველი არაბულ სახელმწიფოს. ამ სახელმწიფოს მეთაური შემდეგში იწოდებოდა ხალიფად, რაც ნიშნავს: „მოადგილეს“ (იგულისხმება მუჰამედის მოადგილეს). ამიტომ თვით სახელმწიფოს – ხალიფატს ანუ, სახალიფოს ეძახდნენ. ხალიფები სარწმინოების მეთაურებადაც ითვლებოდნენ (იხ. „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წ., გვ. 121-122);

126 უნდა ითქვას, რომ არაერთი მცდელობის მიუხედავად, საბოლოოდ დასავლეთ საქართველოში არაბებმა ფეხის მოკიდება მაინც ვერ შეძლეს;

127 იგულისხმება ძვ.წ. III-II საუკუნეებში ქართლის სამეფოს აღმოსავლეთით, მკეი-დრ მოსახლეთა ტომების გაერთიანების გზით, ჩამოყალიბებული ალბანთა სამეფო (დედაქალაქით: ჯერ გაბალაში, შემდეგ კი ბარდაუმი). ქრისტეშობიდან V საუკუნის I ნახევარში ალბანთა სამეფო, უკვე თანამედროვე აზერბაიჯანის ტერიტორიის უდიდეს ნაწილს მოიცავდა;

დაზარალებულან. „აქ არც ნაშენები რამე დარჩა და არც კაცისა და პირუტყვის საჭმელიო,“ – წერდა ისტორიკოსი. მურვან ყრუსვე დაუნგრევეია ქართლში მცხეთის ერთი უმნიშვნელოვანესი უბანთაგანი – არმაზი.¹²⁸

ამდენად, როგორც უკვე ითქვა, არაბთა ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად¹²⁹ საქართველოს რეგიონებიდან ყველაზე მეტად სწორედ ქართლი დაზარალდა. მეტიც, აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას გადმოცემით: „IX საუკუნის დამდეგისთვის არაბებს ქართლში ერისმთავრობაც მოუსპიათ და ძველი ქართველი არისტოკრატია, სეფენულები და დიდ-დიდი აზნაურები თითქმის მთლიანად ამოუხოცათ“.¹³⁰ შესაბამისად, გასაზიარებელია მოსაზრება, რომ მნიშვნელოვანწილად, სწორედ ჩამოთვლილმა გარემოებებმა განაპირობეს, ქართლის ყოფილი ერისმთავრის,¹³¹ აშოტ ბაგრატიონის გადაწყვეტილება: ოჯახსა და მხარდამჭერებთან ერთად ჭოროხის ხეობაში, შავშეთისა და კლარჯეთის¹³² თემებში გადასულიყო. ტერიტორიაზე, რო-

128 „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წელი; გვ. 127;

129 საქართველოში არაბობის დასრულების თარიღად X საუკუნის შუა წლები ითვლება, დარჩნენ მხოლოდ ადგილობრივი ამირები, როგორც მაგ. თბილისისა და არაბთა ყოფილი სამფლობელოს ცალკეულ ტერიტორიულ ერთეულებში;

130 „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წ., გვ.131;

131 ბაგრატიონთა საგვარეულო – როგორც აკადემიკოსი ს.ჯანაშია წერდა – წარმოშობით სპერის (ახლანდელი ისპირის) პროვინციიდან ყოფილა. ძელისძეველი ქართული თემიდან. თავისი წინდახედული, მოქნილი მოქმედებით ბაგრატიონებს VI-VIII საუკუნეებში დიდი გავლენა მოუპოვებიათ. ქართლის ერისმთავრის რანგში, გუარამ I კურაპალატის სახით, მათ ჯერ კიდევ 575 წლიდან ვხვდებით. რაც შეეხება აშოტ ბაგრატიონს, ის ქართლის ერისმთავრის ადარნასეს შვილი გახლდათ და 786-809 წლებში თავადაც განაგებდა ქართლს. თავი გამოიჩინა დამოუკიდებლობისთვის არაბი დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ერთ ხანს მან თბილისის ალებაც შეძლო, თუმცა მოგვიანებით დამარცხდა და იძულებული გახდა ოჯახსა, მხარდამჭერებთან ერთად თავი შავშეთ-კლარჯეთის მხარისთვის შეეფარებინა. აქ ბიზანტიის ქვეშევრდომობა მიიღო და უკვე კურაპალატის რანგში ძალზე ნაყოფიერ აღმშენებლობით საქმიანობას შეუდგა. საფუძველი ჩაუყარა რა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიას, იმეფა 809-826 წლებში და მაშინ როდესაც არაბებთან ახალი ბრძოლებისთვის ემზადებოდა, 826 წელს, მოღალატეების მიერ ვერაგულად იქნა მოკლული ზედ ეკლესიის საკურთხეველთან. ქართული ეკლესიის მიერ აშოტ კურაპალატის წმინდანად და შერაცხული. რაც შეეხება მისი მეფობით დაწყებულ ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიას, მოგვხსენებათ, ამ გვარის წარმომადგენლებმა საქართველოში სამეფო ტახტი XIX საუკუნემდე შეინარჩუნეს და საქართველოს ისტორიის არაერთი სახელოვანი ფურცელი სწორედ მათ საგვარეულოსთანაა დაკავშირებული;

132 ტაო-კლარჯეთი, ისტორიული ზემო ქართლის, მესხეთის ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული პირობითი სახელწოდებაა. ის აერთიანებს დღეს უკვე თურქეთის რესპუბლიკის ფარგლებში (ართვინის, არდაგანის, ერზურუმისა და ყარსის რაიონები) მოქცეულ საქართველოს კუთხეებს: ტაოს, სპერს, კლარჯეთს, შავშეთს, ნიგალს, არტანს,

მელიც იმ დროისთვის პოლიტიკურად ბიზანტიას ეკუთვნოდა.

როგორც ბატონი სიმონ ჯანაშია წერდა, კლარჯეთში გადასვლის შემდეგ ქართველ დიდებულს: „თავი კეისრის ვასალად უღიარებია, კურაპალატის ტიტული მიუღია და სამთავროს ორგანიზაციას შედგომია“.¹³³ მას აღუდგენია, ჯერ კიდევ ვახტანგ გორგასლის აშენებული და მურვან ყრუს მიერ დანგრეული, არტანუჯის ციხე-სიმაგრე,¹³⁴ იქვე აუგია წმიდა პეტრე და პავლე მოციქულების სახელობის ეკლესია, გაუშენებია ქალაქი და აქედან, არტანუჯიდან, შედგომია ამ კურთხეული, ძირძველი ქართული მხარის, მესხეთის მართვას.

შეიძლება ითქვას, რომ აშოტ კურაპალატის მესხეთში გადმოსახლებით, ფაქტიურად ახალი ეტაპი იწყება საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობებში. საქართველო ჩვენ შემთხვევით არ გვიხსენებია, რადგან სწორედ აშოტ კურაპალატი იდგა იმ გზის სათავეში რომელმაც მისივე შთამომავლების, ბაგრატიონთა წინამძღოლობით, ტაო-კლარჯეთის სამეფო: სამცხე-ჯავახეთის, კოლა-არტაანის, შავშეთის, სპერის, თორთომისა და რიგი სხვა ქართული მიწების შემოერთების გზით, 888 წელს,¹³⁵ ჯერ ქართველთა სამეფოდ ხოლო, 978 წელს,¹³⁶ ქვეყნის აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილების გაერთიანების შემდეგ საქართველოს ერთიან, ძლიერ სახელმწიფოდ¹³⁷ აქცია.

კოლას, ერუშეთს, ფოცხოვს, მაჭახელას, სპერსა და თორთომს. თურქეთის ტერიტორიაზე (დღ. ტრაპიზონის რაიონი), დარჩენილი ისტორიული ეგრისის ნაწილი – ჭანეთის (ლაზისტანის) სახით;

133 „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წ., გვ.134;

134 არტანუჯის ციხე – დღ. არტანუჯის ტერიტორია ჯერ კიდევ ქრისტიანობამდე ყოფილა დასახლებული. მიაჩნიათ, რომ ბერძენი გეოგრაფის კლავდიოს პტოლემეაიოსის (ახ.წ. II ს. შუახანები) მიერ მოხსენიებული ქალაქი არტანისა, სწორედ არტანუჯი უნდა იყოს. უშუალოდ ციხის, აშენება მეფე ვახტანგ გორგასლის ბრძანებით მომხდარა. ციცაბო კლდის თავზე აღმართული, თავისი მიუვალობითა და მასშტაბებით (სიგრძე დაახლ. 220მ., სიგანე ყველაზე ფართო ადგილას 55 მ. აღწევს), ის დღესაც აოცებს მნახველს. VIII ს. 30-იან წლებში, ციხე მურვან ყრუს ისე აუოხრებია, რომ თითქმის საუკუნე მიტოვებული, გავერანებული ყოფილა, ვიდრე IX საუკუნეში აშოტ კურაპალატმა არ აღადგინა. XI ს. ბაგრატ III-ის დროიდან ციხე გაერთიანებული საქართველოს მეფეების საკუთრებაა. XVII ს. ტაო-კლარჯეთთან ერთად, ის თურქების ხელში გადავიდა. თუმცა XVII-XVIII საუკუნეებშიც კი, ქალაქის მოსახლეობა დიდწილად, გამაჰმადიანებული და ნაწილი კათოლიკე ქართველებისგან შედგებოდა. 1878 წელს, სან-სტეფანოს ზავით, არტანუჯის ციხე ტაო-კლარჯეთთან ერთად ჯერ რუსეთის, ხოლო 1918-21 წლებში, საქართველოს შემადგენლობაში შემოვიდა, ვიდრე 1921 წელს, ყარსის ხელშეკრულებით საბჭოთა კავშირმა სხვა ქართულ მიწებთან ერთად ის თურქეთს არ გადასცა;

135 ადარნასე II-ის მეფობის (881-923წ.წ.) დროს;

136 აფხაზეთი (დასავლეთ საქართველო) შემოერთებულ იქნა ბაგრატ III-ის მეფობის წლებში (960 – 1014წ.წ.);

137 ერთიანი საქართველოს უკანასკნელ მეფე გიორგი VIII ბაგრატიონი (1446 – 1466წ.წ.);

კიდევ ერთი გარემოება, რომელზეც აუცილებლად უნდა გავამახვილოთ ყურადღება. აშოტ კურაპალატის მიერ ტაო-კლარჯეთში დაწყებულ, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს აღმშენებლობის პროცესს, თან ახლდა ეკლესია-მონასტრების შენება-განახლების მანამდე არნახული მასშტაბის სამუშაოები. რომელსაც ყველა დროის კიდევ ერთი, გამორჩეული ქართველი მამულიშვილი: გრიგოლ ხანძთელი ედგა სათავეში.

როგორც ჩანს, ჩვენს წინაპრებს ჩვენზე უკეთ ჰქონდათ გაცნობიერებული, რომ წარმატებული სახელმწიფო მარტო ტერიტორია, ბიუროკრატიის სიმცირე, მიუვალი ციხე-სიმაგრეები, ჯარი, ან თუნდაც, ძლიერი, ერთმორწმუნე ქვეყნის (ქვეყნების) გვერდში დგომა როდია. სახელმწიფოს ჯერ ასაშენებლად და მით უფრო მის შესანარჩუნებლად უმთავრესი მაინც თვით ამ ქვეყნის მოსახლეობა, მისი ნდობის მოპოვება, საკუთარ შესაძლებლობებში დარწმუნება და საერთო მიზნის გარშემო გაერთიანებაა. ამ თვალსაზრისით აშოტ კურაპალატისა და მისი თანამოაზრეების წინაშე ურთულესი ამოცანა იდგა. მეტიც, არაბთა ბატონობის უღელგამოვლილი საზოგადოების მეშვეობით ამ შედეგის მიღწევა, ერთი შეხედვით, შეუძლებელიც კი იყო.

სწორედ ასეთ დროს, უდიდესი ეროვნული საქმის აღსასრულებლად, გამოუგზავნა განგებამ ჩვენს ერსა და მის წინამძღოლს ღირსი მამა გრიგოლ ხანძთელი¹³⁸. „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი,“ როგორც მას შთამომავლობა მოიხსენიებს. სწორედ მისი თაოსნობით, VIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან, ტაო-კლარჯეთში აგებულ და განახლებულ იქნა ჩვენი ერის 12 სიამაყე, „კლარჯეთის ათორმეტი უდაბნო“: პარეხი, მერე, ბერთა, მიძნაძორი, წყაროსთავი, ხანძთა, ბარეთელთა, ოპიზა, დაბა, ჯმერკი, დოლისყანა, შატბერდი.

ვინ იცის რამდენი განსაცდელისგან უხსნიათ ჩვენი ქვეყანა, რამდენჯერ აუხელიათ თვალი ჭეშმარიტების გზა-სავალს აცდენილი მისი საჭეთმპყრობლებისთვის, ამ ეკლესია-მონასტრებიდან, იქ მოღვაწე წმინდა მამებისაგან მომდინარე მაღლს. სულიერების უშრეტ წყაროს მესხეთის უდაბნოდან, რომლის სინმინდე, ძალა შემდგომ საუკუნეებში ასე მოაკლდა და დღესაც აკლია ურწმუნოებითა და უცოდინრობით თავგზააბნეულ, სისხლნაკლულსა და მიწანაკლულ ჩვენს ერს. შემთხვევითი არ არის, რომ გრიგოლ ხანძთელისა და მისი მოწაფეების მიერ დაარსებულ მონასტრებს, მათი განსაკუთრებული დამსახურებების გათვალისწინებით, მომავალმა თაობებმა „საქართველოს სინა“ უწოდეს. იმ მთის სახელი, რომელზეც ღმერთმა ეგვიპტიდან აღთქმული მინისკენ მიმავალ მოსეს, ისრაელის ხალხისთვის სახელმძღვანელოდ,

138 წმინდა მამა გრიგოლ ხანძთელი 759 წელს დაიბადა დიდგვაროვანთა ოჯახში და მისი ბიოგრაფის, გიორგი მერჩულეს, გადმოცემით, ის ქართლის ერისთავის ნერსეს კარზე იზრდებოდა. თავისი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე (იცოცხლა 102 წელი) ის გახლდათ ორგანიზატორი და სულისჩამდგმელი ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე VIII საუკუნის ბოლოს გაშლილი ფართო სამონასტრო მშენებლობის;

ათი მცნება გადასცა. როგორც ჩანს, ჩვენ ეს გზა ხელახლა გვაქვს გასაველელი და თუ მისი გავლა გვინერია, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, ის აუცილებლად ტაო-კლარჯეთზე გაივლის;

გესურს ხაზი გავუსვათ იმ ფაქტსაც, რომ თავად ტაძრების მშენებლობის პროცესში წმინდა მამები შრომის, ნებისყოფისა და სარწმუნოებისადმი ერთგულების პირად მაგალითს უჩვენებდნენ გარშემო მყოფთ. რაც მოსახლეობის იმ ნაწილის ეკლესიისკენ მოსაბრუნებლად, ვინც იოანე საბანიძის გადმოცემით, არაბთა „მძლავრობისა და ცბიერების“ შედეგად, „ირყეოდა ვითარცა ლერწამი“, ძალზე მნიშვნელოვანი იყო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ კლარჯეთის მკაცრი გარემო და კლიმატური პირობები წმინდა მამებს ამ საქმეში ყველანაირად „ხელს უწყობდნენ.“ თვალსაჩინოებისთვის, დღეს უკვე „მთელი კლარჯეთის სამონასტრო კოლონიზაციის საყრდენ ბაზად“¹³⁹ მონათლული, ხანძთის მონასტრის მშენებლობის ისტორია შეგვიძლია გავიხსენოთ. როგორც გიორგი მერჩულე წერდა: „კლდე იგი ხანძთისაჲ უფიცხლეს არს უფროჲს ყოველთა მათ კლარჯეთისა უდაბნოთა“. შესაბამისად, გრიგოლ ხანძთელსა და მის სულიერ ძმებს, ჯერ კიდევ მონასტრის მშენებლობის დაწყებამდე, ადგილის მოსასწორებლად, წარმოუდგენლად დიდი დრო და ძალისხმევა დასჭირდათ. მათი შრომა კიდევ უფრო დამძიმებულა მშენებლობის დაწყების შემდეგ, რამეთუ საამშენებლო მოედანი საპალნიანი პირუტყვისთვის მიუვალი ყოფილა და ბერებს საშენი მასალის გადატანა დიდ მანძილზე ზურგით უხდებოდათ.

მოუხედავად ყველა დაბრკოლებისა, გრიგოლ ხანძთელმა და მისმა თანამშრომელებმა მიზანს მიღწიეს. აიგო ხანძთის დიდებული მონასტერი, რასაც შემდგომში კიდევ არაერთი სხვა ეკლესიისა თუ მონასტრის მშენებლობა-განახლება მოჰყოლია. ეს სწორედ ის ძეგლებია, რომლებიც თურქების მიერ კლარჯეთის საბოლოოდ დაპყრობამდე (XVII.), მთელი საქართველოს მასშტაბით და მის ფარგლებს გარეთაც, ქართული სასულიერო, მნიგნობრული თუ საგანმანათლებლო¹⁴⁰ საქმიანობის თვალსაჩინო კერებს წარმოადგენდნენ.

არ შეიძლება საგანგებოდ არ აღინიშნოს იმ დიდი მატერიალური მხარდაჭერის შესახებ, რასაც „უდაბნოს მაშენებელი მამები“ იმდროინდელი საერო ხელისუფლების წარმომადგელებისგან, პირადად აშოტ კურაპალატისგან, მისი ვაჟებისგან: ბაგრატის, ადარნასეს, გვარამისგან, მათი „ნაქეზებითა“ თუ საკუთარი ინიციატივით ტაო-კლარჯეთის სხვა წარჩინებულებისგან იღებდნენ. მეტი სიცხადისთვის შეგვიძლია გავიხსენოთ მონაცემები ოთხი დიდი ქართული საკათედრო ტაძრიდან (ოშკი, სვეტიცხოველი, ბაგრათი,

139 სრულად იხ. ლევან მენაბდე – „ძველი ქართული მწერლობის კერები“, თბ. 1980წ.;

140 რაც შეეხება უშუალოდ ხანძთას მისი ლიტერატურული კერიდან გამოვიდნენ: არსენ საფარელი, ეფრემ მანყვერელი, მაკარი ლეთეთელი, გიორგი მერჩულე და სხვ. არაერთ ხანძთელ მოღვაწეს საბანძინდისა (პალესტინა) და სინის მთაზე არსებულ (არაბეთის ნახევარკუნძული) ქართველთა მონასტრებშიც უმოღვაწიათ;

ალავერდი), უპირველესის, ოშკის ასაშენებლად განეული ხარჯების თაობაზე. მოგეხსენებათ, ფეოდალური საქართველოს ეს უმნიშვნელოვანესი სასულიერო და საგანმანათლებლო ცენტრი X საუკუნის 50-60-იან წლებში ასევე ტაოელი ბაგრატიონების (ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავისა და მისი ძმის დავით III დიდი კურაპალატის) მიერაა აგებული. როგორც თავად ტაძრის, სამხრეთ კარებთან შემორჩენილი წარწერიდან ვგებულობთ: ტაძრის მშენებლობაზე მომუშავე კალატოზების, მუშებისა და სასაპალნე საქონლის ყოველწლიური ქირა 20 000 დრამას¹⁴¹ შეადგენდა, რაც 4000 ოქროს მანეთზე მეტი იყო. ეს კი, იმ დროისთვის, საკმაოდ დიდი თანხა გახლდათ.

მით უფრო, რომ როგორც ჩვენთვის იმავე წარწერიდან ხდება ცნობილი, აღნიშნულის გარდა, მშენებლებზე ყოველწლიურად იხარჯებოდა 5000 საწყაო ღვინო, 250 გრივი (დაახლოებით 10 000 კილოგრამი) ხორბალი. ყოველწლიურად ტაძრის მშენებლობაზე 70 მარტო კალატოზი, ხურო და მჭედელი მუშაობდა, ათეულობითა და ასეულობით დამხმარე მუშახელი, 30 ქვისმზიდავი ხარი, სხვა სასაპალნე პირუტყვი, რომელთა ზუსტი რაოდენობის დადგენა, წარწერის დაზიანების გამო, სამუშაოდ, ვეღარ ხერხდება. რაც დანამდვილებით ვიცით, არის ის, რომ საკათედრო ტაძრის მშენებლობა 10 წელიწადს გაგრძელებულა. ცნობილია ისიც, რომ ოშკი არ გახლდათ ერთადერთი გამონაკლისი. იმავე ეპოქაში, იმავე ტაო-კლარჯეთში აშენდა ხახულისა და პარხლის დიდებული ტაძრები. მდინარე ჭოროხის ხეობაში განუახლებიათ დანარჩენი ქართული ბაზილიკებიდან მართლაც გამორჩეული, ერთ-ერთი ყველაზე შთამბეჭდავი ოთხთას ეკლესია¹⁴² და სხვა.

ბუნებრივია ჩნდება კითხვა, მტრის მიერ საუკუნეობით ნარბევესა და ნათარეშებ მხარეში, როგორ ხერხდებოდა ასეთი მასშტაბური მშენებლობებისთვის სახსრების მოძიება. მიგვაჩნია, პასუხი ამ კითხვაზე, ისევ სახსრების გამლეები საზოგადოების, მის წინამძღოლთა როგორც მატერიალურ, ისე სულიერ პრიორიტეტებში უნდა ვეძებოთ. რას ანიჭებდნენ ისინი უპირატესობას: პირად კეთილდღეობას, ქონების შეძენა-დაგროვებას, თუ – სამშობლოზე, მის აბჯარზე – სახელმწიფოს სიძლიერეზე ზრუნვას. ძნელი გამოსაცნობი არ უნდა იყოს, რომ ჩვენ წინაპრებს მხოლოდ ერისა და ბერის ერთობის, ქართული სახელმწიფოს გამარჯვების, ზეობის გზით მიაჩნდათ შესაძლებლად როგორც თავისთვის, ისე შთამომავლობისთვის უკეთესი მომავლის უზრუნველყოფა.

გამოთქმული მოსაზრების სისწორეს, ჩვენ მიერ მოტანილი ისტორი-

141 დრამა – ვერცხლის ფული, რომელიც დაახლოებით 20-25 საბჭოთა კაპიკს უდრიდა ოქროთი;

142 ოთხთა ბაზილიკის სიგრძე – 28.46 მეტრს, სიგანე – 18.60 და სიმაღლე – 22.07 მეტრს შეადგენს. ეკლესია აუშენებიათ ოთხი მახარებლის სახელზე და მისი სახელწოდებაც აქედან მომდინარეობს. თუმცა, არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის თანახმად ვინაიდან: ოშკის, ხახულისა და იშხნის ტაძრების შემდეგ, ოთხთა მხარეში – მეოთხე დიდი ტაძარი იყო, ეს სახელი მისთვის ამიტომ შეურჩევიათ;

ული ფაქტებიც ადასტურებენ. თანამედროვე ქართული საზოგადოებისგან განსხვავებით, გრიგოლ ხანძთელის, აშოტ კურაპალატის, დავით III-ის ეპოქაში მცხოვრებ ჩვენ თანამემამულეებს პრიორიტეტები გაცილებით უკეთ ჰქონდათ განსაზღვრული. საერო და სასულიერო ხელისუფლება, მათი ლიდერები აქცენტს პატრიოტიზმსა, სულიერებასა, განათლებასა და აღმშენებლობაზე აკეთებდნენ. ქვეყანას ამ გზიდან არც მომდევნო რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში: აშოტ კურაპალატის შვილების, მოგვიანებით: ბაგრატ III-ის, დავით IV აღმაშენებლის, თამარ მეფის ეპოქაში გადაუხვევია¹⁴³ და შედეგმაც არ დააყოვნა.

XII საუკუნეში პოლიტიკურ ასპარეზზე უკვე მთელი თავისი სიდიადით ელვარებს, ბრწყინავს უწინაც და დღესაც ქართველი კაცის ოცნების გვირგვინი – გაერთიანებული საქართველო. იმდროინდელ მსოფლიოში ერთ-ერთი უძლიერესი სახელმწიფო, რომელმაც, თავის მხრივ, გზა გაუხსნა, შესაძლებლობა მისცა ქართულ სულიერებას, ჩვენი ერის შემოქმედებით გენს იმ სიმაღლეებს შესწვდომოდა, რასაც დღეს: გელათისა და სვეტიცხოვლის მადლი, ხახულისა და ოშკის სიდიადე, ნიკორწმინდის, ფიტარეთის ჩუქურთმებში გაცოცხლებული „ქვის პარმონია“, ოზიზართა ხაზების მომწუსხველი სრულყოფილება, ყინწვისის, ატენის სიონის ფრესკებზე ხარებისა, თუ აღდგომის ანგელოზებს „ადევნებული მშვენიერება“, „ახლად აღყვავებულ ვენახთან“ ერთად უკვდავებას ნაზიარები ქართული საგალობელი, საქართველოსა, პალესტინასა, სირიასა, ათონისა და სინას წმინდა საეკლესიო, პეტრიწონის მონასტერში მოღვაწე ქართველ მამათა ფილოსოფიური ნააზრების სიღრმე და „ქართველთა მეორე სახარებად“¹⁴⁴ ნოდებული, რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ სიბრძნე ჰქვია.

დიახ, სიბრძნის, სილამაზისა და მშვენიერების ეს უკვდავებასთან ნილნაყარი საგანძური ჩვენი დიდი წინაპრის დანატოვარია. მისი გამორჩეული გენის, დაუღალავი შრომისა და ბრძოლის ნაყოფია. ჩვენ კი, ამ ყველაფრის კიდევ ერთხელ გახსენება, წინ ნამოწევა, იმიტომ მივიჩნიეთ საჭიროდ, რომ მათი მეშვეობით უფრო თვალსაჩინო გაგვეხადა ზედაპირულობა, დაუსაბუთებლობა მოსაზრებისა თითქოსდა, ამ შედეგების შემოქმედ საზოგადოებას, მის „საიმედო მებაღავრეს“ – ძლიერ სახელმწიფოს, შეიძლებოდა „ჩანასახის“ სტადიაზე მყოფი სამართლებრივი ნორმებით ეცხოვრა; თითქოსდა

143 რაც შემთხვევითობის ფაქტორის გამოსარიცხად ცალსახად, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი არგუმენტია;

144 „ვეფხისტყაოსანი“ – „მთელი საქართველო ამ ქმნილებაზე იზრდება – ესაა ჩვენი მეორე სახარება. თუკი ქართველი ხალხის ხასიათში არის კეთილშობილური და ამაღლებული თვისებები, ამისთვის პოემას უნდა ვემაღლიერებოდეთ, იმ პოემას, რომლის აფორიზმებიც ზეპირად იცის ჩვეულებრივმა, გაუნათლებელმა გლეხმაც ჩვენი ქვეყნის ყველაზე ძნელად მისადგომ კუთხეშიც კი“-ო. ასე უქადაგა საკუთარ მრევლს გრიგოლ ფერაქემ 1937 წელს ვარშავის სამიტროპოლიტო ეკლესიაში (იხ. „ვინ არის ჩვენთვის შოთა რუსთაველი“; პოლონურიდან თარგმნა ეთერ კვირიკაშვილმა; საისტორიო ჟურნალი „არტანუჯი“, № 11, 2003 წ.);

იმ უდიდესი მადლიდან რაც იმ ეპოქაში ქართველ ფილოსოფოსებზე, მწერლებზე, მხატვრებზე, რაც მთავარია, თვით ქართულ სახელმწიფოზე („ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ),¹⁴⁵ ერისკაცებზე გადმოვიდა, სისხლის სამართლის ქართულ სკოლას, მის ინსტიტუტებს მადლის „ნატამალი არ ცხებიან“. საყოველთაო წინსვლისა და სრულყოფის პირობებში, ისინი განუვითარებელი სახით, „ემბრიონულ მდგომარეობაში“ დარჩნენ.

145 იხ. ექვთიმე თაყაიშვილი – „ჯელმწიფის კარის გარიგება“, 1920 წელი, გვ. XXX-VIII; აი როგორ იხსენებდა ამ ძეგლის აღმოჩენის ისტორიას თავად ექვთიმე თაყაიშვილი (1863-1953), რომელიც ქართველი ერის, მისი ეკლესიის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურებებისთვის, გარდაცვალებიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ (17.10.2002წ.) წმინდანად იქნა შერაცხული. „ხელნაწერი, – წერდა ბატონი ექვთიმე, – რომელშიაც დაცულია გარიგება ჯელმწიფის კარისა, ჩვენ ვიპოვნეთ რამოდენიმე წლის წინათ ქართლში მოგზაურობის დროს ერთს გაპარტახებულს სახლში და ამოვიღეთ ნაგავიდან, რომელიც ჩვენ თვალს წინ გამოგავეს ოთახიდან“-ო (გვ. I), ძეგლის გადამრჩენლისევე განცხადებით, ძეგლი შედგენილი უნდა იყოს ხელმწიფის კარის საკმაოდ მაღალი რანგის მოხელის მიერ არა უადრეს XIII საუკუნის დასასრულისა და არა უგვიანეს XV საუკუნის II ნახევრისა, ან გელათში, „ან გელათის მახლობლად ქუთაისში, სადაც იმ დროს მეფის რეზიდენცია უნდა ყოფილიყო“ (გვ. X). სამწუხაროდ, ძეგლი აღმოჩენისთანავე ძალიან დაზიანებული ყოფილა. 12 რეუელიდან, რომლისგანაც, ექვთიმეს ვარაუდით, ხელნაწერი თავდაპირველად შედგებოდა: „დაცულია 5 რეუელი და დაკარგულია 7, ანუ დაცულია 60 გვერდი და დაკარგულია 84“. შესაბამისად, ხელნაწერის ტექსტს და მასში მოქცეულს ჯელმწიფის კარის გარიგებას „ჩვენამდის ნახევარსაც არ მოუღწევია“-ო წერდა ექვთიმე თაყაიშვილი (გვ. II). საქმეს ის გარემოებაც ართულებდა, რომ გადამწერის მიერ (გადანერჩილი უნდა იყოს XVII საუკუნეში), არც შინაარსობრივად იყო თანმიმდევროდ დაცული. მიუხედავად აღნიშნულისა, ძნელია იმ ცნობების მნიშვნელობის შეფასება, რომელსაც „ჯელმწიფის კარის გარიგება“ გვანდის: საქართველოს სახელმწიფო წყობილების, მეფის, საეპარქოსო, ცალკეული ვეზირების, სააჯო კარის (უზენაესი სასამართლოს), მოძღვართ-მოძღვრისა და სხვა უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტების შესახებ. „ამ ოცდა ათის წლის განმავლობაში, – ხაზს უსვამდა ექვთიმე თაყაიშვილი, – აუარებელი ძეგლები და ისტორიული საბუთები აღმოჩნდა და გამოქვეყნდა, რომელთა მეოხებით ქვეყნობდნენ ჩაეყარა ჩვენი ისტორიის შესწავლას, მაგრამ ჯერ არ აღმოჩენილა ძეგლი, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილების, სახელმწიფო ყოფა-ცხოვრების და შინაგანი ორგანიზაციის შესასწავლად ასეთი დიდი მნიშვნელობა ჰქონდეს, როგორიც ჯელმწიფის კარის გარიგებას აქვს. უნდა გამოვცადეთ ჩვენ არც მოველოდით ასეთი ძეგლის აღმოჩენას ჩვენს ძველს მწერლობაში. ასეთი ძეგლი იშვიათია თვით უადრეს კულტუროსან დიდ ხალხების და სახელმწიფოთა ისტორიაშიც“-ო. სწორედ ჩამოთვლილ ღირებულებათა გამოა, რომ როგორც პროფ. ვალერიან მეტრეველი სამართლიანად შენიშნავდა, სამეცნიერო წრეებში „ჯელმწიფის კარის გარიგებას“, დღესაც: „გაერთიანებული ფეოდალური საქართველოს კონსტიტუციის“ სახელით მოიხსენიებენ (იხ. ვ. მეტრეველი – „ქართული სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „მერედიანი“, 2009 წელი, გვ. 26); პროფ. ივანე სურგულაძეს კი მიაჩნდა, რომ: „არცერთ ფეოდალურ სახელმწიფოს არც აღმოსავლეთსა და არც დასავლეთში ასეთი ძვირფასი ძეგლი არ შეუქმნიათ“ (ივ. სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ. 6);

მიგვაჩნია, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ აღნიშნულმა განაპირობა ჯერ კიდევ 1952 წელს პროფ. ივანე სურგულაძის მიერ, კარსტისა და რიგი უცხოელი მეცნიერების მიმართ გამოთქმული მოსაზრება. რომელიც თავდაპირველად ზედმეტად კატეგორიულადაც კი გვეჩვენა. თუმცა, ნიგნეზ მუშაობისას დავრწმუნდით, რომ ბატონი ივანეს შეფასებებს უცხოელ მეცნიერთა ერთი ნაწილის მიმართ ნამდვილად ჰქონდა რეალური საფუძველი. კერძოდ, 1952 წელს გამოცემულ ბრწყინვალე ნაშრომში „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“ ის წერდა: „ჩვენს მიერ დასახელებული არა ქართველი მეცელევარნი¹⁴⁶ რომელნიც ქართულ სამართალს ეხებიან, ისტორიული მოვლენების ახსნისას სხვადასხვა სახის იდეალისტურ კონცეფციას ემყარებიან; ზოგიერთი მათგანი კი, როგორც ვნახეთ, სრულიად მიუღებელსა და ყალბ დებულებას აყენებს ქართული სამართლის სხვადასხვა ინსტიტუტის შესახებ. საერთოდ კი, არცერთმა მათგანმა სათანადოდ არ იცის საქართველოს ისტორია, უშუალოდ ხელი არ მიუწვდებათ საქართველოს ისტორიის წყაროებზე, რის გამოც ხშირად მათ შრომებში ისტორიული მოვლენები დამახინჯებულად არის წარმოდგენილი“-ო.¹⁴⁷

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რომ ივ.ჯავახიშვილის, ივ.სურგულაძის, ალ.ვაჩიშვილის, გ.ნადარეიშვილისა და სხვა ცნობილ ქართველ მეცნიერთა შეხედულებების გაზიარებით ჩვენ სწორი არჩევანი გავაკეთეთ. მათგან, არც ერთს ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ „დიდი მეფეების ხანაში“ სამართალი საქართველოში ისევე წარმატებით ვითარდებოდა როგორც ერის კულტურული, ინტელექტუალური საქმიანობის სხვა, ჩვენ მიერ დასახელებული მიმართულებები. „ქართული სამართალი, – როგორც პროფესორი გ.ნადარეიშვილი წერდა, – სრულ თანხვედრაში იყო მოცემული კლასობრივი საზოგადოების განვითარების დონესთან“.

რაც შეეხება კითხვას დღემდე რატომ არ არის შემორჩენილი ამ ყველაფრის დამადასტურებელი წერილობითი მტკიცებულებები? ეს იმდენად არაა ჩვენი, არამედ უმეტესწილად არაბთა, მონღოლთა, სპარსთა, თურქთა ასეულათასიანი ურდოებისა და მათი ლიდერების „დამსახურებაა“. გარეშე მტრის, ვის მრავალრიცხოვან შემოსევებს ციხე-სიმაგრეთა კირქვით ნაგებმა კედლებმა ვერ გაუძლეს, არამცთუ თხელმა ეტრატმა ქართული

146 ნიგნეზი, ქართველ მეცნიერს საკუთარი მოსაზრებები აქვს გამოთქმული ქართული სამართლის ისტორიის საკითხებზე: რუსი, ინგლისელი, ფრანგი, გერმანელი მეცნიერების მიერ გამოქვეყნებულ შრომებთან დაკავშირებით. ჩვენ მიერ ციტირებულ შეფასებაში, რასაკვირველია, კარსტის, პოლდაკისა და დარესტის შრომებზეცაა ყურადღება გამახვილებული (ვრცლად იხ. ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ. 25-28);

147 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.28;

კანონებითა და ჩვენი წინაპრის სამართლებრივი ნააზრებით.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ქართული საკანონმდებლო აქტების, სიგელ-გუჯრების განადგურებით დამპყრობლები ციხესიმაგრეებზე ნაკლებ როდი იყვნენ დაინტერესებული¹⁴⁸. საუკუნეების განმავლობაში, მათ სანუკვარ მიზანს ხომ სწორედ ეს წარმოადგენდა: ქვეყნიდან ტყვედ გაყვანილ ასეულ ათასობით ჩვენ თანამემამულესთან ერთად, ყოველივე ქართული, უპირველეს ყოვლისა კი, ჩვენი ცხოვრების წესი, კანონები ისე ამოეძირკვათ, რომ, ქართული სახელმწიფოს კვალი აღარ დარჩენილიყო.¹⁴⁹ გარკვეულწილად, მათ თავის მიზანს მიაღწიეს კიდევ. სხვა ახსნა ძნელია მოეძებნოს იმ გარემოებას, რომ, სახელმწიფოებრიობის მრავალათასწლიანი ისტორიის მიუხედავად, „XIV საუკუნემდე მოქმედი არცერთი კოდექსი ჩვენამდე მოღწეული არ არის“.¹⁵⁰ XX საუკუნის დასაწყისში კი აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილს ქართუ-

148 ეს ტენდენცია არამცთუ შორეულ შუა საუკუნეებში, შედარებით ახლო წარსულში, ერთმორწმუნეობას და კეთილმეზობლობის სახელით საქართველოში რუსული მმართველობის დამკვიდრების შემდეგაც ვაგრძელდა. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, XIX საუკუნის დასაწყისში, რუსმა ეგზარქოსებმა და მათმა დამქაშებმა ქართულ ეკლესია-მონასტრებში დაცული მათთვის არასასურველი ისტორიული თუ, სამართლებრივი შინაარსის დოკუმენტების ერთი ნაწილი დაწვეს და მდინარეში გადაყარეს, ხოლო მეორე ნაწილი, თვითმხილველთა გადმოცემით, რუსეთში გაიტანეს (გაზ. „ისარი“, 1907წ., N110);

149 თვალსაჩინოებისთვის 1614 - 175წ., მარტო კახეთის სამეფოში დატრიალებული უბედურების გახსენებაც საკმარისად მიგვაჩნია. როდესაც ათეულ ათასობით ქართველი, დამპყრობლის წინააღმდეგ ბრძოლას შეენირა. ხოლო 200 000-ზე მეტი ჩვენი თანამემამულე, კახელების შეუპოვრობით გამძვინვარებულმა შაჰ აბას I-მა საქართველოდან შორს: ფერეიდანსა, მაზანდარანსა და ირანის სხვა პროვინციებში გადაკარგა. მათ ადგილას კი თურქმანული ტომები დაასახლა;

150 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.31; თუმცა, როგორც პროფ. მ.კეკელია უსვამდა ხაზს, ამ მიმართულებით არც საკუთარ დაუდევრობასა და უცოდინრობაზე თვალის დახუჭვა მოგვიტანს სიკეთეს. თვალსაჩინოებისთვის კი, ქართველი მეცნიერი ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ „სახელმწიფოს კარის გარიგების“ შემთხვევით გადარჩენის საექვეყნოდ ცნობილი ისტორიასთან ერთად, ცნობილი ქართველი მწერლის, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის ზაქარია ჭიჭინაძის (1854-1931წ.წ.) მონათხრობსაც იხსენებს, რომლის მიხედვით, ღვანლმოსილი ქართველი ისტორიკოსის პლატონ იოსელიანის გარდაცვალების შემდეგ, მის მიერ შეგროვილი, დიდი ისტორიული ღირებულების მქონე ხელნაწერები: „ფუთო-ბით გაუყიდათ მწერლიმანეებზე უბრალო გასახვევი ქალაღის ფასად“; XIX საუკუნის კიდევ ერთმა ჩვენმა ცნობილმა მამულიშვილმა, მეცნიერმა და საზოგადო მოღვაწემ ბესარიონ წიყარაძემ „ჯიხვის რქებსა და სხვა ხარახურასთან ერთად გადაადგებული იპოვა IX საუკუნის ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლი, როგორიც არის ჰაღიშის სახარება, თავისი უმნიშვნელოვანესი მინაწერებით“ და სხვა (იხ. მ.კეკელია, „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შერთების წინ“, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1970წ., წიგნი I, გვ.6);

ლი სახელმწიფოებრიობის აღმავლობის ხანის, IX – XIII საუკუნეების, სამართლის ისტორიის გადმოცემა ძირითადად არაპირდაპირ წყაროებზე დაყრდნობით მოუხდა.¹⁵¹

როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე იხსენებდა, ბატონი ივანე სწავლობდა იმ მეზობელი ქვეყნების (ბიზანტიის, სპარსეთის, სომხეთის და სხვ.) სამართალს, რომელთაც საქართველოსთან ურთიერთობა ჰქონდათ და როგორც კი, მათთან მსგავს სამართლებრივ ინსტიტუტს წააწყდებოდა: „ახდენდა მის შედარებას და აღნიშნავდა იმ სპეციფიურობას რომელიც მოცემულ ინსტიტუტს საქართველოში ახასიათებდა“.¹⁵² სწორედ ამ ძალიან რთული გზით, რაც ისედაც ჯანმრთელობაზემყრეული მეცნიერისგან კოლოსალურ შრომას მოითხოვდა, აგრეთვე საკუთარი, „განსაცვიფრებელი ერუდიციის“ წყალობით,¹⁵³ მოახერხა ივ.ჯავახიშვილმა უმნიშ-

151 საგულისხმოა, რომ 1940 წლის 18 ნოემბერს აკადემიკოსი ივ.ჯავახიშვილი თავის უკანასკნელ საჯარო გამოსვლაში (რომლის დასრულება მან ველარ მოსწრო ისე გარდაიცვალა), საისტორიო თხზულებების, ქრონიკების, სიგელ-გუჯრების, სამართლის ნიგნებისა და სხვა ნერილობითი ხასიათის დოკუმენტების მეცნიერული გამოცემის აუცილებლობაზე ამახვილებდა ყურადღებას. იმავე საკითხის აქტუალობას უსვამდა ხაზს ქართული სამართლებრივი მემკვიდრეობის დიდი მოამბე და ჭირისუფალი, 1963-1982 წლებში ქვეყნის შიგნით თუ მის ფარგლებს გარეთ არქივებსა და ხელნაწერთა ფონდებში ეროვნული საგანძურის შემგროვებელი და საკუთარ შენიშვნებთან, კომენტარებთან ერთად რეატიმულის სახით გამომცემელი, აკადემიკოსი ისიდორე დოლიძე. „მართალია, უკანასკნელი ოცდახუთი წლის განმავლობაში, – ნერდა 1982 წელს, ივანე ჯავახიშვილის თხზულებათა VI ტომის წინასიტყვაობაში ბატონი ისიდორე, – განხორციელდა „ქართლის ცხოვრების“, „აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების“ და „ქართული სამართლის ძეგლების“ მრავალტომეულების გამოცემა, მაგრამ ამ მხრივ ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი. ქართული საისტორიო წყაროების, საისტორიო დოკუმენტებისა და სხვა ხასიათის ძეგლების კრიტიკული გამოცემა არსებითად ახლა იწყება“ (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VI, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1982 წელი, გვ.9). გულისტკივლით უნდა აღინიშნოს, რომ ბატონი ისიდორეს გარდაცვალებიდან აი უკვე 30 წელზე მეტი გავიდა, მაგრამ ახალი ძეგლების მოძიებისა და სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანის კუთხით (ერთეული გამოწვევის გარდა), თავმოსანონი ბერი არაფერი გვაქვს. გამოსავალს კი, მეცნიერთა წინა თაობების გამოცდილების გათვალისწინებით, ისევ არქივებსა თუ ხელნაწერთა ფონდებში როგორც თემატურად, ისე დროში კარგად განვრჩილი სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების განახლება-გააქტიურებაში ვხედავთ;

152 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.31;

153 პროფ. ივანე სურგულაძე, როდესაც აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის „განსაცვიფრებელ ერუდიციას“ უსვამდა ხაზს, იმავდროულად, დიდი მეცნიერის მხრიდან (რომელიც განათლებით არ იყო იურისტი) რომის სამართლისა და დასავლეთ ევროპის იურიდიული ლიტერატურის კარგ ცოდნაზე ამახვილებდა ყურადღებას. „ერთგულ მოკავშირეზე“, რომელიც სამართლებრივ საკითხებზე მუშაობისას ქართველმა მეცნიერმა ბრწყინვალედ გამოიყენა (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართ-

ენელოვანესი საკითხები ჩვენი სამართლის ისტორიიდან აღედგინა, დაეზუსტებინა და მომავალი თაობებისთვის შემოენახა.

ამდენად, მხოლოდ ბატონი ივანეს, მისი თანამოაზრე: სამართლის ისტორიკოსთა, ფილოლოგთა, ფილოსოფოსთა, ეკონომისტთა თუ სხვა დარგის სპეციალისტთა დაუზოგავი შრომის წყალობით მომზადდა ის თეორიული საფუძველი, რამაც, ქართული სახელმწიფოს მაგალითზე, შესაძლებელი გახადა საკითხის სხვა, ახალი კუთხით წარმოჩენა. რა გვაქვს მხედველობაში, როცა სახელმწიფოს კულტურული, ინტელექტუალური და ზოგადად სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების მაღალი დონის დამადასტურებელი ნიშნების ერთობლიობა (ხელოსნობა, ვაჭრობა, სოფლის მეურნეობა, განათლება, მწერლობა, ხუროთმოძღვრება და ა.შ.) სახეზეა, მიგვაჩნია თავად საკითხის დასმა, ასეთ სახელმწიფოში სამართლებრივი კულტურის, ან მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დარგის სისხლის სამართლის, „ჩანასახოვან“, „ემბრიონულ“ სტადიაზე ყოფნის თაობაზე, არ უნდა იყოს მართებული. და, თუ ასეთი კითხვა მაინც გაჩნდება (როგორც მაგ. კარსტთან, ჰოლდაკთან, დარესტთან

.), კარგი იქნება თუ მისი ავტორები, სახელმწიფოებრიობის მრავალათასწლიანი ისტორიიდან კონკრეტულ მაგალითებსაც მოიშველიებდნენ: სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგარი სახელმწიფოსა და „ემბრიონულ სტადიაზე მყოფი სამართლის“ თანაარსებობის შესაძლებლობის, ამ აბსურდული მოცემულობის „სიცოცხლესთან შეთავსებადობის“ დასამტკიცებლად. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი უნდა დაეთანხმონ პროფ. გ.ნადარეიშვილის შეხედულებას, რომლის თანახმად: „ქართული სამართალი¹⁵⁴ სრულ თანხვედრაში იყო მოცემული კლასობრივი საზოგადოების განვითარების დონესთან“. მეტიც, „XI-XII საუკუნეებში, – ღვანღმოსილი მეცნიერის მტკიცებით, – ქართული სამართალი ბრალის ცნების დამუშავების საკითხში ბიზანტიური სამართლის გვერდით მსოფლიოს ყველაზე მოწინავე ხალხთა სამართლებრივი სისტემების რიგშიც კი იდგა.“¹⁵⁵

ლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.31);

154 მიგვაჩნია პროფ. გ.ნადარეიშვილის შეხედულება: „სახელმწიფოსა და სამართლის განვითარების დონის თანხვედრასთან დაკავშირებით“, წარმატებით შეიძლება განზოგადდეს ევროპისა და აზიის სხვა ხალხებთან მიმართებაში;

155 გ.ნადარეიშვილი, „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII სს. საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959წ., გვ.38; რასაკვირველია, ზემოთქმული ისე არ უნდა იქნას გაგებული თითქოსდა, ჩვენ პირველწყაროების, სამართლის ძეგლების მნიშვნელობას ვაკნინებდეთ, ან უარყოფდეთ. თითოეული ასეთი აღმოჩენა ხომ საგანგებო მოვლენაა არა მარტო კონკრეტული მეცნიერის, ამა თუ იმ დარგის, არამედ ზოგადად ერის ცხოვრებაში. ჩვენ მხოლოდ მეცნიერულ კეთილსინდისიერებასა და საკუთარ დასკვნებში მეცნიერების მხრიდან ზომიერების დაცვის აუცილებლობაზე ვამახვილებთ ყურადღებას. პირდაპირი

ექვთიმე მთაწმინდელი და უძველესი ქართული მოძღვრება ბრალის შესახებ

დასტურად იმისა, რომ პროფესორი გიორგი ნადარეიშვილი საკუთარ შეფასებებში არც ამჯერად შემცდარა, ძველი ქართული სამართლის კიდევ ერთი ძეგლი გვინდა გავიხსენოთ. XI საუკუნეში ჩვენი წინაპრის სამართლებრივი ნააზრების დიდებული ნიმუში, რომელიც თავისი ფორმით, შინაარსით, პროგრესულობით თამამად შეგვიძლია ჩვენი ერის კულტურულ საგანძურში: ლიტერატურის, ხუროთმოძღვრების, ჭედური ხელოვნების შედევრების გვერდით მოვიხსენიოთ. მით უფრო, რომ ქართული გენის შემეცნებითი ნიჭის ეს ბრწყინვალე გამოვლინება ნათელ სურათს გვაძლევს შორეულ შუა საუკუნეებში, ჩვენს ქვეყანაში ზოგადად სამართლისა და კონკრეტულად, ბრალის ინსტიტუტის დამუშავების თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობის შესახებ.

საუბარია XI საუკუნეში ათონის ივერთა მონასტრის¹⁵⁶ წინამძღვრის ექვთიმე მთაწმინდელის განმარტებებზე, რომელიც მან თარგმნისას (1005-1028წ.წ.) ბერძნული საეკლესიო სამართლის ძეგლს „მცირე სჯულის კანონს“ დაურთო. „ექვთიმე, – წერდა აღნიშნულთან დაკავშირებით აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე, – მონურად არ მისდევს ბერძნულ ტექსტს, სიტყვა-სიტყვით არ სთარგმნის მას; ის ავრცელებს, ან ამოკლებს ტექსტს, შეაქვს შიგ სხვადასხვა წყაროებიდან დამატებითი ცნებები, განსაკუთრებით ისეთი, რომელიც ქართველებს შეეხება, უშვებს დედანში მთელს ადგილებს, უმატებს თავის კომენტარებს და სხვა. ასე რომ უმეტეს წილად ის იძლევა ახალს, დამოუკიდებელს, ასე ვთქვათ – გამოკრებულს რეცენზიას ამა თუ იმ თხზულებისას“.¹⁵⁷

ექვთიმე მთაწმინდელის განმარტებების მნიშვნელობაზე ამახვილებდა ყურადღებას აკადემიკოსი ივ.ჯავახიშვილიც. მან ერთმანეთს შეადარა რა VI

წყაროების სიმცირის, ცალკეულ შემთხვევაში მათი საერთოდ არ არსებობის გამო, ისეთი შორსმხივალე და დაუსაბუთებელი დასკვნების გაკეთების წინააღმდეგი ვართ, რასაც საქართველოში სისხლის სამართლის განვითარების საკითხებზე მსჯელობისას, ცალკეულ საეციკლისტა შრომებში ეხედებით;

156 ათონის ივერთა მონასტრის აღმშენებელი (დაარსდა 980-983წ.წ.) და პირველი წინამძღვარი გახლდათ ექვთიმე მთაწმინდელის მამა იოანე მთაწმინდელი (925-1005წ.წ.). მან ბრწყინვალედ ისარგებლა რა ბიზანტიის იმპერატორ ბასილის კეთილგანწყობით, თორნიკე ერისთავის მიერ ბარდა სკლიაროსის დამარცხების შემდეგ, ათონის მთაზე ჩატანილი დიდძალი სამხედრო ნადავლით, შეძლო ქართველთა ახალი სულიერი სავანის აგება. მომდევნო საუკუნეებში მონასტერში მოღვაწე წმინდა მამების, სასულიერო პირთა არაერთი თაობის ნაყოფიერი მნიშვნელოვან-ლიტერატურული, საგანმანათლებლო საქმიანობის წყალობით ათონის ივერთა მონასტერი ქართული კულტურის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს კერად იქცა;

157 კ.კეკელიძე – „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1960წ., ტ. I, გვ. 188;

მსოფლიო კრების ძეგლისწერის ბერძნული და ქართული ტექსტები¹⁵⁸ დარწმუნდა, რომ: „ქართული ტექსტი სიდიდით სულ ცოტა ერთიორად სჭარბობდა ბერძნულს“.¹⁵⁹ ამასთან, სჭარბობდა არა მარტო ზომით, არამედ სამართლებრივი შინაარსითაც. მეტიც, სწორედ ექვთიმეს მიერ „გადაკეთებულ და განმარტებებით შემკულ“¹⁶⁰ სჯულის კანონში დაინახა ბატონმა ივანემ ის, რაც აკლდათ ბერძენ ავტორებს, კერძოდ: „მოვლენათა ზოგადი შინაარსის შესახებ მსჯელობა და დანაშაულობათა ზოგად თვისებათა გამორკვევის ცდა“,¹⁶¹ რაც ასე კარგადაა ასახული ქართველი მოძღვრის კომენტარებში.

სამწუხაროდ, ამჟერად ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას ბრალის ინსტიტუტთან მიმართებაში სრულყოფილად წარმოვაჩინოთ ექვთიმე მთანმინდელის მოძღვრების სუსტი და ძლიერი მხარეები. გავიხსენოთ როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მეცნიერების მიერ მის პიროვნებასთან, შემოქმედებასთან დაკავშირებით გამოთქმული ძალზე საინტერესო შეხედულებები. ვიტყვიტ მხოლოდ, რომ წმ. მამა ექვთიმე მთანმინდელი, რომელიც ივერთა მონასტრის წინამძღვრობასთან ერთად (1005-1019წწ.), ათონის ქართული სალიტერატურო სკოლის მამამთავრად და მიჩნეული, კარგად იცნობდა და ერთმანეთისგან განასხვავებდა ბრალის განზრახსა და გაუფრთხილებელ ფორმებს. ყურადღებას ამახვილებდა შემთხვევაზე როგორც გაუფრთხილებლობის ერთ-ერთ ნაირსახეობაზე, რომლისთვისაც ცალკეულ შემთხვევებში პასუხისმგებლობას საერთოდ გამორიცხავდა.

ძალიან მოკლედ თვალი გადავავლოთ, დასახელებულ ფორმათაგან თითოეულ ცალ-ცალკე. როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი წერდა: „ნებსითი“ ანუ განზრახ ჩადენილი დანაშაულის შინაარსი დიდ განმარტებას არ

158 მოგვხსენებათ, „მცირე სჯულის კანონი“ ოთხი ნაწილისგან შედგება: 1. მეექვსე მსოფლიო კრების კანონები; 2. კანონი შეცოდებულთანი იოანე მმარხველისა; 3. კანონი დღითი-დღეთა ცთომათანი და 4. ძეგლისწერა სარწმუნოებისა. დიდი ხნის მანძილზე სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველი და მეორე ნაწილები დამოუკიდებელ შრომებად იყო მიჩნეული, მესამე ნაწილს მეორის შემადგენელ ნაწილად თვლიდნენ, ხოლო მეოთხე ნაწილი VII მსოფლიო კრების კანონებად მიიჩნეოდა. თუმცა, როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე აღნიშნავს, სინამდვილეში ეს ოთხი ნაწილი ერთ კრებულს წარმოადგენს და „ასეთი შემადგენლობის ქართულის ზუსტი შესატყვისი კრებული ბერძნულ ენაზე არ არსებობს.“ ის ექვთიმემ სხვადასხვა წყაროდან ამოკრიბა, თავისებურად დაალაგა და ქართული სინამდვილის შესაბამისი განმარტებებიც დაურთო (იხ. ივ.სურგულაძე, „ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები“, გამომც. „პირველი სტამბა“, თბ. 2002წ.);

159 ივ.ჯავახიშვილი - „ქართული სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „მეცნიერება“, თბ. 1982წ., ტ.VI, გვ.46;

160 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ., ტ.I, გვ.145;

161 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ. ტ.I, გვ.81; იხ. ასევე ივ.ჯავახიშვილი - „ქართული სამართლის ისტორია“, თბ., 1929წ., ტ.II, ნაწ. 2, გვ.251;

საჭიროებს. მასში ექვთიმე სჯულის კანონზე დაყრდნობით ისეთ ქმედებას მოიაზრებდა, რომლის ჩამდენისთვისაც დანაშაულებრივი შედეგის დადგომა: „მისწრაფების საგანს, მიზანს შეადგენდა“.¹⁶²

გაცილებით ფრთხილი, დიფერენცირებული გახლდათ ქართველი ბრძენკაცის მიდგომა ქმედებებისადმი, რომელთაც ის გაუფრთხილებლად ანუ, „უნებლიეთ“ ჩადენილ დანაშაულთა ჯგუფში უყრიდა თავს. პროფ. ალ.ვაჩიშვილის შეფასებით ექვთიმეს ქმედებათა ეს კატეგორია „ძლიერ ფართოდ ჰქონდა მოხაზული“. დანაშაულებრივი შედეგის დადგომასთან მიმართებაში ის გაუფრთხილებლობის სახელით „მონათლული“ ქმედებებიდან ცალკე გამოყოფდა შემთხვევას (casus).¹⁶³ ქმედებას, რომლის ჩამდენიც, დამდგარი შედეგის სიმძიმის მიუხედავად, ბრალის არ არსებობის გამო, საერთოდ უნდა განთავისუფლებულიყო სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისგან.

აგრძელებდა რა გაუფრთხილებლობის ცნების არსში წვდომას, კიდევ უფრო „დანაწევრებას“, ექვთიმე მთანმინდელი – როგორც პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი შენიშნავდა – გაუფრთხილებლობის კლასიკური ფორმის (მაგ. დაუდევრობის) გვერდით, მის კიდევ ერთ სახეს გამოყოფდა, რომელიც „მახლობელ არს ნებისთა კაცის კულასა“.¹⁶⁴ ანუ, როგორც პროფ. ივანე სურგულაძე განმარტავდა, მიგვითითებდა გაუფრთხილებლობის ისეთ ფორმაზე, რომელიც „ახლოს იყო განზრახვასთან“.¹⁶⁵

ამდენად, თუ შევაჯერებთ ყოველივე ზემოთქმულს, დაერწმუნდებით, რომ ქმედებათა „ფართო მონახაზმა“, რომელსაც ექვთიმე მთანმინდელი ბრალის ნებისთა, უნებლიე და ცალკეულ შემთხვევებში ბრალის გამომრიცხავი ფორმების სახით აერთიანებდა, საბოლოოდ შემდეგი სახე მიიღო: განზრახვა, რომელსაც, როგორც პროფ. ი.სურგულაძე აღნიშნავდა, დღესაც იგივე შინაარსი აქვს, რაც უნინ; გაუფრთხილებლობის ის სახე, რომელიც ახლოს არის განზრახვასთან; თავად გაუფრთხილებლობა (თუ შეიძლება ასე ითქვას მისი კლასიკური ფორმებით) და შემთხვევა, რომელიც ზოგჯერ ბრალს გამომრიცხავს“.¹⁶⁶

162 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ., ტ.1, გვ.148;

163 „შემთხვევებთან“ მიმართებაში, რომლის დროსაც პირის პასუხისმგებლობა არ დგებოდა, ექვთიმე მთანმინდელი სარგებლობდა შემდეგი სამართლებრივი ტერმინებით: „სრულიად უნებელი“, „იშობრივი“;

164 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1959 წელი, გვ.37;

165 ი.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის დამახინჯების წინააღმდეგ“, ჟურნ. „მნათობი“, 1957წ., N9, გვ.108;

166 იქვე;

რასაკვირველია, დღევანდელი გადმოსახედიდან, „ფერებმა“ ექვთიმე მთაწმინდელის „ბრალის ფორმათა პალიტრაზე“ დაკარგეს ძველი ბრწყინვალეობა, შესაძლოა გადახუნდნენ კიდევ,¹⁶⁷ მაგრამ არ უნდა დაგვაინიწყდეს, რომ მათ ათასი წელი შეუსრულდათ და ეკუთვნიან ეპოქას, როდესაც, თვით ევროპის კონტინენტზეც კი, სასამართლოები ხშირად გადაწყვეტილებებს ე.წ. „ობიექტური შერაცხვის პრინციპზე“ დაყრდნობით იღებდნენ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იმართებოდა პროცესები ცხოველებისა, ფრინველებისა და უსულო საგნების მიმართ.

მიგვაჩნია, სწორედ აღნიშნულით უნდა იყოს განპირობებული პროფესორ გიორგი ნადარეიშვილის შეფასება, როდესაც, დიდი წინაპრის სამართლებრივი აზრის სიღრმით, ეპოქისადმი წინსწრების მასშტაბებით აღფრთოვანებული მეცნიერი წერდა: „არა მარტო XI-XII საუკუნეებში, როცა ქართული კულტურა მსოფლიო ცივილიზაციის უმთავრეს მესვეურს ბიზანტიას უსწორებდა მხარს, არამედ უფრო გვიანაც, როცა მონღოლ, თურქ და სხვა დამპყრობელთა ველური თარეშის შედეგად საქართველოს სოციალურ-ეკონომიური და კულტურული დონე დაეცა, ქართული სამართალი დანაშაულის სუბიექტად არ ცნობდა: ცხოველებსა, მწერებსა და უსულო საგნებს. ქართული სამართლის ძეგლები დანაშაულის სუბიექტის საკითხში იმდენად მაღალი იურიდიული კულტურის დონეზე აღმოჩნდნენ, რომ მათ აიცდინეს ყოველი კულტურული ადამიანისათვის ღმირის მომგვრელი სისხლისა და სამოქალაქო წესით ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა და უსულო საგნების პასუხსმგებლობის პრინციპი“.¹⁶⁸

ამდენად, წინამდებარე ნაშრომში მოტანილი ფაქტები, მტკიცებულებები საკმარის საფუძველს გვაძლევს განვაცხადოთ, რომ ფრანგი მეცნიერის ჟოზეფ კარსტის მოსაზრება თითქოსდა: „ქართული სახელმწიფოებრიობის აყვავების ხანაშიც კი, დავით აღმაშენებლის, გიორგი III-ის, თამარ მეფის დროს – სისხლის სამართლის სისტემა ჩანასახის მდგომარეობაში იყო.“ ან თითქოსდა, ქართველებს XII-XIII საუკუნეებში ასეთი სისტემის შექმნის „მხოლოდ მისწრაფება გაგვაჩნდა“, სინამდვილეს არ შეესაბამება, მეცნიერულ დასაბუთებას მოკლებულია.

დასასრულს, ბრალის თემასთან დაკავშირებით კიდევ ერთ საკითხზე გვსურს ყურადღების გამახვილება, კერძოდ: როგორ ან რატომ აღმოჩნდა ბრალის შესახებ ქართულ ენაზე შემორჩენილი უძველესი მოძღვრების ავტო-

167 როგორც პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი სამართლიანად შენიშნავდა, მხედველობაში მისაღები ის გარემოებაც, რომ შუა საუკუნეების თანმდევი საზოგადოებრივი, პოლიტიკური ფაქტორების გათვალისწინებით: „სუბიექტური ბრალეულობის სრული სახით გატარება ფეოდალური ხანის ვერც ერთმა სახელმწიფომ ვერ შეძლო“. (გ.ნადარეიშვილი, „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.132);

168 იხ. გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში“, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1959 წელი, გვ.28;

რი სასულიერო პირი? უნდა აღინიშნოს, რომ თავის დროზე, ექვთიმე მთაწმინდელის ამ კუთხით წარმოჩენა, ივანე ჯავახიშვილისთვისაც მოულოდნელი ყოფილა. „თვით ისეთი შესანიშნავი პირის ღვაწლის შესახებ როგორიც ეფთვიმე მთაწმინდელს, როგორც ახლა გამოირკვა, ქართული სამართლის ისტორიის წინაშე ჰქონია, აქამდის არა ვიცოდით რა და ბოლოს დრომდის ის თითქმის მხოლოდ ვითარცა ბერძნულის დახელოვნებული მთარგმნელი იყო“,¹⁶⁹ – წერდა ბატონი ივანე.

მაშ რასთან გვაქვს საქმე შემთხვევითობასთან თუ კანონზომიერებასთან, რომელიც ქართული სახელმწიფოს წიაღში ადრე შუა საუკუნეებიდან მიმდინარე სამართლებრივი აზრის ფორმირების ძალზე მნიშვნელოვანი ეტაპის სიმბოლურ და ერთ-ერთ ყველაზე ღირსეულ დაგვირგვინებად შეიძლება შეფასდეს.

პირველ რიგში, კიდევ ერთხელ გავიზიარებთ მოსაზრებას, ნებისმიერ საკითხზე მსჯელობისას, შემთხვევითობის ფაქტორის გამორიცხვის დაუშვებლობის თაობაზე. მით უფრო, თუ მსჯელობა ათი საუკუნის წინანდელ მოვლენებს ეხება. მოგეხსენებათ, XI საუკუნის, ქართული საერო სამართლის ძეგლში ოპიზის სიგელში (1060-1065წ.წ.), პირდაპირაა ხაზგასმული, რომ გაერთიანებული საქართველოს მეფემ ბაგრატ IV-მ (1027-1072წ.წ.), ოპიზისა და მიძნაძორის მონასტრებს შორის მინათმფლობელობის საკითხზე წარმოშობილი დავის გადასაწყვეტად, დარბაზის როგორც სასამართლო ინსტანციის სხდომაში მონაწილეობის მისაღებად: სასულიერო პირებთან, ერისთავებთან, „ყოველთა ჴევთა ზემოთა და ქუემოთ აზნაურებთან“ ერთად „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“ ანუ სამართალმცოდნენიც მიიწვია.¹⁷⁰

ამავე კონტექსტში შეუძლებელია ყურადღება არ გავამახვილოთ მპარავთმძებლის ინსტიტუტზე, რომლის წარმომადგენლებიც, გიორგი III-ის სიგელის მიხედვით (1170 წ.), აღჭურვილნი ყოფილან უფლებამოსილებით საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებზე, განეხორციელებინათ სისხლის სამართლებრივი დევნა გამოძიების სტადიაზე და მხარი დაეჭირათ სახელმწიფო ბრალდებისთვის სასამართლოში.

შესაბამისად, იკვეთება კიდევ ერთი კატეგორია ადამიანებისა, რომლებიც ღირსეულად აგრძელებდნენ რა წინაპართა საქმეს, ქართველ სახელმწიფო ბრალმძებელთა, „დარბაისელ კოლხთა“ მონაწილეობით შემდგარი პირველი სასამართლო პროცესიდან (VII ს.), თითქმის ხუთი საუკუნის შემდეგ, მხარს უჭერდნენ სახელმწიფო ბრალდებას, ამჯერად უკვე საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულში მხილებული პირების მიმართ (მეკობრეობა, პარეა, რბეა და სხვა).¹⁷¹ ამასთან, ხაზი უნდა გაესვას იმ ძალზე

169 ი.ჯავახიშვილი „ქართული სამართლის ისტორია“, 1929წ., ტ. II, გვ. 537;

170 გ. ნადარეიშვილი – „ფიცი როგორც მტკიცებულება, ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1962წ., გვ. 50-51;

171 მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ მპარავთმძებნელის ინსტიტუტი გიორგი

მნიშვნელოვან ფაქტსაც, რომ, თუ „დარბაისელ კოლხებთან“ მიმართებაში ჩვენთვის უცნობი იყო, რა წესით ხდებოდა მათი თანამდებობაზე გამწესება, იყო თუ არა ბრალდების მხარდაჭერა მათი ძირითადი საქმიანობა, ან იღებდნენ თუ არა ისინი ამ საქმიანობისთვის გასამრჯელოს და სხვა. ამჯერად ეს კითხვები პასუხგაცემულია. გიორგი III-ის სიგელის გაცნობისას ნათელი ხდება, რომ როგორც მპარავთმძებლები, ისე მათდამი დაქვემდებარებული პირები, „ჩენილები“, სახელმწიფო მოხელეები იყვნენ. მეტიც, ამავე 1170 წლის სიგელის მიხედვით, ხელმწიფეს სწორედ მათთვის ჰქონდა დავალებული ყოველდღიურად მიეღოთ გადანყვებილები ისეთ მნიშვნელოვან სამართლებრივ საკითხებზე, როგორიცაა: „მპარავთა ძებნა, აღმოჩენა, დევნა და გასამართლება“.¹⁷² ანუ შეესრულებინათ თითქმის ყველა ის ფუნქცია, რასაც სისხლის სამართლებრივი დევნისა და ბრალდების მხარდაჭერის ინსტიტუტები ითვალისწინებენ. ამიტომ ვხედავთ ჩვენც მპარავთმძებელში, ქართული სახელმწიფოს ზეობის ხანის, ამ ძალზე მნიშვნელოვან სამართლებრივ რგოლში, თანამედროვე სახელმწიფო ბრალმდებლის, პროკურორის წინამორბედ ინსტიტუტს.

თუმცა იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ მპარავთმძებლის შესახებ მოგვიანებით უფრო ვრცლად ვაპირებთ საუბარს, ამჯერად კვლავ ქართულ ეკლესიასა და ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში მისი მონაწილეობის საკითხს დავუბრუნდებით. მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფოში, სადაც სასულიერო პირები სამართლის სფეროში ასე ნაყოფიერად მოღვაწეობდნენ, იგივე ექვთიმე მთანმინდელი, არსენ იყალთოელი, გიორგი მნიგნობართუხუცესი – ჭყონდიდელი თარგმნიდნენ უცხოური სამართლის ძეგლებს, ურთავდნენ მათ საკუთარ განმარტებებს, ხელმძღვანელობდნენ და უშუალოდ აღასრულებდნენ მართლმსაჯულებას. ძნელი წარმოსადგენია

III-ის დროს არ შექმნილა. როგორც აკად. ივანე ჯავახიშვილი სამართლიანად შენიშნავდა, გიორგი მეფემ მხოლოდ გააფართოვა მათი ფუნქციები და „მპარავთმძებნელებს, თავიანთი პირდაპირი მოვალეობის გარდა, მეუკბრეთა საქმეც დაუქვემდებარა“ (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტომი II, გვ.94; იხ. ასევე ივ.ჯავახიშვილი – „ქართული სამართლის ისტორია“, თბ. 1929წ., ტ.II, ნაწ. 2, გვ.483); რაც კიდევ უფრო ამყარებს ვარაუდს იმის შესახებ, რომ მპარავთმძებნელთა ინსტიტუტი ერთიანი ქართული სახელმწიფო მექანიზმის „საკმარისად დღევრძელი“ და მნიშვნელოვანი რგოლი უნდა ყოფილიყო;

172 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ., ტომი II, გვ.95; ჩენილების დანიშნულების შესახებ მსგავსი მოსაზრება აქვს გამოთქმული პროფ. ივანე სურგულაძესაც. „სამპარავთმძებლო დანესებულების მოხელე ე.წ. მეფის „ჩენილი“, ვალდებული იყვნენ გამოერკვიათ ვინ არის დამნაშავე, ვინ არის დაზარალებული, რამდენჯერ აქვს დამნაშავეს ჩადენილი დანაშაული და ამის მიხედვით დაესაჯათ ის“ (იხ.ივ.სურგულაძე – „ქართული სამართლის ისტორიის მნიშვნელოვანი ძეგლი (გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელი), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბე“, 1960წ. N1, გვ.201);

პროფესიონალი იურისტები, „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი,“ ბჭენი, მპარავთმძებნელნი, სამართლის დარგის სხვა თანამდებობის პირები უინიციატივო, პასიური დამკვირვებლის როლს დასჯერებოდნენ. მიგვაჩნია, ისინი ყველა აქტიურად უნდა ყოფილიყვნენ ჩართული მნიშვნელოვანი სამართლებრივი საკითხების განხილვა – გადაწყვეტაში (ოპიზის სიგელი აღნიშნულის საუკეთესო დადასტურებაა) და ამ აქტივობის შედეგი, მდიდარი ეპისტოლარული მემკვიდრეობაც, უნდა დარჩენოდათ. თუმცა, სწორედ შემთხვევითობით, მაგალითად, საეკლესიო დოკუმენტების უფრო საიმედო, ან საზღვარგარეთის წიგნსაცავებში დაცვით შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ წმინდა მამის ექვთიმე მთანმინდელის მოძღვრებამ ბრალის შესახებ ჩვენამდე მოაღწია, ხოლო სწავლულ იურისტთა კომენტარები დაიკარგა, ან განადგურდა. ყოველ შემთხვევაში, არც ერთი მათგანი დღემდე ნაპოვნი არ არის.

ეს რაც შეეხებოდა შემთხვევითობას. თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მიგვაჩნია რომ შედეგი, რომელიც სახეზე გვაქვს, სხვა, გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი პროცესების ლოგიკურ დაგვირგვინებადაც შეიძლება იქნას აღქმული და შეფასებული. რა გვაქვს მხედველობაში?

უპირველეს ყოვლისა ის, რომ ისტორიულად, ეკლესია-მონასტრები და იქ მოღვაწე სასულიერო პირები მხოლოდ ღვთისმსახურებასთან არასდროს ასოცირდებოდნენ. როგორც აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე წერდა: „შემოვიდოდა თუ არა რომელიმე ერში ქრისტიანობა, მას თან მოჰქონდა ხოლმე საქრისტიანო სკოლებიც“.¹⁷³ იმის დასტურად, რომ გამონაკლისი ამ საერთო წესიდან არც ქართველები ვყოფილვართ, ღვანღმოსილი მეცნიერი სომეხი ისტორიკოსის კორიუნის სიტყვებს იშველიებდა, რომლის თანახმად: „მეფე ბაკურმა“¹⁷⁴ უბრძანა ერთს, ქართული ენის მცოდნე კაცს ჯალის, შეეკრიბა ბავშვები სხვადასხვა კუთხიდან, სადაც სხვადასხვა კილოკავზე ლაპარაკობდნენ და ესწავლებინა მათთვის ერთი ენა, რომლითაც ქართველებმა ღვთის დიდება დაიწყესო“.¹⁷⁵ იმავეს ადასტურებს კიდევ ერთი სომეხი ისტორიკოსის მოვსეს ზორენაცის (*მოსე ზორენელი*) ჩანაწერი, რომლის თანახმად: „მეფე ბაკურისა და ეპისკოპოს მოსეს ინიციატივით შეუგროვებიათ ყმანეილები სწავლების მიზნით“.¹⁷⁶ უნდა აღინიშნოს, რომ ორივე შემთხვევაში საუბარია ელემენტარულ, პირველდანყებით სასწავლებლებზე, სადაც პირველ რიგში საღმრთო წერილს ასწავლიდნენ და ეკლესიის მსახურად ამზადებდნენ.

ისევ ზოგადქრისტიანული მახასიათებლების მეშვეობით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ამ ტიპის საეკლესიო დანესებულებებში მიმდინარე სასწავლო

173 კ.კეკელიძე – „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1960წ., ტ.1, გვ.80;

174 იგულისხმება ქართლის მეფე ბაკურ III, მეფობდა VI ს. პირველ მეოთხედში;

175 კ.კეკელიძე – დასახ. ნაშრომი, გვ.81;

176 იქვე;

პროცესის ხასიათის შესახებ. კერძოდ, იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში ქრისტეს რჯულის გავრცელება აღმოსავლეთის საქრისტიანოში, ე.წ. „ნიზიზინის სკოლის“ ბატონობის ხანას დაემთხვა, სამართლიანადაა მიჩნეული, რომ ქართულ სკოლებშიც სწავლა ამავე პრინციპით უნდა წარმართულიყო. კერძოდ აქცენტი გადატანილი უნდა ყოფილიყო: ბიბლიური ტექსტების შესწავლა-განმარტებასა, ეკლესიაში საჯაროდ სწავლა-მოდღერების წარმართვასა, ლიტურგიკასა ანუ, ღვთისმსახურების შესრულებასა და გალობაზე.¹⁷⁷

მოგვიანებით, როგორც ეს ჩვენთვის უკვე გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან ხდება ცნობილი, სასწავლო პროგრამა საეკლესიო სკოლებში: უცხო ენებისა (მნიგნობრობაჲ მრავალთა ენათაჲ) და ფილოსოფიის (სიბრძნეჲ იგი ამის სოფელისა ფილოსოფოსთაჲ) დამატების გზით, გაცილებით მრავალფეროვანი გაუხდიათ.¹⁷⁸ იმავედროულად, უნდა აღინიშნოს, რომ პირველდანყებითი განათლება ქართული სახელმწიფოს ზეობის ხანაში საყოველთაო ხასიათს ატარებდა, მისი მიღების უფლება ჰქონდა ყველას, „განურჩევლად სოციალური თუ ნოდებრივი მდგომარეობისა“.¹⁷⁹

განათლების საკითხებზე მსჯელობისას შეუძლებელია, ორიოდე სიტყვით მაინც არ შევეხოთ კიდევ ერთ ძალზე მნიშვნელოვან ფაქტს: X საუკუნის მიწურულსა და XI საუკუნის დასაწყისში, ქართველ ახალგაზრდებს კვლავ მიეცათ შესაძლებლობა ცოდნა საზღვარგარეთ, უპირატესად ბიზანტიაში მოქმედ დაწყებითა თუ უმაღლეს სასწავლებლებში მიეღოთ (გაეგრძელებინათ). განახლდა ტრადიცია, რომელიც სათავეს, ჯერ კიდევ, ანტიკურ ხანაში იღებდა და საუკუნეების განმავლობაში „შესაძლებლობას გვაძლევდა, უფრო ადვილად გვედევნებინა თვალყური მამინდელი განათლებული კაცობრიობის წარმატებისათვის და კვალდაკვალ მიეყოლოდით მას“.¹⁸⁰

მოგეხსენებათ, არაბთა შემოსევებმა ეს პროცესი მნიშვნელოვნად შეაფერხა და აი, X-XI საუკუნეების სამაზზე, როგორც აკადემიკოსი კ.კეკელიძე აღნიშნავდა „ბევრი ქართველი განსაკუთრებით დიდგვარიანი, დროებით ან სამუდამოდ სახლდებოდა ბიზანტიაში და იქაურ სკოლებში იძენდა ნამდვილ ბერძნულ სწავლა-განათლებას. მაგალითად, მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგს იქ გადასახლებულა ვაჩე კარიჭისძე, რომლის ოჯახში აღიზარდა ისეთი შესანიშნავი მოღვაწე, როგორიცაა ეფრემ მცირე“.¹⁸¹ ვიცით

177 კ.კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.80;

178 იქვე, გვ.81;

179 გ.თავზიშვილი – დასხ. ნაშრომი, გვ.78;

180 კ.კეკელიძე – დასახ. ნაშრომი გვ. 98;

181 ნ. ეფრემ მცირე – XI საუკუნის ქართველი საეკლესიო მოღვაწე, მწერალი, მთარგმნელი, ფილოლოგი და ფილოსოფოსი. მას ბრწყინვალე განათლება მიუღია კონსტანტინოპოლში, რის შემდეგაც მოღვაწეობა ჩრდ. სირიაში, შავ მთაზე, გაუგრძელებია. გადმოცემის თანახმად, XI საუკუნის 60-იან წლებში იქ 70-მდე ქართველ მოწესეს უცხოვრია. მათ შორის

აგრეთვე, რომ გიორგი მთანმინდელმა საქართველოდან ბიზანტიაში სას-

ყოფილან: გიორგი ათონელი, გიორგი მცირე, გიორგი შეყენებული, ანტონ ტბელი, საბა სუ-
ლაის ძე თუხარული, ეფრემ დიდი ოპკელი, არსენ იყალთოელი და სხვა. საგულისხმოა, რომ
ეფრემ მცირეს შავი მთა სიცოცხლის ბოლომდე აღარ დაუტოვებია და მთელი დარჩენილი
ცხოვრება სწორედ აქ ეწეოდა ძალზე ნაყოფიერ საეკლესიო და ლიტერატურულ საქმიანო-
ბას. მის მიერაა თარგმნილი დიონისე არეოპაგელის სახელით ცნობილი ხუთი თხზულება,
ბასილი დიდისა და ეფრემ ასურის „ასკეტიკონი“, ეპისტოლეთა და ფსალმუნთა კომენ-
ტარები, იაონე დამასკელის „წყარო ცოდნისა“ და სხვა. ქართველი სასულიერო პირების
დავალებით, მასვე დანერგვებით შეუსწავლია ბერძნული საისტორიო წყაროები და შეუქმ-
ნა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალურობის დამამტკიცებელი ფუნდამენტალური დო-
კუმენტი. საქმე ის გახლავთ, რომ იმ ხანებში, XI ს. II ნახევარში, ბერძენმა სასულიერო
პირებმა ეჭვქვეშ დააყენეს ჩვენი ეკლესიის უფლება ავტოკეფალიაზე (ერთ-ერთ მიზეზად
ისინი ასახელებდნენ, თითქოსდა, საქართველოში ქრისტიანობა მოციქულების მიერ არ
იყო ნაქადაგები). ეფრემ მცირემ კი, დიდი გარჯის შუდევად, სწორედ ბერძნულ წყაროებზე
დაყრდნობით დაასაბუთა ქართველებს შორის ქრისტიანობის წმიდა ნინოს მიერ ქადაგების
ფაქტი, კათოლიკოსთა ხელდასხმისა და მირონის კურთხევის ნებართვის მოპოვების თა-
რით და სხვა. დაახლოებით 1091 წლისთვის ეფრემ მცირე იმ რვა მონასტრიდან (სვიმეონ-
მინდა, რომანმინდა, კალიპოსი, კასტანა, ეზრას მონასტერი, ლერწმისხევი, თუალთა მონას-
ტერი, ბარლაამმინდა), რომელშიც შავ მთაზე ქართველები მოღვაწეობდნენ, ერთ-ერთის,
კერძოდ, კასტანას მონასტრის წინამძღვრად აურჩევიათ. წმ. მამა ეფრემი გარდაცვლილა
1101 წელს. რის შემდეგაც, ეკლესიისა და ქვეყნის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურე-
ბისთვის, ქართულმა ეკლესიამ ის წმინდანად შერაცხა. ცალკე აღნიშვნის ღირსია და მეტიც,
მისაბაძი ის თავმდაბლობა, მადლიერება რომელიც წმინდა მამის ცხოვრებასა და შემო-
ქმედებას მუდამ თან სდევდა. აღნიშნულზე მიგვანიშნებს, მის მიერ საეკლესიო თუ სა-
მეცნიერო წრეებში აღიარებისა და საყოველთაო პატივისცემის მოპოვების შემდეგაც კი,
თავის ექვთიმე მთანმინდელის შვიკრადის რანგში მოხსენიება, ხოლო დიდი წინამორბედის
„ბუმბერაზად“, „ლიტერატურულ მეფედ“ წარმოჩენა, მისდამი მადლიერების სიტყვების
არ დაშურება. ჩვენ ამ ისტორიის გახსენებამ კიდევ ერთი, ამჯერად უკვე, პირიქით, აღ-
მზრდელის მიერ საკუთარი მოსწავლეებისადმი ყურადღების, მადლიერების გამოხატვის
ფაქტი გავახსენა. როდესაც აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი „ქართული სამართლის ისტო-
რიის“ ყოველი ახალი ნაკვეთის გამოცემისას (1927-29 წ.წ.), წინასიტყვაობაში აუცილებლად
უმცროსი კოლეგებისადმი, მოსწავლეებისადმი მიძღვნილ სამადლობელ სიტყვებს ურთა-
და. „ჩემს თავს მოვალე ვრაცხ, - წერდა საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერი, - გულითადი
მადლობა მოვახსენო დოქ. სიმონ ყაუხჩიშვილსა და ლექტ. სიმონ ჯანაშასა იმ დიდი დახ-
მარებისთვის, რომელიც ამ წიგნის ბეჭდვისთვის თვალყურისდევნებითა და კორექტურის
გასწორებით გაბიწვეს“. იქვე ავტორი „საკუთარი და საგეოგრაფიო სახელების სარჩევის
შედგენისთვის“ მადლობას უხდოდა „უნივერსიტეტთან დატოვებულ“ ნიკო ბერძენიშვილს,
ლევან მუსხელიშვილს, იასე ცინცაძესა და გიორგი გოზალიშვილს“ (თხზ-ბანი 12 ტომად,
ტ. VI, გვ. 18). შეუძლებელია, ამ სტროფების ნაკითხვისას სიამაყემ არ შეგიაყროს. დაუ-
ვირდით, ორივე შემთხვევაში რა დიდებული თანხედრათ მოსწავლე - მასწავლებლების
ექვთიმე მთანმინდელი და გიორგი მთანმინდელი, ექვთიმე მთანმინდელი და ეფრემ მცირე,
ივანე ჯავახიშვილი და სიმონ ყაუხჩიშვილი, ივანე ჯავახიშვილი და სიმონ ჯანაშასა, ნიკო
ბერძენიშვილი. და ამ ყველაფრის გაცნობიერების შემდეგ მიდიხარ ერთი შეხედვით
უმარტივეს, მაგრამ, იმედგეროვლად, ძალზე მნიშვნელოვან დასკვნამდე: ამ ღირსსახსოვარ
მოვლენებს შორის განოლილი ათი საუკუნე, სხვა არაფერია თუ არა ქართული შემო-
ქმედებითი გენის მემკვიდრეობითობის, მისი მარადიულობის დამადასტურებელი კიდევ
ერთი, თავად დროის მიერ ათასგზის მაჯამოსინჯული მტკიცებულება;

წავლებლად წაიყვანა 80 ყმანვილი... დავით აღმაშენებელმა საბერძნეთში გაგზავნა 40 ახალგაზრდა იქაურ სკოლებში სწავლის მისაღებად და სხვა".¹⁸²

საგულისხმოა, რომ ცოტა მოგვიანებით, XI-XII საუკუნეების, გასაყარზე ბიზანტიურის მსგავსი სკოლების გამართვა ქართველებმაც დაიწყეს და ეს პროცესი წარმატებით მიმდინარეობდა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. ერთ-ერთი პირველი ასეთი სასწავლებლის დაარსება ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი კომნენოსისა (1056-1118წ.), სახელოვანი ქართველი მხედართმთავრის გრიგოლ ბაკურიანისძის სახელთანაა დაკავშირებული. იმპერიის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურებისთვის, ქართველ წარჩინებულს იმპერატორმა დასავლეთის დომესტიკოსობა (მხედართმთავრობა) უბოძა და სევასტოსის¹⁸³ წოდებაც მიანიჭა. მასვე გადაეცა დიდძალი სიმდიდრე და მამულები, მათ შორის თრაკიაში (დღ. ბულგარეთში). სწორედ აქ, სოფელ პეტრინში, 1083 წელს გრიგოლმა პეტრინონის ქართული მონასტრი დააარსა. აქვე, მონასტერთან არსებულ წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში კი, დაფუძნდა დასავლურ ყაიდაზე გამართული, პირველი ქართული სემინარია,¹⁸⁴ რომლის პროგრამა, შედგენილობა და მიზნები ამავე მონასტრის წესდებით იყო განსაზღვრული.¹⁸⁵ მოგვიანებით ასეთივე სკოლა,

182 კ.კეკელიძე - „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბ. 1960წ., ტ. I, გვ. 82;

183 ბიზანტიის სახელისუფლებო იერარქიაში ტიტული სევასტოსი მეორე იყო ექსარქოსის შემდეგ;

184 გვინდა გავიხსენოთ ის მაღალი შეფასება, რომელიც პეტრინონის ქართულ მონასტერთან არსებულ სემინარიას უკვე XX საუკუნეში თავად სემინარიის წესდების გამომცემელმა ლუი პტიმ მისცა და რომელზეც აკად. კ.კეკელიძე საგანგებოდ ამახვილებდა ყურადღებას: „ჩვენ აქა გვაქვს, - წერდა Louis Petiti, - მეტად იშვიათი, შეიძლება, ითქვას ერთადერთი მაგალითი ბიზანტიაში სემინარიის არსებობისა ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით“ (Typikon de Gregoire Pacourianos pour le monastere de Petritzos (Backovo) en Bulgarie, „Визант. Временник“, XI (1904), прилож. N1, стр. XV; კ.კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83;

185 კ.კეკელიძე - „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1960წ., ტ. I, გვ. 106; ითვალისწინებდა რა „აიონისა და შავი მთის ბერძენი ბერების ოიხებს“, როდესაც ეს უკანასკნელნი, სარგებლობდნენ რა: „ქართველი ბერების, გულწრფელობითა და სიმარტივით, იტაცებდნენ მათ მონასტრებს, აყენებდნენ შიგ თავიანთ წინამძღვრებს და ამა თუ იმ მიზეზით აცხადებდნენ მათ თავიანთ საკუთრებად“, გრიგოლ ბაკურიანისძემ პეტრინონის მონასტრისთვის დანერგულ ტიპიკონში პირდაპირ მიუთითა, მეტიც მოითხოვა, რომ მის მიერ აგებულ მონასტერში: „არ იქნეს მიღებული არასოდეს ბერძენი მღვდელი, თუგინდ ბერი, გარდა ერთი საქმისმწარმოებლისა, რომელიც ადგილობრივ არქონტებს აცნობებს ხოლმე წინამძღვრის გადამწვეტილებას.“ იმავედროულად, ზომები იქნა მიღებული მომავალში მონასტრის ღირსეული და რაც არანაკლებმნიშვნელოვანად მიაჩნდათ ქართულოვანი კადრებით უზრუნველყოფის თვალსაზრისითაც. კერძოდ, წესდების 31 პარაგრაფში ეკითხულობთ: „დაგვიდგენია, რათა უწვევრულვამო ბავშვები მოთავსებულ იქნენ წმინდა ნიკოლოზის მონასტერში, მახლობლად ციხისა, სადაც მათ აჭმევენ, ასმევენ და ერთი ვინმე მოხუცე-

დავით აღმაშენებელმა უკვე ქვეყნის შიგნით, გელათის მონასტერთან, გახსნა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ტიპის საგანმანათლებლო დაწესებულებები მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდნენ როგორც V-VI საუკუნეების, ისე გრიგოლ ხანძთელის დროინდელი სკოლებისგან. რამეთუ ბიზანტიურ ყაიდაზე გამართულ საეკლესიო სკოლებში უკვე ასწავლიდნენ იმ საგნებს, რაც შედიოდა ე.წ. *trivium-quadrivium*-ის ციკლში, სახელდობრ: დიალექტიკას ან ფილოსოფიას, რომელიც ღვთისმეტყველებასაც გულისხმობდა, რიტორიკას, გრამატიკას, არითმეტიკას, გეომეტრიას, ასტრონომიასა და მუსიკას (ფართოდ – პოეზიას). რაც შეეხება სამართალს, პირველდანყოფილი სკოლებში, სემინარიებში, სამართალი არ ისწავლებოდა.

ბული მღვდელთაგანი, საესე სათნოებითა და ცოდნითა, უხელმძღვანელებს და ასწავლის საღმრთო წერილს. ამ მოხუცებულ მღვდელს უნდა ჰყავდეს არა ნაკლებ ექვსი ბავშვისა, რომელთაც დიდი მონასტერი მისცემს საზრდოსა და ტანსაცმელს. ისინი უნდა დარჩნენ იქ, სანამ სრულიად არ გაიწერონებიან და სამღვდლო ხარისხისთვის არ მოემზადებიან. როდესაც ნამოიზრდებიან და წვერს გაუშვებენ, ღირსი მღვდლობისა უნდა განწესებულ იქნეს მღვდელმოქმედად მონასტერში, ხოლო, რომელნიც მღვდლობის ღირსად არ აღმოჩნდებიან, ისინი სრულიად გაძევებულ იქნენ, თუმცა ექვსზე ნაკლები მონაფე აქ არასდროს არ უნდა იყოსო" (კ.კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი გვ.106);

პირველი კულტურულ-საგანმანათლებლო კერები (აკადემიები) ქვეყნის შიგნით და მის ფარგლებს გარეთ

ნინა თავში განხილული მასალის გათვალისწინებით, ისმის კითხვა, თუ არა სკოლებში, მაშინ სად ღებულობდნენ ქართველი ახალგაზრდები, მომავალი „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“ უმაღლესსა და კერძოდ, უმაღლეს სამართლებრივ განათლებას? კითხვაზე პასუხის გაცემას, ცნობილი ქართველი პედაგოგისა და მეცნიერის, პროფესორ გიორგი თავზიშვილის (1902-1963 წ.) მეშვეობით შევეცდებით, რომელმაც 1938 წელს საქართველოში უმაღლესი განათლების ისტორიას ამავე სახელწოდების ძალზე საინტერესო გამოკვლევა მიუძღვნა.¹⁸⁶ როგორც ბატონი გიორგი ნაშრომის დასაწყისშივე მიუთითებდა: თუ პირველდაწყებითი განათლების მიღება ეკლესია-მონასტრების გარდა, სამოქალაქო დაწესებულებებსა და კერძო, საერო პირების მეშვეობითაც იყო შესაძლებელი, უმაღლესი ცოდნის გავრცელების ცენტრად საქართველოში მხოლოდ რამდენიმე მსხვილი მონასტერი მიიჩნეოდა, „მათთან არსებული სასწავლო-სამეცნიერო აპარატით, რომელსაც აკადემიად მოიხსენიებდნენ“.¹⁸⁷

აქვე დავსძენთ, რომ პირველი ასეთი აკადემიები, სემინარიების მსგავსად, ისევ და ისევ ქვეყანაში არსებული არახელსაყრელი პირობების გამო, საზღვარგარეთ გაუხსნიათ. მხედველობაში გვაქვს: ქალკედონისა და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, ათონისა (983 წ.) და ჩვენ მიერ უკვე ნახსენებ პეტრიწონის მონასტერთან არსებული აკადემიები. ქართული საეკლესიო, – რომლებიც პროფ. თავზიშვილის შეფასებით, – რომის იმპერიის დაცემისა და არაბთა ხალიფატის რღვევის პირობებში, ელინურ-არაბული კულტურის ექსპანსიის შეჩერების გამო – „თავისი ფართო სამეცნიერო-საკვლევო და სასწავლო – საგანმანათლებლო მუშაობით, უეჭველად საერთაშორისო მნიშვნელობის სამეცნიერო ცენტრებს წარმოადგენდნენ“.¹⁸⁸

საგულისხმოა, რომ პეტრიწონში ქართული აკადემიის დაარსებიდან სულ რაღაც ორი ათეული წლის შემდეგ, 1106 წელს, დავით აღმაშენებელმა, რომელიც თანამედროვეთაგან ყველაზე უკეთ აცნობიერებდა ქვეყნის შიგნით კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრების არსებობის მნიშვნელობასა და

186 გ.თავზიშვილი – „უმაღლესი განათლების ისტორიისათვის საქართველოში“, თბილისი, პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გამოცემა, 1938 წ., ნაკვეთი I, გვ.6;

187 გ.თავზიშვილი დასახ. ნაშრომი, გვ.6; მიგვაჩნია, სახელმწიფოს დაინტერესება შემთხვევაში საზღვარგარეთ, მსოფლიოს მონიწევე „სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებათა ორბიტის“ სიახლოვეს, ქართული საგანმანათლებლო ცენტრების სტრუქტურით, დარგობრივი სახით) მოწყობის იდეას, რესურსი სრულად ჯერ არ ამოღწერავა და მათი ეფექტური მუშაობის უზრუნველყოფელი მექანიზმის შემუშავების მუშაობებში XIX საუკუნეშიც შეძლიათ ჩვენი ქვეყნისთვის სარგებლის მოტანა;

188 გ.თავზიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ.13;

ხელწიფებოდა კიდევ ამ დიდებული იდეის რეალიზება, პირველი ასეთი აკადემია საქართველოშიც გახსნა. „მოიგონა აშენება მონასტრისა, – წერდა ქართველი მემკვიდრე, – და დაამტკიცა, რომელიცა გამოირჩია მადლმან საღმრთო მან, ადგილსა ყოვლად შვენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა, რომლისა შინა ვითარცა მეორე ცა გარდაართხა ტაძარი ყოვლად-წმინდისა და უფროსათ კურთხეულისა ღვთისმშობლისა“.¹⁸⁹

ასე აიგო გელათის ღვთისმშობლის მიძინების სახელობის დიდებული ტაძარი და მასთან ერთად უმსხვილესი საგანმანათლებლო ცენტრი გელათის აკადემია. იმ დროისთვის მსოფლიოში ერთ-ერთი საუკეთესო უმაღლეს სასწავლებელთაგანი, რომელშიც დავით აღმაშენებელმა როგორც ეს „ქართლის ცხოვრებაში“ მითითებული, ლექციების წასაკითხად «მუნვე შემოკრიბნა კაცნი პატროსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თვსთა სამეფოთა შინა ოდენ პოვნილნი, არამედ ქუეყანისა კიდეთა, სადათაცა ესმა ვითმე სიკეთე და სისრულე, სულიერიითა და ჭორციულითა სათნოებითა აღსავსეობა... მოიყვანნა და დაამკვიდრნა მას შინა».¹⁹⁰

საზღვარგარეთიდან მოწვეულ სწავლულებს შორის ყოფილან: არსენ იყალთოელი, იოანე პეტრინოწელი, იოანე ტარიჭისძე, იეზეკიელი, თეოფილე და სხვა.¹⁹¹ შეიძლება ითქვას, თავად წიგნისმოყვარე ხელმწიფეს ძალისხმევა არ დაუკლია, რათა გელათის აკადემია, როგორც ქვეყნის შიგნით ისე მის ფარგლებს გარეთ, ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიციების ღირსეული გამგრძელებელი ყოფილიყო. ქართველ ახალგაზრდებს კი, შესაძლებლობა ჰქონოდათ იმ დროისთვის საუკეთესო როგორც პირველდნაყებითი, ისე უმაღლესი განათლება ქვეყნიდან გაუსვლელად, სამშობლოშივე მიეღოთ. აკი წერდა ღირსი მამა იოანე შავთელი გელათის შესახებ, ადარებდა რა მას „ძველი სამყაროს დედაქალაქს“ რომს:

„ახალო რომო, შენთვის თქვეს რომო

უფროს იქმნესო მყოფთა ყოველთა.

მოსამზადებელი სამუშაოების მასშტაბების გათვალისწინებით მიგვაჩნია, გელათის აკადემიას „ათენისა და რომისთვის“ თუ არა, მისივე თანამედროვე, საფრანგეთის, ინგლისის დღეს უკვე სახელგანთქმული უნივერსიტეტებისთვის¹⁹² მართლაც შეეძლო ღირსეული კონკურენციის განევა.

189 გ.თავზიშვილი დასახ. ნაშრომი, გვ.43, იხ. ასევე „ქართლის ცხოვრება“, მეორე გამოცემა ზაქარია ჭიჭინაძისა, 1897წ, გვ.353;

190 კ.კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.83; იხ.ასევე „ქართლის ცხოვრება“, მარიამ დედოფლისეული ვერსია, გვ. 293-294;

191 გ.თავზიშვილი – „უმაღლესი განათლების ისტორიისათვის საქართველოში“, თბილისი, პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გამოცემა, 1938 წ., ნარკვევი I, გვ.46;

192 საგულისხმოა, რომ საქართველოში დიდი საგანმანათლებლო ცენტრის დაარსება (1106-1125წ.წ.), ისევე უსწრებს წინ ანალოგიური დანიშნულების საგანმანათლებლო კერების დაარსებას ევროპაში (მაგ. სორბონის უნივერსიტეტისას საფრანგეთში, XIII ს.).

ქართული სახელმწიფო, მისი საგანმანათლებლო სისტემა¹⁹³ შეიძლება ითქვას, მზად იყო ამისთვის, რომ არა ჩვენს საზღვრებს მომდგარი ახალი განსაცდელი, ამჯერად უკვე თათარ-მონღოლთა მრავალათასიანი ურდობის სახით.

მიუხედავად აღნიშნულისა და მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი კაცის ულამაზეს ოცნებას, ქმნილიყო გელათი „უფროს ყოველთა“, ახდენა არ ენერა, თავად ფაქტი საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლების, აკადემიების დაფუძნებისა, კიდევ ერთი უტყუარი დადასტურებაა ნებისმიერ დროში: ქართველი კაცის ცოდნისკენ, სინათლისკენ დაუოკებელი სწრაფისა და განათლებული პიროვნებისადმი განსაკუთრებული პატივისცემისა.

ამიტომ არ გვიკვირს, რომ ამჯერად უკვე XX საუკუნის დასაწყისში, როგორც კი, კავკასიაში „თავისუფლების სიომ დაბერა“, ერის საუკეთესო შვილებმა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებაზე ადრე, ჯერ დედა ეკლესიას დაუბრუნეს ავტოკეფალია, შემდეგ კი, რეგიონში პირველ უნივერსიტეტს ჩაუყარეს საფუძველი. ამავე გადმოსახედიდან გვსურს შევფასოთ უნივერსიტეტის გახსნასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი მრავლისმეტყველი ფაქტი. როდესაც უნივერსიტეტის ერთ-ერთმა დამაარსებელმა ივანე ჯავახიშვილმა, მისთვის შეთავაზებული უნივერსიტეტის წინამძღვრის თანამდებობა, ნოვოროსიის (ოდესის) უნივერსიტეტიდან მოწვეულ, იმ დროისთვის მასზე სახელოვან მეცნიერს, არაერთი სახელგანთქმული მოწაფის, „ტალანტთა მთელი პლეადის შთამაგონებლად“ წოდებულ პეტრე მელიქიშვილს დაუთმო.¹⁹⁴

თუმცა ეს უკვე სხვა თემაა და ცალკე განსჯის საგანია. იმ დროისათვის კი, რომელზეც ჩვენ ვსაუბრობთ, ქართულ სახელმწიფოს „ოქროს ხანა“ ედგა და ღირსეული სასულიერო პირების, ერისკაცების, მათ შორის სწავლულ იურისტთა წინდახედული, გონივრული პოლიტიკის წყალობით ქვეყანა წინ მიიწეოდა, ეკლესია – მონასტრებთან იხსნებოდა განათლების

II ნახევარი; ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტებისას ინგლისში XII-XIII ს.ს. და სხვ.), როგორც ყუთლუ არსლანის დასის გამოსულა საკანონმდებლო ორგანოს, კარვის დადგმის მოთხოვნით (XIII ს. 80-იანი წლები), წინ უსწრებდა 1215 წელს თავისუფლების დიდი ქარტიის (Magna Carta Libertatum) გამოცემას ინგლისში; რაც იმაზე მეტყველებს, რომ განათლების, სამართალშემოქმედების სფეროში ჩვენ არამცთუ ფეხდაფეხ მივყევბოდით მსოფლიოს მონინავე სახელმწიფოებს, არამედ მათ ავანგარდში ვიდექით;

193 აკადემიკოსი კ.კეკელიძე შემთხვევით არ მოიხსენიებდა მოძღვართ-მოძღვარს განათლების მინისტრად (კ.კეკელიძე – „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბ. 1960წ., ტ. I, გვ. 84);

194 როგორც მოგვიანებით ამ მოვლენების უშუალო თვითმხილველი – ექვთიმე თაყაიშვილი იხსენებდა, საკუთარი პოზიცია ივ. ჯავახიშვილს შემდეგი სიტყვებით დაუსაბუთებია: „პეტრე მელიქიშვილი ცნობილი მეცნიერია რუსეთშიც და საზღვარგარეთაც. ამიტომ მისი არჩევა დიდ პატივს შეუქმნის ჩვენს უნივერსიტეტსაო“ (სერგო ჯორბენაძე „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წ., გვ. 221);

ახალი კერები, აკადემიები: იყალთოსა, გრემსა, თბილისში.

რასაკვირველია, ჩვენ დავინტერესდით რა საგნები ისწავლებოდა XI-XII საუკუნეებში მოქმედ ქართულ უმაღლეს სასწავლებლებში. გამომდინარე იქიდან, რომ არანაირ ჩანანერს აღნიშნულთან დაკავშირებით ჩვენამდე არ მოუღწევია, მართებულად მივიჩნიეთ პროფ. გ.თავზიშვილის გადანყვებილება, ხარვეზი იმ ქვეყნების გამოცდილების ხარჯზე შეგვევსო, ვის გავლენასაც საქართველო იმ დროს ყველაზე მეტად განიცდიდა.¹⁹⁵ სწორედ აღნიშნულითაა განპირობებული, რომ წინამდებარე ნაშრომში სასწავლო დისციპლინებზე მსჯელობისას გათვალისწინებულია როგორც იმპერატორ კონსტანტინე მონომახის მიერ კონსტანტინოპოლში წმ. გიორგის მონასტერთან 1044-1047 წ. დაარსებული უმაღლესი სკოლის მაგნავრის (იმავე მანგანის) ბიზანტიური აკადემიის, ისე 1065 წელს ბაღდადში დაარსებული უმაღლესი სკოლის, არაბული აკადემიის გამოცდილება.

შედეგი, მართლაც შთამბეჭდავი მივიღეთ. გაირკვა, რომ იმ დროს უმაღლეს სკოლებში, იმავე გელათის აკადემიაში ისწავლებოდა: ღვთისმეტყველება, ფილოსოფია, ისტორია, მედიცინა (ბუნებისმეტყველებით), იურისპრუდენცია (სამართალი, სჯული), ხელოვნება (პოეზია, მხატვრობა, ქანდაკება), ენათმეცნიერება და უცხო ენები (ირანული, არაბული, ბერძნული), მათემატიკა (ფიზიკით), ასტრონომია, გეოგრაფია, მუსიკა და დიდაქტიკა.¹⁹⁶

ბუნებრივია სასწავლო დისციპლინების, სამეცნიერო მიმართულებების ასეთმა მრავალფეროვნებამ, მოძღვართმოძღვრები, მოძღვრები სასწავლო პროცესის სპეციალობების მიხედვით დაყოფის აუცილებლობის წინაშე

195 პროფ. გ.თავზიშვილის შეხედულებით, აღმოსავლეთის კულტურის გავლენა საქართველოზე თავს უმთავრესად ლიტერატურული თემების შერჩევაში იჩენდა, ხოლო ბერძნულ-ბიზანტიური ცივილიზაცია კი გავლენას ქართული მონინავე საზოგადოების ზოგად-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე ახდენდა (გ.თავზიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ.34-35);

196 გ.თავზიშვილი - „უმაღლესი განათლების ისტორიისათვის საქართველოში“, პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გამოცემა, თბილისი, 1938 წ., ნარკვევი I, გვ.75-76; აი რას წერდა კონსტანტინოპოლის აკადემიის ჯერ კურსდამთავრებულის, შემდეგ კი, ამავე აკადემიაში მოძღვრად მინეული წმ. მამის არსენ იყალთოელის მრავალმხრივი ნიჭითა და ცოდნის მასშტაბებით გაოცებული ანტონ კათოლიკოსი მის შესახებ: „არსენის ფრასი (ფრასი - „ჭრაზი, გუარი წერილთ შეთხზესა“), ბრწყინვალე, შევნიერი, ალილორიკა განსაკვირვო, მაღალი, არსენი აღმოაჩინებს დოღმატთა, ვერავის ძალუძს დარღვევა ანუ უკუთქმა; არსენი სტვინავს ოქრო მუსიკათა ხმათა; ღვთისმეტყველება ამისი არს საქებელ, ფისიკა, კვალად ანატომია, ფილოსოფია ხედვითი პრაქტიკითურთ გამოჩინება, სილოგიზმი ჭეშმარიტ; არსენის მიერ ქმნილნი პოეტიკა, შაირნი, დასდებელ სტიხნი ოქრო წახნაგებულნი, სპეკალთა მიერ ძვირფასთა მოოჭვილნი“ (გ.თავზიშვილი დასახ. ნაშრომი, გვ. 72, იხ. ასევე ანტონ კათალიკოზი, „წყობილსიტყვაობა“);

დააყენა.¹⁹⁷ არ გამოვრიცხავთ, როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი წერდა, სპეციალური სკოლები, სადაც მხოლოდ იურისტებს ამზადებდნენ, საქართველოში იმ დროს მართლაც არ ყოფილიყო;¹⁹⁸ მეტიც, შესაძლოა, ცოტა უფრო გვიანი ხანის ევროპული უნივერსიტეტების მსგავსად, ჩვენ უმაღლეს სასწავლებლებში არც საფაკულტეტო დაყოფა (მაგ: თეოლოგიური, ფილოსოფიური, იურიდიული, სამედიცინო) გვექონოდა,¹⁹⁹ მაგრამ ის, რომ XII საუკუნის ქართულ აკადემიაში სასწავლო პროცესი დიფერენცირებულია, სპეციალობების (მათ შორის სამართლის სპეციალობის) მიხედვით მიმდინარეობდა, ეჭვს აღარ უნდა იწვევდეს.²⁰⁰

შედეგად, კიდევ უფრო დავეუბლოვდით პასუხს ჩვენთვის საინტერესო კითხვაზე, სად იღებდნენ ქართველ პროკურორთა შორეული წინაპრები: „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“, მპარავთმძებნელნი, სამართალთან კავშირში მყოფი სხვა პირები იურიდიულ განათლებას. წინამდებარე წერილში მოტანილი არგუმენტების გათვალისწინებით, მიგვაჩნია საკმარისი საფუძველი გვაქვს ვამტკიცოთ, რომ XI-XIII სს. საქართველოში სამართლის სფეროში მოღვაწე პირთა დიდი უმრავლესობა: მსხვილ ქართულ მონასტრებთან მოქმედ უმაღლეს სასწავლებლებში (აკადემიებში), განათლებამიღებული, ან ამავე დაწესებულებებში უკვე მოძღვარის სტატუსით მოღვაწე ჩვენივე თანამემამულენი უნდა ყოფილიყვნენ.

რაც შეეხება ხარისხს, „რა სინჯის“ შეიძლება ყოფილიყო მათ მიერ ქართულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, აკადემიებში მიღებული ცოდნა? მიგვაჩნია, თავად ათონის ივერთა მონასტრის მოძღვრისა და წინამძღვრის,²⁰¹ წმ.მამის ექვთიმე მთაწმინდელის ცხოვრება, ღვაწლი, მისივე მოძღვრება ბრალის შესახებ, რომლის კუთვნილებით მსოფლიოს ნებისმიერი ერი იამაყებდა, საუკეთესო პასუხია დასმულ კითხვაზე.²⁰²

197 გამოთქმული მოსაზრების საფუძვლიანობაში დასარწმუნებლად პროფ. გ.თავაზიშვილი, კონსტანტინოპოლის აკადემიადამთავრებული ორი ბრძენკაცის, გელათისა და იყალთოს აკადემიის რექტორების: იოანე პეტრინისა და არსენ იყალთოელის სპეციალიზაციაზე ამახვილებდა ყურადღებას. მოგეხსენებათ, თუ იოანე ფილოსოფოსი იყო და მის ძირითად სპეციალობას ფილოსოფია წარმოადგენდა, არსენ იყალთოელი პროფესიონალი თეოლოგი გახლდათ (გ.თავაზიშვილი, დასახ. ნაშრომი გვ.69);

198 ალ.ვაჩიშვილი – დასახ. ნაშრომი, ტომი I, გვ. 74, 76, 79;

199 გ.თავაზიშვილი – „უმაღლესი განათლების ისტორიისათვის საქართველოში“, თბილისი, პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გამოცემა, 1938 წ., ნარკვევი I, გვ.68;

200 იქვე, გვ.69-70, 75-77;

201 ექვთიმე ათონის ივერთა მონასტრის წინამძღვარი იყო 1005-1019 წლებში;

202 რაც შეეხება სკეპტიკოსთა მოსაზრებებს, ეკლესია-მონასტრებში მიღებული განათლების მხოლოდ სასულიერო ხასიათთან, საეკლესიო დოგმატებისგან თავისუფლების ხარისხთან დაკავშირებით. ისევ პროფ. გ.თავაზიშვილის სიტყვებით გვსურს ვუპასუხოთ, რომელსაც ჩვენც ვეთანხმებით. „უმაღლესი ცოდნა XI-XII საუკუნეებში, – წერდა პროფ.

ამდენად, ვისაუბრეთ რა საქართველოში (და არა მარტო), ზოგადად განათლებისა და მათ შორის სამართლებრივი განათლების გავრცელების საქმეში ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ შეტანილი განსაკუთრებული წვლილის თაობაზე, კარგი იქნება, თუ იმ ღვაწლსაც გავიხსენებთ, რომელიც ეკლესიას ეროვნულ „კანონმდებლობაზე ზრუნვის“ თვალსაზრისით მიუძღვის. მკითხველისთვის სიახლე ნამდვილად არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ მოქმედი სამართლებრივი ტრადიციების, ცალკეული ინსტიტუტების დაცვა – სრულყოფაზე, მათი საეკლესიო სჯულდებისა, თუ დროის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში მოყვანაზე საერო ხელისუფლებასთან ერთად (ზოგჯერ მეტი წარმატებითაც), სწორედ, ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია ზრუნავდა.²⁰³ აღნიშნულის დასტურად კი, ფეოდალური საკანონმდებლო ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშის, რუის – ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ძეგლისწერის გახსენებაც საკმარისად მიგვაჩნია. კანონმდებლებმა (მათ შორის უთუოდ ცალკე უნდა გამოიყოს წმინდა მამების – გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელისა და არსენ იყალთოელის ღვაწლი), გარდა იმისა, რომ მოკლედ, მკაფიოდ, სულ რაღაც 15 მუხლის მეშვეობით შეძლეს, ხელისუფლების „მოქნილი და ეფექტური სამართლებრივი იარაღით“ უზრუნველყოფა, მის წინაშე მდგარი ურთულესი ამოცანების დასაძლევად; ძეგლის განუყოფელი ნაწილის შესავლის მეშვეობით ყველასთვის, მათ შორის დაბალი სოციალური ფენებისთვის, ხელმისაწვდომი გახადეს კაცობრიობის მრავალათასწლიანი ისტორია თავისი შუქ-ჩრდილებით; შემოგვთავაზეს ბუნებითი სამართლის ძალზე საინტერესო ხედვა და პოზიტიურ სამართალთან მისი ბრწყინვალე შედარებითი ანალიზი;²⁰⁴ ძეგლის მესამე, დასვნითი ნაწილის – სინოდიკონის მეშვეობით კი ღირსეული პატივი მიაგეს როგორც ცოცხლებს (დავით აღმაშენებელის

გ.თავზიშვილი, – ქართული ჰუმანიზმის განვითარების პერიოდში, არ შეიძლება ნარმართულიყო და არც მიიმართებოდა საერო (სამოქალაქო) პრინციპების გარეშე. უფრო მეტიც, ხშირად ეს პრინციპები ჭარბობდნენ ან, დომინირებდნენ პირთა და ჯგუფთა მსოფლ მხედველობაში“ (გ.თავზიშვილი – „უმალესი განათლების ისტორიისათვის საქართველოში“, თბილისი, პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გამოცემა, 1938წ., ნარკვევი I, გვ.6-7);

203 „როდესაც ეკლესიაში, – წერდა აკად. კ.კეკელიძე, – ნამოიჭრებოდა ისეთი საკითხები, რომელთა გადაჭრისას საინტერესო იყო საბერძნეთის პრაქტიკა, ჩვენი წინაპრები მიჰმართავდნენ ხოლმე საზღვარგარეთელ ქართულ მონასტერთა ავტორიტეტულ წარმომადგენლებს და განმარტებასა სთხოვდნენ. ერთ-ერთ ასეთ შემთხვევას ადგილი ჰქონდა ექვთიმე ათონელის დროს, რომელსაც შეჰკითხებია სხვადასხვა საკითხთა გამო გიორგი შეყენებული ჭყონდიდელი“; აღ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ., ტომი I, გვ. 167;

204 ბუნებით სამართალზე იხ. ვახტანგ აბაშმაძე – „ქართული ინტელექტუალური ფენომენები, ქართული პოლიტიკური და სამართლებრივი მოძღვრებები“, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1992წ.;

თავკაცობით), ისე ღირსეულ მამულიშვილთა ნათელ ხსოვნას.²⁰⁵

კითხულობ, აანალიზებ რა ამ ყველაფერს: სასულიერო პირები საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, საკონსულტაციო საბჭოსა თუ, უმაღლეს საკანონმდებლო (დარბაზი), სასამართლო ერთეულებში (სააჯო კარი), ძალაუფლებურად გიზნდება კითხვა: რით იყო განპირობებული ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში ეკლესიის ასეთი ჩართულობა? ვითვალისწინებთ რა იმ გარემოებას, რომ კონკრეტულ მიზეზებზე არამც თუ ყურადღების გამახვილება, არამედ მათი ჩამოთვლაც კი შორს წაგვიყვანს მხოლოდ ორ უმთავრეს ფაქტს გამოვყოფთ. პირველი, როგორც პროფესორი ალ.ვაჩიშვილი აღნიშნავდა, გახლდათ ის, რომ შუა საუკუნეებში, სარწმუნოებრივი მსოფლმხედველობის გავლენით, ადამიანებს განსხვავება ცოდვასა და დანაშაულს შორის ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ ბოლომდე გაცნობიერებული. შესაბამისად, „მათ წარმოსახვაში ეს ორი დარგი ერთმანეთში იყო არეული და სამართალიც დანაშაულს ჯერჯერობით, როგორც ღვთაებრივი ნორმის, ზნეობრივი ძალით დადგენილი წესის დარღვევას ისე უყურებდა“.²⁰⁶ მოვლენათა ასეთმა აღქმამ, შეფასებამ, თავის მხრივ, დიდად შუნყო ხელი იმას, რომ შუა საუკუნეებში ეკლესიის მონაწილეობა ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში „მარტო თეოლოგიური ხასიათის საკითხების დამუშავებით“ კი არ შემოფარგლულიყო, არამედ ის „ყოველდღიურ პრაქტიკულ ურთიერთობათა“ მოწესრიგების პროცესშიც აქტიურად ყოფილიყო ჩართული, „ამ ურთიერთობათა მომწესრიგებლის ფუნქციაც კი, ეტვირთა“.²⁰⁷

მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზეზი, რაზეც ვაპირებთ ყურადღების გამახვილებას, გახლავთ ის, რომ საქართველოში (როგორც ევროპასა და ზოგადად ქრისტიანულ სამყაროში), საკმაოდ ხშირად ეკლესია თავად აღასრულებდა მართლმსაჯულებას. ისეთი სპეციფიკური სფეროს გარდა, როგორიცაა მაგალითად საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობები, საკათალიკოსო, საეკლესიო სასამართლოების განსჯად საქმეთა ჩამონათვალში ხშირად ხვდებოდნენ: სარწმუნოებრივი, ზნეობრივი, ურთიერთობების

205 რუის – ურბნისის ძეგლისწერის ეს ნაწილი მისი ხატოვანი შედარებების სიუხვის, მშვენიერების გამო (მაგ. „საჩინო ხარ, ვითარცა მზე ვარსკვლავთა შორის, ძლიერი, ვითარცა ღომი მხეცთა შორის. მტკიცე, ვითარცა ანდამატი. ბრძენ ვითარცა სოლომონ“ და სხვა), არა მარტო ლიტერატურის, ქართული მხატვრობის, ჭედურობის, საუკეთესო ნიმუშებთანაც კი, შეგვიდარება. ალბათ იმიტომ რომ ყველა შემთხვევაში გამორჩეულად კარგად, ლამაზად გამოხატა ჩვენმა წინაპარმა თავისი სათქმელი. რასაც სხვა დარგის სპეციალისტები თუ „შეჩვეული“ არიან, ქართული სამართლის ისტორიის მკვლევარებს ასეთი მნიშვნელოვანი, მაღალმხატვრულ დონეზე შესრულებული და, რაც მთავარია, ჩვენამდე სრული სახით მოღწეული XI-XII საუკუნეების სამართლის ძეგლი მეორე არ გაგვაჩნია;

206 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ., ტომი I, გვ.134;

207 იქვე, გვ.145;

ნიადაგზე წარმოშობილი სხვადასხვა კატეგორიის დანაშაულები. „საკუთარი სანქციები“ გააჩნდა ეკლესიას ისეთი საერო ხასიათის დანაშაულის ჩამდენი პირების მიმართ, როგორიცაა: ქურდობა, მკვლელობა; მართლმადიდებლური ეკლესია აქტიურად მონაწილეობდა სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის²⁰⁸ ჩამდენი პირების გასამართლებასა თუ დასჯაში²⁰⁹ და სხვა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში ეკლესიის ჩართულობის განმაპირობებელი მიზეზების ჩამოთვლა კიდევ შეიძლებოდა. მეტიც, IV საუკუნეში, ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადების შემდეგ, საქართველოში არამცთუ სამართლის, ან სხვა რომელიმე დარგის, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი მოვლენის გახსენებაც კი გაგვიჭირდება, რომლის წამოწყებასა თუ რეალიზებაში მართლმადიდებლურ ეკლესიას თავისი განსაკუთრებული წვლილი არ ჰქონდეს შეტანილი, სასულიერო წოდების საუკეთესო წარმომადგენელთა შეწევნით, მასზე ღვთის მადლი, კურთხევა არ იყოს გადმოსული.²⁰⁹ მიგვაჩნია, სადღაც აქვე უნდა ვეძებოთ მიზეზი, „დროის უღმობელ გრდემლზე ნაჭედი განაჩენისა“, რომლის მიხედვით აი უკვე ჩამდენი საუკუნეა, ქართველი შემომქმედის კალამი, ფუნჯი თუ საჭრეთელი სწორედ მაშინ და იმდენად იძენს განსაკუთრებულ ელვარებას, მოქნილობას, სიმტკიცეს, რაც უფრო ახლოსაა ეროვნულ ფესვებთან, ქრისტიანულ ჰუმანიზმთან.

ამდენად, მას შემდეგ, რაც წიგნის ფორმატის გათვალისწინებით, ძალიან მოკლედ, მაგრამ მაინც ვცადეთ წარმოგვეჩინა ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის წვლილი: ქვეყანაში სამართლებრივი განათლების შემოტანა – გავრცელების; მოქმედი სამართლებრივი ინსტიტუტების დაცვის; ახალი სამართლებრივი ნორმების დამკვიდრებისა და ბოლოს, მართლმსაჯულების აღსრულების პროცესში; ისარი, ბრალის შესახებ უძველესი ქართული მოძღვრების სასულიერო პირისადმი კუთვნილების თაობაზე, გადაწყვეტილების მიღებისას, შემთხვევითობიდან აშკარად – კანონზომიერების სასარგებლოდ გადაიხარა. მეტიც, მიგვაჩნია, საკმარისი საფუძველი გვაქვს ეს ფაქტი, საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარე, ქართული სამართლებრივი აზრის ფორმირების ძალზე მნიშვნელოვანი პროცესის ლოგიკურ დაგვირგვინებადაც კი შევაფასოთ.

208 ალ.ვაჩიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ.33-34;

209 როგორც პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი აღნიშნავდა: ქართულ მწერლობაში ცნება „საქართველო“, პირველებმა სწორედ ქართული სახელმწიფოსა და ეკლესიის მთლიანობისთვის მებრძოლმა სასულიერო პირებმა, წმინდა მამებმა შექმნეს და შემოიტანეს. გამოხატეს რა ამით: „მთლიანობა ტერიტორიისა, იმ ქვეყნისა და იმ კუთხეებისა, ტომების თუ ხალხების, რომელთაგან შედგებოდა ერთმორწმუნე ქართველი ხალხი“. წმ. მამების მიერვე, ყოვლისა საქართველოს მამამთავრად მოიხსენიებოდა ქართული ეკლესიის კათალიკოსი (გ.ნადარეიშვილი, „ყოფილი საბჭოთა კავშირის ხალხების სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2002წ., გვ.104.);

სასამართლო პროცესის ფორმები და სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის დამკვიდრების თავისებურებები ფეოდალურ საქართველოში

გარკვეული სინანულით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ღვაწლმოსილ ქართველ მეცნიერთა შემოქმედებითი მემკვიდრეობა ნამდვილად გვაძლევდა შესაძლებლობას საინტერესო მასალები გაგვეხსენებინა, ჩვენ მიერ თემის დასაწყისში დასახელებულ კიდევ რამდენიმე სამართლებრივ საკითხთან მიმართებაში, როგორიცაა მაგალითად: ფრანგი იურისტისა და ისტორიკოსის, დარესტ დე ლაშაენის (1824-1911 წ.წ.), დაუსაბუთებელი ბრალდების უარყოფა, თითქოსდა: „ქართული ფეოდალური სამართალი XVII-XVIII საუკუნეებშიც კი, „პრიმიტიული კანონმდებლობის“ ზღვარს არ გასცდენია“;²¹⁰ შუა საუკუნეების საქართველოში სამართლებრივი კულტურის მიღწევების წარმოსაჩენად, ყურადღება გაგვემახვილებინა ისეთ თემებზე როგორიცაა: დაუმთავრებელი დანაშაული (დანაშაულის მომზადება, მცდელობა);²¹¹

210 ფრანგი მეცნიერის ამ თამამ განცხადებებს, ჯერ კიდევ სამეცნიერო მოღვაწეობის დასაწყისში, 1959 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში: „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XIII სს. საქართველოში“, დასაბუთებული პასუხი გასცა პროფ. გიორგი ნადარეიშვილმა. რიგ სხვა საკითხებთან ერთად ქართველი მეცნიერის განსაკუთრებული გულისსწრობა გამოიწვია დარესტ დე ლაშაენის მცდელობამ შეეფასებინა ვახტან VI-ის სამართლის ნიგნი როგორც საშუალება, რომელსაც მკითხველისთვის წარმოდგენა უნდა შეექმნა პომეროსის, წინასწარმეტყველებული ეპოქის ბერძნებისა და რომაელების სამართალზე, „გალებზე ცეზარამდე, რუსებზე იაროსლავლის მმართველობის დროს და სკანდინავიელებზე XIII საუკუნეში.“ (გ. ნადარეიშვილი, „ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XIII სს. საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1959 წ., გვ. ასევე P. Дарест - „Исследования по истории права“, СПб., 1894 г., т. 122). საზოგადოებას იმ გარემოებასაც, რომ ასეთი მხამდალი განცხადების გაკეთების უფლებას თავს აძლევდა მკვლევარი, რომელსაც ქართული სამართლის სფეროში სათანადო ცოდნა არ გააჩნდა, ქართული სამართლის ძეგლებიდან მხოლოდ ვახტანგ VI სამართლის ნიგნს იცნობდა და ისიც არადამაკმაყოფილებელი რუსული თარგმანის მიხედვით. განსხვავება კი, შესაძარბებელ მოცემულობებს მაგ. „ერთის მხრივ წინაქალაქობრივი ბერძნების, რომაელების და მეორეს მხრივ ვახტანგის სამართლის ნიგნში ასახულ ეპოქას“ შორის, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური, ისე კულტურული განვითარების თვალსაზრისით, იმდენად დიდი იყო, რომ ყოველთვის აკადემიურობით გამორჩეული ქართველი მეცნიერი ფრანგი კოლეგის ამ უადგილო შედარებას „უსუსურის“ კვალიფიკაციას ანიჭებდა. იგივე შეიძლება ითქვას დარესტის მიერ: რუსების, სკანდინავიელების შედარებაზე პომეროსის ეპოქის ბერძნებთან, „გალებზე ცეზარამდე, ან გერმანელებზე რომის იმპერიის დანგრევაამდე“ (გ. ნადარეიშვილი, დასახ. ნაშრომი გვ. 7);

211 დაუმთავრებელი დანაშაული (დანაშაულის მომზადება, მცდელობა) – ბრწყინვალე ნაშრომი მიუძღვნა დაუმთავრებელი დანაშაულის თემას იურისტებიდან პირველმა და ჯერჯერობით ერთადერთმა ქალბატონმა – აკადემიკოსმა თინათინ ნერეთელმა. მონოგრაფიული გამოკვლევა „დანაშაულის მომზადება და მცდელობა“ 1961 წელს გამოქვეყნდა და იმთავითვე სპეციალისტების დიდი ყურადღება, მონონება დაიმსახურა. ნაშრომს წინ უძღოდა დაუმთავრებელი დანაშაულის დასჯადობის საკითხისადმი მიძ-

ღენილი მოკლე ისტორიული მიმოხილვა (გვ.301-332), რომელშიც ხაზგასმულია, რომ არც ძველი რომისა და არც დასავლეთ ევროპის ფეოდალური სამართალი მომზადებას, მცდელობას როგორც დანაშაულის განვითარების სტადიას არ იცნობდა. ასეთი ქმედება მხოლოდ კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში ისჯებოდა და ისიც როგორც დამთავრებული დანაშაული და არა როგორც დანაშაულის განვითარების სტადია. პირველი ზოგადი დებულებები კი, დაუმთავრებელი დანაშაულის დასჯადობის შესახებ, – მონოგრაფიის ავტორის განცხადებით, – მხოლოდ მოგვიანებით, XII – XIII საუკუნეებში მოღვაწე რომაული სამართლის კომენტატორი იურისტების, გლოსატორების მიერ იქნა შემუშავებული. საგულისხმოა, რომ ამავე ნაშრომში ქალბატონი თინათონი ყურადღებას ამახვილებდა ბექა ალბულას სამართლის წიგნის 133-ე და 134-ე მუხლებზე (სკად. ისიდორე დოლიძის ნაშრომზე „გიორგი ბრწყინვალის სამართალი“ (19576.). დაყრდნობით, ეს მუხლები ქალბატონ თინათონსაც, ბექა-ალბულას სამართალში X-XI ს. ძეგლიდან ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნიდან გადმოტანილად მი-აჩნდა). საქმე ის გახლავთ, რომ 134-ე მუხლი სასჯელს სწორედ დანაშაულის მცდელობისთვის, ე.წ. „სიკუდილისა ცდისათვის“ ითვალისწინებდა და ისიც გაცილებით მსუბუქს, ვიდრე ეს კანონმდებელს დამთავრებული დანაშაულისთვის ჰქონდა განსაზღვრული. არანაკლებ საყურადღებოა 133-ე მუხლი, რომელიც „ნებაყოფლობით მიტოვებული მცდელობის მცდელობასთან“ დაკავშირებულ სამართლებრივ შედეგებზე მსჯელობს. პირს, ვინც ამ უმძიმესი დანაშაულის ჩადენაზე ხელს ნებაყოფლობით, ან სხვისი „დაშლის“ გამო აიღებდა, კანონმდებელი სასჯელისგან საერთოდ ათავისუფლებდა. „თუ კაცი, – ვკითხულობთ ბექა ალბულას სამართლის წიგნის 133-ე მუხლში, – კაცსა ზედა საღალატოდ წავიდეს, თუ მანვე დაშალოს, ან სხუათა დაამღევიონ, არა ზედა-აც“ (იქვე, გვ.316). ქართველი მეცნიერის ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებაზე, რომ ამ შინაარსის მუხლები არა მარტო XI საუკუნის სამართლის ძეგლში, ან მარტო ბექა-ალბულას სამართლის წიგნში, არამედ კიდევ უფრო გვიანი, 1592 წლით დათარიღებულ სავონ-ი-ის მიერ, გედონ მალაღადისადმი ბოძებულ წყალობის წიგნშიც გვხვდება. რაც აკად. თ.წერეთლის განცხადებით, კიდევ ერთხელ ადასტურებს რომ: „XI საუკუნიდან მოყოლებული XVI საუკუნის ბოლომდე (15926.), მცდელობის დასჯადობა და ნებაყოფლობით მიტოვებული მცდელობის დაუსჯელობა საქართველოში მოქმედ ნორმებს წარმოადგენდნენ“. ეს კი მხოლოდ მაღალი სამართლებრივი კულტურის მქონე საზოგადოებაში, სახელმწიფოშია შესაძლებელი. სახელმწიფოში, რომლის ხელქვეითებსაც და პირველ რიგში სამართლის სპეციალისტებს „ნათლად აქეთ წარმოდგენილი დანაშაულის სუბიექტური მხარე“ და მისი მნიშვნელობა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის გადანეცხვისას (თ.წერეთელი – „სისხლის სამართლის პრობლემები“, თინათონი წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, ტომი I, გვ.317, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2007 წ.); დაუმთავრებელ დანაშაულთან მიმართებაში, ისევე და ისევე ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტზე დაყრდნობით, იმავე შეხედულებას იზიარებდა პროფ. მიხეილ კეკელია, რომელიც წერდა: „დანაშაულის ჩადენის მცდელობისთვის არც ერთ შემთხვევაში არ ისჯებოდა პირი, თუ რეალურად არ დადგებოდა განზრახვის განხორციელების გზას. მაგრამ თუ ეცდებოდა განზრახვის სისრულეში მოყვანას, მაგრამ მისგან დამოუკიდებელი მიზეზის გამო, ვერ მოიყვანდა მას სისრულეში, მაშინ დგებოდა მისი დასჯადობის საკითხი“ (მ.კეკელია – „ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები ძველ ქართულ სამართალში“, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 20156., გვ.55);

212 იურისტთა წინა თაობები, ისტორიკოსები შემთხვევით როდი მოიხსენიებდნენ სა-

სასჯელთა ჰუმანიზაციის საკითხი ძველი ქართული სამართლის მიხედვით და სხვა.²¹³ თუმცა ვატყობთ, სიტყვა გაგვიგრძელდა და უმჯობესი

სამართლო მტკიცებულებათა სისტემას (იქნებოდა ეს: ფიცი, მონმის ჩვენება, წერილობითი თუ წიგნითი მტკიცებულებები, სპეციალური ცოდნით აღჭურვილ პირთა („ხელოვან კაცთა“, „დამფასებელთა“) დასკვნები, ორდალები ანუ „საღმრთო მსჯავრი“ თავისი მრავალსახეობით (მდულარით, შანთით გამოცდა, ხმაღში გატარება, ცოდვის მოკდება), როგორც საზოგადოების სოციალურ-გეონომიკური, კულტურული, რელიგიური თუ სამართლებრივი განვითარების დონის უტყუარ საზომს. აკად. ივ.ჯავახიშვილი ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ IX-XIV სს.ში საქართველოში, სასამართლოს წარმოებაში ორდალების როგორც მტკიცებულების სახეობის არსებობის შესახებ „არსად არავითარი ევალი არ ჩანს“. რაც ბატონი ივანეს შეფასებით: „იმდროინდელი ქართული სამართლის განვითარების მალად დონესთან ერთად გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლებელია ორდალები ქართულ მაშინდელ სასამართლო წარმოებას არც ჰქონოდა.“ ამ მოსაზრებას აძლიერებს ის გარემოებაც, რომ არც ბიზანტიურ სასამართლო წარმოებას, რომლის გავლენაზე ქართულ სახელმწიფოსა და სამართალზე ჩვენ არაერთგზის მივუთითეთ, „არაფერი ორდალების მსგავსი არ ჰქონია“. სამწუხაროდ, იმავეს ვერ გავიმეორებთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდგომი, კერძოდ XVII-XVIII სს., სასამართლო წარმოების შესახებ. რამეთუ, ამ საუკუნეებში შედგენილ ქართულ საისტორიო ძეგლებსა და სამართლის წიგნებში ცნობებს „საღმრთო მსჯავრის“ გამოყენების თაობაზე უკვე საკმარისად ვხვდებით (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, ტომი VII, გვ.354; იხ. ასევე K.Zacharia von Lingenthal, „Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts“.);

213 მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სისხლის სამართალი იცნობდა ფეოდალური სამართლის სასჯელთა სისტემისთვის დამახასიათებელ ყველა სახეს, როგორც იყო მაგალითად: სიკვდილით დასჯა (თავის მოკვეთის ან „ძელსა ზედა ჩამორჩობის“ გზით); ასოთმილება (გამოიხატებოდა სხეულის რომელიმე ნაწილის მოკვეთაში); ექსორია და გაძევება (როგორც დროებით, ისე სამუდამოდ); თავისუფლების აღკვეთა; გვემითი ანუ სხეულისთვის ფიზიკური ტკივილის მიმყენებელი სასჯელები; „მაშულის დაჭირვა“ ანუ ქონების კონფისკაცია; მოქალაქეობრივი უფლებების დროებით, ან სამუდამოდ ჩამორთმევა; ქონებრივი საზღაურის გადახდა დაზარალებულის, მისი ნათესავის, ან სასამართლო ხელისუფლების სასარგებლოდ; გამანძილებელი სასჯელები (თმის, წვერულვაშის გაპარსვა, გაძიშვლება, ყელზე საბელშებმული საჯარო თავმეყრის ადგილების შემოტარება, თავზე ნაცრის დაყრა და სხვა), შეუძლებელია უარაღიებად არ გავამახვილოთ შემდეგ ორ გარემოებაზე. პირველი გახლდათ ის, რომ როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი აღნიშნავდა, ქართული სახელმწიფოს სიძლიერის ხანაში სასჯელის სისტემა აგებული იყო საჯარო პრინციპზე. შესაბამისად, სახელმწიფო სასჯელს უყურებდა როგორც საჯარო ხასიათის ინსტიტუტს და მისი შეფარდება კერძო პირთა ნებასურვილზე კი არ იყო დამოკიდებული, არამედ სახელმწიფოს საკუთარ მოვალეობად მიაჩნდა (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946 წ., ტომი I, გვ.93) და მეორე იმავე პროფ. ალ.ვაჩიშვილის განცხადებით: „ქართულმა სისხლის სამართალმა ბი იცოდა სასჯელის სასტიკი, შემზარავი სახეები, სასჯელის ის კვალიფიციური ფორმები (ჯვარცმა, ცოცხლად დამარხვა, გახერხვა, სარზე ჩამოცმა და ა.შ.), რომელსაც უხვად იცნობენ მონათმფლობელური და ფეოდალური პერიოდის სახელმწიფოები“(იქვე, გვ.104). როგორც აკადემიკოსი ივ.ჯავახიშვილი შენიშნავდა, თვით განათლებულსა და ძველი საბერძნეთ-რომის სამართლის მეშვეობით ბიზანტია-

იქნება კვლავ სასამართლოებს დაეუბრუნდეთ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იურისტთა თავშეყრისა და პაექრობის ამ უძველეს და უმნიშვნელოვანეს ასპარეზს. სწორედ მათი მეშვეობით ვცადოთ, პასუხი გავცეთ სახელმწიფო ბრალდების მხარდაჭერასთან დაკავშირებულ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან საკითხს: სად და როგორ იყენებდნენ საქართველოსა თუ უცხოეთის საგანმანათლებლო დაწესებულებებში შეძენილ ცოდნას ქართველ პროკურორთა (სახელმწიფო ბრალმძებელთა), ადვოკატთა (მეოხთა),²¹⁴ თუ ბჭე – მოსამართლეთა წინა თაობები.

სიტყვა „ბჭე“ შემთხვევით არ გვიხსენებია. როგორც პროფესორი მიხეილ კეკელია აღნიშნავდა, ძველ საქართველოში სწორედ ბჭე იყო ერთ-ერთი უძველესი სახელებიდან, რომლითაც სადავო საქმის გამრჩევ პირს მოიხსენიებდნენ.²¹⁵ იმავე აზრისა გახლდათ პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი,

მი, ჯოხითა და სხვა საშუალებით ცემა, ხელ-ფეხის მოკვეთა, ენისა და ცხვირის მოჭრა, თვალების დათხრა, გამოსაჭურისება და სიკვდილით დასჯა ჩვეულებრივ სასჯელებად იყო მიჩნეული (იხ. ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984წ., ტომი VII, გვ.382; ასევე K.E. Zacharia von Lingenthal, "Geschichte des Griechisch-Romischen Rechts", გვ.330-332;); მეტიც, როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილი შენიშნავდა: გაცილებით უფრო გვიანი XVI-XVII საუკუნეების ისეთ ცნობილ ევროპელ მოაზროვნეებსაც კი, როგორიც იყვნენ ინგლისელი სახელმწიფო მოღვაწე და მწერალი თომას მორი (1478-1535წ.), ან იტალიელი ფილოსოფოსი, პოეტი და პოლიტიკოსი ტომაზო კამპანელა (1568-1639წ.), მათ მიერვე მოგონილი, ე.წ. ოცნების საზოგადოებაც კი, („კუნძული უტოპია“, „მზის ქალაქი“), ვერ წარმოედგინათ სიკვდილით დასჯისა და სხეულებრივი სასჯელების გარეშე. აღარაფერს ვამბობთ ამავე ეპოქის საზოგადოების მმართველი ფენის, ფეოდალთა დამოკიდებულებაზე სასჯელებისადმი. ბატონი გიორგი გარკვეული სინანულით შეგვახსენებდა, რომ: საფრანგეთში, იმ დროს ფეოდალის კოშკის წინ სახრჩობელათა რაოდენობის მიხედვითაც კი, მსჯელობდნენ მის სიძლიერეზე. ისევე როგორც, ხშირ შემთხვევაში „მათი ღერბის უმთავრეს ნაწილს სახრჩობელა წარმოადგენდა.“ (გ.ნადარეიშვილი, „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, გამომც. „ბონა კაუზა“, თბ. 2003წ., გვ.129). ყოველივე ზეოთქმულის გათვალისწინებით, შეუძლებელია კიდევ ერთხელ, განსაკუთრებული პატივისცემით არ განიშტვალაო წინაპართა იმ თაობების მიმართ, რომელთაც ბრძენი მმართველის, მეფე თამარის ძალისხმევით, ჯერ კიდევ XI-XIII სს. შეძლეს ეცხოვრათ სახელმწიფოში, სადაც არამც მთი სიკვდილით არავინ დაუსჯიათ, არამედ: „ყოველგვარი დამასახიზრებელი და ადამიანის ზუნებისა და ღირსების დამამცირებელი სასჯელებიც კი, ამოუკეთიანათ“. (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ., ტომი I, გვ.104);

214 XII-XIII საუკუნეებში საქართველოში ადვოკატთა (მეოხის) ინსტიტუტის შესახებ იხ. აპოლონ როგავა – „ადვოკატთა ინსტიტუტის შესახებ ძველ საქართველოში“, (ყურნ. „საბჭოთა საქართველო“, 1958წ. N4, გვ.30-39); გიორგი ნადარეიშვილი – „ადვოკატურა; არსებობდა თუ არა იგი ძველ საქართველოში“, (ყურნ. „სამართალი“, 1991წ. N1, გვ.23-32);

215 მ.კეკელია – „დავის გამრჩევ პირთა სახელწოდებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში (V-X სს.), ყურნ. „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და

რომელიც თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობაზე დაყრდნობით, ერის განვითარების იმ ისტორიულ საფეხურს შეგვახსენებდა, როდესაც ქართველებს „არა უვიდოდათ“ არც მეფე, არც მთავარი და სახალხო კრებასთან ერთად საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გადამწყვეტ როლს მამასახლისი თამაშობდა. ის ირჩევდა გამოცდილი, ჭკვიანი, უქრთამო და პირუთენელი ადამიანები - სგან ორ ან სამ ბჭეს. ისინი კი, მოდავე მხარეთაგან თითოეულის მიერ არჩეულ ორ-ორ ბჭესთან (შუაკაცებთან) ერთად, იწყებდნენ სადავო საქმის განხილვას. დავის გარჩევის პროცესში, სწორედ მამასახლისის მიერ არჩეულ ბჭეს ევალებოდა თვალყური ედევნებინა რამდენად იყო დაცული: საზოგადოების, გვარის - „სახლის“ ინტერესები.²¹⁶

ხაზს ვუსვამთ, საუბარია ეპოქაზე, როდესაც სამართალი ისევე როგორც ხელოვნება, მითი, რელიგია, როგორც თვით ენა, ხალხებისთვის არა იმდენად ბრალის განსაზღვრისთვის, მსჯავრის დასაადებად შემუშავებული წესების ერთობლიობას წარმოადგენდა - არამედ, ის მათი შემაკავშირებელი, შემრიგებელი ინსტრუმენტის ფუნქციას უფრო ასრულებდა. ცნობილი ამერიკელი იურისტის ჰაროლდ ბერმანის (1918-2007 წ.წ.) სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, ის ჯერ კიდევ არ წარმოადგენდა ზემოდან თავსმოხვეულ წესთა ერთობლიობას და უფრო მეტად, საზოგადოების კოლექტიური ცნობიერების განუყოფელი ნაწილი, ერთგვარი „კოლექტიური სინდისი“ იყო, ხალხის მიერვე სახალხო კრებებისა თუ, სასამართლო პრაქტიკის მეშვეობით შექმნილი და ცხოვრებაში დამკვიდრებული.²¹⁷

ეჭვგარეშეა, ერთ-ერთი პირველი შეგრძნება, რომელიც დაზარალებულს უწინაც, დღესაც და სავარაუდოდ მომავალშიც, სხვისი დანაშაულებრივი ქმედებით ზიანის მიღებისას ეუფლება, სამაგიეროს გადახდასთანაა დაკავშირებული. მაგრამ, განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, იმავე ამერიკელი მეცნიერის დაკვირვებით, ადამიანები მივიდნენ დასკვნამდე, რომ „შურისძიებას უკან უნდა დაეხია და იხევდა კიდევ უკან კომპენსაციის ოდენობის შესახებ მოლაპარაკებების გზით“. დიალოგის მეშვეობით, რომელიც როგორც წესი, მხარეთა შერიგება-მორიგებით მთავრდებოდა.²¹⁸ ამიტომ იყო, რომ პროფ. პ.ბერმანის შეფასებით, იმ ეპოქაში

სამართლის სერია, 1972 წ., N2, გვ.145;

216 გიორგი ნადარეიშვილი - „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003 წ., გვ.59;

217 Берман Г. Дж. „Западная традиция права: Эпоха формирования“, 2-е издание. М., изд. Московского университета, 1998 г., ст.86;

218 შეიძლება ითქვას, რომ ეს ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური საშუალება იყო სისხლის აღების, როგორც პროფ. იაკობ ფუტყარაძე წერდა, საყოველთაო ურთიერთმტრობის ეპოქიდან თავის დასაღწევად, როდესაც „იყუ დაუსრულებელი ჯოცა-ჰლიტა ერთუცისაიდ - ნადირობა ერთმანეთზე“, როცა „გზაში შაყრილს ჯიწეს კი შაიძლების გაუზიად კაცი თოფის დაუკრავად, ღილღელად არხოტიონ კი ერთუცს არ გაუშობდ გზაში შაყრილი მაუკლავად“ (იხ. ი.ფუტყარაძე „ქართველ მთიელთა სამართლის ისტორიისათ-

სასამართლოს გადაწყვეტილებები ხშირად მორიგების აქტის სახეს ატარებდა და თავად მსაჯულისთვის (ბჭისთვის), ბრალეულობის საკითხზე წინ მომუდართა მორიგების საკითხი იდგა. რაც შეეხება სამართალს, მსაჯულის მიერ, ის უპირველეს ყოვლისა აღიქმებოდა „როგორც შუამავლობის საშუალება, ურთიერთობის ხერხი და არა – როგორც ნორმათა შექმნისა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესი.“²¹⁹

განსხვავებულია სურათი მოგვიანებით, მას შემდეგ, რაც შეიცვალა თავად სამართლის ბუნება, დანიშნულება და ეს ცვლილებები ჩვენი ქვეყნის მაგალითზე, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მამასახლისის ინსტიტუტის – მეფით ჩანაცვლების ეტაპს უკავშირდება. ქვეყნის განვითარების იმ ძალზე მნიშვნელოვან საფეხურს, როდესაც ხელისუფლების მიერ დავის გადასაწყვეტად დანიშნულ და მხარეების მიერ არჩეულ პირებს შორის სხვაობამ კიდევ უფრო გამოკვეთილი ხასიათი შეიძინა. ეტაპს, როდესაც, იმავე ქართული საერო სამართლის ერთ-ერთი უძველესი ძეგლის, ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნის მიხედვით „ბჭე“ უკვე ხელისუფლების წარმომადგენლად იქცა და არა ხალხის. როგორც მართებულად შენიშნავდა აკად. ი.დოლიძე, „მისი სასამართლო ხელისუფლება კერძო ინიციატივის საფუძველზე კი აღარ ხორციელდებოდა, არამედ საჯარო ხელისუფლების მიერ დაკისრებულ მოვალეობას წარმოადგენდა“.²²⁰

საგულისხმოა, რომ განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანწილად ნიკო ხიზანაშვილი (ურბნელის) შრომების გავლენით, სწორ პოზიციაზე იდგა ჟოზეფ კარსტიც. ის აღნიშნავდა, რომ: „ბჭე – მსაჯული არის პროფესიული მოსამართლე, იგი ჩნდება შუაკაცობის შემდეგ მართალია, ძველ ევროპულ სამართალში „L'arbitre-juge“ et le mediateur“ მოხ-

ვის“, თბილისი, გამომც. „მეცნიერება“, 1964 წელი, გვ.54);

219 გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ცნობილი ამერიკელი იურისტის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორ ჰაროლდ ბერმანის ნაშრომში მოტანილ ძალზე საინტერესო შეფასებებზე ყურადღება პირველმა ჩვენმა ახალგაზრდა კოლეგამ, თსუ იურიდიული ფაკულტეტის სამართლის ისტორიის მიმართულების ასისტენტ პროფესორმა სულხან ონიანმა გაამახვილა. ამასთან, სწორედ „ბჭის“ ინსტიტუტისადმი მიძღვნილ ნაშრომში: „ტერმინ „ბჭის“ მნიშვნელობისთვის ძველ ქართულ სამართალში“ (თსუ-ის „სამართლის ჟურნალი“, 2013 წელი, N2, გვ. 14-25). ამავე ნაშრომში ავტორი ტერმინ „ბჭის“ მნიშვნელობასთან დაკავშირებით საკუთარ მეტად საინტერესო დასკვნასაც გვთავაზობს, რომელსაც სრული სახით წარმოგიდგენთ: „ტერმინ „ბჭის“ ომონიმური მნიშვნელობა პირდაპირ მიუთითებს მისი შემქმნელის სამართლებრივ წარმოდგენებზე, კერძოდ: მოსამართლის, როგორც მომრიგებლის, შემაკავშირებლის ფუნქციაზე და სასამართლოს, როგორც მედიაციის განხორციელების ინსტრუმენტზე, რომელიც კარის მსგავსად ორი დამოუკიდებელი სივრცის მაკავშირებლისა და გამყოფის დუალისტურ დატვირთვას ისე ითავსებს, რომ ცალ-ცალკე არც ერთ სივრცეს არ განეუთუვნება და, ამავდროულად, ორივე სივრცის განუყოფელი ნაწილია (ს.ონიანი – დასახელებული ნაშრომი, გვ.25);

220 ი.დოლიძე – „ძველი ქართული სამართალი“, გვ.124;

სენებული არიან როგორც იურისდიქციის შემსრულებელნი ერთდროულად, სინქრონულად, მაგრამ მათ შორის მაინც განსხვავებაა: პირველს ირჩევს მთავრობა, ადმინისტრაცია, ხოლო მეორესთან ადმინისტრაციას არაერთი კავშირი არ აქვს".²²¹

არანაკლებ საინტერესოა თავად „ბჭეს“, როგორც სამართლებრივი ტერმინის მიერ საუკუნეების განმავლობაში „განვლილი გზა“. აკადემიკოს ივ.ჯავახიშვილის დაკვირვებით, სწორედ „ბჭედან“, „ბჭისკარიდან“ უნდა იყოს წარმოშობილი დასავლეთ საქართველოში დღემდე გავრცელებული სიტყვა „ჭიშკარი“: ჯერ პროგრესული ასიმილაციის წყალობით („შ“ – „ს“-ს მაგიერ) და შემდეგ თავკიდური „ბ“-ს ჩამოცილებით.²²² პროფესორი გ.ნადარეიშვილი იზიარებდა რა ამ შეხედულებას, მის დასასაბუთებლად მსოფლიოს უძველესი ხალხების ისტორიიდან ქალაქის (ციხე-სიმაგრის), ჭიშკართან, ხელისუფლების წარმომადგენლებისა და ხალხის თანდასწრებით: სამსჯავრო გარჩევების მონყოფის, დამნაშავეთა დასჯის, მნიშვნელოვანი იურიდიული აქტების გაფორმების არაერთ კონკრეტულ მაგალითს იხსენებდა.

ქართველი მეცნიერის დაკვირვებით იმავე ბიბლიაში ქალაქის ჭიშკარი არაერთგზისაა მოხსენიებული როგორც სასამართლოს საჯარო სხდომების, დამნაშავეთა საქვეყნოდ დასჯის ადგილი.²²³ კლასიკური აღმოსავლეთის ქვეყნებშიც ქალაქის ჭიშკარი, მისი მიმდებარე ტერიტორია ხშირად გამოიყენებოდა დამნაშავეთა გასასამართლებლად თუ დასასჯელად. აქვე საჯაროდ, მრავალი მონმის თანდასწრებით, ხდებოდა ყველაზე მნიშვნელოვანი მაგ. მიწის ნაკვეთების გასხვისების თაობაზე ხელშეკრულებების გაფორმება.²²⁴ უნდა აღინიშნოს, რომ აქაღურ ენაზე თავად ბაბილონის გვიან-

221 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, „ტაღლინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ. ტ. I, გვ.23, იხ. ასევე I.Karst – „Code d'Aghbougha“, II, 1939, p.p. 3-6;

222 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.60;

223 იხ. მეორე სჯულისა XVII, 5; რუთისა IV, 1-12; ამოსისა V, 10, 12, 15;

224 ბიბლიიდან, „შესაქმეს“ ნიგნის ავტორის მიხედვით, როდესაც პატრიარქ აბრამს 127 წლის მეუღლე სარა გარდაცვლია, ცოლის სამარხი ადგილი მონმეთა თანდასწრებით, მას ეფრონ სარისსა ძისგან, ხეთელისგან უყიდია. „ხოლო ეფრონ ჯდა შოვრის ძეთა ქეტისთა. მიუგო ეფრონ და პრქუა აბრამს ნინაშე ძეთა ქეტისთა და ყოველთა, რომელნი შევიდოდეს ქალაქად და თქუა: „რომელ არს მას შინა, მოგცემ შენ დაფულად ჰკუდარი შენი“ (დაბადებისა XXXIII.10-11). ე.ი. ქალაქის ჭიშკართან ხეთელთა შორის ჰჯდარმა ეფრონმა აბრამს მიყიდა სასაფლაო ალაგი არა მარტო თავისი თანამემამულეების თანდასწრებით, არამედ, – ნინაშე „ყოველთა რომელნი შევიდოდეს ქალაქად“. უნდა ვიფიქროთ, წერდა პროფ. გ.ნადარეიშვილი, რომ ქალაქის ჭიშკართან მსხდომთა ნინაშე უძრავი ქონების ნასყიდობის ხელშეკრულების დადება ასეთი ხასიათის გარიგების გასაფორმებლად საეკლესიო ითვლებოდა (გ.ნადარეიშვილი – „რატომ ეწოდებოდა მოსამართლეს „ბჭე“ ფეოდალურ საქართველოში?“, ჟურნ. „მაცნე“ ფი-

დელი სახელწოდება „ბაბილი“, სწორედ როგორც „ღვთის ჭიშკარი“ ისე გაიაზრებოდა;²²⁵ ღვთაებისადმი მიძღვნილ საკულტო ნაგებობებს „ღმერთის სახლის“, „ღმერთის ჭიშკარის“ სახელით მოიხსენიებდნენ ურარტუშიც და სხვა.²²⁶

სწორედ ზემოაღნიშნულ გარემოებათა ერთობლიობამ მიიყვანა პროფ. გ.ნადარეიშვილი დასკვნამდე, რომ: ჭიშკარი, კარი (იგივე ბჭისკარი), ადგილი, სადაც ხელისუფლებისა და ხალხის წარმომადგენელთა თანდასწრებით სამსჯავრო გარჩევები, დამნაშავეთა დასჯა, მნიშვნელოვანი იურიდიული აქტების გაფორმება ხდებოდა – ბჭესთან,²²⁷ მოსამართლესთან, დაეკავშირებინა; ბჭე (მთავარი კარი) და მოსამართლე, რომელიც ქალაქის მთავარ ჭიშკართან ატარებდა სამსჯავრო სხდომებს, ერთმანეთთან კავშირში გაეაზრებინა.²²⁸

რაც შეეხება კითხვას, როდიდან შემოდის სიტყვა „ბჭე“ ქართულ „სამართლებრივ ბრუნვაში“ – მოსამართლის მნიშვნელობით. აკადემიკოს ივ.ჯავახიშვილს²²⁹, გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ: „ბჭე“ როგორც მოსამართლის აღმნიშვნელი ტერმინი საქართველოში მხოლოდ X-XI საუკუნეებიდან გვხვდება.²³⁰ სამართლის ისტორიკოსთა მეორე ნაწილი ამ

ლოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1978წ. N3, გვ.183);

225 უდავოდ ცალკე აღნიშვნის ღირსია ის განსაკუთრებული პატივისცემა, რასაც ძველ აღმოსავლეთში ზოგადად კარის და მით უფრო საცხოვრებელი სახლის კარების მიმართ იჩენდნენ. როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილს მიაჩნდა, გარკვეული თვალსაზრისით ეს დამოკიდებულება რელიგიურ საკულტო დანიშნულებასაც კი ატარებდა. ასე განსაჯეთ, თუ ოჯახი იძულებული გახდებოდა საცხოვრებელი ადგილი გამოეცვალა, სახლის კარებს არ ტოვებდნენ და ის აუცილებლად თან მიჰქონდათ („Эпос о Гильгамеше“, пер. с академического И.М. Дьяконова, М., 1961г., стр. 95; King L. “A history of Babilon”, London, p.29-30; იხ. ასევე გ.ნადარეიშვილი – „რატომ ეწოდებოდა მოსამართლეს „ბჭე“ ფეოდალურ საქართველოში?“, ჟურნ. „მაცნე“ ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1978წ. N3, გვ.184;

226 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.62;

227 სიტყვა „ბჭე“ ბიბლიის ქართულ თარგმანებში „კარის“ მნიშვნელობითაც იხმარებოდა გ.ნადარეიშვილი – „რატომ ეწოდებოდა მოსამართლეს „ბჭე“ ფეოდალურ საქართველოში?“, ჟურნ. „მაცნე“ ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1978წ. N3, გვ.185;

228 გ.ნადარეიშვილი – „რატომ ეწოდებოდა მოსამართლეს „ბჭე“ ფეოდალურ საქართველოში?“, ჟურნ. „მაცნე“ ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1978წ. N3, გვ.185;

229 მოსამართლის ინსტიტუტი ბჭესთან, „ბჭისკართან“ ერთ-ერთმა პირველმა სწორედ აკად. ივ.ჯავახიშვილმა დააკავშირა;

230 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, ტომი VII, გვ.339;

შეხედულებას არ იზიარებდა და მისი დაზუსტების აუცილებლობაზე მიანიშნებდა. კერძოდ, ჩვენ მიერ წინამდებარე ნაშრომში უკვე მოტანილი არგუმენტების გათვალისწინებით, პროფ. გ.ნადარეიშვილი თვლიდა, რომ სიტყვა „ბჭე“ მოსამართლის მნიშვნელობით „არა მარტო X – XI საუკუნეებში, ან მას შემდეგ“²³¹, არამედ ადრეფეოდალურსა და ანტიკურ ხანაშიც კი გამოიყენებოდა“.²³²

საყურადღებოა პროფესორ მ.კეკელიას პოზიცია, რომელმაც ძველ ქართულ მწერლობაში (V-Xს.ს.) დავის გამჩრევე პირთა სახელწოდებასთან დაკავშირებით 1972 წელს ჟურნალ „მაცნეში“ ძალზე საინტერესო წერილი გამოაქვეყნა.²³³ მასში ავტორი ყურადღებას ამახვილებდა იმ ფაქტზე, რომ ჩვენამდე მოღწეულ გაცილებით ძველ წყაროებში, როგორიცაა მაგალითად: „ნამებაჲ წმიდათა ორმოც და ხუთთაჲ“ (VIIIს.), „ერცელი ბალაერიანის“ VIII-X საუკუნეების მიჯნაზე თარგმნილი ნუსხა, X საუკუნემდე თარგმნილი ევსები კესარიელის „ვსენება პირველ დიაკონისა და პირველ მონამისა სტეფანეჲსი“, გიორგი მერჩულეს „ცხოვრებაჲ გრიგოლ ხანძთელისაჲ“ (Xს.) და სხვა „ბჭე“ სწორედ მოსამართლის მნიშვნელობით იყო მოხსენიებული.²³⁴

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, სამართლის ისტორიკოსთა შეხედულებებზე, მათ მიერ მოტანილ არგუმენტებზე დაყრდნობით, მიგვაჩნია, რომ X-XI საუკუნეებში ქართულ სამართლებრივ სივრცეში სიტყვა „ბჭეს“ მოსამართლის მნიშვნელობით გამოყენება მხოლოდ წინა წლებში უკვე დამკვიდრებული პრაქტიკის გაგრძელებად უნდა შეფასდეს. პრაქტიკის, რომელიც გაცილებით უფრო შორეულ წარსულში, როგორც პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი ბრძანებდა, შესაძლოა, ანტიკურ ხანაშიც კი იღებდა სათავეს.

რაც შეეხება შედარებით გვიანი, ქართული სახელმწიფოს ერთიანობის დროიდან შემორჩენილ სამართლის ძეგლებს, მაგალითად: ბაგრატ IV-ის ოპიზის 1060-1065წ.წ. სიგელში; დავით აღმაშენებლის ეპოქაში (1089-1125წ.წ.), თამარ მეფის პირველ ისტორიკოსთან (XII-XIIIს.ს.), XIV საუკუნის ანონიმ ქართველ ისტორიკოსთან, ჟამთააღმწერელთან და სხვა,²³⁵ ყველგან,

231 როგორც ბატონი გიორგი აღნიშნავდა და საკუთარ შეხედულებას კონკრეტული მაგალითების მეშვეობით ასაბუთებდა, „ბჭე“ მოსამართლის, კარის მნიშვნელობით XVII საუკუნის წყაროებშიც გვხვდება (გ.ნადარეიშვილი – დასახ. პუბლიკაცია, ჟურნ. „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1978წ. N3, გვ.185);

232 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.60;

233 მ.კეკელია – „დავის გამჩრევე პირთა სახელწოდებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში (V-Xს.ს.)“, ჟურნ. „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1972წ., N2, გვ.144-153;

234 მ.კეკელია, დასახ. ნაშრომი, გვ.144-153;

235 აღ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი,

როგორც მოსამართლის, ისე სასამართლო სხდომის აღსანიშნავად სიტყვები: „ბჭე“ ან „საბჭოა“ გამოყენებული. იგივე შეიძლება გავიმეოროთ ბექა ალბულას სამართლის წიგნში შემორჩენილი ქართული საერო სამართლის უძველესი ძეგლის, ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტებთან მიმართებაში (X-XII ს.).²³⁶ ამ შემთხვევაშიც მოსამართლე სწორედ ბჭეს, ხოლო სასამართლო წარმოება: „ბჭობის“, „საბჭოდ ჯდომის“ სახელით არის მოხსენიებული.

სჯულმდებელ პაპა-შვილიშვილს ბექა მანდატურთუხუცესსა (1285-1305 წ.) და ალბულა ათაბაგ-ამირსპასალარს (1381-1386 წ.) უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ ბექა-ალბულას სამართლის წიგნმა, სხვა ღირებულ ცნობებთან ერთად, ბაგრატის სამართლიდან მოთხოვნათა ის უძველესი ჩამონათვალიც შემოგვინახა, რომელიც ბჭეს უნდა ახასიათებდეს. „ვინცა საბჭოდ სჯდებოდეთ და მართალსა საჩივარსა მართლად მოიხსენებდეთ, – კკითხულობთ ბექა ალბულას სამართლის წიგნის 99 მუხლში – თქვენთა გულთა შიგან ლუთის შიში უნდა დაიჭიროთ და არავეის სთნით: არა მამასა და დედასა, არა ძმათა და მეყვისთა, არას ქრთამის ქაღებისათვის, არად არა, მართალი სამართალი უნდა გააჩინოთ“.²³⁷

მოსამართლის „ეთიკის კოდექსიდან“,²³⁸ ქართულ ენაზე შემორჩენილი

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948 წ. ტ. II, გვ. 29; იხ. ასევე ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ. 339;

236 ჯავახიშვილის მიერ ამ ძეგლის გამოვლენის ისტორია, კარგად აქვს გადმოცემული პროფ. ივ. სურგულაძეს. პირველმა აკად. ივანე ჯავახიშვილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ბექა-ალბულას სამართლის წიგნის მუხლები 98-დან – 103-ის ჩათვლით ბაგრატ კურაპალატს უნდა ეკუთვნოდეს. თუმცა, რომელ ბაგრატს, ბაგრატ III-ს თუ, ბაგრატ IV-ს შეხედულებები გაიყო. ასე მაგალითად, თავად ბატონი ივანე ჯავახიშვილი ძეგლს ბაგრატ III-ს მიაკუთვნებდა, როგორც მეფეს აღმშენებელსა და სამართლის მოყვარეს. ივანე სურგულაძე კი, ძეგლის ავტორად ბაგრატ IV-ს ასახელებდა, რადგან ახალი ნორმატიული აქტების მიღების საჭიროება ქვეყანაში არეულობის დროსაა. ასეთი დრო კი ქვეყანას სწორედ ბაგრატ IV-ის დროს ედგა. საკითხზე ერთიანი პოზიცია მეცნიერებს შორის დღემდე არ არსებობს, თუმცა მეცნიერთა აბსოლიტურ უმრავლესობას მიაჩნია, რომ ძეგლი შეუძლებელია XI საუკუნეზე გვიან ყოფილიყო შედგენილი ივ. სურგულაძე, „ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები“, გამომც. „პირველი სტამბა“, თბ. 2002 წ., გვ. 82-95;

237 ალ. ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948 წ. ტ. II, გვ. 29;

238 მრავალსაუკუნოვანი ინტერვალის მიუხედავად, მოსამართლისთვის აუცილებელი პირადი თვისებების ბაგრატ მეფისეული ჩამონათვალი სრულადაა ასახული ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნშიც. მოსამართლე – სჯულმდებელ მეფეს დახასიათებული ჰყავს როგორც – „დიდად მწხრეკელი, მიმხუდარი და გამომძიებელი, გონება აუჩქარებელი, დანყნარებული, გამგონე, საჩივრის ყურის მიმგდები, გამსინჯავი და სხვისაც მკითხავი, მოჩივრის მოადის (იგივე მოპასუხე, ბრალდებული გ. ფ.), მომცდელი სხვისაც მკითხ-

ეს უძველესი ფრაგმენტი ჩვენთვის მით უფრო საყურადღებოა, რომ მეფის მიერ ბჭესთვის (მსაჯულისთვის), წაყენებული პირობები: ღვთისმოშიშობა, მიუკერძოებლობა, ქრთამის აღებისგან თავის შეკავება, სხვა სახელმწიფო მოხელეებისა და მათ შორის სასამართლო განხილვაში სახელმწიფო ბრალმდებლის სტატუსით მონაწილე პირებისთვისაც სავალდებულო უნდა ყოფილიყო. ნაკლებსაყვარაუდოა, ხელმწიფეს ერთმანეთისგან არსებითად განსხვავებული მოთხოვნები ჰქონოდა ერთ სფეროში მოღვაწე: ბრალდების მხარდამჭერი – მეკობრეთმძებნელისთვის, ბჭე მოსამართლისთვის, ან სამართლებრივ საკითხებზე, მეფისთვის (დარბაზისთვის), რჩევის მისაცემად მოწოდებული სწავლული იურისტებისთვის – „მეცნიერთათვის საბჭოთა საქმეთა.“

ამავე თვალსაზრისით არანაკლებ საინტერესოა ბექა-ალბულას სამართლის წიგნის მომდევნო მე-100 მუხლი. ისიც ბაგრატიის სამართლის წიგნიდან უნდა იყოს აღებული და იმ პირთა ჩამონათვალს შეიცავს, ვისაც ბჭეს საპატიო და, იმავედროულად, ძალზე საპასუხისმგებლო თანამდებობის დაკავება შეეძლო.²³⁹

სამწუხაროდ, წიგნის ფორმატის გათვალისწინებით, „ბჭეს“ ინსტიტუტის შესახებ საუბარი აქ უნდა დავასრულოთ და ძალიან მოკლედ, სადავო საქმის გამრჩევი პირის აღმნიშვნელი, კიდევ ერთი ძველი სამართლებრივი ტერმინი – „მსაჯული“ გავიხსენოთ. ისევე როგორც სიტყვა სამართალმამოსამართლის შემთხვევაში,²⁴⁰ მიგვაჩნია ქართულ სამართალწარმოებაში,

ველი მოწმის მოძებარი უნდა იყოს უქრთამო, ღვთის მოშიში“ (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948 წ. II, გვ.67);

239 განსახილველ საკითხზე საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული ცნობილ ბერძენ ისტორიკოსსა და გეოგრაფს სტრაბონს (ძვ.წ.64 – ახ.წ.24). კერძოდ, მისი ნაშრომის აკად. სიმონ ჯანაშიასეულ თარგმანში მოსამართლეთა დანიშვნასთან დაკავშირებით ეკითხულობთ: „ოთხგვარი ხალხი (აღამიანთა ოთხი გვარი), სახლობს ამ ქვეყანაში. პირველია მათ შორის ის, რომლიდანაც მეფეებს სვამენ (ტახტზე) ახლობელ ნათესაობისა და ასაკის უზუცესობის მიხედვით; მეორე (პირი) მოსამართლეობს და სარდლობს. მეორე (გვარი, ხალხი) შესდგება ქურუმებისაგან, რომელნიც განაგებენ აგრეთვე მეზობლებთან სადავო საქმეებს. მესამე – მეომრებისა და მინისმოქმედთაგან. მეოთხე – მდაბიო ხალხისაგან („ლაოი“), რომელნიც სამეფო მონები არიან და ასრულებენ ყოველგვარ სამსახურს, რაც საჭიროა ცხოვრებისათვის. ქონება მათი საერთოა საგვარეულოთა მიხედვით, როლებშიაც თითოეულში მეთაურობს და განაგებს უზუცესი. ასეთია ივერები და მათი ქვეყანა“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952 წ., წიგნი I, გვ.45; იხ.ასევე ს.ჯანაშია, შრომები, თბ. 1952 წელი, ტ.II, გვ.137);

240 ტერმინ „სამართლის“ საინტერესო განმარტება აქვს მოცემული აკადემიკოს ივ.ჯავახიშვილს, რომელიც წერდა: „იმას რაც თვითეულ ერს კაცთა საზოგადო ყოფაცხოვრებისა და მოქმედება-დამოკიდებულებათა უზენაეს და ჭეშმარიტ განმსაზღვრელ მცნებად მიაჩნია, იმას რასაც რომაული სამართალი „ნორმა აგენდის“-ს, ხოლო გერ-

ტერმინ „მსაჯულის“ შემოსვლა-დამკვიდრებაში სწორედ ქცევის ნესთა კრებული გადამხატველმა სიტყვამ: „სჯულმა“²⁴¹ იქონია გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ისტორიის ხანდაზმულობის წარმოსაჩენად კი, ისევე როგორც ტერმინ „ბჭესთან“ მიმართებაში არაერთი ქართული, ორიგინალური თუ თარგმნილი ხელნაწერის მოშველიებაა შესაძლებელი. მათ შორის ერთ-ერთი უძველესია ფსალმუნი, რომელიც, აკადემიკოს აკაკი შანიძის შეფასებით, IV საუკუნეში თუ არა, V საუკუნეში მაინც უნდა იყოს თარგმნილი („მსაჯულნი მათნი“ – 140ბ);²⁴² „შუშანიკის ნამებიდან“ (476–483 წ.წ.), თავად შუშანიკის სიტყვებით: „განვისაჯენით მე და ვარსქენ პიტიახში მუნ, სადა იგი არა რას თუალდება ნინაშე მსაჯულისა მის მსაჯულთაჲსა და მეუფისა მის მეუფეთაჲსა, . ღმერთმა საჯოს მის შორის და ჩემს შორის“;²⁴³ გამოთქმული მოსაზრების დადასტურებას ეპოულობთ ასევე ევსტათი მცხეთელისა (VII-ის 60-იანი წლები) და აბო თბილელის მარტვილობისადმი (VIII. ბოლო)²⁴⁴ მიძ-

მანელი „das objective Recht“, ფრანგები „droit positif“, რუსები „об'ективное право“-ს ეძახიან, – იმას ქართულად „სამართალი“ ჰქვიათ. ეს სიტყვა „მართალი“-საგან არის წარმომდგარი, რაც თავდაპირველად „სწორესა“ ნიშნავდა. ამის მიხედვით „სამართალი“-ც სისწორესა, სწორობასა აღნიშნავს და ამ მხრივაც ფრანგულს *droit's*, რომელიც ლათინურ „*directum*“ (=სწორეს)-ისაგან არის წარმომდგარი და გერმანულს „*Recht*“-ს უდრის. უძველეს დროს „სამართალ“-საც სწორედ ეს მნიშვნელობა ჰქონდა. აქვე ბატონი ივანე განმარტავდა, რომ ძველ ქართულ მწერლობაში იმავე მნიშვნელობით რაც სამართალი იხმარებოდა სიტყვა „სჯული“, ანუ „შჯული“-ც. . . ეს სიტყვა ზმნა „სჯა“-სგან არის ნაწარმოები და თავდაპირველად ნაბჭობის, გადანყვეტილის მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა. ძველ ქართულ მწერლობაში „სჯულს“, ან „შჯულს“ მაინც უფრო სარწმუნოებრივი, საეკლესიო სამართლის მნიშვნელობის ელფერი ედვა და ამით იგი ტერმინისგან „სამართალი“ განსხვავდებოდა“ (იხ. ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, თბ., გამომც. „მეცნიერება“, 1982წ., ტომი VI, გვ.28-29);

241 ი.ფუტყარაძე, სჯულის შესახებ, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ.IX, გვ.632;

242 ფსალმუნის ძვ. ქართული რედაქციები, X-XIII საუკუნეების ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა მზექალა შანიძემ, 1960წ. გვ.389, იხ. ასევე პროფ. მ.კეკელიას წერილი – „დავის გამრჩევი პირთა სახელწოდებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში (V-Xს.წ.), ფურც. „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1972წ., N2, გვ.146;

243 ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, 1964წ., გვ.26-27; იხ. ასევე პროფ. მ.კეკელიას დასახ. წერილი, გვ.146;

244 ქართული სამართლის ისტორიისთვის აბო თბილელის მარტვილობის მნიშვნელობაზე მსჯელობისას, სწორედ მსაჯულის ინსტიტუტზე ამახვილებდა ყურადღებას პროფ. ივ.სურგულაძე. მისივე შეფასებით ეს ძეგლი არაერთ საყურადღებო მასალას გვანდის, ჯერ კიდევ VIII საუკუნეში მსაჯულის ანუ მოსამართლის ფუნქციებზე. „ამ დროს, – ნერდა ბატონი ივანე, – თბილისის ქალაქის ამირა იმავე დროს იყო მსაჯულიც. მართალია აბოს ნამების დროს ამირა საოკუპაციო ხელისუფლების წარმომადგენელია, მაგრამ დამახასიათებელია, რომ ძეგლში გვხვდება ტერმინი „მსაჯული“, რაც მოსამართლეს ნიშნავს. მაშასადამე ქართულ ენაზე ეს ცნება უკვე ჩამოყალიბებული ყოფილა. ძეგლის მიხედვით მსაჯულს აქვს მოსამართლის ფუნქციები: საქმის გამოძიების,

ღენილ ჰაგიორგრაფიულ ძეგლებში, ადიშის ოთხთავში (897წ.), „გამოსვლა-თას“ 978 წლის ხელნაწერში, IX-X საუკუნეების „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ და სხვა. ყველგან – როგორც პროფ. მ.კეკელია შენიშნავდა – სიტყვა „მსაჯული“, სწორედ საქმის გამრჩევი პირის, მოსამართლის მნიშვნელობითაა ნახსენები.²⁴⁵ თავად მასაც ამიტომ მიაჩნდა, რომ XI საუკუნემდელ ქართულ მწერლობაში სიტყვები: „მსაჯული“ და „ბჭე“ იდენტური იყვნენ და ორივე ერთდროულად, ერთმანეთის მონაცვლებით სადავო საქმის გამრჩევი პირის – მოსამართლის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა.²⁴⁶

რაც შეეხება თავად ტერმინ „მოსამართლეს“. აკად. ივ.ჯავახიშვილის შეფასებით ის წინამორბედთაგან განსხვავებით, „ბევრად ახალგაზრდაა“ და მხოლოდ X საუკუნიდან შემოდის ხმარებაში.²⁴⁷ თუმცა, უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულს ხელი არ შეუშლია, შედარებით მოკლე დროში, სადავო საქმის გამრჩევი პირის გამომხატველ ყველაზე გავრცელებულ ტერმინად ქცეულიყო, როგორადაც რჩება დღემდე.²⁴⁸ აქვე დავძენთ, რომ მოსამართლესთან ერთად საუკუნეების განმავლობაში სამართალ ბრუნვაში რჩებოდნენ: „ბჭე“ და „მსაჯული“.

გვიან შუა საუკუნეებში, სპარსეთის გავლენის გაძლიერებასთან ერთად, განსაკუთრებით როსტომის (ხოსრო მირზას) მეფობის წლებიდან მოყოლებული (1633-1658წ.წ.), ქართულ სამართალწარმოებაში მყარად იკიდებს ფეხს კიდევ ერთი, იმავე დატვირთვის მქონე ტერმინი – „მდივანბეგი“. საკმაოდ

დაკითხვისა და განაჩენის გამოტანის“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფო-სა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.49);

245 მ.კეკელია – „დავის გამრჩევი პირთა სახელწოდებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში (V-Xს.ს.)“, ჟურნ. „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1972წ., N2, გვ.147;

246 მ.კეკელია, დასახ. წერილი გვ.152;

247 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ ამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.339;

248 უნდა აღინიშნოს რომ გამონაკლისს არც სიტყვა მოსამართლე წარმოადგენს და ისევე როგორც ბჭეს, მსაჯულის შემთხვევაში ისიც სიტყვა სამართალთან კავშირში უნდა იქნას გააზრებული. რომელიც უკვე ითქვა, თავის მხრივ, სიტყვა „მართალისაგან“ არის არმომდგარი და თავდაპირველად „სწორეს“ ნიშნავდა. აკად. ივ.ჯავახიშვილის მართებული შენიშვნის თანახმად, სწორედ ამ დატვირთვის აძლევდა მას დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, რომელიც იმ აზრის გამოსათქმელად, რომ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ ყოველგვარი შეცდომა და კანონის შელახვა გაასწორა, წერდა: „ყოველი კომილი „განმართეს“ (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1982 წელი, ტომი VI, გვ.29). საუარაუდოდ, ისევე როგორც მოსამართლეს ევალება საზოგადოების წევრთა არასწორი, დანაშაულებრივი ქმედების „განმართვა“, სახელმწიფოში მოქმედ კანონმდებლობასთან შესაბამისობაში მოყვანა;

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (XV-XVIII ს.),²⁴⁹ სწორედ ამ სახელწოდებით მოიხსენიებდნენ მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელეებს.²⁵⁰ მათ, ვინც მეფის ქვემდებარე, ამავე სახელწოდებით ცნობილ სასამართლო დაწესებულებებს ხელმძღვანელობდნენ.²⁵¹

ვმსჯელობთ რა, ფეოდალურ საქართველოში მოსამართლის აღმნიშვნელ ტერმინებზე, გვინდა გავიხსენოთ ასევე სვანეთის ჩვეულებითი სამართლისთვის ცნობილი „მორე“ („მორავის“) ინსტიტუტი. ხალხური მედიაციის უზრუნველყოფელი ეს მძლავრი იარაღი, რომელიც საუკუნეების (თუ არა ათასწლეულების) განმავლობაში ერთგულად ემსახურებოდა საკუთარ შემოქმედს და ქვეყნის ამ ერთ-ერთ უძველეს, თავისი ადამ-წესებით მართლაც რომ გამორჩეულ მხარეში მართლმსაჯულების აღსრულებას უზრუნველყოფდა.²⁵²

249 მდივანბეგის ინსტიტუტთან დაკავშირებით საყურადღებო მოსაზრება აქვს გამოთქმული პროფ. ვალერიან გაბაშვილს (1911-1985 წ.), რომლის თანახმად: „სამართლესთან ახლოს იქნება თუ სასამართლოს მდივნების უფროსის (მდივანბეგის) ინსტიტუტის წარმოშობას XV საუკუნის მეორე ნახევრის შუა წლებით დავათარილებთ“ (იხ. ვ. გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიშკის მოამბე, XIII, 1943 წ., გვ. 180). ამ მოსაზრებას იზიარებდა პროფ. ივ. სურგულაძეც (ივ. სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952 წ., ნიგნი I, გვ. 313);

250 როგორც პროფ. ივ. სურგულაძე აღნიშნავდა: „მხოლოდ სახლთუხუცესის სახელო აღმატებოდა მდივანბეგს მნიშვნელობის მიხედვით, სხვებზე კი მდივანბეგის სახელო მაღლა იდგა“ (ივ. სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952 წ., ნიგნი I, გვ. 337); იმავეს ადასტურებდა პროფ. გ. ნადარეიშვილი: „მდივანბეგი, წერდა ბატონი გიორგი, – სახლთუხუცესის შემდეგ ყველაზე საპატიო და გავლენიანი პირი იყო სამეფოში, დიდი იყო მისი ჯამაგირ-შემოსავალიც“ (გ. ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003 წ., გვ. 215);

251 ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით, ეს როსტომ ხანის მეფობისას (1633-1658 წ.) მოხდა. როდესაც როსტომმა, ქართლის მეფემ მსაჯულთუხუცესს მდივანბეგი უწოდა (ვახუშტი ბატონიშვილი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, 1941 წ., გვ. 23; ასევე ივანე, 1952 წ., გვ. 313). თუმცა სხვა წყაროების მიხედვით, ეს ინსტიტუტი გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ წინა საუკუნეში იქნა შემოღებული და მის შესახებ წინამდებარე ნაშრომის მომდევნო ნაწილში ჩვენ უფრო ვრცლად ვისაუბრებთ;

252 როგორც ნესი მოდავე მხარეები მორევს უშუალოდ, ან შუამავლის („მეცქელი“) მეშვეობით სოფელში, თემში თავისი პატიოსნებით, სამართლიანობით, წეს-ჩვეულებების კარგი ცოდნით გამორჩეული ავტორიტეტული პიროვნეებისაგან ირჩევდნენ. შესაბამისად, საქმეზე მათ მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებსაც მხარეებისთვის შესასრულებლად სავალდებულო ხასიათი ჰქონდა (დანერჩილებით „მორევის“ ინსტიტუტის შესახებ იხ. ს. ონიანი, გ. დავითაშვილი – „ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზემო სვანეთში“, გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი, 2016 წელი გვ. 15-23);

ამდენად, როგორც წარმოდგენილმა, თუნდაც არასრულმა²⁵³ ჩამონათვალმა კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნა: ძველ ქართულ სამართალში სადავო საქმის გამრჩევ პირთა აღმნიშვნელი ტერმინების სიმცირე ნამდვილად არ იგრძნობოდა. რასაც ვერ გავიმეორებთ ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო, იმავე ეპოქის სახელმწიფო ბრალდების მხარდამჭერ პირთან მიმართებაში. შესაძლოა, ეს მნიშვნელოვანწილად იმითაც იყოს განპირობებული, რომ, ბჭისგან, მსაჯულისგან, მორევისგან განსხვავებით, სახელმწიფო ბრალმდებლისადმი ინტერესი საზოგადოებაში გაცილებით გვიან გაჩნდა. თვალსაჩინოებისთვის, იგივე „ბჭე“ რომ ავიღოთ, უკვე ითქვა, რომ ის როგორც მამასახლისის რჩეული, მისი ნდობით აღჭურვილი პირი შუაქაცის ნაცვლად,²⁵⁴ გვაროვნული წყობის მოსპობის დროიდან მონაწილეობდა სადავო საქმეების განხილვაში. რაც შეეხება საჯარო ინტერესების დამცველი სახელმწიფო ბრალმდებლის ინსტიტუტის საჭიროებას, უნდა ვიფიქროთ, რომ მისი მნიშვნელობა საზოგადოებამ გაცილებით გვიან შეიგრძნო და გაითავისა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად აღნიშნულისა, დასაბამიდან-დღემდე, სასამართლო პროცესის ფორმათა სახეცვლილება: მარტივიდან – რთულისკენ, დაბლიდან – მაღლისკენ,²⁵⁵ ყველაზე მჭიდროდ

253 არასრულობის დასაბუთება ძვ. ქართული სამართლის მიხედვით სადავო საქმის გამრჩევ პირთა აღმნიშვნელ ტერმინებს შორის მოიხსენიებოდნენ: შუაქაცი – პირი, რომელსაც შურისძიების შეწყვეტის მიზნით მიმართავდნენ (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.21), მოთემე (დ.ფურცელაძე – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბ., 1984, ტ.VII, გვ.67.), ბჭე-მედიატორი (მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“ (ქართლ. კახეთის სამეფო), თბილისი 1970 წელი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, წიგნი 1, გვ.246), მსაჯულთუხუცესი (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.313) და სხვა;

254 მოგეხსენებათ, შუაქაცთა ანუ მედიატორთა მომრიგებელი სასამართლო ადათ-ობრივი სამართლის ნორმებით ხელმძღვანელობდა და, როგორც აკად. ი.დოლიძე სამართლიანად აღნიშნავდა, მათ უმთავრეს მოვალეობას მოდავე მხარეთა დაზავება, მერიგება წარმოადგენდა: „ზეაფი მოშალოს შუაქაცმან“. მიგვაჩნია ეს სიტყვები ზედმინ, ენით კარგად გადმოგვცემენ შუაქაცის ინსტიტუტზე დაკისრებული ფუნქციის მნიშვნელობასა და სირთულესაც. ამიტომ იყო, რომ მოდავე მხარეები, ამ საპასუხისმგებლო მისიის შესასრულებლად როგორც ნესი მცოვან ადამიანებს ირჩევდნენ. მათ, ვინც კარგად იცნობდა ძველ წესებს, ჩვეულებებს და ვის გადაწყვეტილებასაც ორივე მხარე პატივისცემით მოეციდებოდა, შეასრულებდა (ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ისტორიის ძეგლები“, გვ.122-123);

255 როგორც პროფ. მ.კეკელია სამართლიანად შენიშნავდა, სასამართლო პროცესის ფორმათა განვითარების დინამიკა სწორედ დაბლიდან მაღლისკენ, მარტივიდან რთულისკენაა მიმართული (იხ.მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1970წ., ტ.I, გვ.258);

სწორედ ბრალმდებლის ინსტიტუტთანაა დაკავშირებული.

რა გვაქვს მხედველობაში. მოგეხსენებათ, ისტორიულად სასამართლო პროცესის სამი ძირითადი ფორმაა ცნობილი: საბრალდებო, სამძებრო (ინკვიზიციური) და შერეული.²⁵⁶ ვითვალისწინებთ რა პროფ. მ.კეკელიას შეფასებას, რომ „საქართველოში სასამართლო პროცესის ბუნების გაგებასთან ყველაზე ახლოს პროფ. ალ.ვაჩიშვილი მივიდა,²⁵⁷ მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ, საკითხზე მსჯელობა სწორედ ამ ღვანლმოსილი მეცნიერის შეხედულებებით დაგვეწყო. თანამედროვეთაგან ენციკლოპედიური ცოდნით, ხედვის მასშტაბურობითა თუ სიტყვის უშუალოებით გამორჩეული პროფესორით, რომელსაც დასახელებული სამი ფორმიდან ყველაზე დღევანდელად ჯერ კიდევ ბაბილონისა, ძველი საბერძნეთისა და რესპუბლიკური რომისთვის კარგად ცნობილი, პროცესის საბრალდებო ფორმა მიაჩნდა.

მიუხედავად იმისა, რომ დროთა განმავლობაში (განსაკუთრებით, ადრეფეოდალიზმის ხანიდან მოყოლებული), გარკვეული ცვლილებები პროცესის ამ უძველესმა სახემაც განიცადა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ძირითადი მახასიათებლები მან ბოლომდე შეინარჩუნა. მხედველობაში გვაქვს: მხარეთა თანასწორობა, შეჯიბრებითობა, საჯაროობა, უშუალოება და ზეპირსიტყვიანობა. როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი აღნიშნავდა: მხარეები საქმის წარმოების დროს თანასწორი უფლებებით იყვნენ აღჭურვილნი, საკუთარი ინიციატივით იწყებდნენ საქმეს, თავადვე აგროვებდნენ საქმის გადასაწყვეტად საჭირო დამამტკიცებელ საბუთებს და თავადვე წარუდგენდნენ სასამართლოს. შესაბამისად, პროცესის დინამიკა, მისი განვითარება, ქართველი მეცნიერის შეფასებით: „მთლიანად, კერძო პირთა, მხარეთა ინიციატივაზე იყო დამოკიდებული“. მოსამართლეს მხოლოდ მხარეების მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულებათა „შემფასებლისა და მსჯავრის გამომტანის ფუნქცია რჩებოდა“.²⁵⁸

256 ცალკეული, უმნიშვნელო შენიშვნების გათვალისწინებით, სასამართლო პროცესის ფორმათა ასეთი დაყოფა გაზიარებულია ქართველ სპეციალისტთა აბსოლუტური უმრავლესობის მიერ;

257 მოსაზრება პროფ. მ.კეკელიას მიერ გამოთქმული იქნა ნაშრომის: „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შერთების წინ“, პირველ ტომში და ჩვენ მას სრულად ვიზიარებთ (გ.ფ); იხ. მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შერთების წინ“, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1970., ტ.1, გვ.261;

258 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბ., სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948 წელი, ტ.11, გვ.2-4; იგივე პოზიცია გააჩნდა აღნიშნულ საკითხზე პროფ. მ.ლევკევიშვილსაც. „სასამართლო, – წერდა ქალბატონი მზია, – პასიურ როლს თამაშობდა. მისი ფუნქციები შემოიფარგლებოდა პროცესის მონაწილე მხარეთა მოქმედებებზე თვალყურის დევნებით და ამ მოქმედებათა შეფასებით სამართლის ფორმალურ მოთხოვნათა შესაბამისად“ (მ.ლევკევიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

სასამართლო პროცესის ფორმებზე მსჯელობისას, ერთი მხრივ, მოსამართლის პასიურობასა და, მეორე მხრივ, მხარეთა აქტიურ პოზიცი-
აზე ამახვილებდა ყურადღებას პროფ. მ.კეკელია. როგორც ბატონი მიხ-
ეილი სამართლიანად შენიშნავდა: მოსამართლე საქმის განხილვისას მხ-
ოლოდ დამკვირვებლის, მსმენელის როლს სჯერდებოდა, თავად პროცესი
კი, „მთლიანად მხარეთა შეჯიბრებითობაზე იყო დაფუძნებული“.²⁵⁹

ამავე საკითხზე, წინამორბედთა პოზიციის გასამყარებლად, საკუთარ
ნაშრომში ეახტანგ VI-ის სამართლის წიგნიდან ერცელ ციტატას იშველი-
ებდა პროფ. მ.ლეკევიშვილი, რომლის თანახმად: „მოსამართლემ მარტო
მოჩივარს სამართალი არ უნდა უყოს, მეორეც დაიბაროს, ორნივე ერთად
ალაპარაკოს, მოუსმინოს ორივე მხარეს, როგორც მომჩივანს, ისე მის მო-
პასუხეს. მათი საჩივრის მართლად შეტყობას ეცადოს. ხან ერთად, ხან
ცალ-ცალკე ალაპარაკოს“.²⁶⁰

მსგავსი ერთსულოვნება შეინიშნება ქართველ მეცნიერთა შეფასებებში
საბრალდებო პროცესის ყველაზე აქტიური მონაწილის განსაზღვრისასაც.
მათი აბსოლუტური უმრავლესობა შუა საუკუნეების სასამართლო დაპირი-
სპირებათა²⁶¹ „მთავარ პერსონაჟად“ დაზარალებულს მიიჩნევდა. მხარეს,
რომლის ინიციატივაზე (საჩივარზეც), იყო დამოკიდებული სისხლის სამარ-
თლის საქმეებზე²⁶² როგორც წარმოების, ისე დევნის დაწყება არ დაწყების
საკითხის გადაწყვეტა. მეტიც, როგორც პროფ. მ.ლეკევიშვილი სამარ-
თლიანად შენიშნავდა: საბრალდებო პროცესზე ბრალმდებლადაც მხოლოდ
დაზარალებული, ან მისი უახლოესი ნათესავი შეიძლებოდა გამოსულიყო.
გარეშე პირი ამ უფლებას მოკლებული იყო. „წარმომადგენლობა, – ქა-
რთველი მეცნიერის მტკიცებით, – პროცესის პირადული ხასიათის გამო, არ
დაიშვებოდა“.²⁶³ თვალსაჩინოებისთვის, შეგვიძლია გავისვენოთ, რომ ძველი
მაოფლიოს ისეთ ზესახელმწიფოშიც კი, როგორიც სამართლებრივი თვალ-

გ.გომცემლობა, 1963 წელი, გვ.4);

259 მ.კეკელია – დასახ. ნაშრომი, გვ.262;

260 მ.ლეკევიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ
საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა,
1963 წელი, გვ.18; იხ. ასევე „ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი“, თ.ენუქიძის გამოცემა,
ტბ., 1955წ., გვ.49;

261 თუ სასამართლო დუელის, მისი როგორც სასამართლო მტკიცებულების ქართული
რესატყვისის: „ხმალში განვეყის“ მრავალსაუკუნოვან ტრადიციას გავითვალისწინებთ,
ეს სიტყვები სწორედაც რომ პირდაპირი მნიშვნელობით შეიძლება იქნეს გაგებული;

262 საქმის დაწყებასთან დაკავშირებით იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ სამოქალაქო
საქმეებთან მიმართებაში, რომელიც სისხლის სამართლის საქმეების ანალოგიურად,
მხოლოდ დაზარალებულის საჩივრის საფუძველზე შეიძლება დაწყებულიყო;

263 მ.ლეკევიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ
საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა,
1963 წელი, გვ.18;

საზრისით რომის იმპერია გახლდათ, ქურდობა მხოლოდ „პრივატა დელიქტად“ – კერძო პირის ინტერესების დარღვევად იყო შეფასებული. შესაბამისად, ის არც საჯარო საწყისების თანახმად ისჯებოდა.²⁶⁴

როგორც ჩანს, საკითხისადმი მსგავსი მიდგომა ბიზანტიის იმპერატორებისთვისაც მისაღები აღმოჩნდა. ცნობილი რუსი ბიზანტიანოლოგის, აკადემიკოს ვ.გ. ვასილევსკის (1838-1899წ.წ.), შეფასებას თუ გავითვალისწინებთ დავრწმუნდებით, რომ: ქურდობა საჯარო დანაშაულად ქრისტეს შობის აქეთ VI საუკუნეში, თვით იმპერატორ იუსტინიანეს ეპოქაშიც კი არ ყოფილა აღიარებული.²⁶⁵ „სახელმწიფოს, – პროფ. გ.ნადარეიშვილის მართებული შენიშვნით, – თავის ქვეშევრდომთა საკუთრების ხელყოფა კერძო დარღვევად, კერძო დანაშაულად მიაჩნდა და ქურდობას ოფიციალურ დონეზე არ დევნიდა. ქურდი და დაზარალებული შუაგაცეების მეშვეობით მორიგდებოდნენ და ქურდი სახელმწიფო სასჯელს თავიდან აიცილენდა“.²⁶⁶

საგულისხმოა, რომ საკითხის ასეთი გადანაცვლება, ფეოდალიზმის შემოსვლის შემდეგ საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა. მხოლოდ VIII საუკუნეში – (დაახლ. 741 წელს) საკანონმდებლო ძეგლის „ეკლოგას“²⁶⁷ მიხედვით ქურდობა არამარტო სამოქალაქო დარღვევად, არამედ სისხლის სამართლის დანაშაულად იქნა აღიარებული და კანონმდებელმა მისი ჩამდენის მიმართ ისეთი მკაცრი საჯარო სასჯელი გაითვალისწინა, როგორიც ხელის მოკვეთა იყო.²⁶⁸

იმ მიზეზით, რომ VI – VIII საუკუნეების ქართული სამართლებრივი წყაროები შემორჩენილი არ გვაქვს, ჩვენში ამ თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობის შესახებ შეფასებებების გაკეთების შესაძლებლობას ამჯერად მოკლებული ვართ. თუმცა, განსახილველ ეპოქასთან ყველაზე ახლოს მდგომი, ქართული სამართლის ძეგლის გიორგი III-ის სიგელის (1170წ.) მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ქურდობა გაერთიანებულ საქართველოშიც დანაშაულადაა აღიარებული, მისი ჩამდენის მიმართ კი, კონკრეტული მაკვალ-

264 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.65;

265 იქვე;

266 იქვე, გვ.258;

267 ეკლოგა – ბიზანტიური საკანონმდებლო კრებული, რომელიც გამოიცა დაახლ. 741 წელს იმპერატორ ლეონ ისავრიელის დროს და პროფ. გ.ნადარეიშვილის შეფასებით წარმოადგენდა იმპერატორ იუსტინიანეს კოდიფიკაციის ისეთ გადამუშავებას, რომლის მიზანსაც წარმოადგენდა: „მისი შეხამება და შეფარდება ფეოდალური საზოგადოებისა და ქრისტიანული ეკლესიის მოძღვრებასთან ისე, რომ კანონმდებლობას საზოგადოების კულტურული პროგრესი და სოციალურ-ეკონომიკურ ყოფაში მომხდარი ცვლილებები აეხსნა“ (იხ.გიორგი ნადარეიშვილი – „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2002წ., გვ.276);

268 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.65;

იფიცირებლების მიხედვით, „ეკლოგაზე“ არანაკლებ მკაცრი სასჯელებია გათვალისწინებული.²⁶⁹

როგორც ჩვენი, ისე უახლოესი სამეზობლოს ისტორიიდან მაგალითები იმიტომ მოვიშველიეთ, რომ მეტნაკლებად სრული წარმოდგენა შეგვექმნა სამართლებრივი განვითარების იმ ხანგრძლივი ეტაპის შესახებ, როდესაც დანაშაულთა აბსოლუტურ უმრავლესობაზე: სახელმწიფო სამართლებრივ რეაგირებას;²⁷⁰ მიყენებული ზიანის ასანაზღაურებლად დავის დანყებას; მტკიცებულებების შეგროვებასა და სასამართლოში ბრალდების მხარდაჭერას დაზარალებულის კერძო საქმედ აფასებდა; ბრალმდებლის ტვირთის საკუთარ თავზე აღებას კი, არ ჩქარობდა.

დღევანდელი გადმოსახედიდან, შესაძლოა, ეს უცნაურად ჟღერდეს, მაგრამ ყველა ეპოქის ყველაზე მასობრივი დანაშაულის ქურდობის მაგალითმა, კაცობრიობის იტორიაში ასეთი ეტაპის არსებობაში კიდევ ერთხელ, თვალნათლივ დაგვარწმუნა. დავრწმუნდით იმაშიც, თუ რამდენი განსჯა და დრო „დასჭირდა სახელმწიფოს“, ვიდრე ის სასამართლო პროცესზე – ბრალმდებლის (პროკურორის) სტატუსით, საკუთარი წარმომადგენლის გაგზავნას დასთანხმდებოდა. უშუალოდ ქართულ სახელმწიფოს რაც შეეხება: თუ როდის, საქმეთა კატეგორიების მიხედვით რა მოცულობითა და თანმიმდევრობით მოხდა მის მიერ ასეთი ვალდებულების საკუთარ თავზე აღება, აღნიშნულის თაობაზე, ცოტა მოგვიანებით, ჩვენ უფრო ვრცლად ვაპირებთ მსჯელობას.

ამჯერად კი, ვაგრძელებთ რა საბრალდებო პროცესის შესახებ საუბარს, თანასწორობის, შეჯობებითობის შემდეგ, ისეთ ძირითად მახასიათებლებზე გვსურს ყურადღების გამახვილება, როგორიცაა: საჯაროობა, უშუალოება და ზეპირსიტყვაობა.²⁷¹ სწორედ მხარეების მიერ: მტკიცებულებათა

269 გიორგი III-ის სიგელზე ვრცლად იხ. გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.65;

270 გამოწვევის საერთო წესიდან მხოლოდ სახელმწიფოს წინააღმდეგ ჩადენილი და ცალკეული განსაკუთრებით მძიმე კატეგორიის დანაშაულები წარმოადგენდნენ, რომლებზეც ქვემოთ ცალკე გვექნება მსჯელობა;

271 როგორც გ.თარხნიშვილი აღნიშნავდა: „ფრიად საგულისხმეოა და მით უმეტეს იმდროინდელ სამართლისათვის, ორი მოვლენა: პირველი ის, რომ „რაც უნდა საქმე იყოს გინა სისხლისა, გინა ქურდობისა, გინა ბოზობისა“ გასამართლება საჯარო იყო; სასამართლოს კარი გასამართლების დროს ყველასთვის ღია არის (იხ. ვახტანგ VI სამ. მუხ.5). მეორე უფრო მეტად მნიშვნელოვანია: ის გარემოება, რომ სისხლის სამართლის საქმეების გამორკვევა – გასამართლებაში – ევრეთ ნოდებული გამოძიებით წარმოება (высший процесс) უარყოფილი იყო. გამოძიება გამოძიების ჩაქეტილ ოთახში კი არ ხდება, როგორც მიღებულია თითქმის ყველა ჩვენი თანამედროვე სახელმწიფოთა სასამართლოებში, არამედ საჯაროდ „კითხვით, ძებნით და გამოძიებით“ და, რაც უფრო საგულისხმოა, მოპირდაპირეთა კამათით (იხ. ვახტანგ VI სამ. მუხლები მე-4 და 267). უკანასკნელი წესი მიღებულია ჯერჯერობით მხოლოდ ინგლისში. ჩანს ზოგიერთ შემთხვევაში ჩვენი XVII-XVIII საუკუნეების სამართალი სხვა ერების XX საუ-

საჯაროდ წარმოდგენის, ამავე წესით გამოკვლევისა და ბოლოს, მოსამართლის მიერ განაჩენის საჯაროდვე, გამოცხადების აუცილებლობაზე ამბხვილებდა ყურადღებას პროფ. მზია ლეკვეიშვილი.²⁷² ხაზს უსვამდა, რა საბრალდებო პროცესისთვის თანმდევი: სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეების ერთიდაიგივე წესით წარმოების თავისებურებას,²⁷³ ქალბატონი მზია იქვე შენიშნავდა, რომ საბრალდებო პროცესის პირობებში, ყოველი საქმე სასამართლოში დაზარალებულსა და ბრალდებულს, მოსარჩელესა და მოპასუხეს შორის საჯარო დავის სახეს ღებულობდა.²⁷⁴

არანაკლები ყურადღება ეთმობოდა მოსამართლეების (მსაჯულების) მხრიდან უშუალოდ პრინციპის დაცვას. პროცესის მსვლელობისას, ისინი ვალდებული იყვნენ „პირადად გაცნობოდნენ მხარეების მიერ წარმოდგენილ მასალას, მოესმინათ მათი განმარტებები, ურთიერთპრეტენზიები, მონშეთა ჩვენებები“ და საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილება მხოლოდ ამის შემდეგ მიეღოთ.²⁷⁵

იგივე შეიძლება გავიმეოროთ პროცესის ზეპირსიტყვიერად წარმართვასთან დაკავშირებით. სამსჯავრო სხდომა ინყებოდა დაზარალებულის მოსმენით, რომელიც სასამართლოს ზეპირად ჩამოუყალიბებდა საკუთარი სარჩელის შინაარსს.²⁷⁶ არც სხდომათა მსვლელობისა და არც მხარეთა

კუნის სამართალზედაც კი დანიშნურებული ყოფილა“. (პეტროგრადის უნივერსიტეტის ქართულ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის კრებული, ივანე ჯავახიშვილის რედაქციით, გ.თარხნიშვილი – „სასამართლო წარმოება საქართველოში“, ტფილისი, 1915წ., გვ.130);

272 მ.ლექვეიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.19;

273 უნდა აღინიშნოს რომ იმავე საკითხზე ყურადღებას პროფ. ალ.ვაჩიშვილიც ამბხვილებდა. „სისხლის და სამოქალაქო სამართლის საქმეები ერთმანეთისაგან მკვეთრად გაყოფილი არაა, – წერდა ქართველი მეცნიერი. ორივე დარგის საქმეები მიმდინარეობენ ერთსა და იმავე პროცესუალურ ფორმებში, ორივე კატეგორიის საქმეში სარგებლობენ ერთი და იმავე დამამტკიცებელი საბუთებით; ფიცი და მოფიცარნი გამოიყენება როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო სამართლის საქმეების გარჩევის დროს. თუმცა მტკიცების ისეთი საშუალებანი, როგორიცაა ორთაბრძოლა, შანთი და მღუღარე, როგორც ეტყობა, განკუთვნილი ყოფილა სისხლის სამართლის დარგისათვის და გამოიყენებოდა შედარებით მძიმე დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში“. (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1945. ტ. II, გვ.90);

274 მ.ლექვეიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ.19;

275 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.90;

276 სასამართლოში შეტანილი ერთი სარჩელით მოსარჩელეს უფლება ჰქონდა ედავა მრავალ სხადასხვა საგანზე, მაგრამ ერთი პირობით, დავა მიმართული უნდა ყოფილიყო ერთი განსაზღვრული პირის, ან პირთა ჯგუფის წინააღმდეგ;

ჩვენების ჩანერას, როგორც წესი, საბრალდებო პროცესი არ ითვალისწინებდა. თუმცა, მოცულობით დიდ და განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საქმეებზე პროცესუალური აქტების წერილობითი გაფორმება გამორიცხული არ იყო. „თუ გრძელი და დიდი რამ საჩივარი იყოს, – ვკითხულობთ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მე-3 მუხლში, – ორისავე სიტყვა მდივან-მან დაწეროს, რომე არ დაავინყდესთ; და მერმე ცალკე გასინჯონ, ეცადნენ მართლის შეტყობასა“.²⁷⁷ იმავე საკითხზე, კერძოდ სასამართლოში რიგ საგამოძიებო, თუ პროცესუალურ მოქმედებათა წერილობით გაფორმების აუცილებლობაზე მიუთითებდა სჯულმდებელი მეფე სამართლის წიგნის 24-ე მუხლშიც²⁷⁸ და სხვა.

ამდენად, ათასწლეულების მანძილზე საბრალდებო პროცესის პირობებში, სასამართლო სისტემა²⁷⁹ სწორედ ზემოთ დასახელებული პრინციპების გათვალისწინებით მოქმედებდა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ სიტყვა სისტემას იმავე, ფეოდალური ხანის სასამართლოსთან მიმართებაში მხოლოდ პირობითად თუ გამოვიყენებთ. როგორც ჯერ კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისში, ახალგაზრდა მეცნიერი გ.თარხნიშვილი აღინიშნავდა: მეფე, კათალიკოსი, მდივანბეგი, მოთემე და მოძღვარი, მართალია, ყველანი ისინი მოსამართლენი, „მსაჯულნი“ არიან, მაგრამ „როგორც ერთი დაწესებულების ორგანოები ისე კი არ მოქმედობენ, არამედ განცალკევებულად, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად. ეს არის დამახასიათებელი თვისება სასამართლოსი საქართველოში. მოსამართლენი საქმის წარმოებაში არაფრით არ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. არ არსებობს სასამართლოს ერთიანობა“.²⁸⁰

იზიარებდა რა გამოთქმულ მოსაზრებას, პროფ. ალ. ვაჩიშვილი, უცხოელ ავტორთა (გლასონის, ვიოლეს, ესმენის) შრომებზე დაყრდნობით, იქვე დასძენდა, რომ „სასამართლოთა დამოუკიდებელი მოქმედება და საქმიანობა, მარტო საქართველოს მართლმსაჯულებითი სისტემის

277 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წ., ტომი I, გვ.480-481;

278 ვახტანგ VI სამართლის წიგნის 24-ე მუხლში ვკითხულობთ: „ორნიე დაიბარონ ებიზოპოზ დარბაისელთ შემოყრით და დაჯდომით. ჯერ ერთი აჩივლონ, ის ააყენონ, გაიცალონ, მისი საჩივარი დაწერილი იქონიონ; მერმე მეორე მოადი აჩივლონ, და მისი საქმე და საჩივარიც დაწერონ“; ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წ., ტომი I, გვ.488;

279 ცალკეული კატეგორიის დანაშაულთან მიმართებაში არსებობდა გამონაკლისიც, რომელზეც მოგვიანებით ცალკე გვექნება მსჯელობა;

280 პეტროგრადის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის კრებული, ივანე ჯავახიშვილის რედაქციით, გ.თარხნიშვილი – „სასამართლო წარმოება საქართველოში“, ტფილისი, 1915წ., გვ.114; ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.46;

დამახასიათებელ, მხოლოდ ამ სისტემის სპეციფიკურ თვისებად ვერ ჩაითვლება. ვინაიდან იგივე თვისება, შეიძლება ითქვას, უფრო გართულებული სახით ახასიათებდათ ფეოდალური პერიოდის სასამართლოებს დასავლეთ ევროპაში".²⁸¹

მართალია, სამეცნიერო წრეებში, როგორც ისტორიკოსებთან (ნ.ბერძენიშვილი, შ.მესხია), ისე იურისტებთან (ი.სურგულაძე, მ.ლევკეიშვილი) იყო მსჯელობა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, ერეკლე II-ის მმართველობის წლებში გატარებული სასამართლო რეფორმისა და შემდგომი სასამართლო ორგანოს, ე.წ. „საქართველოს მსაჯულთ შეკრებულობის დაარსების“ თაობაზე (1778 წ.), თუმცა უფრო დასაბუთებულად მიგვაჩნია პროფ. მ.კეკელიას შეხედულება, რომლის თანახმად: „1778 წელს არავითარი სასამართლო რეფორმა არ მომხდარა და ამ ხანებში სასამართლო ორგანიზაციაში რაიმე რადიკალური სიახლე არ ყოფილა“. ერეკლეს ბრძანება, რომელიც თავის მხრივ, ამ სახის შეხედულებებს დაედო საფუძვლად, ქართველი მეცნიერის მტკიცებით: „შეიძლება მხოლოდ მდივანბეგთა მაშინდელ სასამართლოში უკვე არსებული წესის განმტკიცების ცდად მივიჩნიოთ“.²⁸²

რაც შეეხება თავად მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ინსტიტუტებს, როგორც წესი, მათ პირობითად, ორ ნაწილად ყოფენ: ერთი მხრივ, ძლიერ, ცენტრალიზებულ სახელმწიფოში (XI-XVლ.) და მეორე მხრივ, ქვეყნის სამეფოებად, სამთავროებად დაქუცმაცების შემდეგ (XVI-XVIIIლ.) მოქმედი ინსტიტუტები. ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის გათვალისწინებით, საკითხზე მსჯელობას ცენტრალიზებული სახელმწიფოთი დავიწყებთ, რომელშიც მთავარი მოქმედი პირი – მეფე გახლდათ. ფეოდალური საქართველოს კონსტიტუციად წოდებული „ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით, ის როგორც საერო, ისე საეკლესიო ხელისუფლების მეთაურია. შესაბამისად, ურიცხვია მეფის „მართებათა“ (უფლებები) და „განსაგებელთა“ (მოვალეობანი) რაოდენობაც. როგორც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი ხატოვნად შენიშნავდა, ის „უფსკრულს ჰგავდა“ რომლის ძირის პოვნას, ან „სიღრმის აღმოწყვას“ უგნური თუ განიზრახდა.²⁸³ მიუხედავად აღნიშნუ-

281 თვალსაჩინოებისთვის ავტორი ასახელებდა სასამართლოთა სისტემას, რომელიც მიღებული იყო ფეოდალურ საფრანგეთში, იხ. ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.46;

282 განსახილველი საკითხი, მათ შორის სანინალმდეგო მოსაზრებების გათვალისწინებით დეტალურად არის განხილული პროფ. მ.კეკელიას ნაშრომში მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“ (ქართლ კახეთის სამეფო), თბილისი 1970 წელი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, ნიგნი I, გვ.159-174;

283 დავითის ისტორიკოსის განმარტებით: „მეფის მოვალეობანი უფსკრულსა ჰგავდა და ვინ უგნური იქნებოდა, რომ ამ უფსკრულისა ძირი ეპოვნა და სიღრმე აღმოეჩნა?“ (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ

ლისა, მართება-განსაგებელთა შორის – მათივე მნიშვნელობის გათვალისწინებით, მეტ-ნაკლებობის ზღვარის გავლება მაინც ხერხდება და აკადემიკოს ივ.ჯავახიშვილის შეფასებით, მეფის უფლებებს შორის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანესს: „სამართლის დადება“, ანუ საკანონმდებლო საქმიანობა და უზენაესი მართლმსაჯულება შეადგენდა“.²⁸⁴

მართალია, მონარქთა კანონშემოქმედებითი საქმიანობა ამ კვლევის უშუალო ობიექტს არ წარმოადგენს, მაგრამ საჭიროდ მივიჩნიეთ ერთ საგულსხმო დაკვირვებაზე ყურადღების განმახვილება. როგორც ლვანდოსილი ქართველი მეცნიერი, პროფ. დავით ჩუბინაშვილი აღნიშნავდა, ერთ-პიროვნულად საკანონმდებლო საქმიანობის განხორციელებისგან თვით, „ლვთის სწორი“²⁸⁵ მეფენიც კი, თავს იკავებდნენ. „მარტო თითონ მეფეს საქართველოში არასდროს ახალი კანონი არ დაუდგია, – ნერდა ბატონი დავითი, – არამედ ყოველთვის დარბაზის ერთა თანამშრომლობითა და განჩინებით“.²⁸⁶

გამოთქმული მოსაზრების დასტურად შეგვიძლია გავიხსენოთ, როგორ იწყება ქართული წყაროებიდან ერთ-ერთი უძველესი, მეფეთ-მეფე ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი: „სახელითა ღმრთისაათა დაინყების საღმთოთა გაჩენილი და გასაჩენელი, პირველად დავითიან ბაგრატ კურაპალატისა და აღმაშენებელთა მეფეთ-მეფეთა ბრძანებითა და მერმე ეპისკოპოზთა, დიდებულთა, აზნაურთა და ჭკუიანთა კაცთა მეფეთა წინაშე ერთბაშად გაჩენილი განგებითა ღმრთისაათა“.²⁸⁷

იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ გიორგი ბრწყინვალესთან მიმართებაში, რომელმაც სამართლის წიგნის შედგენამდე, პირადად შემოიარა მთიულე-

გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.163);

²⁸⁴ ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.169;

²⁸⁵ როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე აღნიშნავდა, მეფისადმი როგორც ზებუნებრივი არსებისადმი დამოკიდებულებაზე ნათლად მეტყველებს იმავე „ხელმწიფის კარის გარეგნებაში“ აღწერილი ნეს-ჩვეულებები: მეფის მსვლელობის განსაკუთრებული წესი, ქეფის მიერ საპატიო პიოთა მიღების ცერემონიალი, მეფის მორთვის დროს მომსახურება, წინასწარ განსაზღვრა, თუ ვინ უნდა მიაწოდოს სამოსელი, სასმელი, შეუკახმოს ცხენი და სხვ. ცალკეულ შემთხვევაში ჩამონათვალი იმდენად დეტალურ ხასიათს ატარებდა, რომ თავად ძეგლის აღმომჩენისა და პირველმკვლევარის, ექვთიმე თაყაიშვილის განცხადებით, მას ეს ყველაფერი, მთელი სამი საუკუნის შემდეგ, აბსოლუტიზმის სიმბოლოდ ქცეული ფრანგი მონარქის „ლუდოვიკო XIV-ის (1638-1715წ.წ.) სამეფო კარის ეტიკეტს აგონებდა (ე.თაყაიშვილი – „ხელმწიფის კარის გარეგნება“, ტფილისი, ტფილისის უნივერსიტეტის გამომცემა, 1920წ., გვ.XXXV);

²⁸⁶ ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.169; იხ. ასევე „სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა“, მესავალი, ჩუბინაშვილის ქრესტომათიის I-ლი გამოც. გვ.395);

²⁸⁷ ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.169;

თი, გაეცნო ადგილობრივთა ცხოვრების წესს, ადათებს, მოილოცა ლომისის მთავარ მონაზმის სალოცავი, რის შემდეგაც თან იახლა რა ერისთავები, ჯევის ბერნი, პეროვანნი (გამგებლები), სასახლეში დაბრუნებულმა შეკრიბა ყველა ერთად: „წმინდა მეუფე და ქართლისა კათალიკოზი ეფთვიმე, ვეზირნი და ეპისკოპოზნი და მოურავნი და გაეიგონეთ, რომელ დიდი უსამართლო და მძლავრებული ქმნილიყო ერთმანეთსა ზედა ჩნდა ერთმანეთის ღალატად დასხმა და დაქცევა ციხეთა, სიკუდილი, ცოლის წაგურა და უბრალოდ დაგდება, და მრავალფერნი ულუსობა²⁸⁸ და ყოლ სამართალი აღარ იყო ლა“.²⁸⁹

სწორად შეაფასა რა, მდგომარეობა მთიულეთში, რეგიონში, სადაც ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობა მძლავრობდა,²⁹⁰ დარბაზმა მეფესთან ერთად, მეფის სახელითვე დაადგინა: „და აწ ყუელა გავაჩინეთ რა რიგად ვის რა ეყოს ერთმანეთის ავი. სისხლი დგეს ანუ სხუა სასაქმო რა გინდა რა იყოს – გარდაჯდეს, სხუა რაც სასჯულო საკითხავი იყოს, იგი კათალიკოზმან და მათ, განაჩენთა მათ ზედა ეპისკოპოზთა, მათ ჰკითხონ. ჩვენ მსოფლიო-სა ამისი სისხლი, პატივი და სასაქმო გაგვიჩენია. დღეისითგან წაღმა ესრეთ იქმნას“.²⁹¹

უნდა აღინიშნოს, რომ საკანონმდებლო სფეროში დამკვიდრებული ამ დღევრძელი ტრადიციისთვის არც ვახტანგ მეფეს უღალატია. მრავალრიცხოვან დარბაზის წევრებს შორის, ვისი „მონშეობითა და თანაზრახვითაც“ მეფემ სამართლის წიგნი შეადგინა, თავად ვახტანგის ძმის, აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ დომენტისთან (1705-1741წ.წ.) ერთად, მოხსენიებული არიან: მთავარეპისკოპოსი გრიგოლი,

288 ულუსობა – აკად. ი.დოლიძის განმარტებით, ქართულ სამართალწარმოებაში მონაწილეების დროს დამკვიდრდა და ყოველგვარ მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას, დანაშაულს გამოხატავდა (ი.დოლიძე – „გიორგი ბენყინეალის სამართალი“, თბილისი, თბილისის სახელმწიფო, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1957 წ., გვ.77);

289 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წ., ტომი I, გვ.401-402; ზემოთჩამოთვლილი მიზეზების გარდა, რომელთაც განაპირობეს გიორგი ბენყინეალის მიერ მთიულეთისთვის სამართლის წიგნის დადება, აკად. ი.დოლიძე ასახელებდა: „მოხელეებსა და მოსახლეობას შორის დაპირისპირების ზრდას, სახედრო სამსახურისთვის თავის არიდებას (ზოგჯერ მთელი სოფლით), მეკობრეთა და ასაბიათა მოხეტიალე რაზმებს (ქონების დასატაცებლად), სასჯელის სიმსუბუქეს, წინა მეფეების მიერ მთიულეთის კანონების არ დადგენას და სხვა. (იხ. ი.დოლიძე – „გიორგი ბენყინეალის სამართალი“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1957 წ., გვ.15-19);

290 აღ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.113;

291 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წ., ტომი I, გვ.402;

მუხრანის ბატონი ერეკლე, არაგვის ერისთავი გიორგი, ქსნის ერისთავი დავითი, ამილახორი ავთანდილი, მდივანბეგი ერასტი და სხვა „ჭკუა მყოფელნი და მოხუცებულნი კაცნი“.²⁹² ეს კიდე ერთი უტყუარი დადასტურებაა იმისა თუ, როგორი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდნენ მეფე, დარბაზის წევრები, დიდებულები, აზნაურები და „ჭკუათა მყოფელნი კაცნი“, ²⁹³ ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში ახალი კანონის შემოტანა – დამკვიდრების საკითხს.²⁹⁴

რაც შეეხება საქართველოს მეფის კიდე ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას, მართლმსაჯულების აღსრულებას, არ ახალია თუ ვიტყვი, რომ მეფე სახელმწიფოში უზენაესი მსაჯული გახლდათ. მას შეეძლო პირადად განეხილა ნებისმიერი, როგორც სისხლის ისე, სამოქალაქო სამართლის საქმე, გადაესინჯა, გაეუქმებინა და ახალი განაჩენით შეეცვალა სხვა მოსამართლის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება.²⁹⁵

292 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წ., ტომი I, გვ.478;

293 ამ შემთხვევაში ჩვენ ვეთანხმებით პროფ. ივ.სურგულაძის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ „ჭკუა მყოფელ და მოხუცებულ კაცთა“ შორის, როგორც პოზიტიური, ისე ჩვეულებითი სამართლის მცოდნე პირები, დიდი ცხოვრებისეული გამოცდილების მქონე უხუცესები მოიაზრებიან. ისინი, შესაძლოა, დარბაზის წევრები არც ყოფილიყვნენ; თუმცა მეფეები მათ მონაწილეობას ქვეყნისთვის მნიშვნელოვან სამართლებრივ საკითხებზე გადაწყვეტილების მიღებისას, სავალდებულოდ მიიჩნევდნენ (იხ.ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.57);

294 ახალი კანონის შემოტანა-დამკვიდრების თემა მით უფრო საყურადღებოა, რომ მას აქტუალობა დღემდე არ დაუკარგავს. მკვიდრი მოსახლეობის აზრის, აღმსარებლობის, ტრადიციების გათვალისწინების უზრუნველსაყოფად, კანონის მიღება-ამოქმედებამდე, მისი სხვადასხვა სოციალური, ეთნიკური თუ, პროფესიული ჯგუფების წარმომადგენლებთან ერთად განხილვის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციის შენარჩუნებას, სრულყოფას, ქართული სახელმწიფოსთვის დღესაც, არანაკლები სიკეთის მოტანა შეუძლია;

295 მეფის, როგორც მოსამართლის შესახებ, ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში, საკუთარი შეხედულება აქვს გამოთქმული დიდ მამულიშვილს, ისტორიკოსს, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთ დამაარსებელს დიმიტრი ბაქრაძეს (1826-1890წ.წ.). ქართველი მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებდა იმ ფაქტზე, რომ ბიზანტიელი, თუ რუსი მონარქების მსგავსად, რამდენად აქტიურად იყვნენ ჩართული ქართველი მეფეები მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში. მით უფრო, თუ სასამართლოში მკვლელობის, ან სხვა რომელიმე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საქმე იხილებოდა. «Грузинские цари, – წერდა ბატონი დიმიტრი, – во все времена, согласно существовавшему и в Византии и в старой России порядку, являлись в судебных процессах верховными судьями. Не касаясь массы судебных приговоров, утвержденных царями и дошедших до нас, заметим, что смертоубийство и вообще дела особенно серьезного свойства нередко разбирались в присутствии и при личном участии царя» (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ.).

იმავედროულად, ცნობილია შემთხვევები, როდესაც უმაღლეს ხელისუფალთ, რიგი მიზეზების გამო, საკუთარი უფლებამოსილება სახელმწიფო-ბრივი თანაცხოვრების ამ უმნიშვნელოვანეს სფეროში, ხელქვეითებისთვის, ან სპეციალურად ამ მიზნით შექმნილი დანესებულებისთვისაც გადაუციტათ. ასე მაგალითად, როგორც აკად. ივ.ჯავახიშვილი შენიშნავდა: დავით აღ-მაშენებელმა მას შემდეგ, რაც მისივე წარმატებულ რეფორმებს: ქვეყნის საზღვრების, მოსახლეობისა და შესაბამისად, სამართლებრივ საკითხთა რა-ოდენობის (სირთულის), მკვეთრი ზრდა მოყვა შედეგად: „მეფესთან ნაჩივლი ყველა საქმის გამოსაძიებლად და გასარჩევად“, უზენაესი სასამართლო ე.წ. „სამართალი სამეფო“, რომელშიც მეფე თავად იხილავდა საქმეებს, ცალკე დანესებულებად აქცია. მეტიც, აქვე გაამწესა „კაცნი მართლად მცნობელ-ნი და განმკითხველნი მოჩივართანი“ და ამიერიდან უზენაესი მართლმსა-ჯულება საქართველოში სწორედ მათ ეკითხებოდათ.²⁹⁶ მეფე მართალია, იტოვებდა უფლებას საკუთარი შეხედულებისამებრ განეხილა ნებისმიერი საქმე რომელსაც საჭიროდ მიიჩნევდა, მაგრამ ძირითადი ტვირთი მართლმ-საჯულების განხორციელებისა სწორედ, პროფესიონალ მსაჯულებზე იქნა გადატანილი. საგულისხმოა, რომ „კაცნი მართლად მცნობელნი“ და „სააჯო კარი“, აკად. ივ.ჯავახიშვილის შეხედულებით, ერთ შენობაში უნდა ყოფილ-იყვნენ განთავსებული და, ორშაბათის გარდა, კვირის დანარჩენ დღეებში, მნიგნობართუხუცეს ჭყონდიდელის შემდეგ, სწორედ ეს მოსამართლეები „იძიებდნენ და არჩევდნენ“ საქმეებს.²⁹⁷

„სააჯო კარს“, როგორც სახელმწიფოში სპეციალურად, მართლმსა-ჯულების განსახორციელებლად შექმნილ უწყებას, ცოტა მოგვიანებით ჩვენ კვლავ დავუბრუნდებით. მანამდე კი, საჭიროდ ჩავთვალეთ, ძალიან მოკლედ, მეფის სათათბირო ორგანოსა, დარბაზსა და მის სასამართლო საქმიანობაზე გაგვემახილებინა ყურადღება.²⁹⁸ მოგეხსენებათ, თავად სიტყვა დარბაზი

ტ. II, გვ.48; იხ. ასევე «Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI», Френкель, 62);

296 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.171, 341;

297 იქვე, გვ.170-171, 341-342;

298 ვიზიარებთ, რა სახელმწიფო დარბაზის, მისი არსის, სახელწოდებისა და ფუნ-ქციების შესახებ აკად. ივ.ჯავახიშვილის საყოველთაოდ გაბატონებულ შეხედულებას, ჩვენ შეგნებულად აუთარეთ გვერდი ამ საკითხთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტ-ერატურაში გამოთქმული ურთიერთსაწინააღმდეგო შეხედულებების განხილვას. დაინ-ტერესებულ მკითხველს კი ვურჩევთ პროფ. გიორგი ნადარეიშვილისა და სამართლის დოქტორ სულხან გოგინავას ერთობლივი სამეცნიერო ნაშრომის: „სახელმწიფო წყო-ბილება XI-XIV საუკუნეების საქართველოში“ გაცნობას, რაც შესაძლებლობას მოგცემთ გაეცნოთ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მდიდარ სამეცნიერო ლიტერატურას და მასში გამოთქმულ ძალზე საინტერესო, ცალკეულ შემთხვევაში ურთიერთგამომრიცხავ შეხედულებებს. დასახელებული ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ჩვენივე რედაქტო-რობით, თ.წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მიერ გამომცემულ

– სპარსული წარმოშობისაა „დარვაზეჰ“ და წარსულში სასახლის, ალაყ-
აფის კარის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. ქართულში კი, როგორც აკად.
ივ.ჯავახიშვილი წერდა, მას მეფის სასახლის, ხშირად უშუალოდ იმ ოთახის
აღსანიშნავადაც იყენებდნენ, რომელშიც: „სხვადასხვა დიდმნიშვნელოვანი
სახელმწიფო შემთხვევების დროს – სახელმწიფო საქმეებზე ბჭობისათვის,
ან რთული იურიდიული საკითხების გადასაწყვეტად, თუ დიდებული მოხ-
ელეების დასანიშნავად, ან და მეზობელი მეფე-მზრძანებლების მისაღებად
საქართველოს მეფე „დარბაზობა“-სა მართავდა ხოლმე.“²⁹⁹

დარბაზობა ორნაირი სცოდნიათ: „დიდის წესით“, ან „უმცროსით“.
კონკრეტულად, რომელი სხდომა რა წესით გაიმართებოდა, თავად მეფე
წყვეტდა. დიდი **დარბაზობა**, შეიძლება ითქვას, უფრო საზეიმო თავყრილო-
ბას წარმოადგენდა და მას, დარბაზის წევრების გარდა, გარეშე პირებიც
ესწრებოდნენ. ეს მაშინ როდესაც „უმცროსი წესით“ დარბაზობა, საქმიანი
შეხვედრა ჩანს. მას ვაზირობის მსგავსად, მხოლოდ დარბაზის ნამდვილი
წევრები, დარბაზის ერი, ესწრებოდა და აქ მიღებული გადაწყვეტილებე-
ბი ისეთივე სიმკაცრით უნდა ყოფილიყო დაცული, როგორც ვეზირობისას
იცავდნენ. საგულისხმოა, რომ საკითხთა ჩამონათვალში რომელსაც დარბა-
ზობისას განიხილავდნენ, აკად. ივ.ჯავახიშვილი პირველად, სწორედ „კანონ-
მდებლობას და უზენაეს მართლმსაჯულებას მოიხსენიებდა“; მხოლოდ ამის
შემდეგ ასახელებდა ისეთ საკითხებს, როგორიცაა: ომის გამოცხადება, ხე-
ლისუფალთა არჩევა – დანიშვნა, არჩეული ხელისუფლების „დალოცვა“ და
„ხელდასხმა“, საზეიმო სხდომა გამარჯვებული ლაშქრის შინ დაბრუნებისა
და ზავის ჩამოგდების გამო, დარბაზობა მეზობელ და შორეულ სტუმრად,
თუ დახმარების სათხოვნელად მოსულ მეფე მზრძანებლის, ან და მათგან
წარმოვლენილი დესპან-მოციქულების მისაღებად და მოსასმენად, დიდი
დღესასწაულების დროს და სხვა.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ხელმწიფის კარის გა-
რიგების მიხედვით, დარბაზის სხდომის მიმდინარეობაც წინასწარ იყო
ჯანვრილი.³⁰⁰ მეტიც, წინასწარ იყო განსაზღვრული დარბაზის წევრებისთ-
ვის დასასხდომად გამოყოფილ ადგილთა თანმიმდევრობაც. როგორც აკად.
ივ.ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: „დარბაზის ერთა“ ყოველ წევრს, ანუ დარ-
ბაისეულს, რასაკვირველია, თავისი მიჩენილი ადგილი ჰქონდა, სადაც მას
უფლება ჰქონდა, რომ მჯდარიყო. ამ მიკუთვნილი ადგილის გამოცვლა არც
ერთს დარბაისეულს არ შეეძლო, რათგან დარბაისელთა ადგილები უფროს-
უმცროსობისდა მიხედვით იყო განაწილებული. ადგილის გამოცვლისათვის

კრებულში: „სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები“, წიგნი
I, თბ. 2010, გვ.10-37;

299 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, გვ.179;

300 იქვე, გვ.183;

მეფის განსაკუთრებული ნებართვა და განკარგულება იყო საჭირო".³⁰¹

საგულისხმოა, რომ ეს ტრადიცია გვიან შუა საუკუნეებამდე იქნა შენარჩუნებული და მის დაცვას ქვეყნის სამეფო-სამთავროებად დანაწევრების შემდეგაც დიდ ყურადღებას აქცევდნენ. როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილი XVI-XVII საუკუნეების სამართლის ძეგლზე „დასტურლამალზე“ დაყრდნობით წერდა, თუ ერთიანი საქართველოს დიდი ვეზირის – მანდატურთუხუცესის სახელოს „გამარტივებული და გაპრიმიტივებული“ სამართალმემკვიდრე – ეშიკალასბაში დარბაზობის დროს „დიდროან დარბაისლებს“ ხვდებოდა, „მისი თანამემნე ბოქაულთუხუცესი თავის მხრივ „მცირე“, „სხვა დარბაისლებს“ მოემსახურებოდა. ბოქაულთუხუცესი „მცირე“ დარბაისლებს უჩვენებდა თავის შესაფერის ალაგს".³⁰²

მიგვაჩნია, მას შემდეგ რაც კიდევ ერთხელ, თვალნათლივ დავრწმუნდით, რამდენად მკაცრად იყო განერილი დარბაზობისას თითოეული წევრის არა მარტო მიღების, არამედ კუთვნილი ადგილის დაკავების საკითხი, მეტი საფუძველი გვაქვს სიამაყით გავიხსენოთ, რომ ამ უმნიშვნელოვანესი თავყრილობის დროს გაერთიანებული საქართველოს მეფეები, პირველად არა გვარიშვილობით, თანამდებობით, ან სიმდიდრით, არამედ სწორედ სიბრძნით, განსწავლულობით დაწინაურებულ ბერს მოძღვართ – მოძღვარს, იმავე გელათის აკადემიის რექტორს, იწვევდნენ სადარბაზოდ.

საუკუნეების შემდეგ, მხოლოდ წარმოსახვაში თუ გავაცოცხლებთ, ერის წარჩინებული ნაწილის, ელჩების, სხვა უცხოელი სტუმრების თვალში ამ სანახაობის მთელ ბრწყინვალებას, როდესაც ძლევამოსილი მხედართმთავარი, დიდების შარავანდედით მოსილი: „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, სომეხთა...“, ფეხზე წამომდგარი, განსაკუთრებული პატივით მიესალმებოდა სწავლულთა შორის უპირველესს. როგორ სთავაზობდა ხელმწიფე მეცნიერ ბერს, თავის გვერდით ყველაზე საპატიო ადგილს დასაკავებლად.³⁰³ საგულისხმოა, რომ პროფესორ გიორგი ნადარეიშვილის „ალიარებით“, თვით ისტორიის ამ დიდ მესაიდუმლესაც კი (ვისი გასაოცრად ნაყოფიერი სამეცნიერო კარიერა ნახევარ საუკუნეზე მეტს ითვლის), სწავლულის დაფასების მსგავსი ფაქტისთვის ვერცერთი სხვა ქვეყანის წყარო-

301 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.185. საგულისხმოა, რომ თუ ოპიზის სიგელის მიხედვით ბაგრატ IV-ის დროს „დარბაზის კარს“ შეკრებილი წევრები მეფის წინ, ანუ პირდაპირ მსხდარან, თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის ცნობით, ეს წესი შეუცვლიათ და პირდაპირის ნაცვლად, მეფის ორივე მხარეს დაუსვამთ: „დასვენს. რომელნიმე მარჯუენით მისსა და რომელნიმე მარცხენით“;

302 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.211-212);

303 მხოლოდ მოძღვართ-მოძღვრის შემდეგ იღებდა მეფე: ეკლესიის მეთაურებს (ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსებს), მთავრობის თავმჯდომარეს (მნიგნმობართუხუცეს ჭყონდიდელს), ვეზირებს, ერისთავთ-ერისთავებსა და სხვა უმაღლესი რანგის საერო თუ სასულიერო პირებს;

ბში ვერ მიუკვლევი. „სწავლულის ასეთ პატივისცემას, – წერდა ბატონი გიორგი, – ოფიციალურად მის სახელმწიფო იერარქიის ასეთ მაღალ რანგში აყვანას ჩვენ ვერ ვხვდებით ვერც ერთ ფეოდალურ სახელმწიფოში. ასეთი უჩვეულო ინსტიტუტი საერთოდ უცნობია სხვა ქვეყნების სახელმწიფო-ბრივი წყობისთვის“.³⁰⁴

უთუოდ აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ამ დიდებული ტრადიციის ფესვებს, არც მეტი, არც ნაკლები, თანამედროვეთაგან „ახალ რომად, მეორე ათენად“ წოდებული, გელათის აკადემიის დამაარსებლის, მეფე დავით აღმაშენებლის სახელთან მიეყავართ. შემომქმედთან ვინც ორი უდიდესი სათნოება: განათლება და მეცნიერება თანამემამულეთაგან ყველაზე უკეთ შეუთავსა სახელმწიფოს მართვის ურთულეს ხელოვნებას; ვისი კალამიც როგორც რეფორმატორის, წიგნიერების მაღლით გაბრწყინებული, ისევე დროულად და ზუსტად აღწევდა მიზანს, როგორც მახვილი ერწუხის, ან დიდგორის ველზე მტრის თავზე აღმართული.

რასაკვირველია, საკუთარი ქვეყნის წარსულიდან ასეთი ბენყინვალე ფურცლების გახსენება, რომლითაც ნებისმიერი დიდი ერი, სახელმწიფო იამაყებდა, ყოველთვის განსაკუთრებულ პატივისცემასთან, წინაპრებისადმი უდიდესი მაღლიერების გრძნობის გამოხატვასთანაა დაკავშირებული. თუმცა, ვითვალისწინებთ რა იმ გარემოებას, რომ წინ სამართლის ისტორიის კიდევ არაერთი საინტერესო „ფურცელი გველის“, კვლავ დარბაზის სასამართლო ფუნქციებს დაუზბრუნდებით. მიგვაჩნია, რომ „რთულ იურიდიულ საკითხებში“, რომელზეც თავის დროზე, აკად. ივ.ჯავახიშვილი მიგვანიშნებდა და რომელიც დარბაზს ეკითხებოდა, პირველ რიგში სწორედ, მნიშვნელოვანი სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის საქმეების განხილვა უნდა იგულისხმებოდეს. გამოთქმული მოსაზრების საფუძვლიანობაში დასარწმუნებლად კი, მიჯნაძორისა და ოპიზის მონასტრებს შორის მიწათმფლობელობის საკითხთან დაკავშირებით წარმოშობილ დავაზე გავამახვილებთ ყურადღებას. სამოქალაქო საქმეზე, რომელიც მეფე ბაგრატ IV-ის ხელმძღვანელობით, XI საუკუნეში სწორედ დარბაზმა, როგორც სასამართლო ინსტანციამ განიხილა და გადაწყვიტა.

საკითხის ინტერესს ის გარემოებაც მატებს, რომ მისი განხილვა საბრალდებო პროცესის ფორმით მიმდინარეობდა. შესაბამისად, იმავე წესით უნდა მომხდარიყო სისხლის სამართლის საქმეების განხილვაც. მოგვხსენებათ, პროცესის საბრალდებო ფორმა, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეებს ერთმანეთისგან არ არჩევდა. ამდენად, ეს სასამართლო პროცესი, მართლაც, რომ შეუფასებელი პირველწყაროა სარწმუნო ინფორმაციის მოსაპოვებლად, სასამართლოებში სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეების განხილვის წესთან დაკავშირებით.

დიდ სამეცნიერო ღირებულებასთან ერთად, პირველ რიგში ყურადღებას

304 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენი“, ჟურნ. „მნათობი“, 1972 წ. N3, გვ.191;

გავამახვილებთ იმ ფაქტზე, რომ თხრობის უშუალო ფორმით, ლაკონიურობით, სიმარტივით სიგელი, რომელიც საუკუნეების წინ, 1060-1065 წლებში, ქუთაისში მეფის კარზე შემდგარი დარბაზობის მსვლელობას გადმოგვცემს, წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს: „ [მოქიედს ჩუენ წინაშე ქუთათის, სახლსა სამკუიდრებელსა ჩუენსა, ესე მამანი მიჯნაძოროელნი და მამანი ოპიზარნი „ - ვკითხულობთ სიგელის დასაწყისში, - და გულს-მიდგინა ღმერთმან და მადლმან მათ წმინდათამან, და ჳელ-გყავ ხარკებით საურავსა მათსა, შევეკრიბენ კარსა დარბაზისა ჩუენისასა მღდელთ-მოდღუარნი, ერისთავთ-ერისთავნი, და ყოველთა ჳევთა ზემოთა და ქუემოთა აზნაურნი, მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი. და დავსხენით წინაშე ჩუენსა და წავიკითხენით მათნიცა და მათნიცა დაწერილნი და, რომელი სიტყუის-გებაი იყო მათ შორის, მოვისმინეთ“.³⁰⁵

ამდენად, როგორც სიგელის ამ პატარა მონაკვეთიდანაც ჩანს, საქმის განხილვა წერილობით მტკიცებულებთა წარდგენით დაწყებული და საკუთარი მტკიცებულებები დარბაზისთვის, პირველად მიჯნაძორის მონასტრის მამებს წარუდგენიათ. თუმცა, ვიდრე პროცესის მსვლელობას მიეყვებოდეთ, მხარეთა წარმომადგენლობასთან დაკავშირებით, პროფ. ივ.სურგულაძის ერთი საინტერესო დაკვირვება გვინდა გავიხსენოთ. როგორც, ბატონი ივანე შენიშნავდა, მხარეები სიგელში მრავლობით რიცხვში (მიჯნაძორელნი, ოპიზარნი), არიან მოხსენებული, რაც შემთხვევით არ უნდა ყოფილიყო. ქართველი მეცნიერის ხედვით, ეს მიგვანიშნებს, რომ მონასტრის წინამძღვრები პროცესს არა მარტო, არამედ მონასტრის სხვა მესვეურებთან ერთად ესწრებოდნენ. „რასაკვირველია - წერდა ბატონი ივანე - არაა წარმოსადგენი, რომ მონასტრის ძმობის მთელი შემადგენლობა გამოცხადებულიყო პროცესზე. მონასტერი როგორც ორგანიზაცია - იურიდიული პირი იყო, რომლის წარმომადგენელი აწარმოებდა საქმეს სასამართლოში. მაშასადამე იურიდიული პირის ცნება იმ დროს უკვე გამომუშავებულია“.³⁰⁶

კიდევ ერთი გარემოება, რომელზეც ოპიზარ-მიჯნაძოროელთა პროცესთან მიმართებაში, ამჯერად უკვე პროფ. გ.ნადარეიშვილი ამახვილებდა ყურადღებას. სიგელის მიხედვით, მიჯნაძოროელ მამებს თან ჰქონიათ წამოღებული „ხატნი წმიდათა მოციქულთანი - პეტრესი და პავლესი და ნაწილნი წმიდისა ბართლომე მოციქულისანი“. ეს კი, პროფ. გ.ნადარეიშვილის შეფასებით უტყუარი ნიშანია, რომ: „თუ საჭირო იქნებოდა, მიჯნაძოროელნი არც ფიცის მიღებაზე იტყოდნენ უარს“. ფიცის უფლება კი, საქართველოში უძველესი დროიდან მომდინარე მოპასუხე მხარეს გააჩნდა.³⁰⁷ ამდენად, პრო-

305 ი.დოლიძე - „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.8;

306 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.57;

307 გ.ნადარეიშვილი - „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“,

ცესი რომელზეც ერთმანეთს მსხვილი ორგანიზაციები, ორი იურიდიული პირი: ოპიზისა და მიჯნაძორის მონასტრები დაუპირისპირდნენ, სწორედ ოპიზართა საჩივრის საფუძველზე იყო დაწყებული და მიჯნაძოროელ მამებსაც, როგორც მოპასუხეს, წერილობითი მტკიცებულებები დარბაზისთვის საკუთარი პოზიციის დასაცავად წარუდგენიათ.

როგორც ჩანს, თადარიგი წინასწარ ჰქონოდა დაჭერილი მეფეთ-მეფე ბაგრატ IV-ეს (1027-1072). იმ დროისათვის ის მეფობის უკანასკნელ, მეოთხე ათწლეულს იყო შემდგარი და წინასწარ იცოდა, რომ ამ სირთულის საქმეს წერილობით მტკიცებულებათა გარეშე ვერ გადაწყვეტდა. სწორედ ამ მიზნით, კერძოდ მხარეების მიერ წარდგენილ დამამტკიცებელ საბუთთა რაობისა და საფუძვლიანობის გასარკვევად, უნდა ჰყოლოდა მეფეს დარბაზის შემადგენლობაში შეყვანილი გამოცდილი იურისტები, „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“.³⁰⁸ ასეთი პრაქტიკის არსებობა კი, მსგავსი სირთულისა და მნიშვნელობის სისხლის სამართლის საქმეების განხილვაში, იურისტთა მონაწილეობას კიდევ უფრო სარწმუნოს ხდის. მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, თავდაპირველად ეს შესაძლოა მხოლოდ სახელმწიფო დანაშაულთან მიმართებაში ყოფილიყო გათვალისწინებული. მოგვიანებით კი, იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ სხვა კატეგორიის, მაგალითად, მპარავთმძებნელის უწყებას დაქვემდებარებულ, საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებთან (ქურდობა, მეკობრეობა და სხვ.) მიმართებაში.

თუმცა ამ და საქართველოში სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის შემოსვლასთან დაკავშირებულ კიდევ არაერთ საინტერესო საკითხზე ცოტა მოგვიანებით, ჩვენ უფრო დანერვილებით გვექნება მსჯელობა, მანამდე კი, კვლავ ოპიზართა სარჩელს დავუბრუნდეთ. უნდა აღინიშნოს, რომ მას შემდეგ რაც მიჯნაძოროელმა მამებმა დარბაზს, სადავო მიწებზე უფლების დასადასტურებლად: გურგენ ერისთავთ ერისთავის, გურგენ მეფეთა-მეფის, ბაგრატ კურაპალატისა და ბაგრატ IV-ის მამის – გიორგი I-ის სიგელები წარუდგინეს, წერილობითი მტკიცებულების წარდგენითვე უცდია საკუთარი სარჩელის საფუძვლიანობის დადასტურება მეორე მხარესაც: „და მოიღეს ოპიზართა დანერილი გუარამ მამფალისაი, რომლითა მას ტყესა და ზღვარსა მიჯნაძოროელთა ერჩოდეს“.³⁰⁹ საგულისხმოა, რომ იმ დროს მოქმედი წესის თანახმად, თუ მეფე მონასტერს ადგილ-მამულს შესწირავდა,

თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.68;

308 როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე აღნიშნავდა: „იურისტები საბჭოს სხდომაზე იმ-იტომ არიან მონაწილე, რომ სასამართლო საქმეა გასარჩევი, თორემ მათი საბჭოს წევრობა არაა საფიქრებელი“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.57);

309 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.8;

მეფის გარდაცვალების შემდეგ იგი მომდევნო, ახალ მეფეს უნდა დაემტკიცებინა. ოპიზის მონასტრის მამებს კი, ასეთი სიგელი ვერ წარუდგენიათ. შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ წერილობითი მტკიცებულებების გაცნობის შემდეგ, დარბაზს მხარეებისთვის სიტყვიერი განმარტებების მიცემის შესაძლებლობაც მიუცია, საბოლოო გადაწყვეტილება სწორედ წერილობით მტკიცებულებებზე დაყრდნობით მიუღიათ. საქმეში მიჯნაძორელები გაუმართლებიათ და სადავო მიწებიც მათ დარჩენიათ საკუთრებაში.

მეფეთ-მეფის ბაგრატ IV-ის სახელით, მისივე ხელმოწერით გამოქვეყნებულ გადაწყვეტილებაში ვკითხულობთ: „ტყენი და ზღვარნი ამათნი ვითა მათ პირველთა მეფეთა დანერილთა სიგელთა შიგან უწერიან, ნიშნით ზღვარნი: სამხრით – სამწყრისა წყალი, ვითა შავშეთისა წყალსა ჩაერთვის, და ტიხარის კლდე, და ქედ-ქედი ვითა ნავალს; დასავლით – ეჭუნათა ქედი; და ჩრდილოით – დიდუბისა ხერთვისი და საქათმის კარი,³¹⁰ ვითა ქედ-ქედ ნავალს, დიდი ქედი ერთ კარი. ესე ზღვარნი მტკიცენი არიან მიჯნაძორელთა ზედა; და ქედს ამერთ არაი უც საქმე და სასარჩლოი ოპიზართა, სალესველთა სათიბისაგან კიდე.“³¹¹

მთავრდება სიგელი ტრადიციული მიმართებით შემკიდრეებისადმი: „ან ვინცა ჰნახოთ ბრძანებაი და სიგელი ესე ჩუენი: შემდგომთა ჩუენთა მომავალთა მეფეთა, ერისთავთ-ერისთავთა, ერისთავთა, ტაოისა და კლარჯეთისა ტანუტერთა და ყოველთა ჯელისუფალთა და საქმის მოქმედთა დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ ჯელჰყოფთ შლასა და შეცვალებასა ამისსა.

და უკეთუ ვინმე, რასაცა ჟამსა, რაიცა გუარი კაცი, დიდი გინა მცირე, ადგეს და ამას ნაქმარსა ჩუენსა აქცევდეს, გა-მცაურისხდების მამაი, ძე და სული წმიდაი; და ესემცა წმინდანი მოციქულნი არიან მოსაჯულნი სულისა მისისანი დღესა მას განკითხვისასა. და ჩემნი ბრალნი მისგან იძიენ ღმერთმან“.³¹²

310 კარიკირი (ი.დოლიძე);

311 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.9; ამ ვრცელი ციტატის სრული სახით მოტანა მნიშვნელოვანწილად კვლავ, პროფ. გ.ნადარეიშვილის მართებულმა შენიშვნამ განაპირობა. მასში ქართველი მეცნიერი სიგელის იმ ყველაზე „პროზაული“ ნაწილის მაღალ სამართლებრივ დონეზე შესრულებას უსვამდა ხაზს, რასაც მონასტრისთვის მიკუთვნებული ტერიტორიის ზუსტად განსაზღვრა პყვია. როგორც ბატონი გიორგი შენიშნავდა: „ყურადღებას იპყრობს ოპიზის სიგელის ადგილი, სადაც გეოგრაფიულად ზუსტად არის გამოჩენული ის მინათმფლობელობა, რომელიც მეფე ბაგრატ IV-ის თავმჯდომარეობით დარბაზმა მონასტერს ხელახლა დაუმტკიცა. შენიშნავთ მხოლოდ, რომ დაცემის ეპოქაში, გვიანი შუა საუკუნეების „საქართველოებში“, ნაკლებად შევხვდებით ტექნიკურად ასე კარგად შესრულებულ ლოკალიზებას. იგი საერთო იურიდიული კულტურის ანარეკლს წარმოადგენს“ (გ.ნადარეიშვილი, „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003 წელი, გვ.69;

312 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.9;

დღეს, შესაძლოა ამ სახის გადაწყვეტილებაში განსაკუთრებული ვერც ვერაფერი დავინახოთ, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ის მეფისა და დარბაზის მიერ ერთნებობით, XI საუკუნეშია მიღებული. ეპოქაში, როდესაც „დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მტკიცებულებათა სისტემაში, სხვა დამამტკიცებელ საბუთთა შორის, წერილობით მტკიცებულებას უკანასკნელი ადგილი ეჭირა“; რუსული სამართლის მიხედვით კი, წერილობითი მტკიცებულებებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა მხოლოდ XVI საუკუნიდან მიუნიჭებიათ.³¹³

ამიტომ აღარ გვიკვირს, როდესაც 1962 წელს, ახალგაზრდა გიორგი ნადარეიშვილი აღფრთოვანებული ოპიზის სიგელში ასახული მაღალი სამართლებრივი კულტურით, მტკიცების სახეებით, მხარეთა პროცესუალური უფლებებით, წარმომადგენლობით სასამართლოში და სხვა, წერდა: „პროცესუალური სამართალი XI საუკუნის საქართველოში, იმდენად მაღალ დონეზე მოჩანს, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში საკითხი ისმის, ხომ არ იყო ერთმანეთისგან გამოყოფილი სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის პროცესები?“³¹⁴ დასასრულს, ვიდრე დარბაზის შემდეგ, მართლმსაჯულების განმახორციელებელ სხვა ინსტიტუტებზე გავაგრძელებდეთ საუბარს, გვინდა პირველი ქართველი სახელმწიფო ბრალმძღვლები „ეოლხი დარბაისლები“ კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ.

ჩვენს ხელთ არსებულ მასალებზე დაყრდნობით, სწორედ მათსა და დარბაზს შორის არსებულ კავშირზე გავამახვილოთ ყურადღება. საკითხზე, რომლითაც ჯერ კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისში დაინტერესდა აკად. ივ.ჯავახიშვილი. მასვე ეკუთვნის შეხედულება, რომლის თანახმად: „დარბაზის წევრებს განსაკუთრებული საერთო სახელი ჰქონიათ: მათ ეწოდებოდათ „დარბაზის ერნი“. ქართული ენის ცნობილი ფონეტიკური კანონის წყალობით ამ ტერმინითგან წარმოიშვა „დარბაისელი“, რომელიც შემდეგში შემკრებლობითი მნიშვნელობის სიტყვად კი არა, არამედ მრავლობითი რიცხვის ჩვეულებრივ ფორმად იქნა მიჩნეული და ამის წყალობით ამ ტერმინის მხოლოდითი რიცხვის ფორმად შექმნეს „დარბაისელი“, რომელიც თავდაპირველად დარბაზის წევრის აღმნიშვნელი ტერმინი იყო,³¹⁵ ხოლო შემდეგ მას ღინჯი ადამიანის მნიშ-

313 გ.ნადარეიშვილი, „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003 წელი, გვ.69;

314 გ.ნადარეიშვილი – „ფიცი როგორც მტკიცებულება ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით“, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963წ., გვ.49;

315 საგულისხმოა, რომ დარბაზის წევრთა – დარბაისლად მოხსენიების ტრადიცია საქართველოში გვიანობამდე, შეიძლება ითქვას, ქვეყნის მიერ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე იქნა შენარჩუნებული. მაგალითისთვის, როგორც ერთ-ერთი უძველესი, შეგვიძლია დავასახელოთ გიორგი III-ის სიგელი (1170წ.), რომელშიც მეფის მეჯორენი, მერეპენი, მანდატურნი, შესაწოლენი და სხვა სწორედ „დარბაზი-

ენელობა მიენიჭა".³¹⁶

მოგეხსენებათ, ნაშრომის დასაწყისში ბრალდების მხარდაჭერის ინსტიტუტზე მსჯელობა ჩვენც სწორედ კოლხ დარბაისელთა ისტორიით დავიწყეთ და მოძიებულ მასალებზე დაყრდნობით, მხოლოდ ორი დასკვნის გაკეთების უფლება მივეცით საკუთარ თავს: პირველი, რომ ეს ადამიანები ცალსახად, ჩვენი თანამემამულენი, კოლხები, იყვნენ და მეორე, სასამართლო პროცესზე მიღწეული ბრწყინვალე გამარჯვებიდან გამომდინარე, მათი სახით, ბრალდებას მხარს სამართლის დარგის გამოცდილი, საერთაშორისო დონის სპეციალისტები უჭერდნენ. ამჯერად კი, ქართველ მეცნიერთა შეხედულებებისა, თუ უკვე მერამდენედ გადაკითხული პირველწყაროების ანალიზის საფუძველზე, სულ უფრო მეტად ვრწმუნდებით, რომ მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმეზე სახელმწიფო ბრალდების მხარდაჭერი პირები – კოლხი დარბაისლები, შესაძლოა, ამავე მეფის სათათბირო ორგანოს – დარბაზის წევრები ყოფილიყვნენ.

მიგვაჩნია, იმავე სულისკვეთებით უნდა იყოს ნასაზრდოვები აკადემიკოს სიმონ ყაუხჩიშვილის გადანაცემილება, რომელმაც, მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვებს: „დარბაზსა“ და „დარბაისელს“ აგათია სქოლასტიკოსისეულ ძველ ბერძნულ ტექსტში ზუსტი შესატყვისი არ გააჩნიათ, კოლხი სახელმწიფო ბრალმდებლები სწორედ დარბაისელის სახელით მოიხსენია. ტერმინით, რომელიც, ინდივიდუალურზე (სიბრძნე, სიღინჯე) მეტად, სამართლებრივი დატვირთვის მატარებელია. ქართველი მეცნიერის ეს დიდებული მიგნება კი, კოლხი დარბაისლების მიერ პროცესზე გამოვლენილ სახელმწიფო საქმეების კარგ ცოდნასთან ერთად, ქართული სახელმწიფოებრივი მონყობის, ტრადიციების სიღრმისეული ცოდნითაც უნდა ყოფილიყო ნაკარნახები.

სერის“ სახელით არიან მოხსენიებულნი (იხ.ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.23). ქვეყნის სამეფო-სამთავროებად დაშლის დროინდელი დოკუმენტის ნიმუშად კი, გავიხსენებდით XVIII საუკუნეში ვახტანგ VI-ის მიერ მსხვილ ფეოდალებს ციციშვილსა და ჯავახიშვილს შორის წარმოშობილი დავის განსახილველად მონეული დარბაზის შემადგენლობას, რომელსაც თავად ვახტანგი ასე გადმოგვცემდა: „ჩვენ საქართველოს ჯანიშინმან ბატონიშვილმან, პატრონმან ვახტანგ და ძმამან ჩვენმან, ბატონმან სვიმონ და თეიმურაზ გვერთ ვიახელით მუხრანის ბატონი ერეკლე, არაგვის ერისთავი გიორგი, სარდალი ლუარსაბი, ამილახორი ავთანდილ და სხვანი ებისკოპოზ დარბაისელნი და მდივნები“. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაშიც, ქართლის სამეფოს უმსხვილესი ფეოდალებისა და უმაღლესი რანგის მოხელეების შემდეგ, რომელთა სახელობითი ჩამონათვალია მოცემული, დარბაზის დანარჩენი წევრები სწორედ დარბაისლად არიან მოხსენიებულნი. მიგვაჩნია, ინტერესს მოკლებული არც იმის ხაზგასმა უნდა იყოს, რომ, როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე აღნიშნავდა, სწორედ ასეთი შემადგენლობით დაუმტკიცებია დარბაზს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.304-305);

316 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.182;

ტრადიციების რომლის თანახმად, ჯერ კიდევ მამასახლისები (მეფობის შემოღებამდე), მნიშვნელოვან საკითხებზე გადაწყვეტილებებს როგორც წესი, სახალხო კრებასთან, უმაღლესი რანგის საერო თუ სასულიერო პირებთან, შესაბამისი დარგის, მათ შორის სამართლის სპეციალისტებთან თათბირის გარეშე არ ლეზულობდნენ. ასე გაგრძელდა მეფობის ინსტიტუტის დამკვიდრების შემდეგაც, რაც ქართველი მეფეების მიერ დარბაზთან ერთად კანონების მიღებისა თუ, მართლმსაჯულების აღსრულების, ნაშრომში ასახული არაერთი კონკრეტული მაგალითითაა დადასტურებული.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ამ დღევანდელი ტრადიციის დაცვა მარტოოდენ მეფის კეთილ ნებაზე როდი იყო დამოკიდებული. მსხვილ ფეოდალთა თვითნებობასა (დარბაზი ხომ პირველ რიგში მათ ინტერესებს გამოხატავდა) და სამეფო ხელისუფლების სისუსტეზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, დიდი მეფეებიც კი (დავითი, გიორგი III, მეფე თამარი), თავს ვალდებულად თვლიდნენ, თუნდაც, წმინდა პრაგმატული მოსაზრებიდან გამომდინარე: საკუთარი გადაწყვეტილებისთვის ლეგიტიმაციის ხარისხის ასამაღლებლად, მხარდამჭერთა კიდევ უფრო დიდი რაოდენობის უზრუნველსაყოფად, სხვადასხვა დასებს შორის დაპირისპირების აღმოსაფხვრელად და სხვა, ამ ძალზე მნიშვნელოვანი ინსტიტუტისთვის ანგარიში გაენიათ.³¹⁷

ამდენად, ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ქვეყნისთვის ისეთ მძიმე დროს და ისეთი ბრძენი მმართველის გვერდით, როგორიც მეფე

317 მეფის მიერ გადაწყვეტილების მიღებამდე, საკითხის დარბაზთან წინასწარი განხილვის კარგი მაგალითები აქვთ მოტანილი პროფ. განდარეიშვილსა და სამართლის დოქტორ ს.გაგინავას ნაშრომში: „სახელმწიფო წყობილება XI-XIV საუკუნეების საქართველოში“. ქართველი მეცნიერები, ჩვენთვის ნაცნობი ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის, ბაგრატ IV-ის ოპიზის სიგელის, გიორგი ბრწყინვალის ძეგლისდების გვერდით: გიორგი II-ის, დემეტრე II თავდადებულის, გიორგი IV ლამას, გიორგი III-ის, თამარ მეფის სახელთან დაკავშირებულ არაერთ წერილობით წყაროს ასახელებენ. თითოეულ მათგანში, ქართველი მეფეების მიერ გადაწყვეტილებები ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა: სამართლის წიგნის შედგენა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სასამართლო საქმეების გარჩევა, ომის გამოცხადების დამტკიცება, მეფედ კურთხევა, სახელმწიფოს უმაღლეს მოხელეთა დანიშვნა, სხვა სახელმწიფოში დიპლომატიური, ან სხვა მიზნით გამგზავრება და სხვა, სწორედ დარბაზთან თათბირის გზით იქნა მიღებული. თვალსაჩინოებისთვის შეგვიძლია გავიხსენოთ: ყანის მიერ დემეტრე II თავდადებულის ოქროს ურდოში დაბარების ფაქტი, როდესაც გამგზავრებამდე „მოუწოდა მეფემან კათალიკოსსა აბრაჰამს და ეპიზკოპოსთა, მონასტერთა და უდაბნოთა გარეჯისა მღვდელ მონაზონთა და ყოველთა მთავართა სამეფოსა მისისათა. „; გიორგი IV ლაშამ განჯაზე გალაშქრების წინ ასევე დიდებულებს გაანდო საკუთარი განზრახვა და მათაც, „ვითარცა ესმა ყოველთა წარჩინებულთა სამეფოსათა, განიხარეს და დაუმტკიცეს“; თვით მეფეთმეფე თამარიც კი, მამის გიორგი III-ის გარდაცვალების შემდეგ „დამორჩილდა“ ბრძანებასა ან კადრებულსა დიდებულთა შვიდთავე სამეფოთასა“ და მეორედ ეკურთხა მეფედ და სხვა. (იხ. „სახელმწიფო წყობილება XI-XIV საუკუნეების საქართველოში“ – თინათინ წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი – „სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები“, წიგნი I, გ. ფერაძის რედაქტორობით, თბ. 2010, გვ. 24-27);

გუბაზი იყო, გაცილებით მეტი საფუძველი გვაქვს: დავუშვათ სათათბირო ორგანოს არსებობა,³¹⁸ ვიდრე ის გამოვრიცხოთ. ხოლო, თუ ასეთის არსებობაზე შევთანხმდებით, მაშინ შემორჩენილი წერილობითი წყაროების მიხედვით, ბაგრატი კურაპალატიდან დაწყებული, უკანასკნელი დიდი ქართველი მეფის ერეკლე II-ის ჩათვლით, გაგვიჭირდება დარბაზის შემადგენლობის მოძიება, რომელშიც, შესაძლოა, განსხვავებული სახელწოდებით („დარბაისელნი“, „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“, „ჭკუათა მყოფელნი კაცნი“ და სხვა), მაგრამ სამართლებრივი საკითხის განხილვისას, სწავლული იურისტები არ მონაწილეობდნენ.³¹⁹ მნიშვნელოვანწილად აღნიშნულით არის განპირობებული ჩვენი ხედვა, რომ მეფის მკვლელობის შემდეგ, იმ ურთულეს სასამართლო პროცესზე, წინამძღოლის გარეშე დარჩენილ სამეფოში, ვის შეიძლება დაეცვა საკუთარი ქვეყნის ღირსება, თუ არა დარბაზის წევრ – უმაღლესი კვალიფიკაციის მქონე იურისტებს. მათ, ვისაც კარგად იცნობდა ერიკა და ბერიც, ენდობოდა ქვეყნის ყველაზე წარმომადგენლობითი ორგანო-სახალხო კრება, რომელმაც თავად მიმართა ბიზანტიის იმპერატორს მეფის მკვლელობაში მხილებულ პირთა გასამართლების მოთხოვნით.

ვითვალისწინებთ, რა განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობას, შესაძლო კითხვებიდან ორ უმთავრესზე თავადვე შევეცდებით პასუხის გაცემას. პირველი – მეფე გუბაზის დროს დარბაზი რომც ყოფილიყო, მის სხდომებში კოლხ დარბაისელთა სპეციალისტის სტატუსით მონაწილეობა, ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა დარბაზის წევრობასა და მეორე, ჩვენი აზრით ყველაზე წონადი არგუმენტი, რაც ამჯერად კოლხ ბრალმდებელთა – დარბაზის წევრობის სანინააღმდეგოდ შეიძლება იქნას მოტანილი. როგორც აკადემიკოსი ივ.ჯავახიშვილი ბრძანებდა: „ტერმინი დარბაზი X-XI საუკუნეებზე უწინარეს არა ჩანს“³²⁰ და უძველეს ცნობად, „რომელშიაც დარბაზის წევრთა შემადგენლობა იხსენიება“, ბაგრატი IV-ის ოპიზისადმი ბოძებულ სიგელში მოყვანილი თხრობა უნდა იქნას მიჩნეული.³²¹

საკითხის გადასაწყვეტად ბოლო შეფასების მნიშვნელობის გათვალ-

318 ამ შემთხვევაში თავად სათათბირო ორგანოს სახელწოდებას არ მიგვაჩნია, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდეს. დარბაზის შემთხვევაში მათ დარბაისელად მოვიხსენიებთ, სენატის შემთხვევაში სენატორებებად და ა.შ. ამჯერად ჩვენთვის გაცილებით მნიშვნელოვანი სწორედ მათი სოციალური სტატუსია და არა სახელწოდება;

319 მიგვაჩნია, იმავე მოსაზრებას ემხრობოდა პროფ. ივ.სურგულაძე, როდესაც წერდა: „საქართველოს ხელისუფალთ წესად ჰქონიათ შემოღებული იურიდიული საკითხების გარჩევის დროს მცოდნე პირების მოწვევა“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.57);

320 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.180;

321 იქვე;

ისწინებით, შევეცდებით პირველ რიგში, სწორედ მასზე გავცეთ პასუხი. საკუთარი პოზიციის სრულყოფილად წარმოსაჩენად კი ისევ ბატონი ივანეს სიტყვებს მოვიშველიებთ, თუ როგორ წუხდა დიდი მეცნიერი, როდესაც მასალების სიმცირის გამო, ქართული სახელმწიფოს უზენაესი ორგანოს, დარბაზის ხანგრძლივი, ცვლილებებით აღსავსე ისტორიიდან, მხოლოდ „ზოგიერთი საფეხურისა და მოვლენის შესახებ“ უნევდა მსჯელობა და ისიც „შემთხვევით გადარჩენილი ცნობების წყალობით“.³²² მეტიც, იმავე ოპიზის სიგელთან მიმართებაში, რომელიც დარბაზის წევრთა შემადგენლობით მართლაც უძველესია და რომელმაც, სავარაუდოდ, განსაზღვრა კიდევ ტერმინი დარბაზის ქართულ სამართალბრუნვაში შემოტანის თარიღი (X-XI ს.), ბატონი ივანე თავადვე უსვავდა ხაზს სიტყვებს: „ჯერ-ჯერობით უძველესს“.³²³ რაც მიგვაჩნია, დიდი მეცნიერის მხრიდან, დარბაზის კიდევ უფრო შორეულ წარსულში არსებობის შესაძლებლობას ნამდვილად არ უნდა გამოორიცხავდეს.

ყოველივე ზემოაღნიშნული მით უფრო საგულისხმოა, რომ მასალების სიმწირით გამოწვეულ მსგავს უზუსტობასთან წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ უკვე გვქონდა შეხება. მხედველობაში გვაქვს ტერმინი „ბჭე“ და მასთან მიმართებაში³²⁴ აკად. ივ.ჯავახიშვილის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომელმაც თავის დროზე ქართველ მეცნიერებში აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. კერძოდ, ბატონ ივანეს მიაჩნდა, რომ ტერმინი „ბჭე“ ძველ ქართულში X-XI საუკუნეებში ჩნდება.³²⁵ მაშინ როდესაც პროფ. მ.კეკელიას მიერ, კონკრეტულ წყაროებზე დაყრდნობით, ეს თარიღი VIII საუკუნემდე იქნა გადაწეული.³²⁶ მეტიც, პროფ. გ.ნადარეიშვილის მიერ ნაშრომში „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, მნიშვნელოვანწილად სწორედ, ტერმინ „ბჭის“ წარმომავლობისა და ზოგადად ისტორიულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით, გამოთქმული იქნა მოსაზრება, რომ „მოსამართლის აღსანიშნავად „ბჭე“ იხმარებოდა არა მარტო აგრეთვეოდალურ, არამედ ანტიკურ ხანაშიაც“.³²⁷

სწორედ ჩამოთვლილმა გარემოებებმა მოგვცეს საფუძველი გამოგვეთქ-

322 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.180;

323 იქვე;

324 იხ. წინამდებარე ნაშრომში;

325 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.339;

326 მ.კეკელია – „დავის გამრჩევ პირთა სახელწოდებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში (V-XI ს.), ჟურნ. „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1972წ., N2, გვ.144-153;

327 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.60;

ვა მოსაზრება: კოლხი დარბაისლების დარბაზის წევრობასთან დაკავშირებით. მით უფრო, რომ საკითხის ასეთი ხედვა სრულ თანხვედრაშია თავად დიდი მოძღვართმოდვრის გენიალურ შეგონებასთან: „ჩვენივე, – წერდა აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი, – ამჟამად ბევრი რამ გაუგებარი და მოულოდნელი სწორედ იმიტომაც არის, რომ ძეგლების დაღუპვისა და ნაწილობრივ შეუსწავლელობის გამო, იმ მუშაობის შესახებ რომელიც სამართლის მეცნიერების სფეროში სწარმოებდა ჯერ ძალიან ცოტა ვიცით“.³²⁸ კოლხ სახელმწიფო ბრალმდებელთა ისტორია კი, ჩვენი ღრმა რწმენით, „სამართლის მეცნიერების“ საკითხთა სწორედ იმ კატეგორიას ეკუთვნის, რომლის საფუძვლიან კვლევას ქართული სამართლის ისტორიის კიდეც არაერთი საამაყო გვერდით გამდიდრება შეუძლია. აღნიშნულის დასტურად, ბიზანტიასაქართველოს ურთიერთობების აღიარებული მკვლევრის, პროფ. გიორგი გოზალიშვილის მიერ გასული საუკუნის 40-იან წლებში გამოთქმულ მოსაზრებას მოვიშველიებთ, რომლის თანახმად: მეფე გუბაზის მკვლელთა სასამართლო პროცესიცა და სახალხო კრების ისტორიაც, ჩვენი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების იმდენად მნიშვნელოვანი ფურცლებია, რომ ცალკე, „მონოგრაფიულ გამოკვლევას იმსახურებენ“.³²⁹

რაც შეეხება კოლხ დარბაისელთა მეფის სათათბირო ორგანოს წევრობასთან დაკავშირებით დასმულ კიდეც ერთ კითხვას – მეფე გუბაზის დროს დარბაზი რომც ყოფილიყო, მის სხდომებში სპეციალისტის სტატუსით მონაწილეობა, ნიშნავდა თუ არა იმავდროულად დარბაზის წევრობას. რასაკვირველია, არ ნიშნავდა, თუმცა არც გამორიცხავდა. ისევე როგორც ის, არც სწავლულთა ქვეყნის მმართველი ელიტისადმი კუთვნილებას გამორიცხავდა. პირიქით, კოლხი დარბაისლების მიერ პროცესზე წარმოჩენილი ცოდნისა და სამართლებრივი გამოცდილების გავითვალისწინებით, ასეთი ალბათობა იზრდება კიდეც. განა დამატებით მტკიცებას საჭიროებს, რომ შუა საუკუნეებში სწავლულთა დიდი უმრავლესობა სწორედ მაღალი სოციალური ფენიდან: სამეფო, ერისთავთ-ერისთავთა, დიდგვაროვანთა, თუ გავლენიან სახელმწიფო მოღვაწეთა ოჯახებიდან იყვნენ გამოსული.³³⁰ თვალსაჩინოებისთვის, ჩვენივე კარგად ნაცნობი საქართველოში

328 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1946წ. ტ. I, გვ.71;

329 გ.გოზალიშვილი – „ბიზანტიისა და ირანის ბრძოლა იბერია-ლაზიკისთვის VI საუკუნეში“, თსუ შრომები, 1944წ., გვ.149; იხ. ასევე აპოლონ კალანდია – „ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები ანტიკურ-ადრებიზანტიური ხანის წერილობითი წყაროების მიხედვით“, თსუ გამომცემლობა, 2002 წ., გვ.171;

330 მათი ჩამოთვლისგან ამჯერად შეგნებულად ვიკავებთ თავს, რამეთუ წიგნის შესაბამის ნაწილში, ფეოდალურ საქართველოში ზოგადად განათლებისა და მათ შორის სწავლულ ოურისტთა მომზადების შესახებ საკმაოდ ვრცლად გვქონდა მსჯელობა (იხ. წინამდებარე ნაშრომში);

ბრალის თეორიის ფუძემდებლის ექვთიმე მთაწმინდელის გახსენებაც იკმარებდა, რომელიც სამცხელი დიდებულის, ათონის ივერთა მონასტრის დამაარსებლისა და წინამძღვრის იოანე მთაწმინდელის (ერისკაცობაში იოანე ვარაზ-ვაჩე ჩორდვანელის) ვაჟი იყო. დავით III დიდი კურაპალატის სახელგანთქმული სარდალი, ბიზანტიის სამეფო კარის მხსნელი თორნიკე ერისთავი კი მას ბიძად ერგებოდა; ასეთივე წარმატებით შეგვიძლია გავიხსენოთ მეფე გუბაზის ეპოქასთან კიდევ უფრო ახლოს მდგომი, მსოფლიო სახელის მქონე ფილოსოფოსი, „სამკაული და სიქადული ქართველთა“ – პეტრე იბერი (411-491 წ.წ.), რომელიც იბერიის მეფის ბუზმარის შვილი და ბაკურ დიდის შვილიშვილი გახლდათ.

შესაბამისად, სწავლულობა, იურისტობა, გამორიცხვის ნაცვლად, პირიქით, კიდევ უფრო ამყარებს ჩვენს რწმენას კოლხ სახელმწიფო ბრალმდებელთა დარბაზის წევრობასთან დაკავშირებით. მით უფრო, რომ მათ სასამართლო პროცესზე მეფე გუბაზის მიერ ქვეყნის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკასთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებების, მათი გამომწვევი მიზეზების ისეთი სიღრმისეული, მეტიც დეტალური ცოდნა გამოამჟღავნეს, რაც მხოლოდ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში უშუალოდ მონაწილე, აღწერილი მოვლენების თვითმხილველ პირს შეიძლება ჰქონოდა.

ამდენად, მას შემდეგ რაც მეფეზე, დარბაზზე, როგორც მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ინსტიტუტებზე, კოლხ დარბაზილებზე, როგორც ამ პროცესის გამორჩეულ სუბიექტებზე, საკმარისად ვისაუბრეთ, ფეოდალური ქართული სახელმწიფოს კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი დაწესებულების – „სააჯო კარის“ ჯერაც დადგა.³³¹ ინსტიტუტის რომელიც სპეციალურად, მართლმსაჯულების აღსასრულებლად იყო შექმნილი. „ჭყონდილი, – ვკითხულობთ „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“, – ორშაბათს დღეს სააჯო კარსა შიგან დაჯდების. ობოლთა და ქერივთა და მიძლავრებულთა მოჩივართა განკითხავს. და ყოველი საწოლის მნიგნობარი³³² გვერდს უზის. და ზარდახანის მნიგნობარი³³³ გაგზავნის და მისის პირით მოახსენებს, რაც

331 აკად. ივ.ჯავახიშვილის ცნობით, სასამართლო დაწესებულება „სააჯო კარის“ სახელწოდებით პირველად ფავენლთა X საუკუნის საბუთშია მოხსენიებული: „თუ ვინმე აწყენდეს და არავინ რას გაიგონებდეს, „სააჯოსა კარსა მიიხუენით“ ეს სიგელიო“ შიომღ. ისტ. საბ. 3). თუმცა, როგორც ბატონი ივანე იქვე შენიშნავდა, ამ კონრეტულ შემთხვევაში ის არა უმაღლესი, არამედ სამოქალაქო დავის განმხილველი ჩვეულებრივი სასამართლოს აღსანიშნავად უნდა იყოს გამოყენებული;

332 საწოლის მნიგნობარი – „ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით მნიგნობართუხუცესს სულ 26 მნიგნობარი ექვემდებარებოდა. მათ შორის ყველაზე უფროსი საწოლის მნიგნობარი იყო, რომელიც ვეზირთა შორის უპირველესის მოადგილედ ითვლებოდა. „მოჩივართა განკითხვის“ დროს საწოლის მნიგნობარი ჭყონდილელთან ერთად მონაწილეობას იღებდა სააჯო კარის სხდომაებში;

333 ზარდახანის მნიგნობარი – უნდა აღინიშნოს, რომ მნიგნობართუხუცეს-ჭყონდილელის მიერ საქმეების საწოლისა და ზარდახანის მნიგნობართან ერთად განხილვამ, საყურადღებო დასკვნამდე მიიყვანა პროფ. ივ.სურგულაძე, რომლის თანახმად: „სააჯო

ვის რა სჭირს. და რასაც მისის პირით ვერ დაიურვებს, ადგების და რა უამსცაა უამი იყოს, თუთ მივა და მაშინ იურვის, რაც ვის უსამართლო სჭირს. არ მოეშვების, რომ არ დაიურვოს".³³⁴

უთუოდ გასაზიარებელია აკად. ივ.ჯავახიშვილის შეხედულება, რომლის თანახმად ძნელი დასაჯერებელია მეფის მოადგილეს და ვეზირთა უპირველესს, „წერილმან საქმეებზე დროი დაეკარგვა“ ან, მისი მაღალი სამოხელეო ღირსებისთვის ეს ეკადრებინათ. ამიტომ, როგორც ბატონი ივანე ბრძანებდა, „სააჯო კარი“, სადაც ვაზირთა – უპირველესი კვირაში ერთხელ ორშაბათობით, თავისი სამოსამართლო მოვალეობის შესასრულებლად მიდიოდა, არა პირველი საფეხურის, არამედ უმაღლესი ინსტანციის სასამართლო დაწესებულება უნდა ყოფილიყო, „რომელშიაც პირველი საფეხურის სასამართლოს გადაწყვეტილებით უკმაყოფილოთა საჩივარი და „აჯა“³³⁵ ირჩეოდა ხოლმე“. ³³⁶ რაც შეეხება ორშაბათის შემდგომ, შვიდეულის დარჩენილ დღეებს, ამავე შენობაში მართლმსაჯულებას როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის საქმეებზე სხვა მოსამართლეები, აკად. ივ.ჯავახიშვილის შეხედულებით, დავით აღმაშენებლის მიერ სპეციალურად ამ მიზნის აღსასრულებლად მოწოდებული: „კაცნი მართლად მცნობელნი და განმკითხველნი“ აღასრულებდნენ.³³⁷

აქვე, თუნდაც ძალიან მოკლედ, ერთიან საქართველოში მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ისეთ ინსტიტუტებსაც გვინდა შევეხოთ, როგორიც: წოდებრივი და ფეოდალის სასამართლო იყო. ჯერ კიდევ X-XI საუკუნეების ძეგლის, ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტში, რომელიც ბექა-ალბუღას სამართალში მეასე მუხლადაა შეტანილი, ვკითხულობთ: „ვინცა მოძღუარი იყოს ანუ მეფეთა წინაშე ზრდილი და ნამყოფი კაცი იყოს, ანუ კარგი დიდ ვაჭარი, ანუ კარგი სოფლისა მამასახლისი იყოს, აგეთი კაცი დასვი ბჭედ, ჭკუიანი იქნების და კარგად ეცოდინების

კარში“ რიგითი მოსამართლეების გარდა თვითონ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის კოლეგიაც უნდა ყოფილიყო, რაც ქართველი მეცნიერის მტკიცებით, „ქართული სასამართლოს კოლეგიურობის პრინციპთან“ სრულ თანხვედრაშია (ივ.სურგულაძე, „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბ., გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1970წ., გვ.90);

334 ე.თაყაიშვილი – „ხელმწიფის კარის გარიგება“, ტფილისი, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, 1920წ., გვ.3;

335 „პაჯაჲ“ – არაბული სიტყვაა, რომელიც მოთხოვნილებასა და გაჭირვებას ნიშნავს. ქართულში კი, ჩვეულებრივ, მეფის სახელობაზე დანერგულ ვედრებისა, საჩივრისა და მოხსენების წიგნებს ეწოდებოდა. გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან აკად. ივ.ჯავახიშვილის შეფასებით: „სააჯო კარიც ის სასამართლო დაწესებულება უნდა ყოფილიყო, სადაც მოჩივართა „აჯას“ ანუ მეფისთვის მირთმეულ საჩივრებს არჩევდნენ“ (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.342);

336 ივ.ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ.341;

337 იქვე, გვ.371;

ბჭობა და უსამართლოს არას იტყვს³³⁸ როგორც პროფ. ალ. ვაჩიშვილი მართებულად შენიშნავდა, ამ შემთხვევაში კანონმდებელს მხედველობაში სწორედ, წოდებრივი სასამართლო უნდა ჰქონოდა: „მაღალი წოდებისათვის განკუთვნილ სასამართლოში – „მეფეთა წინაშე ზრდილი და ნამყოფი კაცი“ განახორციელებდა მართლმსაჯულებას, მოქალაქეთათვის – „ქარგი დიდ ვაჭარი“, სოფლის მოსახლეობისათვის – „ქარგი სოფლისა მამასახლისი“³³⁹ გასაზიარებლად მიგვაჩნია ბატონი ალექსანდრეს მოსაზრება იმ ნაწილშიც, რომ, თავად კანონის შინაარსიდან გამომდინარე, წოდებრივი სასამართლოს მოსამართლეები ხელისუფლების მიერ უნდა ყოფილიყვნენ დანიშნული³⁴⁰ ეს სახელმწიფო დაწესებულება უნდა ყოფილიყო და არა თავისუფლად, მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე არჩეული, სამედიატორო სასამართლო.³⁴¹

წოდებრივ და ფეოდალის სასამართლოს შორის არსებული სხვაობა კარგად აქვს წარმოჩენილი პროფ. ივ. სურგულაძეს ნაშრომში: „ნარკვევები საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიიდან“. როგორც ბატონი ივანე შენიშნავდა, თუ: „მამასახლისი გლეხების საქმეებს არჩევდა სამეფო სოფლებში. ფეოდალთა კუთვნილ სოფლებში, თვით ამ ფეოდალის იურისდიქცია ვრცელდებოდა და სწორედ იგი იყო თავისი ყმის მოსამართლე.³⁴² ქართველი მეცნიერის ამ გამართულ, ადვილად დასამახსოვრებელ განმარტებას, მხოლოდ ერთს დავძენდით: ფეოდალის, როგორც მოსამართლის უფლებამოსილება გლეხებთან ერთად, მეფის მიერ მისთვის მემკვიდრეობით, სამართავად გადაცემულ ტერიტორიაზე მცხოვრებ აზნაურებზეც ვრცელდებოდა. ამასთან, ფეოდალის ქვემდებარეობაში შედიოდნენ როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის საქმეები, ერთადერთი დათქმით: დიდი და მნიშვნელოვანი სისხლის სამართლის საქმეების განხილვაზე მათ ხელი არ მიუწვდებოდათ.

338 ი. დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, საქართველოს სსრ ჰეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წ., ტომი I, გვ. 465;

339 ალ. ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, ატალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948 წ. ტ. II, გვ. 69;

340 ალ. ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948 წ. ტ. II, გვ. 69; იმავე მოსაზრებას იზიარებდა აკად. ივ. ჯავახიშვილი, რომლის შეხედულებით წოდებრივ სასამართლოზე განხილულ საქმეთა (როგორც სისხლის ისე სამოქალაქო სამართლის), მნიშვნელოვანი ნაწილი უნდა მოსულიყო;

341 ალ. ვაჩიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69;

342 ივ. სურგულაძე – „ნარკვევები საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, გამომც. „ცოდნა“, 1963 წ., გვ. 45; იხ. ასევე გ. დავითაშვილი – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი ძველ ქართულ სამართალში“, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2002 წ., გვ. 11;

**სისხლის სამართლებრივი დევნის განმახორციელებელი და ბრალდების მხარდაჭერი უძველესი ინსტიტუტები საქართველოში:
მპარავთმძებელი, მეკობრეთმძებნელი, ხევისთავი**

დიდ და მნიშვნელოვან სისხლის სამართლის საქმეებთანაა დაკავშირებული მომდევნო საკითხი, რომლითაც სასამართლო პროცესის ფორმებზე ვაპირებთ მსჯელობის გაგრძელებას. როგორც უკვე ითქვა, ერთიან ფეოდალურ საქართველოში მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ყველა ინსტიტუტი, მეფიდან დაწყებული – ფეოდალის სასამართლოს ჩათვლით, ყოველდღიურ საქმიანობაში საბრალდებო პროცესის პრინციპებით ხელმძღვანელობდა. თუმცა, არსებობდა გამონაკლისი, რომლის დაშვებაც ხელისუფლებას დიდ და მნიშვნელოვან საქმეებთან მიმართებაში უხდებოდა. პირველ რიგში ეს სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებს ეხება, რომელთა ჩამონათვალმა ქართველ ისტორიკოსთა შრომების გათვალისწინებით შემდეგი სახე მიიღო: განდგომა, ღალატი, მეფის შეურაცხყოფა, მეფის მოსაკლავად, ან დასატყვევებლად მიმართული დანაშაულები, „ღაღლაღი“ ანუ საქართველოში მცხოვრები მაჰმადიანების მიერ შეთქმულების მოწყობა, პოლიტიკური წყობის წინააღმდეგ მიმართული ე.წ. „უცხო მოსაგონებელი“ დანაშაული,³⁴³ სამხედრო საიდუმლოების გაცემა და სხვა.

ეკუთვნოდა თუ არა დიდ და მნიშვნელოვან საქმეთა კატეგორიას ჩვენთვის უკვე კარგად ნაცნობი მეფე გუბაზის მკვლელობის საქმე, რომელიც სახელმწიფო დანაშაულთა ზემოთმოტანილ, ვრცელ ჩამონათვალთან მიმართებაშიც კი, ერთ-ერთი უმძიმესია. რა თქმა უნდა, ეკუთვნოდა და ხელისუფლებასაც, ჯერ კიდევ VI საუკუნეში, ამ კონკრეტული საქმის განხილვისას, საბრალდებო პროცესის ორ უმნიშვნელოვანეს პრინციპზე მოუხდა „თვალის დახუჭვა“. პირველი – დაზარალებულის ნაცვლად, საქმეზე წარმოება თავად დაიწყო და მეორე, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, ბრალდებას დაზარალებულის, მისი უახლოესი ნათესაების (ტახტის მემკვიდრის – ნათეს,³⁴⁴ ან გუბაზის შვილების) ნაცვლად, პროფესიონალი

343 მხედველობაში გვაქვს, თამარის პირველი ისტორიკოსის მიერ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანში“, სწორედ ამ სიტყვებით: „უცხო მოსაგონებელი“ აღნიშნული, ყუთლუ არსლანის დასის გამოსვლა;

344 როგორც მართებულად შენიშნავდა პროფ. ა.კალანდია: „აგათია სქოლასტიკოსის ცნობიდან ირკვევა, რომ გუბაზის ძმა ნათე ცხოვრობდა კონსტანტინოპოლში. მართალია, არცერთი წყარო ხაზგასმით არ მიუთითებს იუსტინიანეს მიერ ნათეს მძევლად აყვანის შესახებ, მაგრამ იგულისხმება, იგი მძევის ფუნქციას ასრულებდა. გუბაზის შვილები კი არ არიან ბიზანტიაში, არამედ მეფის უმცროსი ძმა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ლაზური წესების მიხედვით გუბაზის შემდეგ ნათე უნდა გამხდარიყო ლაზიკის ხელისუფლების უმაღლესი პირი“ (იხ. აპოლონ კალანდია – „ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები ანტიკურ-ადრებიზანტიური ხანის წერილობითი წყაროების მიხედვით“, თსუ გამომცემლობა, 2002 წ., გვ.139);

იურისტები, კოლხი დარბაისლები უჭერდნენ მხარს. წარმომადგენლობა კი მოგეხსენებათ, საბრალდებო პროცესისთვის მისი „პირადული ხასიათის გამო უცხო იყო, არ დაიშვებოდა.“ ბრალდებისთვის მხარი თავად დაზარალებულს, ან მის უახლოეს ნათესავს უნდა დაეჭირა.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ საბრალდებო პროცესის პრინციპების უგულებელყოფის თვალსაზრისით, მეფე გუბაზის საქმე გამონაკლისს არ წარმოადგენდა. სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა წარმოების განსაკუთრებულ წესზე ყურადღება ჯერ კიდევ აკად. ივ.ჯავახიშვილმა, პროფესორებმა: ივ.სურგულაძემ, ალ.ვაჩიშვილმა, მ.ლევკეიშვილმა, მ.კეკელიამ გაამაზიკეს. როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი შენიშნავდა დანაშაულთა ჯგუფებზე მსჯელობისას: „საჭიროა ცალკე გამოვყოთ სახელმწიფო დარგის დანაშაული, რომლისთვისაც მძიმე სასჯელები ყოფილა დაწესებული და ამგვარ დანაშაულისათვის დევნის აღძვრა და საქმის წარმოება ალბად სახელმწიფო ორგანოს განკარგულებაზე, მის თაოსნობაზე იყო დამოკიდებული; საფიქრებელია, რომ სახელმწიფო დანაშაულისათვის ჩვეულებრივი ე.ი. საბრალმდებლო პროცესის წესები მთლიანად დაცული არ იქნებოდა, ვინაიდან ამგვარ შემთხვევაში ხელისუფლებას საქმე ჰქონდა მეტად საშიშ დანაშაულებრივ ქმედობასთან, რომელიც შესაძლოა თვით მის არსებობას ემუქრებოდა“.³⁴⁵

საგულისხმოა, რომ პროფ. მ.ლევკეიშვილის შეხედულებით, სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებისადმი მსგავსი მიდგომა ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსეთთან შეერთებამდე, ანუ დამოუკიდებლობის დეკლარაციამდე იქნა შენარჩუნებული. ეს მაშინ, როდესაც ქართველი მეცნიერის მტკიცებით XVII-XVIII საუკუნეებშიც კი, მთელ აღმოსავლეთ საქართველოში, პროცესის გაბატონებულ ფორმად საბრალდებო პროცესი რჩებოდა. გამონაკლისი კი, როგორც უკვე ითქვა მხოლოდ სახელმწიფო დანაშაულთან მიმართებაში დაიშვებოდა: „გვხვდებოდა შემთხვევები, - წერდა პროფ. მ.ლევკეიშვილი, - როდესაც სასამართლო ორგანო თვითონ, თავისი ინიციატივით იწყებდა სისხლის სამართლის საქმეზე სამართალწარმოებას. ეს ხდებოდა განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენისას, როგორიცაა მაგალითად, სახელმწიფოსა და მეფის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული“.³⁴⁶

ყოველივე ზემოაღნიშნული, კიდევ უფრო საყურადღებოს ხდის ფეოდალურ საქართველოში სასამართლო პროცესის ფორმების კვლევით დაინტერესებული მკითხველისთვის იმ ფაქტს, რომ, თუ სანყის ეტაპზე პროცესის საბრალდებო ფორმიდან, გამონაკლისი სამართალწარმოების

345 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.36;

346 მ.ლევკეიშვილი - „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.108-109;

თვალსაზრისით, მხოლოდ სახელმწიფო დანაშაულებზე დაიშვებოდა; ჩვენამდე მოღწეული წერილობითი წყაროების მიხედვით, XI-XII საუკუნეებიდან, ხელისუფლებამ მსგავსი მიდგომა უკვე საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულზეც განავრცო. მიზეზი კი, საზოგადოების, სახელმწიფოს გაზრდილ მოთხოვნებთან მიმართებაში საბრალმდებლო პრინციპზე აგებული საპროცესო ფორმის დაბალეფექტურობა, შეუთავსებლობა იყო. ამიტომ სახელმწიფო მექანიზმის კონკრეტულ რგოლში, რომლის დანიშნულებაც ქურდობისა და ავაზაკობის წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა გამხდარიყო, ხელისუფლებამ საჭიროდ ჩათვალა, როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი აღნიშნავდა, სპეციფიკური ბუნების საპროცესო წარმოების შემოღება.

„ეს საპროცესო ფორმა, – წერდა ქართველი მეცნიერი, – როგორც უფრო ენერგიული მეთოდების მქონე, უფრო მკვეთრი და მოქნილი, სახელმწიფოს როგორც ჩანს მზარდ დანაშაულობასთან საბრძოლველად დასჭირდა, რომელიც მომეტებული საშიშროებით ემუქრებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერესებს“.³⁴⁷ შესაბამისად, კანონმდებლობაში ცვლილებების შეტანამ იმ სტრუქტურული ქვედანაყოფის შექმნის აუცილებლობა განაპირობა, რომელიც ერთიან ფეოდალურ სახელმწიფოში საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის ჩამდენ პირთა: გამოვლენის, დაძებნა-დაპატიმრებისა და გასამართლების საკითხს უხელმძღვანელებდა. სწორედ ასეთ დანესებულებად გვესახება ჩვენ გიორგი III-ის მიერ 1170 წელს გაცემულ სიგელში მოხსენიებული „სამპარავთ-მეძებლო“ სამსახური.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეტრატზე შესრულებული და გრაგნილის სახით საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დღემდე შემონახული, გიორგი III-ის სიგელის³⁴⁸ თავდაპირველ დანიშნულებას: სამპარავთმეძებლო სამსახურის ფუნქციების განსაზღვრა სულაც არ წარმოადგენდა. თავისი ფორმით, ხასიათით, შეიძლება ითქვას, ის ამავე კატეგორიის წყალობის (ბოძების) სიგელებისგან არაფრით გამოირჩევა. მისი მეშვეობით, ურჩი ფეოდალების წინააღმდეგ დაპირისპირებაში მხარდაჭერისთვის მადლიერი მონარქი, შიო-მღვიმის მონასტერს საკუთარი წინაპრებისგან (ბაგრატ IV, გიორგი II, დავით IV აღმაშენებელი), ბოძებულ ავტონომიას უნარჩუნებდა, მათ შორის მპარავთმეძებელთაგან შეუვალობის თვალსაზრისითაც.

„სამართალი სამპარავთ-მეძებლო, – მოუწოდებდა მეფე საკუთარ მოხელეებს, – არცარაი წინაის შესრულა, ნუცა სადა ან შევლენ ჩუენნი მპარავთ-მეძებლნი, თუინიერ თუ გარეთი ნაპარევი შე ლა-ჴდეს მლუიმისა გლეხსა. თუ მრავალჯერ ეპაროს მას კაცსა, ანუ ჩამოარჩონ ჩუენთა ჩენილთა,

347 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.32;

348 სიგელის სრული სახელწოდებაა: „მამულის მფლობელობისა და შეუვალობის განახლების სიგელი გიორგი III-ისა შიო მღვიმისადმი“. როგორც აღვნიშნეთ სიგელი დანერილია მხედრულით, ეტრატზე;

ანუ გაპატიჟონ. და თუ გარდაიხუენოს სხუაგან, სდევდენ ჩუენნი ჩენილნი. და მისსა საქონელსა თანა არაი საქმე უც ჩუენთა მპარავთ-მეძებელთა, თუით მემლუიმიისა ჳელისუფალმან თავნი ნაპარევისა პატრონსა შეუქცივნეს და სამართალი წმიდისა უდაბნოსათუის აიღოს".³⁴⁹

არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ მნიშვნელოვანწილად, სწორედ წყალობის სიგელში შემორჩენილმა ამ აბზაცმა განაპირობა გიორგი III-ის სიგელისადმი სპეციალისტთა განსაკუთრებული ყურადღება. ეს არცაა გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ დღემდე ის რჩება „XII საუკუნის საქართველოში მპარავთმეძებელთა დაწესებულების არსებობის დამადასტურებელ ერთადერთ ძეგლად".³⁵⁰ დაწესებულების, რომელსაც ქართული სამართლის ისტორიაში ანალოგი არ გააჩია და რომელიც თავისი ფუნქციებით: დანაშაულის გამოვლენა, დამნაშავის დევნა, დაპატიმრება, გასამართლება, სასჯელის აღსრულების უზრუნველყოფა, ძველი ქართული სახელმწიფო ინსტიტუტებიდან ყველაზე ახლოს დგას თანამედროვე პროკურატურასთან; დაწესებულების რომლის არსებობაც XII საუკუნეში, ამ ჩანაწერის გარეშე, თვით ყველაზე თამამი წარმოსახვის მქონე მეცნიერისთვისაც კი, ძნელი დასაჯერებელი იქნებოდა.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ არაერთხელ გავამახვილეთ ყურადღება ქართული სამართლებრივი კულტურის სიმდიდრეზე, სირთულეებზე, რომელიც ერთ დროს ანდამატივით³⁵¹ ელვარე ქართული სახელმწიფოს დანაწევრებას, ძველი დიდების ან უკვე, მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მიმოფანტული ნამსხვრევების ძებნას ახლავს თან. იმ „აღმასის ნამსხვრევების" ძებნას დროდადრო, ასე თვალისწივმოჭრელად რომ გაივლევებენ ხოლმე „წინაპართა ნაკვალეbs ადევნებულ შთამომავალთა ხელში". განა ასეთი გაეღვება არ უყო გასული საუკუნის 30-იან წლებში სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ ბიზანტიელი ისტორიკოსის აგათია სქოლასტიკოს ნაშრომში შემორჩენილი კოლხ სახელმწიფო ბრალმდებელთა სასამართლო ეპოპეის ქართველი ხალხისთვის მშობლიურ ენაზე დაბრუნება; იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ X-XI საუკუნეებისთვის გასაოცრად სრულყოფილი ბრალის თეორიის შესახებ, რომლის ათონის სალიტერატურო სკოლის მამამთავრის, წმ. ექვთიმე მთაწმინდელის თარგმანში პოვნა, თვით ივანე ჯავახიშვილისთვისაც კი, მოულოდნელობას წარმოადგენდა; ცალსახად „იმავე ანდამატს" უნდა ეკუთვნოდეს XX საუკუნის დასაწყისში გორში, ერთ-ერთ ოჯახში, ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ აღმოჩენილი „ხელმწიფის კარის გარიგება." ძეგლი, რომლის გადარჩენით,

349 ი.დოლიძე - „ქართული სამართლის ძეგლები", თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება", 1965 წ., ტომი II, გვ.22-23;

350 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის", თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.61;

351 „ანდამატი" - სწორედ ამ სახელით მოიხსენიებდნენ ძველ ქართულ მწერლობაში აღმასს;

ეკლესიის მიერ ღვთისკაცად შერაცხულმა მეცნიერმა, სასწაული ჩაიდინა: აბსოლუტიზმის დონემდე დახვეწილი ეტიკეტის, სრულყოფილებამდე მიყვანილი სახელისუფლებო აპარატისა და მსოფლიოში ანალოგის არ მქონე მოძღვართ-მოძღვრის ინსტიტუტის გაცოცხლებით, შთამომავლობა ცენტრალიზმის ეპოქის ქართული სამეფო კარის სიდიადეს გვაზიარა.³⁵²

ძნელი სათქმელია, საბედნიეროდ თუ სამწუხაროდ, მაგრამ ნებისმიერი დარგისთვის, რომელსაც ქართველოლოგია მოიცავს (ენათმეცნიერება, ეთნოგრაფია, ეკონომიკა, ისტორია, სამართალმცოდნეობა თუ სხვა) ამ სახის აღმოჩენები თანმდევი. პროკურატურისა და ზოგადად, სახელმწიფო ბრალდების მხარდაჭერის ისტორიით დაინტერესებული საზოგადოებისთვის, ამავე კატეგორიის აღმოჩენად უნდა შეფასდეს XIX საუკუნის მიწურულს სამეცნიერო მიმოქცევაში 1170 წლით დათარიღებული მეფეთმეფის გიორგი III-ის სიგელის შემოტანა.³⁵³ პირდაპირი წერილობითი მტკიცებულების, რომელიც XII საუკუნის საქართველოში არა მარტო მაღალი კვალიფიკაციის მქონე იურისტებით³⁵⁴ დაკომპლექტებული სპეციალური დანესებულების არსებობას ადასტურებს, არამედ ძვირფას ინფორმაციას გვანდის ამ დანესებულების უმთავრესი ფუნქციების შესახებ. კერძოდ, როგორც აკად. ივ.ჯავახიშვილი წერდა, სწორედ ამ სიგელის მეშვეობით ხდება ჩვენთვის ცნობილი, რომ „მპარავთ-მეძებელთა“ ძირითად მოვალეობას: „მპარავთა ძებნა, აღმოჩენა, დევნა და გასამართლება შეადგენდა. ამათ გარდა, ამავე საქმისათვის დანიშნული ყოფილან „ჩენილნი“, რომელთა მოვალეობას, ერთი მხრით, მპარავთა დევნა და შეპყრობა, მეორე მხრით, მათი გასამართლების შემდგომ განაჩენის აღსრულება შეადგენდა. „მპარავთ-მეძებელნი“ უფროსი მოხელეები ჩანან, „ჩენილნი“ კიდეც მათი ხელქვეითნი უნდა ყოფილიყვნენ“.³⁵⁵

მეტიც, გიორგი III-ის სიგელიდანვე ვგებულობთ, რომ „სამართალი სამპარავთ-მეძებლო“ 1170 წელს არ შეუქმნიათ, ის მანამდეც არსებობდა. კვლავ აკად. ივ.ჯავახიშვილის შეფასებას მოვიშველიებთ: „მეფეს, – წერდა

352 ე.თაყაიშვილი – „ხელმწიფის კარის გარიგება“, ტფილისი, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, 1920წ.,

353 ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემების თანახმად, სიგელი პირველად გამოქვეყნდა 1892 წელს ცნობილი ქართველი ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის თედო ჟორდანის მიერ (იხ. თ. ჟორდანია – „ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა“, გვ. 265-266, ტფილისი, მ. შარაძის სტამბა, 1892 წელი);

354 როგორც ოპიზის სიგელის შემთხვევაში მიუთითებდა პროფ. ივ. სურგულაძე, რომ სასამართლო პროცესის მონაწილე მხარეები სიგელში მრავლობით რიცხვში (მიჯნაძორელნი, ოპიზარნი) შემთხვევით არ უნდა ყოფილიყვნენ მოხსენებულნი. იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მპარავთმეძებელთან მიმართებაში (იხ. წინამდებარე ნაშრომი, გვ. - -);

355 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ. 343-344;

ბატონი ივანე, – მკაფიოდ ჰქონდა განსაზღვრული: „სამართალი სამპარავთ-მეძებლო არცა რაი წინაის შესრულა, ნუცა სადა ან შევლენ ჩვენნი მპარავთ-მეძებელნი“-ო. თუ მპარავთ-მეძებელნი წინათაც შიომღვიმის სამფლობელოში არ შესულან, რადგან ამ მონასტერს შეუვალობა ჰქონდა. ცხადია, რომ მპარავთ-მეძებელნი წინათაც უნდა ყოფილიყვნენ და სხვაგან ყველგან ძებნა-შეპყრობის უფლება ჰქონიათ. ამიტომ უეჭველია, 1170 წელს ახალი სამპარავთ-მეძებლო დაწესებულება და სასამართლო კი არ ყოფილა შექმნილი, არამედ მეკობრეებისა და გაუსწორებელი ქურდებისათვის მკაცრი სასჯელი დაუნესებიათ და, ამავე დროს, ამ ბოროტმოქმედებათა აღმოსაფხვრელად და დამნაშავეთა დევნის გასაადვილებლად „სამპარავთ-მეძებლო სამართლის“ თანამდებობის პირთა უფლება-მოვლილებანი გაუფართოებიათ.“³⁵⁶ პროფ. გ.ნადარეიშვილის შეფასებით, ამიერიდან მათთვის ქურდობის საქმეების გარდა, „მეკობრეთა და ავაზაკთა საქმეებიც დაუქვემდებარებიათ“.³⁵⁷ მიზეზი კი, ქართველი მეცნიერის მტკიცებით, ის გახდა, რომ ხელისუფლებამ იგრძნო საჭიროება, დანაშაულთა სხვადასხვა სახეებიდან მომხდარიყო ყველაზე აქტიუალურად მიჩნეულ ქმედებათა ცალკე გამოყოფა.

თუ რატომ გახდა იმ დროს ქართველი მონარქებითვის საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთან ბრძოლა პრიორიტეტული, ვფიქრობთ, ძნელი გამოსაცნობი არ უნდა იყოს. სწორედ XII საუკუნეში პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით აღმავლობის გზაზე მდგომი ქართული სახელმწიფოსთვის, საკუთარი მოსახლეობის სიმშვიდეზე, კეთილდღეობაზე ზრუნვასთან ერთად, მართლაც რომ განსაკუთრებული დატვირთვა შეიძინა ქვეყანის ტერიტორიაზე გამავალი სავაჭრო გზების უსაფრთხოებისა და როგორც საშინაო, ისე საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობების ინტენსივობის ზრდის საკითხმა. ამიტომ იყო, რომ ხელისუფლებამ, სახელმწიფო დანაშაულის შემდეგ, ყურადღება სწორედ ამ კატეგორიის დანაშაულებზე გაამახვილა. მეტიც, პარვასთან, მეკობრეობასთან ბრძოლის ეფექტურობის ასამაღლებლად, სპეციალური დაწესებულებაც კი შექმნა. დაწესებულება, რომელიც, დაზარალებულის პოზიციის მიუხედავად, ისევე როგორც სახელმწიფო დანაშაულთან მიმართებაში, ქურდობისა და მეკობრეობის ფაქტებზე გამოძიებას საკუთარი ინიციატივით იწყებდა.³⁵⁸

356 ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.343-344;

357 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.66;

358 ამ თვალსაზრისით ხელისუფლების პოზიციის სიმტკიცეზე მიაზნებდა ის ფაქტიც, რომ „მპარავთ-მეძებელნი, მეფის ჩენილნი, დამნაშავის დევნას ამ უკანასკნელის „სხვაგან გარდახვეწის“ შემთხვევაშიც არ წყვეტდნენ. ხოლო, თუ ვინმეს ცთუნება სძლევდა და ამ საქმეს ხელობად გაიხდიდა, ანუ „თუ მრავალჯერ ეპაროს მას კაცსა“, ასეთი გამოუსწორებელი დამნაშავეების მიმართ უმკაცრესი სასჯელები იყო გათვალისწინებული“.

ამდენად, ლოგიკურია პროფ. გ.ნადარეიშვილის შეფასება, ამ გადაწყვეტილებით ხელისუფლების მიერ ეკონომიკურ დანაშაულთან ბრძოლის საკითხის, საჯარო ინტერესთა რანგში აყვანის თაობაზე. „გადაიდგა ნაბიჯი წინ, – წერდა ქართველი მეცნიერი, – ხსენებულ დამნაშავეთა დევნა უკვე აღარ იყო დამოკიდებული კერძო პირთა ინიციატივაზე. ეს გარემოება კი ნიშნავდა საჯარო, სახელმწიფო საწყისის განმტკიცებას. ჩვენ წინაშეა სამძებრო პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი.“³⁵⁹

ვიზიარებთ, რა ბატონი გიორგის შეხედულებას, მიგვაჩნია, რომ სწორედ, მპარავთმძებელთა ინსტიტუტის ამოქმედება და საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების საჯარო ინტერესთა რანგში აყვანა, უნდა იქნას მიჩნეული საქართველოში სასამართლო პროცესის საბრალდებო ფორმის მიერ პოზიციის დათმობისა და სამძებრო-ინკვიზიციური ფორმის დამკვიდრების პირველ, თვალსაჩინო გამოვლინებად. ახალ ეტაპად ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში, რომელზე გადასასვლელად საქართველო, სხვა ევროპულ სახელმწიფოებთან შედარებით, გაცილებით ადრე აღმოჩნდა მზად. ეს კი, ხელისუფლების მიერ XI–XII საუკუნეებში ეკონომიკური, პოლიტიკური პრიორიტეტების სწორად განსაზღვრისა და ცხოვრებაში წარმატებით რეალიზების კიდევ ერთ, კონკრეტულ გამოვლინებად უნდა შეფასდეს. მხედველობაში გვაქვს არა მარტო სამართალი, არამედ საზოგადოებრივი აქტივობის ყველა სხვა უმნიშვნელოვანესი მიმართულება.

ეკონომიკის, კულტურის, განათლების სფეროში ამ თვალსაზრისით არსებულ მიღწევებზე, ნაშრომის დასაწყისში (მისივე ფორმატის გათვალისწინებით), ჩვენ უკვე გვქონდა მსჯელობა. იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებასთან მიმართებაში, რომლის „დუღილის ხარისხის“ წარმოსაჩენად ყუთლუ არსლანის დასის გამოსვლისა და მათი მოთხოვნების გახსენებაც საკმარისად მიგვაჩნია. მოთხოვნების, რომლის რეალიზების შემთხვევაში, მეფეს უნდა ჩამორთმეოდა უზენაესი სასამართლო და საკანონმდებლო ფუნქციები და გადაცემოდა ისანში, სასახლის მახლობლად დადგმულ კარავს. სრულიად ახალ, მანამდე არ არსებული ტიპის

ული: „ანუ ჩამოარჩონ ჩუენთა ჩენილთა, ანუ გაპატიჟონ“ (გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.66). ბაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ხელისუფლების მიერ მიღებულმა ზომებმა შედეგი საკმაოდ სწრაფად გამოიღო. კერძოდ, როგორც ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდრე წერდა, თამარის მეფობისას ქვეყანაში უკვე სამაგალითო სიწყნარე და უშიშროება სუფევდა. მისივე გადმოცემით: „საყდართა და მონასტერთა დაღუენვასა ვერ ვინ იკადრებდა, ქარავანსა ვერ ვინ ძარცუიდა, ამერი და იმერი, ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა, დანყნარებით ჰქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი ავისმოქმედი აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზედა მიიღის და დროშათა ქუეშე დადვის“ (ივანე ჯავახიშვილი – თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1984 წელი, გვ.228);

359 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.66;

დანესებულებას, რომელიც პროფ. ივ.სურგულაძის სამართლიანი შენიშვნის თანახმად, დარბაზისგან არსებითად განსხვავდებოდა.

„დარბაზს, – წერდა ქართველი მეცნიერი, – მეფე იწვევს, მისი სათათბირო ორგანოა, მაშინ როდესაც კარავში მსხდომნი თვით არიან ქვეყნის გამგებელნი და მეფე ამ „გამგებლობაში“, კარავის მუშაობაში არ ღებულობს მონაწილეობას. კარავში მსხდომნი უზენაესი გამგებლობის რომელიმე საკითხის შესახებ მიღებულ გადაწყვეტილებას აცნობებდნენ მეფეს, ამ შემთხვევაში თამარ მეფეს, ეს უკანასკნელი კი სისრულეში მოიყვანდა მას, ე.ი. მეფეს მხოლოდ გადაწყვეტილების შესრულების (აღმასრულებელი გ.ფ.) ფუნქცია რჩებოდა. სხვა მხრივ, მართვის საქმე კარვის ხელში გადადიოდა“.³⁶⁰ შეთქმულთა გეგმის მიხედვით, იმ წარმომადგენლობითი ორგანოს ხელში, რომლის შექმნის მცდელობაც ათწლეულებით უსწრებს ინგლისში ანალოგიური მოთხოვნებით არისტოკრატიის გამოსვლასა და თავისუფლების დიდი ქარტიის („Magna Carta Libertatum“) გამოცემას. იმ კარვის გამგებლობაში, რომელშიც მეცნიერთა დიდი ნაწილი „ქართულ პარლამენტს“, „ევროპული წარმომადგენლობითი მართვის“ წინამორბედს ხედავს.³⁶¹

ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ქვეყნის სამართლებრივ ცხოვრებაში მომხდარი ეს ძალზე მნიშვნელოვანი მოვლენა კერძოდ, სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის მოქმედების არეალის გაფართოება, შესაბამისი სახელისუფლებო სტრუქტურების შექმნა, ცალკე, იზოლირებულად არ შეიძლება იქნას განხილული. აუცილებელია მისი აღქმა, შეფასება მოხდეს, იმ რეფორმათა განუყოფელ ნაწილად, რომელთაც თავის მხრივ, საჯარო საწყისის განმტკიცების გზით, მნიშვნელოვნად შეუწყვეს ხელი XI-XII საუკუნეების საქართველოს სახელმწიფოებრივ (საზოგადოებრივ), ცხოვრებაში მომხდარ სასიკეთო ცვლილებებს. რაც შეეხება თავად სამართალწარმოების სფეროში ასეთი ცვლილებების გატარების აუცილებლობას, აღნიშნულზე იმ არგუმენტთა მრავალფეროვნებაც მიგვანიშნებს, რომლის მეშვეობითაც საბრალდებო პროცესის, სამძებრო-ინკვიზიციური ჩანაცვლების დასაბუთებაა შესაძლებელი.

ასე მაგალითად თუ, წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ მიერ აქცენტი: ეკონომიკურ,³⁶² სამართლებრივ ფაქტორებზე³⁶³ იქნა გაკეთებული, მეცნი-

360 ივ.სურგულაძე – „ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან“, თბ., გამომც. „პირველი სტამბა“, 2001 წ., გვ.48; აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ასევე „ქართლის ცხოვრება“, ტ.II, ს.ყაუხჩიშვილის რედაქტორობით, გვ.30-31;

361 შ.ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. II, გვ.9-10, თბ., 1958წ.; „ქართლის ცხოვრება“, ს.ყაუხჩიშვილის რედაქტორობით, გვ.15;

362 ეკონომიკური ფაქტორებიდან მხედველობაში გვაქვს: საკუთრების დაცვა, საეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, საერთაშორისო საეკონომიკური ურთიერთობების გასაფართოებლად ხელსაყრელი პირობების შექმნა და სხვა;

363 სამართლებრივი ფაქტორებიდან ყურადღება შეიძლება იქნას გამახვილებული: ახ-

ერთა მეორე ნაწილი ყურადღებას, ფეოდალური დაქსაქსულობის დაძლევის აუცილებლობაზე ამახვილებდა. აღნიშნულის დასტურად შეგვიძლია გავიხსენოთ, პროფ. მზია ლეკვეიშვილის მიერ გამოთქმული ძალზე საინტერესო შეხედულება, რომელიც, იმავდროულად, მეცნიერის მიერ საკუთარი ხედვის ნათლად, ლაკონურად წარმოჩენის შესანიშნავი ნიმუშიცაა.³⁶⁴ „როდესაც სახელმწიფოში, – ნერდა ქალბატონი მზია, – იწყება ბრძოლა ფეოდალური დაქსაქსულობის გადასალახავად და მეფის ხელისუფლების გასაძლიერებლად, არსებული საპროცესო ფორმები უკვე ნაკლებად შეესაბამებოდა ცენტრალური სახელმწიფოს შექმნის ამოცანებს. ამიტომ ფეოდალურ სახელმწიფოებში საბრალდებო პროცესი თანდათანობით ადგილს უთმობს ე.წ. სამძებრო, ინკვიზიციურ პროცესს, რომელიც მალე პროცესის გაბატონებულ ფორმად იქცევა“.³⁶⁵

სასამართლო პროცესის ძველი ფორმის ახლით ჩანაცვლების გარდუვალობაზე ამახვილებდა ყურადღებას პროფ. ა.ვარჩიშვილიც: „ცენტრალური ხელისუფლება, – შენიშნავდა ბატონი ალექსანდრე, – თავის ბრძოლაში იმ ელემენტების წინააღმდეგ, რომლებიც მის მიერ დამყარებულ მართლწესრიგს არღვევენ, სხვადასხვა ხერხებსა და მეთოდებს იყენებს. ერთ-ერთ

ლად წარმომადგენელი ურთიერთობების დასარეგულირებლად ეფექტური სამართლებრივი ბაზის შექმნაზე, კანონის მოთხოვნების ცხოვრებაში გატარების უზრუნველსაყოფად, შესაბამისი სახელისუფლებო ინსტიტუტების ამოქმედებაზე და სხვა;

364 გვინდა ვისარგებლოთ შემთხვევით და ზაზი გავესვათ იმ გარემოებას, რომ შემდგომში სისხლის სამართლის აღიარებულმა სპეციალისტმა, პროფესორმა მზია ლეკვეიშვილმა სამეცნიერო საქმიანობა მშობლიური, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კედლებში, სწორედ სამართლის ისტორიის დარგში დაიწყო. მეტიც, როგორც მოგვიანებით პროფესორმა ვალერიან მეტრეველმა სამართლიანად შენიშნა, ქალბატონი მზია გახლდათ ქართველ მეცნიერთაგან პირველი, ვინც გასული საუკუნის 50-იან წლებში XVII-XVIII საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოს სასამართლო პროცესის შესწავლას შეუდგა (ვ.მეტრეველი-„საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „მერედიანი“, 2002წ., გვ.16). 1953 წელს ქალბატონმა მზიამ ამავე თემაზე პროფ. ივ.სურგულაძის ხელმძღვანელობით წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ მნიშვნელოვანწილად სწორედ, მჭიდრო კავშირმა ქართული სამართლის წყაროებთან, უძველეს სამართლებრივ ინსტიტუტებთან, ტერმინებთან ლეწაღმოსილი მეცნიერის შრომები თემატურად კიდევ უფრო გაამდიდრა. მის მსჯელობებს, დასკვნებს მეტი ხიბლი და დამაჯერებლობა შესძინა. მიგვაჩნია ამ თვალსაზრისით პროფ. მზია ლეკვეიშვილის შემოქმედება მისაბამი მაგალითი შეიძლება იყოს მომავალი თაობებისთვის. განსაკუთრებით მათთვის, ვისაც რიგი ობიექტური თუ, სუბიექტური მიზეზების გამო სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობის დაწყება პირდაპირ უცხოური სამართლებრივი ინსტიტუტების შესწავლით მოუხდა. თანაც ისე, რომ მათი ისტორიული ფესვებით დაინტერესება, გნებავთ შესატყვისის მოძიება საკუთარი ქვეყნის უმდიდრეს სამართლებრივ წარსულში ჯერ არ უცდია;

365 მ.ლეკვეიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, გვ.6, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1963 წელი;

ასეთ მეთოდს სისხლის სამართლის პროცესი წარმოადგენს. საფრანგეთში, მაგალითად, სამძებრო ანუ ინკვიზიციური პროცესის ზრდა და გაძლიერება, შეიძლება ითქვას, ორგანულად დაკავშირებულია სამეფო ხელისუფლების აღმავლობასთან, სამეფო ხელისუფლება ებრძვის ფეოდალურ დაქსაქსულობას და ანარქიას ყოველგვარი საშუალებით, რაც კი მას ხელთ მოეპოვება და ერთ-ერთ ასეთ საშუალებას სწორედ ინკვიზიციური პროცესი შეადგენდა. საბოლოოდ საფრანგეთში აბსოლუტიზმის რეჟიმის სრულ გაბატონებასა და დამკვიდრებასთან ერთად ინკვიზიციურმა პროცესმაც სასამართლო წარმოების ძველი საბრალდებლო ფორმა საეცხებით განდევნა და ერთადერთი საპროცესო ფორმის ადგილი დაიკავა“.³⁶⁶

საგულისხმოა, რომ სამძებრო-ინკვიზიციურ პროცესზე, როგორც ფეოდალური დაქსაქსულობის დაძლევის ეფექტურ საშუალებაზე მსჯელობისას, პროფ. ალ.ვაჩიშვილი 1935-1939 წლებში საბჭოთა კავშირის გენერალური პროკურორის, აკადემიკოს ა.ვიშინსკის შეხედულებას იშველიებდა. სწორედ მისი, XX საუკუნის 30-იან წლებში, „საბჭოთა ინკვიზიციის“ ერთ-ერთი ორგანიზატორის შეფასებით, ევროპაში ცენტრალიზებული სახელმწიფოების, აბსოლუტურ მონარქიათა წარმოშობა-განვითარების შეუქცევადმა პროცესმა განაპირობა, სახელმწიფო მმართველობის მოძველებული სისტემისა და მასთან ერთად, არანაკლებ მოძველებული „ფეოდალური იუსტიციის“ ჩანაცვლების აუცილებლობა. იმ დაბალეფექტური „სამართლებრივი იარაღის“ ხმარებიდან ამოღება, რომლის მეშვეობითაც სენიორები და მემამულენი საკუთარი ხელისუფლების შენარჩუნებას ცდილობდნენ. აკად. ვიშინსკის ხედვით, ახალმა ინკვიზიციურმა სასამართლო პროცესმა, ამ რთულ ამოცანას თავი წარმატებით გაართვა: „ხელიდან გამოგლიჯა რა ფეოდალებს, სახელმწიფო მმართველობის ისეთი ძლიერი იარაღი, როგორიც სასამართლოა“.³⁶⁷

თუმცა, ყველაფერი, რაც გავიხსენეთ, რაზეც ვმსჯელობთ, საკითხის მხოლოდ გარეგანი, მისი ეკონომიურ-პოლიტიკური შემადგენელია. ის ფაქტორებია, რომელთაც შუა საუკუნეების ევროპაში სასამართლო პროცესის ფორმათა ჩანაცვლება-დამკვიდრებაზე იქონიეს გავლენა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რა ხდებოდა თავად „საბრალდებო პროცესის შიგნით“. დროთა განმავლობაში რა ცვლილებები განიცადა სასამართლო პროცესის ამ უძველესმა და დღეგრძელმა ფორმამ, როგორი იყო მათი ხასიათი ძველის ახლით ჩანაცვლების პროცესში, რამდენად იქნა გათვალისწინებული – ერთი მხრივ ინდივიდის, საზოგადოების და, მეორე მხრივ, ხელისუფლების, სახელმწიფოს ინტერესები.

366 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.32-33;

367 ალ.ვაჩიშვილი – დასახ. ნაშრომი, ტ. II, გვ.4; იხ. ასევე: Акад. А.Я.Вышинский. «Теория судебных доказательств в советском праве», 1946г., ст. 61;

პირველ რიგში აღენიშნავთ, რომ მდგრადობის „შესაშური კოეფიციენტის“ მიუხედავად (ყველა ძირითადი პრინციპი პროცესის საბრალდებო ფორმამ ბოლომდე შეინარჩუნა), გარკვეული ცვლილებები მას მაინც შეეხო. გამომდინარე იქიდან, რომ წიგნის ფორმატის გათვალისწინებით, თითოეულ მათგანზე მსჯელობის შესაძლებლობას ამჯერად მოკლებული ვართ. ყურადღებას ცვლილებებიდან მხოლოდ უმნიშვნელოვანესზე: საბრალდებო პროცესში ფორმალიზმის ნიშნების შემოსვლასა და დამკვიდრებაზე გავამახვილებთ. ფაქტორზე, რომელმაც სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის პირობებში, ინდივიდისა და ხელისუფლების ინტერესების უსამართლოდ გადანაწილების თვალსაზრისით, გადამწყვეტი როლი ითამაშა. ამასთან, როგორც დრომ გვიჩვენა არა ინდივიდის, ან საზოგადოების ინტერესების სასარგებლოდ.

მოგეხსენებათ, ძველ საბერძნეთში, მოგვიანებით რომშიც საქმის წარმოების დროს, მხარეებს მტკიცების სრული თავისუფლება გააჩნდათ. მათ შეეძლოთ სადავო საქმესთან დაკავშირებით, მოსამართლისთვის წარედგინათ: როგორც მხარის მიერ წამოყენებული დებულების გამყარებასთან, ისე მოწინააღმდეგის არგუმენტების გაბათილებასთან დაკავშირებული ნებისმიერი საბუთი. მოგვიანებით, განსაკუთრებით ადრეფეოდალიზმის ხანიდან მოყოლებული, პრაქტიკაში ორდალების (ლეთის მსჯავრის) სახელით ცნობილ დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემის ფართოდ გამოყენებასთან ერთად,³⁶⁸ მხარეთა უფლებები ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელოვნად შეიზ-

368 უნდა აღინიშნოს, რომ ორდალებს ე.წ. „ლეთის მსჯავრს“, როგორც მტკიცებულების საშუალებას კაცობრიობა უხსოვარი დროიდან იცნობს. მეცნიერთა შეფასებით მისი ფესვები შორეულ წარსულში სხვადასხვა ხალხების ადათებსა და ჩვეულებებში იკარგება. მისი დღევანდელი კი განპირობებული იყო რწმენით, რომ მართალ ადამიანს ღმერთი განსაცდელში არ მიატოვებს. სირთულის მიუხედავად, აუცილებლად დაეხმარება უვნებლად გადაიტანოს გამოცდა: შანთით, ცეცხლით, წყლით, მღუღარიტ, ხმლით და ა.შ. სასამართლოების მიერ, სისხლის სამართლის საქმეებზე გადაწყვეტილების მისაღებად (ძირითადად ეს მაინც მძიმე კატეგორიის დანაშაულის ჩადენასთან იყო დაკავშირებული), ორდალების გამოყენების ფაქტები დასტურდება აზიაში (ინდოეთში, სპარსეთში), ევროპაში (ეკლტებთან, ფრანკებთან) და სხვ. ზოგიერთ ისტორიკოსს მიაჩნია, რომ ორდალებს ბერძნული სამართალიც იცნობდა და აღნიშნულის დასტურად იშველიებენ ადგილს სოფოკლეს „ანტიგონედან“, სადაც უდანაშაულობის დასამტკიცებლად „ცეცხლით გამოცდა“ მოხსენიებული. რაც შეეხება რომს, ბიზანტიას, აქ ორდალების გამოყენების ფაქტები არ დასტურდება. საგულისხმოა, რომ ცნობები ორდალების გამოყენების თაობაზე მოძიებული ვერ იქნა ვერც უძველეს სომხურ და ვერც კავკასიელ ხალხთა ხელნაწერებში ადათების შესახებ. ქართული ისტორიულ წყაროებში უძველესი ცნობები ორდალის (მღუღარე, სასამ. ორთაბრძოლა), გამოყენების თაობაზე XVIII. პირველ ნახევარს ეკუთვნის, თუმცა სამართლის ძეგლებიდან ორდალები: შანთი, მღუღარე, ხმალი, როგორც მტკიცების საშუალება, პირველად ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნშია მოხსენიებული. ეს მაშინ როდესაც, გაცილებით ძველი სამართლის ძეგლები როგორიცაა მაგ. გიორგი ბრწყინვალის ძეგლისდება, ბექა აღბუღას სამართალი მას არ იცნობდნენ. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით: შანთით გამოცდის შემთხვევაში ბრალდებულს ხელში უნდა აედო სინითლემდე გავარჯერებული რკინის ნაჭერი

ლუდა. დასაბამი მიეცა მართლმსაჯულებაში დამამტკიცებელ საბუთთა ძალის ე.წ. „წინასწარ განსაზღვრის“ მავნე ტრადიციას, რომლის თანახმად: „მართლდებოდა ის, ვინც უვნებლად გადაიტანდა ორდალს, ჭეშმარიტება იქნებოდა იმის მხარეზე, ვინც გაიმარჯვებდა ორთაბრძოლაში და სხვა“.³⁶⁹

მიგვაჩნია, ეს იყო მიზეზი, რის გამოც პროფ. ალ.ვაჩიშვილმა „ფეოდალიზმის გარიჟრაჟზე“, მართლმსაჯულების სფეროში მომხდარი ეს ცვლილება (ორდალების შემოსვლა, დამკვიდრება), საბრალდებო პროცესის – ფორმალიზმის უტყუარი ნიშნების მატარებელ სისტემასთან შეკავშირების უმნიშვნელოვანეს ეტაპად აღიარა. შესაბამისად: „კონკრეტული საქმის გარჩევა და ამ საქმის გამო საბოლოო მსჯავრის გამოტანა – ქართველი მეცნიერის შეფასებით – დამყარებული იყო არა გასარჩევი საქმის ბუნების და მასთან შინაგანი მიზეზობრივი დამოკიდებულებით დაკავშირებული ფაქტების გამორკვევაზე, არამედ მისგან სრულიად დამოუკიდებელ ხერხებზე, რომლებიც საკითხის გადაჭრას ზებუნებრივი ძალების ჩარევას ანდობდნენ და მათგან მოელოდნენ ჭეშმარიტების გამორკვევასა და დადგენას.“³⁷⁰

ამიტომ იყო, რომ საბრალდებო პროცესში ფორმალიზმის ნიშნების დამკვიდრებასთან ერთად, საზოგადოებაში, მის პროგრესულად მოაზ-

და მასთან ერთად გაეკეთებინა სამი ნახტომი წინ. ამის შემდეგ მას ხელს დაულუქავდნენ (შეუხვევდნენ) და სამი დღის თავზე გახსნისას თუ, დამწვრობა არ აღმოჩნდებოდა სასამართლო მას გაამართლებდა. მსგავსი იყო პროცედურა მღვლართი გამოცდის შემთხვევაში, რომელიც ბრალდებულის მიერ შიშველი ხელით ადულებული წყლიდან რკინის პატარა ჯვრის ამოღებასთან იყო დაკავშირებული. ბოლოს, ორდალის კიდევ ერთი და, საგარაუდოდ, უძველესი სახე გახლდათ ხმალი განეცემა. ამ შემთხვევაში მტყუან-მართალი შენამებულსა (ბრალდებულს) და შენამებულს (დაზარალებულს) შორის ორთაბრძოლის გზით უნდა გამოვლენილიყო. ვინც გაიმარჯვებდა, სასამართლოც მის პოზიციას გაიზიარებდა. შედარებით მსუბუქ დანაშაულებთან მიმართებაში (როდესაც ზარალი დაახლოებით ერთ მარჩილს შეადგენდა), გამოიყენებოდა ორდალის კიდევ ერთი სახე, რომელიც მხოლოდ საქართველოსთვის იყო დამახასიათებელი. ეს გახლდათ ე.წ. „ცოდვის მოკიდება“. რა დროსაც შენამებულს ზურგზე უნდა მოეკიდა ჰემნამებელი და წარმოეთქვა შემდეგი სიტყვები: „შენიმც ცოდვა მეორედ მოსვლისას ჰეცა მაქუეს და შენდა ნაცულადცა მე განვიკითხები, თუ გეგ მე მექნას“. თუ მხარე ამ რიტუალს შეასრულებდა ის გამართლდებოდა. საგულისხმოა, რომ აკადემიკოს ივ.ჯავახიშვილის დაკვირვებით – IX-XIV საუკუნეების საქართველოში ორდალების არ-ეუბობის, მათი გამოყენების თაობაზე „არსად არავითარი კვალი არ ჩანს“. სწორედ დიდი წინამორბედის ამ განცხადებამ და „ერთნებობის წლებში“, ქვეყნის მალაღმა ამართლებრივმა კულტურამ მისცა საფუძველი პროფ. ივ.სურგულაძეს გამოეთქვა ჰოსაზრება, რომ, შესაძლოა, ძველ საქართველოში ორდალები მართლაც იცოდნენ, ჰაგრამ თავისი ზეობის ხანაში ქართული მართლმსაჯულება ორდალებს აღარ იყენებდა იხ. ივ.სურგულაძე – „ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები“, გამომც. „პირველი ატამბა“, თბ. 2002წ., გვ.120);

369 ალ.ვაჩიშვილი – დასხ. ნაშრომი, ტ. II, გვ.3;

370 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, ატალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ., ტ. II, გვ.3;

როვნე ნაწილში გაჩნდა კითხვა: „სახელმწიფოს აუდიტორიებში“ მართლმ-საჯულების სრულყოფის მიზნით, ყოფილი მეთემეების, გვარისა თუ საძ-მოს ნევრების მიერ „პირველი გაკვეთილების“ მიღებიდან ათასწლეულების შემდეგ, ცივილიზებულმა სამყარომ წინსვლის ნაცვლად, ხომ არ გადადგა ნაბიჯი უკან, ცრუ სამართლებრივი წარმოდგენების ტყვეობაში დარჩენის სა-სარგებლოდ. მართლაც, ძნელია, მოვლენათა ასეთ შეფასებას უსაფუძვე-ლო ეწოდოს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ახალი ცვლილებების თანახმად, მოსამართლისთვის გადაწყვეტილების მიღებისას, განმსაზღვრელ ფაქტო-რად ურთიერთობის გარეგანი მხარე იქნა აღიარებული. როგორც პროფ. ალ.ვაჩიშვილი წერდა: სწორედ ამ გარეგან, უშუალო აღქმაში მოცემულ ფაქტებში, ტრადიციულად მიღებულ გაქვავებულ წესებსა და ამ წესების განუხრელად შესრულებაში ხედავდა სახელმწიფო „იურიდიული აქტების საიდუმლო აზრსა და ძალას“.³⁷¹

საკითხს აქტუალობას ის გარემოებაც მატებდა, რომ დამამტკიცებელ საბუთთა ჩვენ მიერ ნახსენები ფორმალური სისტემა კიდევ უფრო მისაღე-ბი აღმოჩნდა სასამართლო პროცესის ახალი – სამძებრო, ინკვიზიციური ფორმისთვის. მეტიც, ქართველ მეცნიერთა შეფასებით, ის „სამძებრო პრო-ცესის შინაგან თვისებადაც კი იქცა“. კანონმდებელს უკვე წინასწარ ჰქონდა განსაზღვრული ცალკეულ მტკიცებულებათა ხვედრითი წონა, მათი პროცე-სუალური ძალა და მნიშვნელობა; დამამტკიცებელ საბუთთა შემონმებისას მოსამართლე შებოჭილი იყო კანონის მითითებებით. მას მექანიკურად უნდა გამოენგარიშებინა, თუ რამდენად „მძიმე“ იყო შეგროვილი მტკიცებულე-ბები და ამის მიხედვით გამოეტანა განაჩენი. „მოსამართლის შინაგან რწმე-ნას, პირად შეხედულებას, საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებისას მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა“.³⁷²

ასეთი შეფასების მოსმენისას ძალაუნებურად ჩნდება კითხვა: რამ გა-ნაპირობა როგორც ინდივიდის, პიროვნებისთვის გაცილებით მკაცრი, ისე სამართლიანობის თვალსაზრისით ცალსახად რეგრესული: მხარეთა თანას-წორობის, შეჯიბრებითობის, საჯაროობის უარმყოფელი, სასამართლო პროცესის სამძებრო-ინკვიზიციური ფორმის დამკვიდრება; ვის ინტერესებს ემსახურებოდა გატარებული ცვლილებები; როგორი იყო პროცესის ახალი ფორმის ძირითადი მახასიათებლები; ზედმეტსახელის „ინკვიზიციურის“ წარმოშობის ისტორია და სხვა.

მიგვაჩნია, ამ კითხვებზე პასუხის გაცემისას ყველაზე უკეთ იგრძნობა, მეტიც, თითქოს ხელშესახები ხდება, სახელმწიფოსა და საზოგადოებას, სახელმწიფოსა და ინდივიდს შორის დასაბამიდან არსებულ საკმაოდ რთულ, არაერთგვაროვან ურთიერთობათა დინამიკა. ის რომ ამ კონკრეტულ შემ-თხვევაში, სახელმწიფოს მიერ საზოგადოების სამართლებრივ ყოფასთან და-კავშირებით მიღებული უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებები, ნაკლებად

371 ალ.ვაჩიშვილი – დასახ. ნაშრომი, გვ.3-4;

372 იქვე, ტ. II, გვ.5;

შეესაბამებოდნენ არამც თუ მისი თითოეული წევრის, ინდივიდის, არამედ საზოგადოების უმრავლესობის ინტერესებსაც კი. მეტიც, საკუთარი მიზნის მისაღწევად (მაგ. ცენტრალური ხელისუფლების გასაძლიერებლად, ფეოდალური დაქსაქსულობის დასაძლევად და სხვა), სახელმწიფო მზად აღმოჩნდა სამართალწარმოების პროცესში საზოგადოებისთვის, პიროვნებისთვის ისეთ უმნიშვნელოვანეს ღირებულებებზე, როგორიც მხარეთა თანასწორობა, შეჯიბრებითობა, საჯაროობაა – უარი ეთქვა.

არ დააყოვნა რეფორმის შედეგების „მთავარი მსაჯულის“ – საზოგადოების რეაქციამაც. გადაჭარბებაში არ ჩაგვეთვლება თუ ვიტყვით, რომ ადგილობრივი ფეოდალების, კათოლიკური ეკლესიის მესვეურთა თვითნებობასთან ერთად, მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელმაც იმ დროს რიგ ევროპულ სახელმწიფოებში, ხელისუფლების წინააღმდეგ მოსახლეობის მრავალრიცხოვანი (მათ შორის შეიარაღებული) გამოსვლები განაპირობა, მართლმსაჯულების სფეროში გატარებული რეფორმაც იყო. გავიხსენოთ თუნდაც, ანაბაპტისტური მოძრაობა საკუთარი თეორიულ-იდეოლოგიური საფუძვლებით. მოძღვრებით, რომლის სათავეებთან ჯერ კიდევ XIV საუკუნეში მოღვაწე, ცნობილი ინგლისელი ფილოსოფოსი და თეოლოგი ჯონ უიკლიფი (1320-1384წ.წ.) იდგა; იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ იან ჰუსისსა (1369-1415) და მისი მიმდევრების ჰუსიტთა გამოსვლების შესახებ ჩვენთვის, გლეხთა ომზე გერმანიაში თომას მიუნცერის (1489-1525) ხელმძღვანელობით და სხვა.

სახელმწიფოსა და ინდივიდს, სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის სისხლისღვრამდე მისულმა უკომპრომისო დაპირისპირებამ, ჩვენი თანამემამულის, XIX-XX საუკუნეების საერთაშორისო ანარქისტული მოძრაობის აღიარებული ლიდერის ვარლამ ჩერქეზიშვილის შეფასებები გაგვახსენა. დიდი ქართველი ჰუმანისტი და განმანათლებელი დაპირისპირების მიზეზს ერთი მხრივ სწორედ ხელისუფლების (საერო, სასულიერო) წარმომადგენელთა, თვითნებობაში, მეორე მხრივ მოსახლეობის უკიდურეს გაჭირვებასა და უუფლებობაში ხედავდა. ხელისუფლების მიერ „სანქცირებულ უსამართლობაში“, რომელმაც ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში, ევროპელთა ერთი ნაწილი როგორც სახელმწიფოს, ისე საეკლესიო იერარქიის უარყოფამდე მიიყვანა. „თუ ჩვენ, – წერდა ვ.ჩერქეზიშვილი, – გამოვირიცხავთ რელიგიურ ელემენტს, მაშინ დავრწმუნდებით, რომ ანაბაპტისტები უარყოფდნენ რა ყოველგვარ პრივილეგიებს და ყოველგვარ ხელისუფლებას, ქადაგებდნენ სოციალურ სამართლიანობას, თავისუფალ კომუნიზმს“.³⁷³

ძნელია, დიდი მამულიშვილის ამ შეფასებას გადაჭარბებული ეწოდოს, თუ საკუთარი მოსახლეობისადმი, ახალი „სამართლებრივი მოკავშირის“ გამოჩენით ფრთაშესხმული ხელისუფლების შეუვალ, ხშირად გაუმართლებლად მკაცრ პოზიციას გაეითვალისწინებთ. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარე-

373 В.Черкезов – «Предтечи интернационала, Доктрины марксизма», Петербург-Москва, 1919г. Изд., «Голос труда» ст. 11;

მოებასაც, რომ პირველად სწორედ შუა საუკუნეებში მიეცა სასამართლო პროცესის სამძებრო – ინკვიზიციურ ფორმას, ასე მასშტაბურად თავისი ნაკლული, მეტიც „სისხლიანი მხარის“ წარმოჩენის შესაძლებლობა. საგულისხმოა, რომ ხელისუფლება ახალ, მძლავრ იარაღს ერთნაირი წარმატებით იყენებდა, როგორც ამბოხებული დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლებთან ანგარიშის გასასწორებლად,³⁷⁴ ისე ყოფილი მოკავშირეების, მსხვილ ფეოდალთა სეპარატისტული მიდრეკილებების დასაოკებლად. საბოლოოდ კი, დაუმორჩილებელთა ორივე კატეგორია სიცოცხლეს ეშაფოტზე ასრულებდა და როგორც წესი, პირადი ანგარიშსწორების ასპარეზად ქცეული ეს სამარცხვინო რიტუალი, სამძებრო-ინკვიზიციური პრინციპებით მოქმედ მოსამართლეთა „კურთხევით“ მიმდინარეობდა.

ამიტომ მიგვაჩნია ჩვენც და ნაშრომში მოტანილი მეცნიერთა (საზოგადო მოღვაწეთა) განმარტებები, კონკრეტული ისტორიული ფაქტები აღნიშნულის საუკეთესო დადასტურებაა, რომ შუა საუკუნეების ფეოდალურ სახელმწიფოში საბრალდებო პროცესის – სამძებრო ინკვიზიციურით ჩანაცვლებასთან ერთად, უნდობლობის, ე.წ. „გაუცხოების ფაქტორი“ სასამართლოსა და მოსახლეობას შორის არნახულად გაიზარდა. ამასთან, როგორც პროფ. ჰ.ბერმანის ნაშრომზე დაყრდნობით, ჩვენ ერთხელ უკვე აღვნიშნეთ, ზრდა მოხდა ხელისუფლების მხრიდან სასამართლოს სწორედ იმ ფუნქციათა შევიწროების, ცალკეულ შემთხვევაში საერთოდ უარყოფის ხარჯზე, რომლის გამო ორივე მეთემეებმა, გვარისა თუ საძმოს რიგითმა წევრებმა, უზუცესებმა, ის თავდაპირველად შექმნეს (სისხლის აღებისა და შურისძიების ფაქტების შემცირების, საზოგადოების წევრებს შორის მშვიდობიანი თანაარსებობის, სადავო საკითხების მორიგების გზით გადაჭრის უზრუნველსაყოფად და სხვა).

აკი წერდა პოფ. ჰ.ბერმანი, რომ სამართლის პროფესიონალიზაცია-სისტემატიზაციამდე მასში გაცილებით მეტი იყო ადგილი ადამიანთა რწმენისთვის, გაუცნობიერებელი წარმოსახვებისა თუ, მითოლოგიური აზროვნებისთვის. რამაც მართალია, ერთი მხრივ, მთლიანად რიტუალსა

374 უმკაცრესი იყო ხელისუფალთა რეაქცია ამბოხებულებისა და მათი ლიდერებისადმი. ევროპის ერთ-ერთი უძველესი კარლის (პრალის) უნივერსიტეტის რექტორი იან ჰუსი, პაპმა 1410 წელს ჯერ შეაჩვენა, მოგვიანებით 1415 წლის შემოდგომაზე კი, ის როგორც ერეტიკოსი – კოცონზე დანევს; ეშაფოტზე დაასრულა სიცოცხლე თომას მოუნცერმაც, რომელსაც აჯანყებულ გლეხთა წინამძღოლობისთვის 1625 წლის მაისში, თიურინგიის მხარის ქალაქ მიულჰაუზენში თავი მოკვეთეს; მართლაც განსაკუთრებული იყო პაპისა და ოფიციალური ხელისუფლების „ანგარიშსწორება“ ჯონ უიკლიფის მიმართ, რომელიც გარდაცვალებიდან ათწლეულების შემდეგ ჯერ ერეტიკოსად გამოაცხადეს და მის შრომებს საჯაროდ კოცონზე წვავენ; მოგვიანებით, 1428 წელს კი, პაპმა მარტინ V (1417-1431წ.წ.), მისი ნებით ამოათხრევინა და დაანგვივნა. როგორც უკვე ითქვა, ნებისმიერ შემთხვევაში, გზა ეშაფოტისკენ ერის საუკეთესო შვილებისთვისაც და სხვადასხვა, ცალკეულ შემთხვევაში სრულიად უსაფუძვლო ბრალდებით პასუხისგებაში მიცემული ათეულ ათასობით მათი თანამემამულისთვისაც, სამძებრო-ინკვიზიციური პრინციპებით მოქმედ სასამართლოზე გადიოდა;

და სიმბოლოებზე აგებული სამართლებრივი პროცედურების ზედმეტად ფორმალურ ხასიათამდე მიგვიყვანა, თუმცა, იმავე მიზეზით, რაოდენ უცნაურადაც არ უნდა ჟღერდეს, მოქმედმა სამართალმა შეინარჩუნა მოქნილობაცა და არაფორმალობაც. რაც პირველ რიგში იმან განაპირობა, რომ მხარეთა უფლება-მოვალეობები კანონს, მის ტექსტს, ცალკეულ ასოებს კი არ იყვნენ „მიბმული“, არამედ საზოგადოების, თემის ღირებულებებს ასახავდნენ. ეს იყო ცოცხალი სამართალი, რომელიც კიდევ ერთი დიდი მეცნიერის, გერმანელი ისტორიკოსის ფრიც კერნის (1884-1950წწ.), სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, სათავეს თვით „ქვეცნობიერის სიცოცხლის შემომქმედი წყაროებიდან“ იღებდა. ამიტომ მისი ბუნდოვანების, არაპრაქტიკულობის, მოუქნელობის მიუხედავად, ძველი ევროპული ჩვეულებითი სამართალი, იმავე ფ.კერნის ხედვით, რჩებოდა: „შემოქმედებითადაც, ამაღლებულადაც და ადამიანთა საჭიროებებისადმი მისადაგებულადაც“.³⁷⁵

თუმცა, დროთა განმავლობაში ევროპელ მონარქთა, მრავალრიცხოვან მოხელეთა, ეკლესიის მსახურთა, სხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელ დაინტერესებულ პირთა მონდომების წყალობით, სამძებრო-ინკვიზიციურმა პროცესმა, როგორც პროფ. ალ. ვაჩიშვილი აღნიშნავდა, მაინც შეძლო: „ერთადერთი საპროცესო ფორმის ადგილი დაეკავებინა“.³⁷⁶ თანაც ისე, რომ წინამორბედის, საბრალდებო პროცესის არცერთი ძირითადი მახასიათებელი არ შეუნარჩუნებია. პირველ რიგში, უარყოფილ იქნა – შეჯიბრობითობის საწყისი. მხარეებს როგორც პროცესუალური ურთიერთობის თანასწორუფლებიან სუბიექტებს, სამძებრო-ინკვიზიციურ პროცესში ჩვენ ვეღარ ვხედავთ. მეტიც, როგორც ბატონი ალექსანდრე წერდა – ბრალდებულმა ამ პროცესში სუბიექტის მდგომარეობა საერთოდ დაკარგა და „სასამართლოს წინაშე გამოკვლევის უბრალო ობიექტად იქცა“;³⁷⁷

დაიკარგა უშუალობის პრინციპიც, ვინაიდან პროცესის მონაწილეებს ჩამოერთვათ უფლება „გაცნობოდნენ მონინალმდგის ჩვენებას და საქმეში არსებულ სხვა მასალებს“.³⁷⁸ სანაცვლოდ, მათ ხარჯზე განუსაზღვრელი უფლებებით აღიჭურვნენ მოსამართლეები. ამიერიდან, როგორც სამართლიანად შენიშნავდა ქართველი მეცნიერი, ორივე მხარის ფუნქციებს სწორედ მოსამართლე ასრულებდა: „მას მიჰყავდა მთელი პროცესი, იწყებდა საქმეს,

375 Берман Г. Дж., “Зарадная традиция права: Эпоха формирования”, 2-е издание, М., изд. Московского университета, 1998г., ст.86-87; იხ. ასევე Kern, Fritz – “Kingship and Law in the Middle Ages”, trans. S.B.Chrimes, Oxford, 1939, p.180;

376 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.32-33;

377 იქვე, გვ.5;

378 მ.ლეკვიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.6;

აგროვებდა საჭირო დამამტკიცებელ საბუთებს, საბრალდებო პროცესისგან განსხვავებით იჩენდა აქტივობას და ანარმოებდა ყველა მოქმედებას, რომელსაც მიზნად ჰქონდა დამნაშავე პირის ბრალეულობის დადგენა".³⁷⁹

სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის დამკვიდრებასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი სიახლე იყო ის, რომ შემოღებულ იქნა ე.წ. „ოფიციალური დევნის“ პრინციპი. შესაბამისად, როგორც სამართალწარმოების ისე, სისხლის სამართლებრივი დევნის დაწყება ამიერიდან უკვე სახელმწიფოს პრეზიგატივად იქცა. პროფ. მ.ლევკევიშვილის მტკიცებით: „სახელმწიფო სპეციალურად განწესებული მოხელეების საშუალებით, თავისი ინიციატივით იწყებდა სისხლის სამართლის სამართალწარმოებას“. დაზარალებულის, როგორც ბრალმდებლის, ადგილი კი დასმენამ დაიკავა, რომელიც თავის მხრივ, გამოძიების დაწყების საბაზად იქნა აღიარებული.³⁸⁰

მსგავსი გახლდათ პროფ. ალ.ვაჩიშვილის პოზიცია. ქართველი მეცნიერის შეფასებით, სასამართლო პროცესის ახალი ფორმის დამკვიდრების შემდეგ: „სახელმწიფო დანაშაულის ჩადენას უყურებდა როგორც ისეთ ფაქტს, რომელიც მთელი საზოგადოების ინტერესებისთვის საზიანოა, როგორც სახელმწიფოში დამკვიდრებულ სოციალურ ურთიერთობათა დარღვევას, ეს კი ნიშნავდა საჯარო საწყისის სრულ შეგნებას სისხლის სამართლის დარგში.

დამნაშავეთა დევნის წარმოებას არა კერძო პირთა თაოსნობით, არამედ სასამართლო დარგის თანამდებობის პირთა ინიციატივით“. რაც ბატონ ალექსანდრეს საკმარისად მიაჩნდა: „გველაპარაკა ოფიციალური დევნის პრინციპის მოქმედების შესახებ აღნიშნულ პერიოდში.“³⁸¹ იმ ძალზე მნიშვნელოვანი პრინციპის პრაქტიკაში შემოტანაზე, რომლითაც ჯერ კიდევ XII საუკუნიდან ხელმძღვანელობდნენ საკუთრების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულთან საბრძოლველად მონოდებული მპარავთმძებლები. მოგვიანებით კი, იგივე პრინციპზე დაყრდნობით განაგრძეს საქმიანობა – მეკობრეთმძებნელებმა. მეფის უშუალო დაქვემდებარებაში მყოფმა კიდევ ერთმა სამსახურმა, რომლის შესახებ ცნობები ქართლის მეფის სვიმონ I-ის 1590 წლის სიგელშია შემონახული. ბრალდების მხარდაჭერის ისტორიით დაინტერესებული მკვლევარისთვის ამ უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტში, რომლის სრული სახელწოდებაა: „ბრძანება სვიმონ I-ისა მეკობრეთ-მძებნე-ლის შესახებ“ და რომელიც გიორგი III-ის სიგელის მსგავსად, ამჟამად ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული.

„[ჩუენ], მეფეთ-მეფემან სუიმონ, – ვკითხულობთ მეფის ბრძანებაში,

379 ა.ვაჩიშვილი დასახ. ნაშრომი, ტ. II, გვ.5;

380 მ.ლევკევიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.6-7;

381 ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.95;

مجلسه اول در روز پنجشنبه ۱۳۰۲/۱۲/۲۵

[illegible]

ფრაგმენტი სვიმონ I-ის ბრძანებიდან მეკობრეთმძებნელის ინსტიტუტის
შეასახებ

– უზედაესთა მოგახსენებთ და უქუედაესთა გიბრძანებთ: ერთობილნო დი-
ლომსა ზედათნო, მტკუარ-გამოღმართნო და გლეხნო, დიდნო და მცირენო,
ვინგიდავინ ბრძანებისა ჩუენისა მორჩილნი იყუნეთ! მერმე, თქუენდა მეკო-
ბრის-მძებნელად ჯავახიშვილი გომჟარ და ლარასძე ყარაიგთ გამოგუიზა-
ვნია, ასრე რომე ესე ჩუენგან ნაბრძანები და დანანესები ყოველივე ასრე
ათავონ. და სხვა, რაც ჩუენი ნაბრძანები არ იყოს, მის მეტი ძალი და უს-
ამართლო არავის უყონ, თვარემ ჩუენად შეცოდებად მოვჰკითხავთ. იცოდენ
აგრეთვე, რაც კაცი ჩუენს ნაბრძანებზედ უარს ეტყუის მეკობრეთ-მძებნელ-
სა და ანუ დაუმალავს რასმე, მასცა ჩუენად შეცოდებად მოვჰკითხავთ“.³⁸²

საგულისხმოა, რომ ჩვენს მიერ სრული სახით წარმოდგენილი ძეგლის
შესავალი ნაწილის შემდეგ, მოდის კონკრეტულ დანაშაულთა ჩამონათვალი,
რომელსაც აკად. ი.დოლიძე პირობითად 9 მუხლად ჰყოფდა.³⁸³ პირველი მუხ-
ლი სქესობრივ დანაშაულს, „სამრუშო საქმეს“ ეხებოდა და მის გადანეგეტას
მეფე ტერიტორიული ნიშნის გათვალისწინებით, შესაბამის ეპისკოპოსს ან-
დობდა. სიგელის მეორე მუხლი სასისხარი კატეგორიის საქმეებს ეთმობოდა
და „ვისცა სასისხარი საქმე ჰქონდეს, – ბრძანებდა მეფე, – ჩუენს კარზედ
მოვიდეს და რარიგადცა კარისა ჩუენისა სამართალი იყოს, ისრე გარდას-
წყუიტონ“. როგორც ჩანს, და პროფ. გ.ნადარეიშვილიც იზიარებდა ამ მო-
საზრებას: „1590 წლის სიგელის მიხედვით სასისხარ საქმეს სამეფო კარზედ
არჩევდნენ“.³⁸⁴ კონკრეტული ქონებრივი საზღაურთა გათვალისწინებული
ამავე სიგელის მე-7 და მე-8 მუხლებით გათვალისწინებული ისეთი და-
ნაშაულებისთვის როგორიცაა „კბილის ჩაგდებინება“ და „თავის გატეხვა“.
„ვინც კბილი ჩა[კ]დებინოს, – ვკითხულობთ სიგელის მეშვიდე მუხლში,
– იმას უკეთეს სამასი შაური, საშუალს ორასი და უქუედაეს[ს] ასი შაუ-
რი აზღვევინონ“. მერვე მუხლის მიხედვით კი: „ვინც ვის თავი გაუტეხოს,
უკეთეს[ს] ასი შაური, საშუალს სამოცი და უქუედაეს[ს] ორმოცი შაური
აზღვევინონ“.

როგორც მოსალოდნელი იყო, მეკობრეთმძებნელის შესახებ სიგელის
მნიშვნელოვანი ნაწილი (3-6 მუხლები), საკუთრების წინააღმდეგ ჩადენილ
დანაშაულს ჰქონდა დათმობილი. კერძოდ მესამე მუხლში ვკითხულობთ:
„ვისცა ჩუენის ორდუსა რამ მოეპაროს, ის ქურდი ჩუენს კარზედ მოიყუ-
ანონ“; მუხლი 4 – „ვისცა გორის ციხის ალების წინათ რამ მოეპაროს, ის
სამეულად აზღუევეინოს: ორი პატრონსა, ორი ჩუენ და ერთი მეკობრეთ-
მძებნელსა“. მუხლი 5 – „ვისცა სხუის უმტეროს თემისა რამ მოეპაროს, ის
ხუთეულად აზღუევეინოს: ორი პატრონსა, ორი ჩუენ და ერთი მეკობრეთ-
მძებნელსა“. მუხლი 6 – „ვისცა ჩუენის საბატონოსა რამ მოეპაროს, ის

382 ი.დოლიძე – „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეც-
ნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.204;

383 უნდა აღინიშნოს, რომ ხელნაწერში ტექსტი მუხლებად დაყოფილი არ არის;

384 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი,
გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.259;

შეიდეულად აზღვევინონ: ორი პატრონსა, ოთხი ჩუენ და ერთი მეკობრეთ-მძებნელსა".⁸⁵

აკადემიკოს ი.დოლიძის მიერ მუხლებად დაყოფილი სიგელის ტექსტიდან, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მეცხრე მუხლი, რომელსაც შეიძლება ითქვას შემაჯამებელი დატვირთვა გააჩნდა. მისი მეშვეობით მეფე კიდევ ერთხელ შეახსენებდა ქვეშევრდომებს, რომ საკუთარი საქმიანობა მონარქის დავალების შესაბამისად წარემართათ „ეს ყოველივე ამრიგად ისაქმონ“ და იმავდროულად მათგან მოითხოვდა, რომ „სადაცა რამ აიღონ, ნუსხად უნდა ქნან და იმ ნუსხით კარისა ჩუენისა მოსაქმეთ ანგარიში უნდა მოსცენ“.

ამდენად, როგორც ძეგლის მუხლობრივი გაცნობისას კიდევ ერთხელ დავრწმუნდით, მეკობრეთმძებნელის მხრიდან დანაშაულის შესახებ შეტყობინებაზე რეაგირების ფორმის მოცულობა და ხასიათი დანაშაულის სიმძიმის გათვალისწინებით ერთგვაროვანი როდი იყო. თუ მაგალითად, სამრუმო საქმეზე მეკობრეთმძებნელი პასიურია და დამნაშავის მხოლოდ მხილებაში შეიძლება მიეღო მონაწილეობა (გადანწყვეტილებას, როგორც უკვე ითქვა ეპისკოპოსი იღებდა), სასისხარ საქმესთან დაკავშირებით დამნაშავის გამოვლენა, მისი დაპატიმრება და მეფის კარზე გასასამართლებლად წარდგენა, მეკობრეთმძებნელის პირდაპირი მოვალეობა უნდა ყოფილიყო. ის იყო პასუხისმგებელი, რომ ამ კატეგორიის საქმეები სწორედ მეფის კარზე და „კარისა სამართალის“ მიხედვით გადანწყვეტილიყო.

სხვა საკითხია, დამნაშავის წარდგენის შემდეგ რა ფუნქცია შეიძლება დაკისრებოდა მეკობრეთმძებნელს. სიგელში აღნიშნულის თაობაზე არაფერია ნათქვამი. შესაბამისად, მხოლოდ ვარაუდი შეგვიძლია გამოვთქვათ, რომ მას შეეძლო მეფის დავალებით საქმე პირადად განეხილა და თავადვე გამოეტანა განაჩენი, როგორც ამას დიდი და მნიშვნელოვანი საქმეების განხილვისას მდივანბეგები აკეთებდნენ. თუმცა, ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით, დღემდე ამკარად იგრძნობა გარკვეული თავშეკავება, მეკობრეთმძებნელის სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს სართლსაჯულების განმახორციელებელ ინსტიტუტებს შორის მოხსენიებისას.

ცნობილი ფაქტია, XV საუკუნის II ნახევარში ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სამეფო-სამთავროებად (ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, კურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთისა და სვანეთის სათავროები), დაქუცმაცების შემდეგ ასეთი ინსტიტუტების რაოდენობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. კერძოდ, ქვეყნის პოლიტიკური ზეობის ხანაში მოქმედ: მეფის, დარბაზის, საეკლესიო თუ ფეოდალის სასამართლოების გვერდით მოსამართლის ფუნქციონირებით აღიჭურვნენ: დედოფალი და ბატონიშვილები, მეფის არძანებით დიდი და მნიშვნელოვანი საქმეების განსახილველად იქმნე-

⁸⁵ ი.დოლიძე - „ქართული სამართლის ძეგლები“, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1965 წ., ტომი II, გვ.204-205;

ბოდა განსაკუთრებული შემადგენლობის სასამართლოები, პროფესიონალი მოსამართლეებისგან დაკომპლექტებული მდივანბეგის სასამართლოს გვერდით ფუნქციონირებდნენ: ხევისთავის, მოურავის, მელიქისა და მამასახლისის, ქედხუდას (აღმ. საქართველოში), ბჭე-მედიატორთა სასამართლოები და სხვა.³⁸⁶

საგულისხმოა, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთების წინ სასამართლო ინსტიტუტების მრავალფეროვნებამ ისეთ მასშტაბებს მიაღწია, რომ, როგორც პროფ. დავით ფურცელაძე, მის მიერვე გამოქვეყნებულ ქართული სამართლის შესანიშნავ ძეგლზე „სამოქალაქო სჯულთაგან“ დაყრდნობით წერდა: „[1] ყოველნი მდივანბეგნი (და მდივანნი) თავ-თავისთვის მსაჯულობდნენ. [2] ყოველნი მეფის ძენი და ძმანი-ისეთვე თავ-თავისთვის.

[3] ქათალიკოზი. ქვეყნის საქმეებშიც ერეოდა, რომელიც მისი საქმე არ არის. [4] მოვრავნი-ანუ ქალაქებში, ანუ საცა განწესებულნი იყვნენ. [5] ამილახვარი და იმ რიგათ. სახელოვანნი გვამნი-სარდალი, სალთხუცესი და სხვანი. [6] მელიქი ანუ მელიქები. [7] მამასახლისნი, ნაცვალნი თუ სამეფოს ქალაქისა და ანუ სხვაგან. არიან სადმე, და იმ გვარად დიად მრავალი სხვა და სხვანი, არამცა არ მარტო ზემოდ ხსენებულნი, არამედ მათის კარის კაცნიც მსაჯულობდნენ, დიად ურიგობა იყო. რომელნიც ამ საქმეზედ არ იყვნენ გამწესებულნი. და. დიად. მრავალი უსამართლობაც მოხდებოდა ხოლმე. მრავალნი მართალნი გამტყუნდებოდნენ და მრუდენი გამართლდებოდნენ“.³⁸⁷

თუმცა, როგორც უკვე ითქვა არც ერთ ასეთ ჩამონათვალში „არც ძველში, არც ახალში“, მეკობრეთმძებნელი მოხსენიებული არ არის. ეს მაშინ, როდესაც მეკობრეთ-მძებნელის შესახებ ბრძანების გამოცემის დროისათვის (1590 წელი), საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცების პროცესი უკვე დიდი ხნის დამთავრებული იყო და დოკუმენტზე ხელისმომწერი სვიმონ I, მხოლოდ ქართლის მეფე გახლდათ.

საკითხი კიდევ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს, ძველ ქართულ სამართალში სისხლის სამართლებრივი დევნისა და ბრალდების მხარდაჭერის ინსტიტუტებზე მსჯელობისას. მით უფრო, რომ, როგორც თავად მეკობრეთმძებნელის, ისე, მისი წინამორბედი მპარავთმძებნელის ინსტიტუტთან დაკავშირებით არაერთი პასუხგაუცემელი კითხვა არსებობს, კერძოდ: იყვნენ თუ არა სპეციალურად, საკუთრების წინააღმდეგ დანაშაულთან საბრძოლველად მონოღებული ეს მოხელეები იმავდროულად მოსამართლეები და თუ იყვნენ, როგორ ახერხებდნენ სისხლის სამართლებრივი დევნის, ბრალდების მხარდაჭერისა და მოსამართლის ფუნქციების ერთმანეთთან

386 გიორგი დავითაშვილი - „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი ძველ ქართულ სამართალში“, თსუ გამომცემლობა, 2002 წელი, გვ.12;

387 დავით ფურცელაძე - „სამოქალაქო სჯულთაგან“ XVIII საუკუნის მიწურულის კანონპროექტთა კრებული, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1960 წელი, გვ.25-26;

შეთავსებასს, ან რომელი იყო ამ ფუნქციებიდან მათთვის უმთავრესი და სხვა. ვითვალისწინებთ რა იმ გარემოებას, რომ წყაროების სიმცირის გამო, კითხვების ერთ ნაწილზე პასუხის გაცემა უბრალოდ შეუძლებელია, მხოლოდ რამდენიმე მათგანზე გავამახვილებთ ყურადღებას და მსჯელობას იმ კონკრეტული მაგალითით გავაგრძელებთ, რომელიც ცოტა ხნის წინ ვახსენეთ.

საკითხი ეხებოდა მეფის კარზე, მეკობრეთმძებნელის მიერ „ქარისა სამართლის“ მიხედვით გასასამართლებლად წარდგენილ დამნაშავეს, რომელიც შესაძლებელია მეფის თანხმობით მეკობრეთმძებნელსვე გაესამართლებინა და განაჩენიც გამოეტანა. თუმცა, გამორიცხული არ იყო, საქმის მნიშვნელობის გათვალისწინებით,³⁸⁸ მეფეს საქმე თავადვე განეხილა, ან მისი გადაწყვეტა მდივანბეგისთვის დაევალებინა. ასეთ შემთხვევაში, ისევ და ისევ წყაროების სიმცირის გამო, ჩვენ მხოლოდ ვარაუდი შეგვიძლია გამოვთქვათ, რომ ერთადერთი, რაც მეკობრეთმძებნელს (მპარავთმძებნელს), როგორც გამოძიების დაწყების ინიციატორს, შეეძლო გაეკეთებინა, სახელმწიფო ბრალდების მხარდაჭერა, ანუ მის მიერვე დაპატიმრებული და მეფის კარზე გასასამართლებლად წარდგენილი პირის ბრალეულობის მტკიცება შეიძლება ყოფილიყო. მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სამძებრო ინკვიზიციური პროცესის პირობებში, მეკობრეთმძებნელის (მპარავთმძებნელის) მიერ გამოძიებადწყებულ საქმეებზე დაზარალებულის საჩივრის აუცილებლობა აღარ არსებობდა და საქმის ფაქტობრივი გარემოებების გათვალისწინებით, გამორიცხული არ იყო მისი განხილვა საერთოდ, დაზარალებულის გარეშეც კი მომხდარიყო.

ასეთ შემთხვევაში პასუხისმგებლობა მოსამართლისთვის საქმის არსის გაცნობაზე, საქმეზე ჩატარებულ საგამოძიებო მოქმედებათა ამსახველი მასალების (შემთხვევის ადგილის დათვალიერება, ნივთმტკიცებათა ამოღება, მონშეთა გამოკითხვა და სხვ.) სრული, კვალიფიციური სახით წარდგენაზე (განსაკუთრებით დიდ და რთულ საქმეებზე) ბუნებრივია, საქმის „სულისჩამდგმელსა“ და გამოძიების საპროცესო ხელმძღვანელს, მეკობრეთმძებნელს უნდა დაეკისრებოდა.

ისევ როგორც უალტერნატივოდ მიგვაჩნია ამავე კატეგორიის საქმეებზე ერთიან, ფეოდალურ საქართველოში სახელმწიფო ბრალმდებლის პოზიციაზე – მპარავთმძებნელის კანდიდატურის გათვალისწინება. მით უფრო რომ მისდამი დაქვემდებარებული საქმეების სიმძიმის გათვალისწინებით სასისხარ (მკვლელობა, დაჭრა) და დიდ დანაშაულთან (რბევა, ავაზაკობა, ყაჩაღობა) შეხება მპარავთმძებნელს გაცილებით ხშირად მოუწ-

³⁸⁸ როგორც პროფ. ივ. სურგულაძე აღნიშნავდა: „სასისხარი საქმე აქაც (იგულისხმება სვიმონ I-ის სიგელი გ. ფ.), ისე როგორც სხვა წყაროებში, მხოლოდ მკვლელობა და დაჭრაა. სისხლის სამართლის დანარჩენი საქმეები არ ითვლებოდა სასისხარ საქმედ“ (ივ. სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952 წ., წიგნი I, გვ. 341);

ევდა. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ დიდი მეფეების, მათ შორის გიორგი III-ის ეპოქაში ქვეყანაში მოქმედებდა სააჯო კარი და სამეფო სასამართლო. უმაღლესი კვალიფიკაციის იურისტებით დაკომპლექტებული ამ ორი დანესებულების არსებობა კი, მძიმე დანაშაულების მპარავთმძებლის მიერ განხილვის საჭიროებას აუცილებლად შეამცირებდა. სამაგიეროდ, დადებითად აისახებოდა იმ საქმეების რაოდენობაზე, რომლის განხილვაშიც მპარავთმძებელი სახელმწიფო ბრალმძებლის სტატუსით მიიღებდა მონაწილეობას.

რაც შეეხება გვიანფეოდალურ საქართველოში სასისხარი და მძიმე კატეგორიის საქმეების მეკობრეთმძებნელის, ხევისთავის მიერ განხილვას. მიგვაჩნია, ასეთის შესაძლებლობა თავად სვიმონ I-ის სიგელის შინაარსიდან გამომდინარე (სასისხარი და დიდი საქმეების სამეფო კარზე განხილვით), ფაქტიურად მინიმუმამდეა დაყვანილი. ამდენად, მათ მიერ მხოლოდ მცირე, ნაკლები მნიშვნელობის საქმეების განხილვაზე შეიძლება საუბარი. თუმცა, ამ თემაზე მსჯელობის გაგრძელებამდე, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ პირველწყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში მოძიებულ მონაცემებზე დაყრდნობით, მპარავთმძებლისა და მეკობრეთმძებნელის საქმიანობის კიდევ რამდენიმე ნაკლებად ცნობილი მხარე წარმოგვეჩინა. იმავდროულად, დასახელებული ინსტიტუტების სამართალმემკვიდრეობის გათვალისწინებით, ამ გზით გვეცადა მპარავთმძებლის პროფესიული საქმიანობის შესახებ არსებული მწირი მონაცემების გამდიდრება.

ასე მაგალითად, როგორც ჩვენთვის სვიმონ I-ის სიგელიდან ხდება ცნობილი, იმის გათვალისწინებით, თუ სად მოხდა დანაშაული, იცვლებოდა მეკობრეთმძებნელისთვის გასამრჯელოს სახით გადასახდელი თანხის რაოდენობა. „ქვეყნის შიგნით ჩადენილი დანაშაულისთვის, – წერდა პროფ. ივ.სურგულაძე – დანესებული იყო შვიდეული, ე.ი. ქურდს მოპარული ნივთის შვიდჯერადი ღირებულება უნდა აენაზრაურებინა; აქედან ორმაგი ღირებულება ნივთის დამკარგავს უბრუნდებოდა, ოთხმაგი – მეფის სასარგებლოდ უნდა გადაეხადა. დარჩენილი ერთმაგი მეკობრეთმძებნელისა იყო, ხოლო თუ „უმტერო თემის“ მოეპაროს, იმას ხუთმაგი გადახდებოდა, აქედან ორი პატრონს, ორი ხაზინას, ხოლო ერთი – მეკობრისმძებნელს და ა.შ.“.³⁸⁹ ამდენად, ადვილი შესაძლებელია, მპარავთმძებლისთვისაც შემოსავლის ერთ-ერთი თუ არა ერთადერთი წყარო, სწორედ მსგავსი გა-

389 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.341; აქვე დავძენთ, რომ ზოგიერთი სახის ქურდობა, როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე სამართლიანად შენიშნავდა ამოღებული იყო მეკობრეთმძებნელის იურისდიქციიდან. „ქურდობა ჩადენილი ლაშქრობის დროს, კანონმდებლის თვალსაზრისით, უნდა გამოყოფილიყო ქურდობის სხვა სახეებისგან, და ლაშქრობისას ჩადენილი ქურდობის დანაშაულის საქმე კარზე უნდა გარჩეულიყო იმის გამო, რომ ომიანობის დროს ჩადენილი ქურდობა განსაკუთრებით საშიში იყო სახელმწიფოსთვის“ (იხ. ი.სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, იქვე);

დასახადები ყოფილიყო.

რაც შეეხება საკითხს, რამდენად იყო დამოკიდებული სისხლის სამართლებრივი დევნის განმახორციელებელ, ბრალდების მხარდამჭერ მოხელეთა შემოსავალი მათ მიერ გამოვლენილ (გახსნილ) დანაშაულთა, ან სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემულ პირთა რაოდენობაზე. ყურადღებით შევისწავლეთ რა ქართველ მეფეთა სიგელები, ვერც გიორგი III-თან და ვერც სვიმონ I-თან, ჩვენთვის საინტერესო კითხვაზე პასუხი ვერ მივიღეთ. შესაბამისად, ვცადეთ ინფორმაციის სიმწირე ამჯერად, კიდევ ერთი მონაცვლე ინსტიტუტის – ხევისთავის მეშვეობით შეგვევსო. რატომ ხევისთავის – იმიტომ, რომ როგორც ბატონი ივანე ბრძანებდა: „ხევისთავი – წინა პერიოდის „მპარავთ მძებნელის“ და ცოტა უფრო შემდგომი პერიოდის „მეკობრეთ მძებნელის“ მონაცვლე უნდა ყოფილიყო“.³⁹⁰ ქართველი მეცნიერისვე მტკიცებით, ისინი „საგამომძიებლო და სასამართლო ფუნქციებით აღჭურვილი ადგილობრივი მოხელეები იყვნენ“, ³⁹¹ რომელთაც ევალეობდათ წელიწადში ერთხელ, დამხმარე მოხელესთან – მუშრიბთან ან, მწერალთან ერთად, შემოევლათ სოფლები, ემზილათ ქურდები³⁹² და „სახევისთაოდან მეფისთვის კუთვნილი სარგოს ანგარიში სახლთუხუცესისთვის ჩაებარებინათ“.³⁹³

როგორც გვახსოვს მსგავსი იყო სვიმონ მეფის მიერ საკუთარი მეკობრეთმძებნელებისადმი მიცემული დავალებაც (1590 წლის სიგელი, მუხლი 9), რომლის თანახმად, მათ ევალეობდათ „სადაცა რამ აიღონ, წუსხად უნდა ქნან და იმ წუსხით კარისა ჩუენისა მოსაქმეთ ანგარიში უნდა მოსცენ“. ამდენად ნათელი ხდება, რომ, როგორც მეკობრეთმძებნელს, ისე ხევისთავს სწორედ ამ მიზნით ახლდა თან მუშრიბი (მწერალი). შესაბამისად მართლდება პროფ. ივ.სურგულაძის მიერ გაკეთებული კიდევ ერთი დასკვნა, რომ სვიმონ მეფის სიგელში მოხსენიებული ყარაიგთ ლარასძე მეკობრეთმძებნელ გოშფარ ჯავახიშვილისთვის ასეთი დავალებით გაყოლილი მწერალი უნდა იყოს. ამავე კატეგორიის მოხელეებისთვის უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი ქართველი მეცნიერის მტკიცებით, მეფე თეიმურაზ II-ის ბრძანე-

390 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.339-340;

391 უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერთა ერთი ნაწილის ხედვით ადგილობრივი მოხელე უნდა ყოფილიყო მეკობრეთმძებნელიც;

392 პროფ. ივ.სურგულაძის დაკვირვებით „ქურდი“ ქართული სამართლის ისტორიის წყაროების მიხედვით „უფრო ფართო ცნებად ჩანს, ვიდრე დღეს ჩვენ გვეჩვენება. ქურდი საერთოდ ბოროტმოქმედს ნიშნავს, მაგრამ ხევისთავის ფუნქცია ასე ფართო ხასიათისა არ უნდა იყოს და მას, როგორც ირკვევა, მაინცდამაინც მხოლოდ ქურდების დანაშაულის საქმეები ექვემდებარებოდა“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.340);

393 იხ. ი.სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.343;

ბაც, საბარათიანოში სახევისთაო „რაც საზღაური იყოს, ჩვენს სარქარში მოაბარონ“-ო³⁹⁴ და სხვა.

რაც შეეხება კიდევ ერთ კითხვას, რამდენად სტაბილური შეიძლება ყოფილიყო ხევისთავის, მეკობრეთმძებნელის, ან მპარავთმძებლის ანაზღაურება. როგორც ბატონი ივანე ბრძანებდა: „ფეოდალურ საქართველოში მოხელის „გამოსაღები“ უშუალოდ მისი სახელის ფუნქციებთან იყო დაკავშირებული“. მისივე მტკიცებით, გამონაკლისი ამ საერთო წესიდან ვერც ზემოთჩამოთვლილი მოხელები იქნებოდნენ. რაც ქართველ მეცნიერს „დასტურლამალში“ შემორჩენილ მასალებზე დაყრდნობით კარგად აქვს დასაბუთებული. „სახევისთაო გადასახადი, – წერდა ბატონი ივანე, – ყველა სოფლისათვის სავალდებულოდ ითვლებოდა“. შესაბამისად, „იყო თუ არა დანაშაული ჩადენილი, სოფელს გადასახადი მაინც უნდა გადაეხადა.“³⁹⁵

„დასტურლამალის“ მიხედვითვე ხდება ჩვეთვის ცნობილი, სამსახურეობრივ საქმიანობასთან დაკავშირებით სოფელში ჩასული ხევისთავის „მასპინძლობის წესი“.³⁹⁶ როგორც უკვე ითქვა წელიწადში ერთხელ, მას უნდა შემოეელო დაქვემდებარებული სოფლები, რა დროსაც თითოეული კომლი ვალდებული იყო პირველივე დღეს მისთვის ძღვენი მიერთმია: „კვამლად თვითო საღვინე ღვინო, სამი პური, ერთი ქათამი, ერთი ლიტრა ქერი – ესენი მიუტანონ. მეორე დღეს თუ ქურდი იპოვნონ იმ სოფელში ქურდს ჩაუდგნენ, თორემ გაეცალოს საზღაური რომ ამზღვევინოს“.³⁹⁷

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ხევისთავი სამსახურეობრივი მოვალეობის აღსასრულებლად სახევისთავოს ტერიტორიაზე მართო არ გადაადგილდებოდა. უშუალოდ მის მიერ შესასრულებელი სამუშაოს დიდ მოცულობასთან (საქმის შესწავლა, ბრალდებულის, მონმეების დაკითხვა, საჭიროების შემთხვევაში ბრალდებულის დაფიცება, საბუთების შეგროვება

394 იხ. ი.სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, იქვე;

395 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.343, იხ. ასევე „საქართველოს სიძველენი, ტ.2, გვ.350, 459;

396 უნდა აღინიშნოს, რომ პროფ. ივ.სურგულაძემ ძველი ქართული სამართლის ბრწყინვალე ნიმუშზე „დასტურლამალზე“ მუშაობისას ტექსტის დასადგენად საქართველოსა და ლენინგრადის არქივებში მოძიებული 15 ხელნაწერით იხელმძღვანელა. მათგან ოთხი XVIII, ხოლო დანარჩენი XIX საუკუნის გახლდათ. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ზოგიერთი მათგანი არქივში სწორედ ბატონი ივანეს მიერ იქნა პირველად მოძიებული და ფართო საზოგადოების სამსჯავროზე გამოტანილი (იხ. კ.გრიგოლია, გ.ნადარეიშვილი – „ისტორიოგრაფიის შენაძენი“, გაზ. „თბილისი“, 02.11.1970წ.)

397 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.343;

ბა, მათში გარკვევა და სხვა),³⁹⁸ ასევე დამნაშავეის მხილება-დაპატიმრებასთან დაკავშირებული სირთულეების გათვალისწინებით, მუშრიბის (მწერლის) გარდა, მას როგორც წესი თან კიდევ 10 ცხენოსანი ხლებია. პროფ. ივ.სურგულაძის განმარტებით ისინი „ხევისთავისთვის საჭირო იყვნენ როგორც დამხმარე პერსონალი, სხვადასხვა დავალების შესასრულებლად: დაპატიმრება, გაჩხრეკა, გადასახადების აკრეფა და სხვა“.³⁹⁹

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მიგვაჩნია ძნელი წარმოსადგენი არ უნდა იყოს, რატომ ითვლებოდა ძველ დროში ხევისთავის სოფელში „ჩადგომა“ მოსახლეობის მიძიმე ტვირთად და პირიქით, წყალობად, თუ მეფე სოფელს ხევისთავის გადასახადისგან გაათავისუფლებდა. ასე მოქცეულა მაგალითად, მეფე ერეკლე I, პეტრე გიორგაშვილთან მიმართებაში, რომლისთვისაც უწყალობებია რა მამული, იმავდროულად გადასახადისგანაც გაუნთავისუფლებია: „შენი ყმა ასე გვითანხმებია, რომე არა ჩვენი გამოსაღები არ ეთხოვებოდეს რა. არ შემოვიდეს ჩვენი იასაული შენს ყანაში, არც ხევისთავი“.⁴⁰⁰ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მსგავსი წყალობის გაღებასთან იყო დაკავშირებული გაერთიანებული საქართველოს მეფის გიორგი III-ის მიერ, ჩვენთვის კარგად ნაცნობი 1170 წლის სიგელის გაცემა. ამ ფორმით მონარქმა, მისდამი გამოჩენილი ერთგულებისთვის, დამოუკიდებლობა გაუზარდა შიო მღვიმის მონატერს და, იმავდროულად, გაანთავისუფლა მპარავთმძებელთა სამსახურის წინაშე არსებული ვალდებულებისგანაც.

მიგვაჩნია, როგორც დროის, ისე მასშტაბების გათვალისწინებით, ჩამოთვლილ ინსტიტუტებს შორის არსებული სხვაობის მიუხედავად, ქართული სამართლის წყაროებში შემორჩენილი ეს ძვირფასი ცნობები საკმარის საფუძველს გვაძლევს მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი წარმოდგენა

398 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.344;

399 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.344; ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით გასაკვირი არ არის, რომ ხევისთავის სახელო მსხვილი ფეოდალების ხელში იყო. რაზეც სამართლიანად ამახვილებდა ყურადღებას პროფ. ივ.სურგულაძე და კონკრეტულ მაგალითებსაც იძლევიდა. იმავე სეიმონ I-ის სიგელის მიხედვით ხევისთავად მსხვილი ფეოდალი ჯავახიშვილი იყო დანიშნული, თეიმურაზ II ბრძანების თანახმად, მსხვილი ფეოდალი გერმანოზიშვილი და ა.შ. (იხ.ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.345; იხ. ასევე „საქართველოს სიძველენი“, ტ. II, გვ.24);

400 ივ.სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.344, იხ. ასევე „საქართველოს სიძველენი, ტ.3, გვ.191;

ვიქონიოთ ძველ საქართველოში საგამოძიებო და ბრალდების მხარდამჭერი ინსტიტუტების საქმიანობის როგორც ორგანიზაციული, ისე სამართლებრივი მახასიათებლების შესახებ. იმავდროულად, სწორედ მასშტაბებს შორის არსებული სხვაობის გათვალისწინებით, არც იმის წარმოდგენა უნდა გავგიჟიროდეს, რომ, თუ დასუსტებული ქართლის მეფის ადგილობრივი მოხელე – ხვეისთავი, რომელსაც მხოლოდ „ყმების“ გასამართლების უფლება ჰქონდა,⁴⁰¹ ათი-თერთმეტი ხელქვეითის მეშვეობით უზრუნველყოფდა დავალების შესრულებას, რამდენად უფრო მრავალრიცხოვანი, გამართული შეიძლება ყოფილიყო მეფეთმეფის გიორგი III-ის კარზე, ავაზაკთა და გამოუსწორებელ დამნაშავეთა წინააღმდეგ საბრძოლველად მონოდებული მპარავთმძებლის ინსტიტუტი. მხედველობაში გვაქვს მონარქის ნების „აღსასრულებლად მომართული“ ამ მძლავრი მექანიზმის როგორც ორგანიზაციული, ისე სამართლებრივი მხარე.

დასასრულს კიდევ ერთი საკითხი, რომელიც ასევე სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის შემოსვლას და სახელმწიფო ბრალდების მხარდამჭერის ფუნქციას უკავშირდება. საუბარია გვიანფეოდალური ხანის სასამართლო პროცესის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვან – მდივანბეგის ინსტიტუტზე. მეცნიერთა ერთი ნაწილი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ ინსტიტუტის შემოტანას როსტომ მეფის, იმავე ხოსრო მირზას სახელს უკავშირებდა. ვახუშტი ბატონიშვილის გადმოცემით, პირველად სწორედ მან უწოდა მსაჯულთუხუცესის მდივანბეგი. თუმცა, გაცილებით მეტი მომხრე ჰყავს ცნობილი ისტორიკოსისა და აღმოსავლეთმცოდნის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტის, პროფ. ვალერიან გაბაშვილის (1911-1985 წ.წ.) მოსაზრებას. ქართველი მეცნიერი კონკრეტულ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით წერდა: „იმის გათვალისწინებით, რომ „ტიერმინი „მდივანი“ უკვე XV საუკუნის საბუთებში მოიპოვება და თავდაპირველად მდივანი მოსამართლის (Jnstum) აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო, სიმართლესთან ახლოს იქნება, თუ სასამართლოს მდივნების უფროსის (მდივანბეგის) ინსტიტუტის წარმოშობას XV საუკუნის მეორე ნახევრის შუა წლებით დავათარილებდით“⁴⁰²

თავად სიტყვა „დივანი“, – განაგრძობდა ბატონი ვლადიმერი, – არაბულად სახელმწიფო დაწესებულების, სამსაჯულოს სახელი იყო და მას ქართული შესატყვისიც გააჩნდა „სამდივნო სახლი“. ადგილი სადაც მოსამართლეები მართლმსაჯულებას აღასრულებდნენ.“⁴⁰³ ისტორიკოს

401 ივ.სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ.345;

402 ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიკის მოამბე, XIII, 1942 წ., გვ.180;

403 პროფ. გაბაშვილის დაკვირვებით ამ სახელწოდებიდან უნდა იყოს ნაწარმოები სიტყვები: „დივანში ჩაცვივდით“, „სამდივნოდ გავგიხდა საქმე“ და სხვ. იგივეს უნდა ადასტურებდეს ადგილი როსტომ მეფის 1636 წლის განჩინების წიგნიდან, სადაც ნათქვამია: „ჩინებული თავადები და დარბაისლები დავისნარით და თქუენც დივანში დაგიხ-

სეხნია ჩხეიძის გადმოცემის თანახმად,⁴⁰⁴ ვახტანგ VI-ის მმართველობისას, ოთხშაბათობით და პარასკეობით სამდივნო სახლში, ქვეყნის უმაღლესი მსაჯული მეფე განიხილავდა საქმეებს.⁴⁰⁵

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ მდივანბეგობა სამეფოს ერთ-ერთი უმაღლესი თანამდებობა გახლდათ. როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილი მიუთითებდა: „მდივანბეგი სახლთუხუცესის შემდეგ სამეფოში ყველაზე საპატიო და გავლენიანი პირი იყო“.⁴⁰⁶ მისი თანამდებობა როგორც წესი, მემკვიდრეობით გადადიოდა მამიდან შვილზე.⁴⁰⁷ მაღალი ყოფილა მათი „ჯამაგირ – შემოსავალიც“⁴⁰⁸. მდივანბეგის განსაკუთრებულ სტატუსზე უნდა მიგვანიშნებდეს მისი მხოლოდ მეფისადმი დაქვემდებარების ფაქტიც. ქართველი მეცნიერის მართებული შენიშვნის თანახმად, მდინაბეგი არ ჰყავდა არცერთ ფეოდალს, მაშინ როდესაც „ცენტრალური აპარატის სხვა სახელოთა თანამოსახელე თანამდებობანი ცალკეულ საფეოდალოებშიც არსებობდა“.⁴⁰⁹

ვედრეთო“ (ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიშკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.179; იხ. ასევე „საისტორიო მოამბე“, 1924 წ. ნიგნი, I, გვ.174);

404 სეხნია ჩხეიძე (დაახ. 1670 – 1745წ.წ.) – ქართველი ისტორიკოსი, ქართლის სამეფოს კარის მოღვაწე-უხუცესი;

405 ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიშკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.179; იხ. ასევე სეხნია ჩხეიძე – „მეფეთა ცხოვრება“, დ.ჩუბინაშვილის გამოც. გვ.323);

406 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.215;

407 თვალსაჩინოებისთვის შეგვიძლია გავიხსენოთ XVII-XVIII საუკუნეებში მდივანბეგთა ცნობილი დინასტიის წარმომადგენლები, დიდი ქართველი მამულიშვილის, ლექსიკოგრაფის, მთარგმნელისა და დიპლომატის სულხან საბა ორბელიანის ოჯახიდან. როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე აღნიშნავდა 1671 წელს, სულხანის პაპის ყაფლან ორბელიშვილის, გარდაცვალების შემდეგაც მდივანბეგის თანამდებობა სულხანის მამას ვახტანგს მიუღია, რომელსაც 8 ვაჟი ჰყავდა: სულხანი (სულხან-საბა ორბელიანი), ერასტი, ვახუშტი, ყაფლანი, ნიკოლოზი, ზაალი, ზურაბი და დიმიტრი. მართალია, თავად ვახტანგის გარდაცვალების თარიღი უცნობია, მაგრამ დანაშაულებით შეიძლება იმის თქმა, რომ 1704 წელს ქართლის გამგებლისგან, ლევანისგან, მამის სახელო მის ვაჟს ერასტი ვახტანგის ძეს მიუღია, რომელიც მანამდე ბოქალთუხუცესი ყოფილა და როგორც ბატონი ივანე ბრძანებდა „დანაყებული 1704 წლიდან წყაროებში ერასტი მდივანბეგის შესახებ ცნობები სისტემატურად გვხვდება მომდევნო 20-25 წლის განმავლობაში“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., ნიგნი I, გვ.327-328);

408 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.215;

409 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“,

არანაკლებ საინტერესოა თავად მდივანბეგის სასამართლოს შემადგენლობა. პროფ. ვ.გაბაშვილის აღწერით „სასამართლოში შედიოდნენ: 1. მდივანბეგი ანუ მსაჯულთუხუცესი, რომელიც სამეფოს უმაღლეს მსაჯულად ითვლებოდა, თვალყურს ადევნებდა სასამართლო საქმიანობას და სამართლის ასპარეზზე ორმაგ მოვალეობას ასრულებდა: ა) იგი იყო სამდივანბეგო სასამართლოს თავმჯდომარე, ან ბ) სასამართლოს წევრი; 2. მსაჯულნი ანუ მოსამართლენი; 3. მდივანი – სასამართლოს მდივანი ადგენდა ოქმებს და წერდა განაჩენს; მას უნდა ჩაენერა ორივე მხარის ჩვენება, რათა შემდეგ ეს ჩვენება საგანგებო განხილვისა და მსჯელობის საგანი გამხდარიყო: „თუ გრძელი და დიდი რამე საჩივარი იყოს, ორისავე სიტყვა (მომჩივანისა და მოპასუხის ვ.გ.) მდივანმა ჩასწეროს, რომ არ დაავიწყდესთ. მდივნისაგან ჩაწერილი „მერმე ცალკე გასინჯონ, ეცადნენ მართლის შეტყობას და უფიცრად მის გარიგებას“. სასამართლოს სხდომის დაწყებისას მდივანი კითხულობდა სამართლის წიგნის იმ მუხლებს, რომელნიც განსახილავ საქმეს ეხებოდნენ, ან განმარტავდნენ; 4. იასაულნი – იყოფოდნენ ორ ჯგუფად: ა) „მართლის მთქმელნი უქრთამო იასაულნი“ და ბ) „განყრომისა და დაჭერის იასაულნი“. პირველი კატეგორიის იასაულები გამომძიებელ-გამომკითხველი იყვნენ; ესენი პროცესს ამზადებდნენ; მეორე კატეგორიის იასაულებს დამნაშავე უნდა შეეპყროთ და განაჩენი სისრულეში მოეყვანათ; 5. მემართახენი და 6. მონმის მაძებარნი. ესენი სასამართლოს უბრალო მსახურნი და სხვადასხვა დავალებისა და განკარგულების ამსრულებელი იყვნენ.“⁴¹⁰

საგულისხმოა, რომ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 171-ე მუხლის მიხედვით მეფე დაბეჯითებით მოუწოდებდა საკუთარ ქვეშევრდომებს, თავი შეეკავებინათ თვითნებობისგან, ძალმომრეობისგან. ყველა სადავო საკითხი მხოლოდ სასამართლოს მეშვეობით გადაეწყვიტათ. „რა გინდა დიდი საქმე, სისხლი და ვალი ემართოს, – ბრძანებდა ქართლის მეფე, – ერთი მეორეს ნურც მოსტაცებს, ნურც დაიხუთავს; თუ ვისმე ქართული ქონდეს ან ხელმწიფეს შემოსჩივლოს ან მის მდივანბეგს, და მოსამართლეს და ისრე თავისი საქმე გაარიგოს“.⁴¹¹ მეფის ეს შეგონება თანაბრად ეხებოდა რო-

თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.76;

410 მონმის მაძებრის ინსტიტუტთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრება გააჩნდა, პროფ. ალ.ვაჩიშვილს, კერძოდ: „საბრალდებო ტიპის პროცესს, – წერდა ქართველი მეცნიერი, – რომელსაც ქართული პროცესი წარმოადგენს, ცოტა არ იყოს არ ეგუება ისეთი თანამდებობის პირის არსებობა, რომლის მოვალეობას თითქოს სპეციალურად მონმის ძებნის შეადგენდა“. ამიტომ ბატონ ალექსანდრეს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის შესაძენი მუხლზე დაყრდნობით უფრო სარწმუნოდ მიაჩნდა, რომ: „მონმის მაძებარი“ განსაკუთრებული ხასიათის თანამდებობის პირს კი არ უნდა ნიშნავდეს, არამედ მსაჯულის დამახასიათებელ თვისებას, მონმის ჩვენების გამოკვლევის და შეფასების უნარს“-ო (ალ.ვაჩიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1948წ. ტ. II, გვ.43);

411 პეტროგრადის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის კრებუ-

გორც სისხლის ისე სამოქალაო სამართლის საქმეებს, ვინაიდან მდივანბეგს ორივე მათგანზე მიუწვდებოდა ხელი.⁴¹²

სწორედ გარიგება, ანუ საქმის არსებითად განხილვა, გადაწყვეტა წარმოადგენდა მდივანბეგის უმთავრეს მოვალეობას. საგულისხმოა, რომ სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის პირობებში, როგორც პროფ. მ.ლეკვეიშვილი აღნიშნავდა, მდივანბეგი (მოსამართლე) ფაქტიურად განუსაზღვრელი უფლებებით სარგებლობდა. შეეძლო როგორც გამოძიების, ისე სისხლის სამართლებრივი დევნის დაწყება, ნებისმიერი სახის საგამოძიებო მოქმედების პირადად, ან ხელქვეითების მეშვეობით ჩატარება და სხვა. ეს მაშინ, როდესაც პროცესის მონაწილე მხარეებს, პროცესის საბრალდებო ფორმისგან განსხვავებით, მონიანალმდეგის ჩვენებისა და საქმეში არსებული სხვა მასალების გაცნობის უფლებაც კი არ გააჩნდათ. საქმეები, როგორც უკვე ითქვა, კარჩაკეტილ სხდომებზე იხილებოდა. საჯარო ელემენტი, ასე განსაჯეთ, განაჩენის გამოტანის დროსაც კი უარყოფილი იყო. სამაგიეროდ, როგორც ქალბატონი მზია მართებულად შენიშნავდა, დროთა განმავლობაში მტკიცებულებებს შორის სულ უფრო „მეტ ნდობას“ იხვეჭდა ბრალდებულის აღიარება, ე.წ. „მტკიცების დედოფალი“, რომლის მისაღწევად ფართოდ გამოიყენებოდა ადამიანებზე ფიზიკური, ფსიქიკური ზეწოლის სხვადასხვა მეთოდი, მათ შორის ცემა, წამება.⁴¹³ შეიძლება ითქვას, რომ მნიშვნელოვანწილად სწორედ აღნიშნულმა განაპირობა თავის დროზე სამძებრო პროცესისთვის ზედმეტსახელის „ინკვიზიციურის“ დამატება, რომელიც იმდენად ზუსტად „მოერგო“ სასამართლო პროცესის ახალ ფორმას, რომ დღემდე შემორჩა.

სხვა საკითხია რამდენად ხშირად მიმართავდა ქართული მართლმსაჯულება ბრალდებულზე (ცალკეულ შემთხვევაში მოწმეებზე) ზემოქმედების ასეთ უკიდურეს ფორმას. როგორც ქართლ-კახეთის სამეფოს უკანასკნელი გამგებელი, დავით ბატონიშვილი, თავის ცნობილ ნაშრომში „საქართველოს სამართლისა და კანონმცოდნეობის მიმოხილვა“⁴¹⁴ აღნიშნავდა, „ტანჯ-

ლი, ივანე ჯავახიშვილის რედაქციით, გ.თარხნიშვილი – „სასამართლო წარმოება საქართველოში“, ტფილისი, 1915წ., თარხ. გვ.116;

412 როგორც პროფ. ვ.გაბაშვილი აღნიშნავდა სამოქალაქო საქმეებთან დაკავშირებით, „მომჩივანს თუ მოისურვებდა შეეძლო გვერდი აეგლო ადგილობრივ, ან კერძო ფეოდალის სასამართლოსათვის და უშუალოდ სახელმწიფო (მდივანბეგის) სასამართლოსთვის მიემართა“ (ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენ-იკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.183);

413 მ.ლეკვეიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.7;

414 „საქართველოს სამართლისა და კანონმცოდნეობის მიმოხილვა“ ნორმატიულ-აღწერილობითი ხასიათის რუსულენოვანი ნაშრომი, რომელიც ქართველ ბატონიშვილს 1812-1813 წლებში უნდა აქონდეს დაწერილი. ნიგნი სრული სახით გამოცემულია 1959

ვის" (ის წამებას ამ სახელით მოიხსენიებდა) გამოყენება შეიძლებოდა მხოლოდ: „განსაკუთრებულ შემთხვევებში, როგორცაა მაგალითად, მეფის პიროვნებისა და სიცოცხლის საწინააღმდეგო დანაშაული. ლაღატი, გამცემლობა, ციხე-სიმაგრის ჩაბარება მტრისათვის, სახელმწიფო საიდუმლოების გამჟღავნება, მკრეხელობა, მკვლელობა, ყაჩაღობა, ძარცვა, მეფის ქონების ქურდობა“. იმავდროულად, როგორც შენიშნავდა ბატონიშვილი „ეს არ უნდა ყოფილიყო კაცობრიობის შეურაცხმყოფელი“.⁴¹⁵

სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის პირობებში, მტკიცებულებათა მოპოვებისას, მოსამართლის აქტიურობის წარმოჩენის არანაკლებ საინტერესო გზა შემოგვთავაზა პროფ. მ.კეკელიამ. თავდაპირველად, ბატონი მიხეილი ვახტანგ VI სამართლის წიგნიდან, კონკრეტულ მუხლებს მოიშველიებდა, რომელშიც მოსამართლე პასიური დამკვირვებლის ნაცვლად – სასამართლო გამოძიების ხელმძღვანელადაა წარმოჩენილი. ასე მაგალითად: „ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-3 მუხლის თანახმად, მოსამართლე „მონმის მადებარი უნდა იყოს, უქრთამო, ღვთის მოშიში“. შესაბამისად, მოსამართლის ნიშანი – „მონმის მადებრობა“, თავისთავად გამორიცხავდა მის პასიურობას. იმავე მიზანს ემსახურებოდა პროფ. მ.კეკელიას მიერ სამართლის წიგნის მე-4 და 182-ე მუხლებთან დაკავშირებით გაკეთებული შეფასებები. კერძოდ: „მე-4 მუხლის თანახმად მდივანბეგი შემთხვევის ადგილზე იასაულს გზავნიდა დავალებით: „გასინჯე მოკითხული ქენო და მართალი ამბავი მოგვითხანეო“. 182-ე მუხლი კი, ნადირობის დროს ცხენთა შეძგერებით სიკვდილის დადგომის შემთხვევაში, „მოსამართლეს საქმის გამოძიებით გასინჯვას ავალებდა“.⁴¹⁶

ამდენად, როგორც ბატონი მიხეილი აღნიშნავდა, სხვა ევროპული სახელმწიფოების მსგავსად, სადაც სამძებრო-ინკვიზიციურმა პროცესმა მყარად მოიკიდა ფეხი, ქართლის მეფე ვახტანგ VI მოსამართლეებისგან –

წელს პროფ. აპოლონ როგავას რედაქციითა და გამოკვლევით;

415 მ.ლევკეიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.45; საგულისხმოა, რომ „დავით ბატონიშვილის „მიმოხილვის“ მიხედვით რამოდენიმე განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის გამოკლებით, როგორცაა სამშობლოს ლაღატი, მეფის პიროვნებისა და სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული, მკვლელობა, ყაჩაღობა, სხვა დანაშაულთა დასადგენად სასულიერო პირების, თავადაზნაურობის, მოხელეების, მეფის კარის მსახურების, მცირეწლოვნებისა და ქალების მიმართ წამება არ გამოიყენებოდა“. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი დათქმა, გვიანფორდალიზმის ეპოქაში დასავლეთ ევროპული სახელმწიფოებისთვისაც კი, იშვიათობას წარმოადგენდა (მ.ლევკეიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.46);

416 მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“ (ქართლ კახეთის სამეფო), თბილისი 1970 წელი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, წიგნი I, გვ.267;

მდივანბეგებისგან, გაცილებით მეტს მოითხოვდა, ვიდრე თავად მხარეების მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულებათა შეფასება იყო. ამიერიდან, მოქმედ კანონმდებლობაზე დაყრდნობით, მდივანბეგი გასარჩევი საქმის არსს, მხარეების მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებების გარდა, მისივე ხელმძღვანელობით წარმოებული სასამართლო გამოძიებითაც უნდა ჩასწვდომოდა.⁴¹⁷

მდივანბეგის საქმიანობის ხასიათის გასათავისებლად, ნორმატიულ მასალასთან ერთად, არანაკლებ მნიშვნელოვანია პროფ. მ.კეკელიას მიერ, XVIII საუკუნის სასამართლო პრაქტიკიდან, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის⁴¹⁸ საცავებში მოძიებული, კონკრეტული სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის საქმეები. ასე მაგალითად, 1797 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ სისხლის სამართლის საქმეში, სოლოლაშვილებსა და მსაჯულისშვილებს შორის მომხდარი ჩხუბის თაობაზე, ვკითხულობთ: „ორსავე მხარის საჩივარი მოვისმინეთ და ღუთის შიშ ქვეშ ამათის ჩხუბის საქმის გამოძიებაში და ჭეშმარიტების ცნობის ცდაში შევედით, ამ საქმეზედ მათის უმაღლესობისაგან იასაულად ჩენილი, გაბასშვილი ტეტია და სამსაჯულოს წევრი თურქესტანის შვილი ნინია, კანონის მიცემით და დიდის სიფრთხილის დარიგებით და საშინელს ფიც ქვეშ შეგდებით ბორბალას გავაგზავნეთ. იქ რადგანაც ჩხუბი მოსვლოდათ, ამათის ჩხუბის ვითარების სიმართლის ცნობისთვის, რომ იესე მსაჯულის შვილების მისვლა ვითარის სახით ყოფილა, პირველად ჩხუბი ვის აუშლია, ჩხუბი რას ალაგს მოსვლიათ და სადაც ჩხუბი მოსვლიათ, იქიდან ზაზა სოლოლაშვილის სასახლეს რა სიშორე აქვს, შე[ე]კრიბათ ბორბალას მყოფი სამლთო და საერო კაცნი და დედაკაცნი და დიდის ფიცით ეკითხათ და რაც იმათ ემონებინათ, ის დაენერათ და სამართალში მოიტანეს“.

როგორც ვხედავთ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, მდივანბეგი რომელმაც საქმარისად არ მიიჩნია მხარეთა კამათის პროცესში გამოკვეთილი გარემოებები, მათ მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები, მდივანბეგისვე სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, თავად შევიდა: „ჩხუბის საქმის გამოძიებაში და ჭეშმარიტების ცნობის ცდაში“. მან საკუთარი წარმომადგენლები, მათ

417 მ.კეკელია, დასახ. ნაშრომი, იქვე;

418 ხელნაწერთა ინსტიტუტი – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შეიქმნა 1958 წლის 30 ივნისს, 1958-1968 წლებში ამავე ინსტიტუტს ღირექტორის, მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტის ილია აბულაძის ინიციატივითა და იმ დროს საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის (1957-1960წ.წ.), მოგვიანებით, მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე პრეზიდენტის (1960-1967წ.წ.), აკადემიკოს ისიდორე დოლიძის აქტიური მხარდაჭერით. 1962 წელს ინსტიტუტს მიენიჭა აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის სახელი. 2007 წლიდან კი, ინსტიტუტი ფუნქციონირებს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სახელით. ამჟამად ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აქ დაცული უნიკალური კოლექციების წყალობით, დამსახურებულადაა აღიარებული უძველესი ხელნაწერი წიგნებისა და ისტორიული საბუთების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საცავად არამარტო საქართველოში, არამედ საერთაშორისო მასშტაბით;

შორის ერთი, ამავე სასამართლოს (სამსაჯულოს) წევრი ნინია თურქესტან-იშვილი გააგზავნა შემთხვევის ადგილის დასათვალიერებლად და მოწმეთა დასაკითხად. მდივანბეგის ასეთი გადაწყვეტილება კი, პროფ. მ.კეკელიას მართებული შეფასებით, სწორედ „სამძებრო პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანია და მხოლოდ სასამართლოს წინაშე წარდგენილ მტკიცებულებათა განსჯის სფეროს შორდება“.⁴¹⁹

სასამართლო გამოძიების შემდეგ, თუ მდივანბეგი ჩათვლიდა, რომ შეკრებილი მტკიცებულებები საკმარისი იყო საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილების მისაღებად, იწყებდა განაჩენის წერას. იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ საქმისწარმოების პროცესი სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეებზე ერთმანეთისგან დიდად არ განსხვავდებოდა, მსგავსი გახლდათ ძირითადი მოთხოვნებიც, რომელიც მდივანბეგს (მოსამართლეს) განაჩენის გამოტანისას უნდა გაეთვალისწინებინა. კერძოდ, როგორც ჯერ კიდევ 1915 წელს, ახალგაზრდა ქართველი მეცნიერი გ.თარხნიშვილი აღნიშნავდა: „**მოსამართლე ვალდებული იყო განაჩენში ჩაენერა: 1. რა გვარი საქმე ირჩევა: „გინა ბოზობისა, გინა ქურდობისა, გინა ვალი“; 2. „ორივე მოჩიერის საჩივარი“; 3. რა საშუალებით გამოირკვა „სიმართლე“: „ფიცის მოხდა თუ უფიცრობა“; 4. რომელი მუხლის მიხედვით გაასამართლა: „ამა და ამ მოსამართლემ განაჩენის ამდენის თავიდან ეს სამართალი გავაჩინე“**“.⁴²⁰ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 142 მუხლზე დაყრდნობით, გ.თარხნიშვილი ძალზე „გახსნილად“, იმავდროულად, ზუსტად გადმოგვცემდა ფეოდალური სამართლის მიხედვით განაჩენის აღსრულების არსს, მის სახელმძღვანელო პრინციპებს. კერძოდ: „**თუ კაცს ფული აქვს, – ვკითხულობთ დასახელებულ წერილში, – რა თქმა უნდა გადაიხდის, მაგრამ თუ ფული არ აქვს „მართებული“ ქონებით უნდა გადაიხადოს. თუ „ქონებითაც პასუხის გაცემა“ არ შეუძლიან, „მოვალეს რომ კაცი ვერ აუვიდეს, საქონელი არ ჰქონდეს, კაცი მიეცემის იმ საქმით რომ ურჯულოზედ არ გაიყიდოს**“.⁴²¹

ფეოდალურ სამართალში განაჩენის აღსრულების მორალურ-სამართლებრივ მხარეზე მსჯელობის შესაძლებლობას ამჟღავნებს მოკლებული ვართ, ვინაიდან მდივანბეგის პოზიცია ჩვენთვის არა მართლმსაჯულების აღსრულების, არამედ პირველ რიგში სისხლისსამართლებრივი დევნისა და ბრალდების მხარდაჭერის კუთხითაა მნიშვნელოვანი. მით უფრო, რომ **სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის პირობებში** მდივანბეგი სასამართლოში მართლმსაჯულების განხორციელებასთან ერთად ითავსებდა როგორც

419 მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“ (ქართლ კახეთის სამეფო), თბილისი 1970 წელი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, წიგნი I, გვ.267-268;

420 ვახტანგ VI სამართალი, მუხ. 205; იხ. ასევე პეტროგრადის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის კრებული, ივანე ჯავახიშვილის რედაქციით, გ.თარხნიშვილი – „სასამართლო წარმოება საქართველოში“, ტფილისი, 1915წ., გვ.122;

421 გ.თარხნიშვილი დასახელებული ნაშრომი, გვ.124;

გამოძიების საპროცესო ხელმძღვანელის (ცალკეულ შემთხვევებში ის უშუალოდ მონაწილეობდა საგამოძიებო მოქმედებებში), ისე ბრალმძღვლის ფუნქციასაც. შესაბამისად, გააჩნდა ყველა ის უფლება, რაც მპარავთმძებელსა, მეკობრეთმძებნელსა და ხევისთავს. მეტიც, თუ განსახილველ საქმეთა კატეგორიებს არ გავითვალისწინებთ (დიდი და სასისხლარი საქმეების განხილვის უფლება მხოლოდ მდივანბეგს ჰქონდა), პროცესუალური თვალსაზრისით, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ჩამოთვლილ სახელმწიფო მოხელეთა უფლებამოსილებებს შორის სრული თანხვედრაა. ერთი მხრივ, მდივანბეგი უფლებამოსილი იყო ეწარმოებინა სისხლისამართლებრივი დევნა და, იმავედროულად, შეეთავსებინა ბრალმძღვლის ფუნქცია, ხოლო მპარავთმძებელს, მეკობრეთმძებნელსა და ხევისთავს თავის ძირითად მოვალეობასთან, დამნაშავეთა გამოვლენასა, დევნასა, ბრალდების მხარდაჭერასთან ერთად მათი გასამართლებაც შეეძლოთ.⁴²²

თუმცა, როგორც ქართველ მეცნიერთა შეხედულებებისა და კონკრეტული სისხლის სამართლის საქმეების შესწავლამ, ანალიზმა დაგვარწმუნა ჩამოთვლილი ინსტიტუტების უფლებამოსილებათა თანხვედრაზე მსჯელობა შეუძლებელია. იმიტომ, რომ სისხლის სამართლებრივი დევნის მწარმოებელ, ბრალდების მხარდამჭერ და მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ინსტიტუტებს შორის ძველ ქართულ სამართალში პრინციპული განსხვავება იყო. რაც, უპირველეს ყოვლისა, საქმისწარმოების პროცესის ორსაფეხურიანი სისტემიდან მომდინარეობდა. „გვიანი შუა საუკუნეების ქართლში, – ნერდა პროფ. გიორგი ნადარეიშვილი, – საქმის წარმოების პროცესი ორი საფეხურისგან შედგებოდა: წინასწარი ძიებისაგან და სასამართლო პროცესისაგან. მდივანბეგი კი მხოლოდ სასამართლო გამოძიებას აწარმოებდა. როდესაც მოკვლევა-გამოძიების მოხელეების მიერ გამორკვეული საქმე სასამართლოში მივიდოდა, მდივანბეგს მოსამართლის პირუთენელი მოვალეობა უნდა შესრულებინა“.⁴²³

საქმისწარმოების ორ სტადიად (საფეხურად) დაყოფის პრინციპზე ამახვილებდა ყურადღებას პროფ. მ.ლეკვეიშვილიც. „პროცესი, – ნერდა ქალბატონი მზია, – ორ სტადიად იყოფა. წინასწარ გამოძიებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება. წინასწარი გამოძიების დროს ხდება მტკიცებულებათა შეკრება.“⁴²⁴ განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით მსგავსი გახლ-

422 მიგვაჩნია, განსახილველი საქმის სიმძიმეს ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ აქვს, საყურადღებოა თავად მპარავთმძებლისა, მეკობრეთმძებნელისა და ხევისთავის მიერ მართლმსაჯულების განხორციელების ფაქტი, მოსამართლის ფუნქციის შეთავსება;

423 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.211;

424 მ.ლეკვეიშვილი – „სასამართლო პროცესი მე-17-18 საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში“, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963 წელი, გვ.7;

დათ პროფ. ვ.გაბაშვილს ხედვაც. ქართველი მეცნიერი „დასტურლამალზე“, კონკრეტულად კი ბოქაულთუხუცესის სარგოზე, დაყრდნობით შენიშნავდა: „მდივანბეგს სასამართლოს გარეშე საქმის გამოძიება არ შეეძლო. „მდივანბეგი, დანისტრად სამსახურს ნურავის ეტყვის“. ჩადენილი ბოროტ-მოქმედების გამოაშკარავებისა და გამოძიების საქმე ბოქაულთუხუცესს და მათდამი დაქვემდებარებულ ხელჯოხიანებს ებარათ და მხოლოდ მათ მიერ საქმის სასამართლოში გადაგზავნის შემდეგ შეეძლო მოსამართლეს საკუთარი მოვალეობების შესრულებას შედგომოდა.“⁴²⁵

საგულისხმოა, რომ საქმისწარმოების ორივე საფეხურს ძველ ქართულ სამართალში საკუთარი სახელი გააჩნდა. კერძოდ, თუ საქმის სასამართლო განხილვას წინ გამოძიება უძლოდა ამას – დანისტრით წარმოება ერქვა.⁴²⁶ ხოლო, თუ საქმეზე გამოძიებას, ან სისხლის სამართლებრივ დევნას პირდაპირ მოსამართლე იწყებდა (როგორც წესი ასეთი რამ სახელმწიფო დანაშაულებთან მიმართებაში ხდებოდა), ეს უკვე – საქმის უდანისტროდ წარმოება იყო.⁴²⁷

ვითვალისწინებთ რა იმ გარემოებას, რომ განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით ბევრი ახალი და საინტერესო სამართლებრივი ტერმინი დაგროვდა, პროცესუალურ საკითხებზე მსჯელობის გაგრძელებამდე, ძალიან მოკლედ ზოგიერთი მათგანის მნიშვნელობაზე გავამახვილებთ ყურადღებას. დავინყებთ ინსტიტუტებით, რომლებიც საქმის დანისტრით წარმოებასთან იყვნენ დაკავშირებული. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებებზე დაყრდნობით პროფ. გ.ნადარეიშვილი აღნიშნავდა, დანისტრად სამსახურის ბრძანება „მხოლოდ მეფისა და ეშიკაღასბაშის კომპეტენციას შეადგენდა“.⁴²⁸ იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ „ხელისუფლების სამივე შტო მეფეს ეკუთვნოდა“ და მასთან მიმართებაში

425 ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.183-184;

426 „დანისტარი“ – სპარსული სიტყვაა და ქართულად მცოდნეს, საქმის შემტყობელს ნიშნავს. „დანისტრად წასელა“ კი, შესაბამისად, საქმის გამოსაძიებლად, გამოსაკითხავად წასვლას ნიშნავდა (ვ.გაბაშვილი, „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.186);

427 როგორც პროფ. მ.კეკელია აზუსტებდა: ძველი ქართული სასამართლო პროცესი ერთმანეთისგან განასხვავებდა დანისტრად და უდანისტროდ გარიგებულ საქმეებს. რაც თავად წლების მანძილზე პროკურატურის სისტემაში ჯერ გამომძიებლის, შემდეგ კი პროკურორის თანამდებობაზე მოღვაწე პროფესიონალის შეფასებით: „გამოძიებისა და გამოძიების გარეშე გარჩეულ საქმეებს შესატყვისებოდა“ (მ.კეკელია – „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ“ (ქართლ კახეთის სამეფო), თბილისი 1970 წელი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, წიგნი I, გვ.269);

428 გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.211;

კითხვებიც ნაკლებია,⁴²⁹ მსჯელობას პირდაპირ ემიკალასბაშით დაეწყო. სამართლის ისტორიკოსთა აბსოლუტური უმრავლესობა იზიარებს ვახუშტი ბატონიშვილის (1696-1757წ.) მოსაზრებას, რომ ეს სახელო საქართველოში „როსტომის მეფობისას დამეკიდრდა და პირველად XVII საუკუნის 30-იან წლებში ჩნდება.“⁴³⁰ ქართველი ბატონიშვილის განმარტებით, მეფემ სახელი ემიკალასი საქართველოს ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან ვეზირს – მანდატურთუხუცესს (დღ. გადმოსახედიდან შინაგან საქმეთა მინისტრს გ.ფ.) უწოდა.⁴³¹

მართალია, ერთიანი საქართველოს მანდატურთუხუცესის „უფლებამოვალეობასთან და სახელისუფლოსთან“ ემიკალასბაში „ახლოს ვერ მივიდოდა“, თუმცა თამამად შიძლება ითქვას, თავისი დროისთვის გავლენა არც მას აკლდა. თუნდაც ის ფაქტი, რომ ის „საპოლოციო აპარატს ედგა სათავეში“ უკვე მრავლისმეტყველია.⁴³² მის სახელისუფლოში შედიოდა სწორედ, დანისტრად სამსახურიც და ამ ძალზე საპასუხისმგებლო ფუნქციას, კერძოდ, „ავისმქმნელთა“ გამოაშკარავებისა და დევნის საქმეს ის თავისი

429 საგულისხმოა, რომ მეფის ბრძანებით დანისტრად გაგზავნილ პირსაც კი, საიასაულო სარგოს ნაწილი ემიკალასბაშითვის უნდა მიეტანა. როგორც პროფ. ვ.გაბაშვილი აღნიშნავდა: „როდესაც თვითონ მეფე უბრძანებდა ხოლმე დანისტრად სამსახურს, „რომელსაც ხელჯოხიანსა, დიდსა და ცოტასა, ანუ უხელ-ჯოხიანსა“, მაშინ „იმასთან არც ბოქალთ-ბუცესს (ემიკალასბაშის მოადგილეს) და არც ყაფიერებს, არც იასაულებს“ ხელი არ აქონდათ. მაგრამ მეფის ბრძანებით დანისტრად დანიშნულ კაცს საიასაულოს მეოთხედი ემიკალასბაშისთვის უნდა მოეტანა.“ (ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.186);

430 რაც შეეხება თავად თურქული წარმოშობის შედგენილ სიტყვას ემიკალასბაშს პროფ. ვ.გაბაშვილის განმარტებით ის სიტყვასიტყვით „ზღურბლის ბატონს“ ნიშნავდა. კერძოდ: „ემიკ“ – თურქულად ზღურბლია, „ალა“ – ბატონი და „ბაშ“ – თავი. ეს სამოხელეო სახელო, უეჭველია, სპარსეთიდან არის შემოსული, რადგან იგი სპარსეთის სახელმწიფო წყობილებაშიც იყო გავრცელებული“ (ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.185);

431 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.246, იხ. ასევე ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, 1941წ., გვ.23;

432 ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.246; XVIII საუკუნის ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი და პოლიტიკოსი პაპუნა ორბელიანი „ემიკალასბაშს „დიდებული კარის გამგედ“ მოიხსენიებდა. რაც მნიშვნელოვანწილად იმითაც უნდა ყოფილიყო განპირობებული, რომ რიც სხვა მნიშვნელოვან სახელმწიფო ფუნქციებთან ერთად ემიკალასბაში სამეფო დარბაზობის დროს ობერ-ცერემონიამისტრის მსგავს მოვალეობასაც ასრულებდა, დარბაზის მსვლელობას აწესრიგებდა“ (ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.185, იხ. ასევე პაპუნა ორბელიანი- „ამბავნი ქართლისანი ანუ მცირე ქართლის ცხოვრება“, დ.ჩუბინაშვილის გამოცემა, გვ.405);

მოადგილის (თანამშენის) ბოქაულთხუცესისა⁴³³ და ე.წ. „ხელჯოხიანთა“ სახელით ცნობილ მოხელეთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯგუფის მეშვეობით ახორციელებდა. საგულისხმოა, რომ „ხელჯოხიანები“ მეფისგან, ეშიაკალასაბაშისგან მიღებულ დავალებებს არა მარტო ქვეყნის შიგნით, არამედ მის ფარგლებს გარეთ, სხვა ქვეყნებშიც ასრულებდნენ. როგორც პროფ. ვ.გაბაშვილი წერდა, ასეთი დავალების შესრულებისას „ისინი მოქმედების სრული თავისუფლებით სარგებლობდნენ“. და არც ეშიაკალასაბაშს და არც ბოქაულთხუცესს „მათ მოქმედებაზე ხელი არ მიუწვდებოდათ“.⁴³⁴

აქვე დავძენთ, რომ „ეშიაკალასაბაშის სახელისუფლოს თავისი თავლიდარიც“⁴³⁵ ჰყოლია“ და ყაფიჩთან ერთად (ხელჯოხიანთა რიგის მოხელეა) სწორედ მას ებარა განაჩენის წიგნები. პროფ. ვ.გაბაშვილის გადმოცემით, „თავლიდარივე იბარებდა შემოსულს საიასაულოს და სამდივანბეგოს, და საეშიაკალასაბაშო დანესებულების ყველა მოხელეს უნაწილებდა. უთავლიდაროდ ეშიაკალასაბაშებს და ბოქაულებს უფლება არ ჰქონდათ იასაულის ან სხვა მოსაქმის მიერ მოტანილი სამოხელეო გამოსაღები მიეღოთ და გაეყოთ; ეს დაუშვებელი იყო და მდივანბეგი დებულებების დამრღვევთ შვიდეულად აზღვევინებდა. ჯარიმა კი მეფეს მიჰქონდა“.⁴³⁶

რაც შეეხება დანისტრად სამსახურის „რიგით ჯარისკაცებს“ – ხელჯოხიანებს. თითოეული მათგანის საქმიანობა იმდენად მრავალფეროვანი იყო, რომ მასზე საუბარი შორს წაგვიყვანდა. ასე მაგალითად, როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე ხელჯოხიანთა ერთ-ერთ ყველაზე მრავალრიცხო-

433 ბოქაულთხუცესი – საპოლიციო აპარატის მოხელე იყო და ეშიაკალასაბაშის შემდეგ ჩამონათვალში პირველი ადგილი ეკავა. მის ძირითად საქმიანობას: განკარგულებების, ბრძანებებისა და განაჩენების შესრულება შეადგენდა. „დასტურლამალის“ მიხედვით, ბოქაულთხუცესი საპატიო და შემოსავლიანი თანამდებობა ყოფილა (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.266-267; იხ. ასევე „მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის“, შ.მესხიას რედაქციით, 1948წ., გვ.65)

434 ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.192;

435 თავლიდარი – სამეურნეო-საფინანსო ფუნქციების მქონე მსახური;

436 ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.194; თავლიდარის სახელოსთან დაკავშირებით შემონახულია მეფე ვახტანგ VI-ის 1707 წლის საინტერესო ბრძანება, რომელშიც ვკითხულობთ: „ქ.ჩვენი ბრძანება არის: ბოქაულთ-ხუცებისა და რასაც ფერის საესაულოს მოსავლის თავლიდარად თუმანიშვილი ფირან დაგვიყენებია. უამისოდ განაჩენს ნურავინ დამალავს, ის გაგზავნიდეს და რომელიც სარგო მოვიდოდეს, მართებულად თავ-თავის კერძს ნურავის დააქლებს. ვინც ამ განაჩენს უამისოდ წაიღებს და ან სარგოს არ მოუტანს, ოცი მარჩილი ჯარიმა გამოერთმეოდეს და საჩვენოდ მიაბარებდეს“ (ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.194, იხ. ასევე. საქართველოს სიძველენი, II, გვ.17);

ვან წარმომადგენელთან **იასაულთან**⁴³⁷ დაკავშირებით შენიშნავდა: „ესენი ადმინისტრაციულ-პოლიციური აპარატის ყველაზე გავრცელებული მოხელეები იყვნენ. იასაულის ფუნქცია აღმასრულებელ საპოლიციო მუშაობაში გამოიხატებოდა, ამიტომ იასაული ემიკალასბაშის უწყებაში შედიოდა. მაგრამ იასაულები სახელმწიფო მმართველობის ყველა დარგში იყვნენ. მმართველობის ყოველ უწყებას ესაჭიროებოდა მთელი რიგი აღმასრულებელ-საპოლიციო ხასიათის მოქმედების ჩატარება, ამიტომ იასაული ყოველ უწყებას ესაჭიროებოდა, ისე როგორც მოანგარიშე, აღმრიცხველი, თავ-ლიდარი და სხვ.“⁴³⁸ გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, ჩვენც მხოლოდ უმთავრესზე გავამახვილებთ ყურადღებას და ვიტყვით, რომ ხელჯოხიანად ითვლებოდა ემიკალასბაშის სახელისუფლოში შემავალი არა ყველა, არამედ „**მხოლოდ პყრობისა და რისხვის მოხელეები**.“ პროფ. ვ.გაბაშვილის დასაბუთებული მსჯელობის თანახმად, ასეთი იყვნენ: **ყორიასაულები**,⁴³⁹ **ყულები**,⁴⁴⁰ **ყაფიჩები**⁴⁴¹ და **იასაულები**⁴⁴². ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოება-

437 იასაული – თურქული სიტყვაა და ბრძანების აღმასრულებელს ნიშნავდა. სულხან საბა ორბელიანთან კი ის, მანდატურთან არის გაიგივებული (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.284);

438 ივ.სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, იქვე;

439 **ყორიასაული** – იასაულების უფროსი გვიანდელ ფეოდალურ საქართველოში. ვახტანგ VI-ის „დასტურლამალის“ მიხედვით, დიდი მეფისის დროს იდგა მეფის უკან. ძირითადად ემიკალასბაშის უწყებაში შედიოდა, იგი ყორჩიბაშისა და ყულარალასის ხელქვეითიც იყო. XVIII ს. მეორე ნახევარში ტერმინი ყულარალასი ყორიასაულით შეიცვალა. ყორიასაულბაშს საგარეო ფუნქციაც მიენიჭა (ხშირად აგზავნიდნენ საზღვარგარეთ სამოციქულოდ). ყორიასაულბაშმა ხელჯოხიანთა უწყებაში თანდათანობით ბოქაულთუხუცესის ადგილი დაიკავა (ივ.სურგულაძე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბ., 1986, ტ. X, გვ.659);

440 **ყული** – „ახალგაზრდა მსახური მეფისა; მეფის დარაჯა“ (გ.ჩუბინაშვილი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბ., 1986, ტ. X, გვ.662);

441 **ყაფიჩები** – პროფ. ივ.სურგულაძის განმარტებით „ყაფიჩი საპოლიციო აპარატის მოხელეა, ექვემდებარება ემიკარასბაშსა და ბოქაულთუხუცესს, მისი ძირითადი ფუნქცია საპოლიციო ადმინისტრაციული ხასიათისაა. ამ შემთხვევაში ის სწორედ საპოლიციო აპარატის ხელჯოხიანი მოხელეა, ისე როგორც იასაული, მხოლოდ უკანასკნელზე უფრო მაღლა დგას: ყაფიჩს აბარია შესასრულებელი საქმეები და ის აძლევს განკარგულებას იასაულებს“ (ივ.სურგულაძე – „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.279);

442 როგორც პროფ. ივ.სურგულაძე მართებულად შენიშნავდა ესენი „ადმინისტრაციულ პოლიციური აპარატის ყველაზე გავრცელებული მოხელეები იყვნენ. იასაულის ფუნქცია აღმასრულებელ საპოლიციო მუშაობაში გამოიხატებოდა, ამიტომ იასაული ემიკალასბაშის უწყებაში შედიოდა. მაგრამ იასაულები სახელმწიფო მმართველობის ყველა დარგში იყვნენ. მმართველობის ყოველ უწყებას ესაჭიროებოდა მთელი რიგი

საც, რომ თითოეული მათგანი უფლებამოსილი იყო შეესრულებინა სისხლის სამართლებრე დევნასთან, დამნაშავეის დაძვბნა-დაპატიმრებასთან დაკავშირებული როგორც საგანგებო დავალებები, ისე ცალკეული საგამოძიებო მოქმედებები და მეტიც, საჭიროების შემთხვევაში მეფის, ეპიკალასბაშის დავალებით საქმის გარემოებების მოკვლევა-გამოძიებასთან დაკავშირებული მოქმედებები ეწარმოებინათ სრული მოცულობით.

შეუძლებელია ყურადღება არ გავამახვილოთ, დანისტრით სამსახურის გარდა, ხელჯობიანთა საქმიანობის მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვან მიმართულებაზე. ასეთი კი გახლდათ „მეფის, ან მდივანბეგის განაჩენის სისრულეში მოყვანა“. მათ შორის სისხლის ფასის გადახდევინება, გაფანტული ყმების ბატონთან უკანვე დაბრუნება, იასაულების მყრელებად დაყენება და სხვა. ამ ბოლო ფუნქციასთან დაკავშირებით თავის ნაშრომში, არაერთი საინტერესო დოკუმენტები აქვს მოტანილი პროფ. ვ.გაბაშვილს. ასე მაგალითად, 1793 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ განაჩენის წიგნზე მკვლევარს მეფის ასეთი მინაწერი უნახავს: „ბატონო ეპიკალასბაშო გარსევან! ეს ასე აღასრულებინე“; ან კიდევ: „ეპიკალასბაშო მამუკა! ქაიხოსრო ლოლაძემ უნდა გადაუხადოს სისხლის ფასი მომჩივანს, მოიყვანე ის მდივანბეგთან, რამდენსაც ისინი გადასწყვეტენ, იმდენი სისხლის ფასი გადაახდევინე და მიეცი დაზარალებულს“ და სხვა.⁴⁴³

ამდენად, როგორც ვხედავთ, მიუხედავად მთელი რიგი საერთო ნიშნებისა, მდივანბეგსა და სისხლის სამართლებრივი დევნის განმახორციელებელ, ბრალდების მხარდამჭერ ძირითად სამეულს შორის (მპარავთმძებელი, მეკობრეთმძებნელი, ხევისთავი),⁴⁴⁴ როგორიც იყო მაგალითად: მხოლოდ მეფის უშუალო დაქვემდებარებაში ყოფნა, სასამართლო პროცესის სამძებრო-ინკვიზიციური ფორმისადმი დამოკიდებულება, საკუთარი ინიციატივით გამოძიებისა და სისხლის სამართლებრივი დევნის დაწყების, საკუთარი ხელქვეითებისადმი საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების, დამნაშავეთა

აღმასრულებელ-საპოლიციო ხასიათის მოქმედების ჩატარება, ამიტომ იასაული ყოველ უწყებას ესაჭიროებოდა, ისე როგორც მონაგარიშე, აღმრიცხველი, თავლიდარი“ (ივ. სურგულაძე - „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისთვის“, თბილისი, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1952წ., წიგნი I, გვ.284);

443 ვ.გაბაშვილი „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიშკის მოამბე, XIII, 1942წ., გვ.186;

444 ძირითადად იმიტომ ვუსვამთ ხაზს, რომ ისევე როგორც მართლმსაჯულების სფეროში, სადაც, როგორც პროფ. დ.ფურცელაძე უსვამდა ხაზს, თითქმის ყველა მოსამართლეობდა (იხ. წინამდებარე ნაშრომში), სრული გარკვეულობა არც გამოძიების სფეროში იყო და მათდამი დაქვემდებარებულ საქმეებზე გარკვეული როგორც საგამოძიებო, ისე სამსაჯულო უფლებამოსილება ისეთ მოხელეებსაც გააჩნდათ, როგორიც იყვნენ მაგალითად: ფეოდალები, მოურავები, ეკლესია-მონასტრების წინამძღვრები და სხვა. თუმცა მათი უფლებამოსილება მხოლოდ მცირე და უმნიშვნელო საქმეებზე ვრცელდებოდა;

სასამართლოში იძულებით წარმოდგენის, დაკავებისა თუ დაპატიმრების თაობაზე დავალებების მიცემის უფლება და სხვა. მათ შორის პრინციპული განსხვავებაც არსებობდა. ის, როგორც მსჯელობამ კიდევ ერთხელ ცხადყო, საქმისწარმოების ორსაფეხურიან სისტემასთან მიმართებაში ხდება ყველაზე თვალსაჩინო. კერძოდ, თუ მდივანბეგს სამძებრო-ინკეიზიციური პროცესით უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა მხოლოდ სასამართლოში შეეძლო (ხელჯოხიანებისგან საქმის მიღების, ან გამოძიების პირადად დაწყების შემდეგ), ე.წ. „სახელმწიფო ბრალმძებელთა სამეული“, საკუთარ უფლებამოსილებას საქმისწარმოების ნებისმიერ სტადიაზე სრულად იყენებდა: წინასწარ გამოძიების პროცესშიც და სასამართლოშიც.

სწორედ აღნიშნულით იყო განპირობებული ჩვენი გადამწყვეტილება გვეძებნა მპარავთმძებლის მონაცვლე ინსტიტუტი სხვა ქვეყნებში. რატომ მპარავთმძებლის – იმიტომ, რომ პროფ. ი.სურგულაძის მართებული შენიშვნის თანახმად: „სვიმონ მეფის მეკობრეთმძებნელი გიორგი მესამის მპარავთმძებლის შემცვლელია“,⁴⁴⁵ მისი სამართალმემკვიდრეა. ეს იყო ინსტიტუტი რომლის მეშვეობითაც, როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილი ბრძანებდა, სვიმონ მეფე და მისი სახით სახელმწიფო, კვლავ ცდილობდნენ მპარავებთან, მრბეველებთან, ავაზაკებთან მიმართებაში საკუთარი ქმედუნარიანობის წარმოჩენას.⁴⁴⁶ რაც შეეხება ხევისთავს, როგორც მპარავთმძებელთან, ისე მეკობრეთმძებნელთან მსგავსების მიუხედავად, მიგვაჩნია, ამ ინსტიტუტს კიდევ უფრო ძველი ფესვები უნდა ჰქონდეს. მეტიც, არ გამოვირიცხავთ მათი საფუძვლიანი კვლევის შედეგად ის თავად აღმოჩნდეს „სახელმძღვანელო ნიმუში“, რომლის გათვალისწინებითაც დიდმა ქართველმა მეფეებმა (დავით აღმაშენებელი, გიორგი III), დანაშაულის მათთვის აქტუალურ სახეებთან საბრძოლველად ისეთი ეფექტური სამსახური შექმნეს, როგორიც თავის დროზე მპარავთმძებლის ინსტიტუტი იყო.

თუმცა კიდევ ერთხელ ხაზს ვუსვამთ, რომ ეს საკითხი მისი მნიშვნელობის გათვალისწინებით დამოუკიდებელ, გაცილებით საფუძვლიან კვლევას საჭიროებს, რის გამოც შორსმომავალი დასკვნების გაკეთებისგან ამჯერად თავს შევიკავებთ. რაც შეეხება მპარავთმძებლის ინსტიტუტს, რასაკვირველია, წყაროების სიმცირე ამ შემთხვევაშიც მნიშვნელოვან დაბრკოლებად რჩება, თუმცა იმის თქმა, რომ თანამედროვე პროკურორის მსგავსად, მპარავთმძებლები მათი ხელქვეითი მოხელეების – ჩენილების მეშვეობით, სისხლის

445 ივ.სურგულაძე – „ქართული სამართლის ისტორიის მნიშვნელოვანი ძეგლი (გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელი), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბე“, 1960წ. N1, გვ.202;

446 „ქურდების დევნა, – წერდა ბატონი გიორგი, – იმ ზომით და იმ დონეზე, როგორც ეს გიორგი III შეძლო, ცხადია სვიმონ I-ს არ შეეძლო, მაგრამ მისი მცდელობა, მისი მონდომება საკუთრების დასაცავად უთუოდ დასაფასებელია. სახელმწიფო ცდილობს თავის ხელში აიღოს საკუთრების დაცვა“ (გ.ნადარეიშვილი – „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2003წ., გვ.258-259);

სამართლებრივ დევნას ახორციელებდნენ როგორც წინასწარი გამოძიებისას, ისე სასამართლოში, ეს ცალსახაა. რაც შეეხება მისი მსგავსი ინსტიტუტის მოძიების საკითხს, წინასწარი დასკვნებისგან ამჯერადაც თავს შევიკავებთ და განსჯისთვის, შევეცდებით, რომ სრულად წარმოვაჩინოთ სურათი, რომელიც დასმულ კითხვაზე პასუხის გაცემაში დაგვეხმარება.

მემკვიდრეობითობის საკითხი მპარავთმეძებელსა და ფრანგ სამეფო პროკურორთა ინსტიტუტებს შორის

სურათის აღდგენას ეპოქის ზოგადი მიმოხილვით დავინყებთ, მით უფრო, რომ მსჯელობა ევროპის კონტინენტზე და საქართველოში პოლიტიკური, სამართლებრივი აქტიურობის თვალსაზრისით, მართლაც გამორჩეულ XII საუკუნეს ეხება. შემთხვევით არ უნოდებია მისთვის „იურიდიული საუკუნე“ კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორს ფრედერიკ უილიამ მეიტლენდს (1850-1906წ.). ცნობილი ინგლისელი იურისტი და ისტორიკოსი დარწმუნებული იყო, რომ თანამედროვე ევროპული სამართლებრივი ტრადიციების ჩამოყალიბება სწორედ იმ საუკუნეებში მოხდა. სვლა კი ამ მიმართულებით, რასაკვირველია, გაცილებით ადრე დაიწყო და თუ ამ ხანგრძლივ პროცესში ვინმეს დამსახურებებზე შეიძლება ყურადღების გამახვილება ისევე, როგორც საქართველოს შემთხვევაში,⁴⁴⁷ ევროპასთან მიმართებაშიც ეს ქრისტიანული ეკლესია გახლდათ.

ცნობილი ფრანგი იურისტისა და სამართლის ისტორიკოსის ა.ესმეინის (1848-1913წ.) მტკიცებით: „რომაულ დანესებულებათა ნანგრევებზე სწორედ ეკლესია, წარმოადგენდა იმ ერთადერთ ორგანიზმს, რომელიც ხელუხლებელი დარჩა და საშუალო საუკუნეებში. . . თითქმის მარტოდ-მარტო იცავდა რომაულ ტრადიციას, მეცნიერებას და ცივილიზაციას.“⁴⁴⁸ ამ უმდიდრესი კულტურული მემკვიდრეობიდან ეკლესიის მესვეურთა გონივრული პოლიტიკის წყალობით გადარჩენილ „ძველი ცივილიზაციის ნამსხვრევებს“, შორის რომის სამართლის ადგილი მართლაც გამორჩეულია. კაცობრიობის „სული თანმდევი“,⁴⁴⁹ სხვა შეფასება ძნელია მიეცეს მოვლენას, რომელმაც მისი დიდი დამფასებლის, პროფესორ იოსებ პოკროვსკის (1868-1920წ.)

447 ეკლესიის წვლილზე ქართული სამართლებრივი კულტურის განვითარება გადარჩენის საქმეში იხ. წინამდებარე ნაშრომში;

448 ალ.ვაჩეიშვილი – „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტომი I, გვ. 143, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1946წ.; იხე: Esmein, Cours elem. d'hist. du droit francais, 1901, 157, 158).

449 როგორც პროფ. პ.ბერმანი აღნიშნავდა, XI-XII საუკუნეებში იუსტინიანეს დიგესტების შემსწავლელ იურისტებს ღრმად სწამდათ, რომ წინა ცივილიზაცია რომის იმპერიის სახით არ დაღუპულა და მისი როგორც აღმოსავლეთი, ისე დასავლეთი ნაწილი აგრძელებდა ცხოვრებას. თუმცა ეს იყო გაგრძელება ახალი ფორმით, „მსგავსი სულის ცხოვრებისა სხეულთან გაყრის შემდეგ, ცხოვრება მოვლენისა, რომელსაც ახასიათებს უნივერსალურობა და მარადიულობა“. იუსტინიანეს კანონებს რაც შეეხება, დამოკიდებულება მათთან მიმართებაშიც განსაკუთრებული გახლდათ. იურისტები მას აღიქვამდნენ: „არა როგორც 529 წელს ბიზანტიაში მოქმედ სამართლად, არამედ როგორც ყველგან და ყოველთვის გამოყენებად ნორმათა ერთობლიობას. ზუსტად ისე, როგორც მათ მიერ აღიქმებოდა: ბიბლია, პლატონისა და არისტოტელეს ნაწარმოებები“ (Берман Г.Дж. – “Западная традиция права: Эпоха формирования”, 2-е издание, М., изд. Московского университета, 1998г., ст.26);

მტკიცებით „ორჯელ დაიპყრო მსოფლიო“ და ჩვენ დრომდე ინარჩუნებს გავლენას სამართლებრივი კულტურის, ღირებულებების ფორმირების უწყვეტ პროცესზე.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ „სამოკავშირეო ხელშეკრულება,“ რომელიც თავის დროზე კათოლიკურ ეკლესიასა და რომის სამართალს შორის გაფორმდა, ორივე მხარისთვის სარგებლის მომტანი აღმოჩნდა. კერძოდ, თუ ეკლესიამ, როგორც უკვე ითქვა „უდიდესი როლი ითამაშა რომაული სამართლის ნორმების შენახვის“, ⁴⁵⁰ მათი ბარბაროსთა ველური თუ, ნახევრადველური ტომებისგან გადარჩენის საქმეში, თავადაც მოგებული დარჩა. პროფ. ალ.ვაჩიშვილის მტკიცებით სწორედ ბიზანტიური ⁴⁵¹ საბოლოო ანგარიშით კი, რომაული სამართალი წარმოადგენდა ერთ-ერთ წყაროს, საიდანაც ქრისტიანული ეკლესია „უხვად სესხულობდა თავისი ორგანიზაციის და ურთიერთობათა“ მოსაწესრიგებლად საჭირო ნორმებს. ეს არცაა გასაკვირი, რამეთუ ეკლესია უზარმაზარი, ურთულესი ორგანიზმი იყო და აქედან გამომდინარე, მისი ქმედებები არასდროს შემოიფარგლებოდა მარტოოდენ სარწმუნოებრივი, ანზნოებრივი ინტერესებით. მას მრავალრიცხოვანი ორგანიზაციული, ადმინისტრაციული თუ პოლიტიკური ხასიათის მისწრაფებები გააჩნდა და მათ დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი სამართლებრივი მექანიზმის ამუშავება მხოლოდ რომაული სამართლის მეშვეობით იყო შესაძლებელი. ⁴⁵² ამიტომაც, რომ წესების დიდი უმრავლესობა, რომლითაც საეკლესიო სასამართლოები ხელმძღვანელობდნენ უნინ და ხელმძღვანელობენ დღესაც (მხედველობაში გვაქვს როგორც მატერიალური, ისე საპროცესო ნორმები), „ბიზანტიის რომაული პროცესიდან მომდინარეობენ“. ⁴⁵³

საგულისხმოა, რომ „ახალ ხალხთა“, „ახალი სახელმწიფოების“ ფორმირების მკაცრ, დაუნდობელ ეპოქაში, რომაულ სამართალზე და მის ყველაზე სრუ-

450 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, ტომი I, გვ. 144, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1946წ.; ასევე И.А..Покровский, «История римского права», 1918г., стр. 188;

451 როგორც პროფ. გ.ნადარეიშვილი აღნიშნავდა: „ბიზანტიური სამართალი ესაა ბიზანტიის იმპერიის სამართალი VI-XV საუკუნეებისა, ბიზანტიის საზოგადოების მოთხოვნილებათა შესაბამისად გადაშუშავებული რომის სამართალი და თვით ბიზანტი-აში შექმნილ ორიგინალურ ნორმათა ერთობლიობა, რომელიც ხასიათდებოდა საეკლესიო და საერო სამართლის ნორმების პარალელური მოქმედებით“ (გ.ნადარეიშვილი, „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომცემლობა „ბონა კაუზა“, 2002წ., გვ.284);

452 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1948წ., ტომი II, გვ. 154;

453 ალ.ვაჩიშვილი - „ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან“, სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1946წ., ტომი I, გვ. 144; ასევე Brissaud, History Du droit, I, 126-127;

ლყოფილ გამოვლინებაზე, „იუსტიციანეს დიგესტების“ აღმოჩენის ფაქტზე გაამახვილა ყურადღება, თანამედროვეობის კიდევ ერთმა დიდმა ოქროსტმა და ისტორიკოსმა, პარვარდის სამართლის სკოლის პროფესორმა პაროლდ ბერმანმა. მან თავისი ცნობილი ნაშრომის „სამართალი და რევოლუცია“,⁴⁵⁴ პირველი ნაწილი, სწორედ დასავლური სამართლებრივი ტრადიციების ფორმირების საკითხს, მათ შორის XI-XII საუკუნეების სამართლებრივ ანალიზს მიუძღვნა. მიუხედავად გარკვეული სინანულისა, რომ საქართველოსთვის, შუა საუკუნეების ევროპის ერთ-ერთი უძლიერესი სახელმწიფოსთვის, ღვანღმოსილი მეცნიერის ნაშრომში ადგილი ვერ მოიძებნა,⁴⁵⁵ უნდა აღინიშნოს, რომ ხედვის ორიგინალობით, აზრის სიცხადითა, თუ დასკვნების ლოგიკურობით ამერიკელი პროფესორის გამოკვლევა წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს. კერძოდ, ავტორი გვთავაზობს დასავლეთ ევროპული სამართლის პრინციპების ფორმირების ძალზე საინტერესო, ე.წ. „სამ ინგრედიენტზე“ აგებულ კონცეფციას, რომლის პირველწყაროდ XI საუკუნის მიწურულს (დაახლ. 1080 წელს) იტალიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი, ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს მიერ (დაახლ. 534წ.) შედგენილი დიგესტებია მითითებული. აქცენტი გაკეთებული იმ მაღალგანვითარებულ და დიფერენცირებული

454 პაროლდ ჯ. ბერმანი (1918 – 2007წ.), იყო პარვარდის სამართლის სკოლისა და მოგვიანებით ემორის უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის პროფესორი. სამართლის ისტორიისა და ფილოსოფიის, შედარებით სამართალმცოდნეობისა და საერთაშორისო სამართლის გარდა, იგი ითვლებოდა ამერიკის შერთებულ შტატებში საბჭოთა კავშირის სამართლის გამოჩენილ ექსპერტად. მნიშვნელოვანი ნაშრომები მიუძღვნა ასევე სამართლისა და რელიგიის ურთიერთიმართების პრობლემებსაც. საყოველთაოდაა ცნობილი მისი ფუნდამენტური ნაშრომი ორ ტომად: სამართალი და რევოლუცია (ტ. I – დასავლური სამართლებრივი ტრადიციის ფორმირება; ტ. II – პროტესტანტული რეფორმაციის გავლენა დასავლურ სამართლებრივ ტრადიციაზე). პაროლდ ბერმანის ნაშრომი სახელწოდებით „მსოფლიო სამართალი“, 2015 წელს ინგლისურიდან ქართულ ენაზე თარგმნა სამართლის დოქტორმა ლამა ბრეგვაძემ. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია ეს ამერიკელი მეცნიერის შრომების ქართულ ენაზე თარგმნის პირველი და უდავოდ წარმატებული მცდელობაა. წერილი გამოქვეყნებულია „სამართლის ჟურნალის“, 2015 წლის პირველ ნომერში, გვ. 452-457. თარგმანი შესრულებულია შემდეგი გამოცემიდან: Harold J. Berman: World Law, in: Fordham International Law Journal, Vol. 18, 1995: 1617-1622);

455 სამწუხაროდ, პროფ. ბერმანი არ წარმოადგენს ერთადერთ გამონაკლისს როდესაც დასავლურ ცივილიზაციაზე აღმოსავლური და მათ შორის ქართული გავლენის გათვალისწინება არ ხდება. „რიგი მეცნიერებისა, – წერდა აკად. ს. ყაუხჩიშვილი, – ბიზანტიური კულტურის სანყისებს მხოლოდ ანტიკურ კულტურაში ხედავდა, იმ დროს, როდესაც „ბიზანტიის საზოგადოებრივი წყობის თავისებურება სწორედ იმით არის შეპირობებული, რაც ბიზანტიას შესძინეს აღმოსავლეთის ხალხებმა, რომლებიც მონანილეობას ღებულობდნენ ბიზანტიური კულტურის შექმნაში“. ქართველი მეცნიერის ღრმა რწმენით, ბიზანტიის კულტურულ ცხოვრებაში მონანილეობას ქართველებიც ღებულობდნენ. ასე რომ ქართველებსაც აქვთ წვლილი შეტანილი ბიზანტიის საზოგადოებრივი წყობილების შექმნაში“ (გიორგი ნადარეიშვილი – „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“, თბილისი, გამომც. „ბონა კაუზა“, 2002წ., გვ.264);

სამართლებრივი სისტემის მქონე კანონთა კრებულის სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანაზე, რომელიც ერთ დროს რომის იმპერიის ორივე ნაწილში (დასავლეთსა და აღმოსავლეთშიც) მოქმედ სამართალს წარმოადგენდა. ამასთან, ხაზგასმულია ის ფაქტიც, რომ, თუ 476 წელს რომის დაცემის შემდეგ იმპერიის დასავლეთში, დიგესტებმა მოქმედება შეწყვიტეს, მის აღმოსავლეთ ნაწილში – ბიზანტიაში, კონსტანტინოპოლის დაცემამდე (1453წ.), ის მოქმედ სამართლად დარჩა.

პროფ. ჰ.ბერმანის განცხადებით, გერმანელებისთვის, ფრანგებისთვის, იტალიელებისთვის დიგესტების აღმოჩენამ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმიტომაც შეიძინა, რომ მათი და ზოგადად: თანამედროვე დასავლეთ ევროპული სამართლებრივი სისტემები სათავეს სწორედ დიგესტებიდან და არა გოთების, ვანდალების, ფრანკების, ან სხვა რომელიმე გერმანული ტომის ჩვეულებითი სამართლიდან იღებენ. სავარაუდოდ, ეს უნდა ყოფილიყო განმსაზღვრელი ფაქტორი, რის გამოც დიგესტები ამერიკელი მეცნიერის იმ „ინგრედიენტთა“ ჩამონათვლის სათავეში მოექცა, რომელთაც თანამედროვე დასავლური სამართლის ფორმირების პროცესში განსაკუთრებული როლი ითამაშეს. პროფ. ჰ.ბერმანს არც ის გარემოება გამოჩენია მხედველობიდან, რომ სწორედ დიგესტებია, ჯერ კიდევ წინა ცივილიზაციიდან შემორჩენილ სამართლის კრებულთა შორის პირველი, რომელიც „ახალი ევროპელების“ მხრიდან სისტემატური იურიდიული კვლევისა და დამუშავების ობიექტად იქცა. თანაც იმ სახით, როგორც ის იმპერატორ იუსტინიანეს მიერ იყო შედგენილი.⁴⁵⁶

მიუხედავად ყველა ზემოთჩამოთვლილი ღირსებისა, კანონთა კრებულის მარტო აღმოჩენა და ისიც ძველი, მრავალი საუკუნის წინანდელი სახით, „დასავლური სამართლის ტრადიციის შესაქმნელად“, ბუნებრივია, საკმარისი ვერ იქნებოდა. პროფ. ჰ.ბერმანის შეფასებით ამ უმნიშვნელოვანესი პროცესის დასასრულებლად მინიმუმ, კიდევ ორი „ინგრედიენტის დამატება“ იყო საჭირო. მეორე ეს გახლდათ, „ძველ იურიდიულ ტექსტებთან ანალიზისა და სინთეზის (იგივე სქოლასტიკის) მეთოდის მისადაგება“. რაც შეეხება მესამე ინგრედიენტს, ამერიკელი მეცნიერის მტკიცებით მას ორი წინამორბედის: რომის სამართლისა და სქოლასტიკური მეთოდის, ერთმანეთთან შეკავშირებასა და მიღებული შედეგის საზოგადოებამდე მიტანაზე, მის სწავლებაზე უნდა „აეღო პასუხისმგებლობა“. ღვანდომოსილი მეცნიერის ხედვით, ამ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ევროპაში, XI-XII საუკუნეებში დაარსებულმა უნივერსიტეტებმა გაართვეს თავი.⁴⁵⁷

„აი, ეს სამი ელემენტი, – წერდა პროფ. ჰ.ბერმანი, – კერძოდ, იმპერატორ იუსტინიანეს კარზე შედგენილი იურიდიული დოკუმენტების აღმოჩენა,

456 Берман Г.Дж. – “Западная традиция права: Эпоха формирования”, 2-е издание, М., изд. Московского университета, 1998г., ст.126;

457 Берман Г. Дж. – “Западная традиция права: Эпоха формирования”, 2-е издание, М., изд. Московского университета, 1998г., ст.127;

მათი ანალიზისა და სინთეზის სქოლასტიკური მეთოდი, სამართლის სწავლება ევროპის უნივერსიტეტებში – იყო ის, რაც საფუძვლად დაედო დასავლური სამართლის ტრადიციას. რომის სამართალმა მისცა მთელ ევროპას (ინგლისის ჩათვლით) იურიდიული ტერმინოლოგიის დიდი ნაწილი; სქოლასტიკური მეთოდი დღემდე რჩება დასავლეთში სამართლებრივი აზროვნების გაბატონებულ ფორმად; უნივერსიტეტებმა კი ერთად შეკრიბეს რა სამართლის მკვლევარები-პედაგოგები, სტუდენტები მთელი ევროპიდან; გააცნეს რა ისინი არა მარტო ერთმანეთს, არამედ თეოლოგიის, მედიცინის, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა პედაგოგებსა და სტუდენტებს მათი მეშვეობით შექმნეს ახალი წოდება, ახალი პროფესიები”.⁴⁵⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ პროფ. ჰ.ბერმანის მიერ ძალზე საინტერესოდ აღწერილი ეს ისტორიული პროცესი, სრულ თანხვედრაშია დიგესტიების აღმოჩენის შემდგომი ხანის, XII საუკუნის დასავლეთ ევროპული სახელმწიფოების სამართლებრივ ცხოვრებასთან. სულ რამდენიმე ათწლეულში მას შემდეგ, რაც პირველი ევროპული უნივერსიტეტებიდან, სადაც, როგორც პროფ. ჰ.ბერმანი აღნიშნავდა სამართალი უკვე მკაფიოდ გამოკვეთილი, სისტემატიზირებული საგნის სახით ისწავლებოდა; სადაც – ცალკეულ იურიდიულ გადაწყვეტილებებს, საკანონმდებლო აქტებს სტუდენტებს ობიექტურად, იმ საერთო პრინციპების გათვალსწინებით ასწავლიდნენ, რომელიც საბაზო იყო მთელი ამ სისტემისთვის; იურიდიული მეცნიერების სულისკვეთებით აღზრდილ უნივერსიტეტ დამთავრებულთა ახალი თაობა, მოედო მთელ კონტინენტს.⁴⁵⁹

ამიერიდან, როგორც ამერიკელი მეცნიერი უსვამდა ხაზს, სწორედ ეს ახალგაზრდები წარმართავდნენ მუშაობას: „კანცელარიებში, სხვა დაწესებულებებში, რომლებიც იმ დროს საერო თუ, სასულიერო პოლიტიკაში იქმნებოდნენ. აქვე ხდებოდა მათი ფორმირება პროფესიონალ: მრჩეველბად, მოსამართლეებად, ადვოკატებად, ადმინისტრატორებად, კანონპროექტთა შემდგენლებად. რის შემდეგაც მთელ თავის ცოდნას, გამოცდილებას ისინი მოახბარდნენ, რათა კანონთა სულ უფრო მზარდი რაოდენობისთვის, მიეცათ გამართული, მონესრიგებული სახე; ხელი შეეწყოთ სხვადასხვა ჩვეულებებსა თუ პოლიტიკურ, რელიგიურ ინსტიტუტებში თითქმის სრულად გაბნეული, ძველი სამართლებრივი წესრიგის შემცველი მასალისგან ახალი სამართლებრივი სისტემების ჩამოყალიბებისთვის“.⁴⁶⁰

მიგვაჩნია, XI-XII საუკუნეების საქართველოში (შესაძლოა უფრო ადრე, X საუკუნიდანაც კი) ძნელი არ უნდა იყოს მსგავსი პროცესების დანახვა.

458 Берман Г. Дж. – “Западная традиция . . .”, ст.127;

459 ქართული სახელმწიფოს მიერ, განათლების მისაღებად ახალგაზრდების საზღვარგარეთ გაგზავნის უძველეს ტრადიციას თუ გავითვალისწინებთ, საქართველო ამ პროცესში აქტიურად უნდა ყოფილიყო ჩართული;

460 Берман Г. Дж. – “Западная традиция права: Эпоха формирования”, 2-е издание, М., изд. Московского университета, 1998г., ст.124;

ქართული სამეფო კარი, სხვა ევროპელი მონარქების სგავსად, ასევე იბრძოდა ფეოდალური დაქსაქსულობის დასაძლევად. თავად სამეფო კი, პროფ. ჰ.ბერმანის მიერ დასახელებულ, დასავლური სამართლებრივი ტრადიციების ფორმირებისთვის აუცილებელ სამივე მოთხოვნას აკმაყოფილებდა. რა გვაქვს მხედველობაში. წინამდებარე ნაშრომში საქართველოში სასამართლო პროცესის საბრალდებო ფორმის სამძებრო-ინკვიზიციურით ჩანაცვლების საკითხზე მსჯელობისას აღვნიშნავდით, რომ ქართული სახელმწიფო სასამართლო პროცესის ახალ ფორმაზე გადასასვლელად, სხვა ევროპულ სახელმწიფოებთან შედარებით, გაცილებით ადრე აღმოჩნდა მზად. ამჯერად, იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ ჩვენს ქვეყანაში თანამედროვე ევროპული სამართლებრივი ტრადიციების ფორმირება-დამკვიდრების პროცესთან მიმართებაში.

საკითხის განხილვისას შევეცდებით ის თანმიმდევრობა დავიცვათ, რომელსაც თავად ამერიკელი მეცნიერი გვთავაზობდა. კერძოდ, მის მიერ დასახელებული „სამი ინგრედიენტიდან“ ყველაზე ნაკლები კითხვები, სავარაუდოდ, პირველთან მიმართებაში შეიძლება დაისვას. ვინაიდან, საუკუნეების მანძილზე, ქართული სახელმწიფოსა და მისი უმნიშვნელოვანესი სამართლებრივი ინსტიტუტების ფორმირება სწორედ რომთან, შემდეგ კი, ბიზანტიის იმპერიასთან მჭიდრო კავშირში მიმდინარეობდა. მკითხველისთვის უკვე ნაცნობი კოლხი დარბაისლების მიერ ბიზანტიური სამართლის ზედმიწევნით კარგ ცოდნაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, იმ ქართველ სწავლულთა გახსენებაც საკმარისად მიგვაჩნია, ვინც X-XII საუკუნეებში განათლება სწორედ კონსტანტინოპოლსა და ზოგადად იმპერიის ტერიტორიაზე მოქმედ საგანმანათლებლო ცენტრებში მიიღეს.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ საგანმანათლებლო, კულტურული კავშირები ბიზანტიასთან ჩვენს წინაპრებს თვით არაბთა სამასწლიანი ბატონობის დროსაც კი არ გაუწყვეტიათ. თუმცა მათი განახლება, მეტიც გააქტიურება, სწორედ უცხოელი მეცნიერების: ფ.მეიტლენდის, ა.ესმეინის, ჰ.ბერმანის მიერ დასახელებულ საუკუნეებში იგრძნობა, როდესაც საერო, სასულიერო თუ სამეცნიერო-პედაგოგიურ ასპარეზზე ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ, ჯერ კიდევ სიყრმიდან მშობლიურთან ერთად ბერძნულ ენასა⁴⁶¹ და ბიზანტიური კულტურის მადლს ნაზიარები: იოანე, ექვთიმე და გიორგი მთანზინდელები; იმდროინდელი ქართულ-ბიზანტიური ურთიერთობების საუკეთესო მცოდნე და აღმწერელი გიორგი მცირე; კონსტანტინოპოლში ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერში მოღვაწე მწერალი და მთარგმნელი თეოფილე ხუცესმონაზონი; დროის უკუღმართობის გამო კონსტანტინოპოლს გადახვეწილი ტაოელი ქართველი დიდებულის,

461 იმ დროისათვის, როგორც აკად. ს.ჯანაშია აღნიშნავდა ბიზანტიის იმპერიაში სწორედ ბერძნულმა ენამ განდევნა საბოლოოდ ხმარებიდან ლათინური ენა („საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“ – აკად. სიმონ ჯანაშიას რედაქტორობით, თბილისი, სახელგამი, 1943 წ., გვ.121);

ვაჩე კარიჭისძის ვაჟი, ქართული ეკლესიის თვითმყოფადობისა და ავტონომიის უფლებისთვის თავდადებული მოღვაწე, წმ. მამა ეფრემ მცირე; კონსტანტინოპოლის ცნობილი მანგანის აკადემია დამთავრებულები: იოანე პეტრიწი და არსენ იყალთოელი, მათი მოსწავლეები, იდეური მემკვიდრეები: იოანე ტარიჭისძე, ბერი იეზეკიელი და კიდევ არაერთი იმ დროისთვის გამოჩენილი ფილოსოფოსი, მწერალი თუ მთარგმნელი, რომელთაც სამშობლოს არა მარტო სასულიერო, არამედ საერო და მათ შორის სამართლებრივ ცხოვრებაშიც საკუთარი, წარუშლელი კვალი დატოვეს.

ქართულ-ბიზანტიურ ურთიერთობებზე მსჯელობისას, მათი ინტენსივობის ხარისხის წარმოსაჩენად, არანაკლებ მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ყურადღების გამახვილება იმ დროისთვის ბიზანტიის საიმპერატორო კარსა და ქართულ სამეფო ოჯახს შორის დამყარებულ ახლო ნათესაურ კავშირებზე. თვალსაჩინოებისთვის შეგვიძლია გავიხსენოთ ბაგრატ IV-ის ქორწინება ბიზანტიის იმპერატორ რომანოზ III-ის (1028-1034წ.წ.) ძმისშვილზე, ელენეზე, მოგვიანებით იმავე ბაგრატ IV-ის ქალიშვილის, მართას (დედოფლობაში მარიამი), გათხოვება ბიზანტიის იმპერატორ მიხეილ VII-ზე (1071-1078წ.წ.); დავით აღმაშენებლის ასულის კათარის გათხოვება ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი I კომნენოსის (1056-1118წ.წ.) უმცროს ვაჟზე და სხვა.⁴⁶² ეს ის კავშირებია, რომელთაც დავითის ისტორიკოსს საკუთარ მბრძანებელზე სიამაყით ათქმევინა: მას შეეძლო მეფე ბერძენთა, „ვითარცა სახლელუი თვისი“ მოეხსენებინაო.

ჩვენც სწორედ, ეს მრავალსაუკუნოვანი, უწყვეტი ქართულ – ბიზანტიური პოლიტიკურ-ეკონომიური,⁴⁶³ კულტურულ – საგანმანათლებლო კავშირები გვაძლევს საფუძველს განვაცხადოთ, რომ, ახალგაზრდა დასავლეთ ევროპული სახელმწიფოებისგან განსხვავებით, ქართველები XI საუკუნეში ნამდვილად ვერ აღმოვაჩენდით იმას, რაც არასდროს, თვით არაბთა მრავალსაუკუნოვანი ბატონობის წლებშიც კი, არ დაგვიკარგავს. მხედველობაში გვაქვს ბერძნული, იგივე ბიზანტიური სამართალი იუსტიციის დიგესტიების სახით და რომ ამ სამართლის ანალიზითა და სინთეზით (სქოლასტიკური დამუშავებით) ქართველი ბრძენკაცები ჯერ კიდევ X საუკუნეში იყვნენ დაკავებული. მართალია, ძნელბედობის გამო ჯერ უცხოეთში გახსნილ საგან-

462 ამავე კონტექსტში უნდა იქნას განხილული გიორგი III-ის ქალიშვილის, თამარ მეფის უმცროსი დის, რუსუდანის, გათხოვება ბიზანტიის იმპერატორ ანდრონიკე I კომნენოსის (1183-1185) უფროს ვაჟზე მანუელზე. სწორედ რუსუდანი და მანუელი იყვნენ მოგვიანებით, თამარ მეფის მიერ შექმნილი ტრაპიზონის იმპერიის პირველი იმპერატორის ალექსი I დიდი კომნენოსის (1204-1222წ.წ.) მშობლები;

463 ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლასთან ერთად, სულ უფრო იზრდებოდა საგარეოსაგაქრო ურთიერთობები უცხო სახელმწიფოებთან და უპირველეს ყოვლისა, ეს ქართულ-ბიზანტიურ ურთიერთობებს დაეყუო. არნახულად გაიზარდა ბიზანტიური ფულის ერთეულის მიმოქცევის ინტენსივობა საქართველოში. მეტიც, ბიზანტიის გავლენა თვალშისაცემია თვით საქართველოში მოჭრილ მონეტებზეც. მხედველობაში გვაქვს როგორც ფორმა, ისე წარწერები, მათი შინაარსი;

მანათლებლო ცენტრებში (ათონი, იერუსალიმი, პეტრინონი), შემდგომ კი გელათის, იყალთოს, გრემის აკადემიებში. მეტიც, აქ მათ სწორედ ბიზანტიკაში განათლებამიღებული, მათ შორის კონსტანტინოპოლის მანგანის აკადემია დამთავრებული მოძღვრები და მოძღვართმოძღვრები აზიარებდნენ მეცნიერების საფუძვლებს, სამართლის ხელოვნებას.

ამდენად შეიძლება ითქვას, რომ პროფესორ ჰაროლდ ბერმანის მიერ თანამედროვე ევროპული სამართლის პრინციპების ფორმირებისთვის საჭირო „სამივე ინგრედიენტი“ სახეზეა: რომაული სამართალი, მისი ანალიზისა და სინთეზის (დიალექტიკური დამუშავების) ძალზე ნაყოფიერი, იმავდროულად, წარმატებული პროცესი და სასწავლო დანესებულებები, აკადემიები, რომლის მესვეურნი, მოძღვრები თუ მათი შეგირდები მთელ თავის ცოდნას, ენერგიას იმავე საქმეს მოახმარდნენ, რასაც მათი კოლეგები ევროპულ უნივერსიტეტებში. მხედველობაში გვაქვს ჩვეულებებისა თუ მოძველებული ნორმატიული აქტების საფუძველზე ახალი კანონმდებლობის შემუშავება დროის მოთხოვნების გათვალისწინებით, ახალი სამართლებრივი სისტემების, ინსტიტუტების ჩამოყალიბება, ცხოვრებაში დამკვიდრება და სხვა. ამავე საკითხთან კავშირში უნდა იქნას განხილული, როგორც საერთო, ისე სასულიერო ხელისუფლების წარმომადგენლების მიერ (დავით აღმაშენებელი, გიორგი მთაწმინდელი) ათეულობით ნიჭიერი ქართველი ახალგაზრდის (სოციალური კუთვნილების მიუხედავად), განათლების მისაღებად საზღვარგარეთ გაგზავნისა თუ უშუალოდ წაყვანის ფაქტი.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მიგვაჩნია, რომ ერთიანი, ძლიერი ქართული სახელმწიფო XI-XII საუკუნეებში სამართლებრივი თვალსაზრისით არ მარტო ადგა განვითარების ევროპულ გზას, არამედ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ათასწლოვანი გამოცდილებისა და ბიზანტიის იმპერიასთან მჭიდრო პოლიტიკური, ეკონომიკური და ზოგადად კულტურული კავშირების წყალობით, მნიშვნელოვნად (ცალკეულ შემთხვევაში მთელი საუკუნით) უსწრებდა წინ რომის იმპერიის დაცემის შემდეგ, პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსულ ახალგაზრდა ევროპულ სახელმწიფოებს: ინგლისს, საფრანგეთს, საღვთო რომის იმპერიაში შემავალ სამეფოებს. აღნიშნულის დასტურად, ქვეყანაში დასავლეთ ევროპული სამართლებრივი სისტემისა და მისი ტრადიციების ფორმირებისთვის აუცილებელი „სამივე ინგრედიენტის“ არსებობის გარდა, შეგვიძლია მოვიშველიოთ ჯერ კიდევ XII საუკუნეში ხელისუფლების მიერ მიღებული გადაწყვეტილება: სახელმწიფო დანაშაულის შემდეგ, საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთან ბრძოლის საკითხის საჯარო ინტერესთა რანგში აყვანის თაობაზე; მეტიც, ამ კატეგორიის საქმეების სასამართლო პროცესის სამძებრო-ინკვიზიციური ფორმის გამოყენებით წარმოებაზე და სხვა.

სწორედ დასახელებულმა წინაპირობებმა, ნაშრომში ქვეყნის მაღალი სამართლებრივი კულტურის დასადასტურებლად წარმოჩენილ რიგ სხვა გარემოებებთან ერთად, მოგვცა საფუძველი გამოგვეთქვა მოსაზრება

მპარავთმეძებლის სახით, XI-XII საუკუნეების საქართველოში, სისხლის სამართლებრივი დევნის განმახორციელებელი ისეთივე ინსტიტუტის არსებობის შესახებ, როგორც XIII – XIV საუკუნეების სამანზე საფრანგეთში მეფის პროკურორების სახით შეიქმნა. იდენტურობაზე საუბარი, რასაკვირველია, აქ უადგილოა, ვინაიდან მეფის პროკურორთა საქმიანობა (მათ მოსახლეობა „მეფის კაცების“ გენს დუ როი სახელითაც მოიხსენიებდა) XIX საუკუნის დასაწყისში თვით საფრანგეთში ნაპოლეონ ბონაპარტეს მმართველობისას ჩამოყალიბებული და დღემდე მოქმედი პროკურატურის მოდელისგანაც მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა. თუმცა მსჯელობა მათი შექმნის განმაპირობებელ მიზეზებს, საქმიანობის პრინციპებსა და უფლებამოსილების ფარგლებს შორის არსებულ საერთო ნიშნებზე ნამდვილად შეიძლება.

როგორც ტულონის უნივერსიტეტის პროფესორი ჟან მარი კარბასი აღნიშნავდა, თავდაპირველად საფრანგეთში პროკურორები მეფის მხოლოდ კერძო ინტერესებს იცავდნენ (მის მიწებს, მოსავალს, ქონებას; ზრუნავდნენ სამეფო იურისდიქციის გაფართოებაზე სენიორების, ქალაქების, საეკლესიო მართლმსაჯულების ხარჯზე; წარმოადგენდნენ მეფის ინტერესებს კონკრეტულ სისხლის სამართლის საქმეებზე და სხვა).⁴⁶⁴ ამასთან, პროკურორის აყვანა საკუთარი ინტერესების დასაცავად, მეფის გარდა, კერძო პირებსაც შეეძლოთ. ეს, შეიძლება ყოფილიყვნენ როგორც საერო (მაგ. მთავრები, ფეოდალები, საჯარო გაერთიანებები: საკონსულოები, კომუნები), ისე სასულიერო წრის წარმომადგენლები (ეკლესია-მონასტრები, მათი წინამძღვრები, ეპისკოპოსები და სხვა).⁴⁶⁵

ვითარება არსებითად შეიცვალა მას შემდეგ, რაც დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის საჯარო ინტერესის ზრდასთან ერთად, დაპირისპირება სამეფო კარსა და მსხვილ ფეოდალებს შორის, მათი თვითნებობისა თუ, სეპარატისტული მისწრაფებების გამო კიდევ უფრო გაიზარდა. შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხვევაშიც (ისევე როგორც სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის დამკვიდრებისას), სწორედ ცენტრალური ხელისუფლების გამტკიცებისკენ სწრაფვა იქცა მეფის ფილიპე IV-ის მიერ, 1802 წლის 25 მარტის ორდონანსის გამოცემის მთავარ მიზეზად.⁴⁶⁶ იმ ისტორიული დოკუმენტის გამოცემის მიზეზად, რომლის შემდეგაც ე.წ. „პარკეტზე“ („parquet“, „petit parc“), იმ პატარა მოედანზე, რომელიც ფრანგულ სასამართლოებში სპეციალურად პროკურორებისთვის იყო გამოყოფილი, მხოლოდ მეფის პროკურორები დარჩნენ.⁴⁶⁷ მეფის უშუალო დაქვემდებარებაში მყოფი მოხელეები, რომელთაც უფლება მიეცათ: „სასამართლოში მეფის სახ-

464 Jean-Marie Carbasse (ÉD.) – „Histoire du parquet“, Paris, PUF, 2000, p.2;

465 Jean-Marie Carbasse (ÉD.) – „Histoire . . .“, 2000, p.2;

466 Фойницкий И. Я. – «Курс уголовного судопроизводства», Изд. 4. СПб., 1912, ст. 19–29;

467 Jean-Marie Carbasse (ÉD.) – „Histoire du parquet“, Paris, PUF, 2000, p.2;

ელით ელაპარაკათ".⁴⁶⁸ პროკურორებმაც მონარქის ნდობა გაამართლეს და დროის შედარებით მოკლე მონაკვეთში, საქმეთა რაოდენობისა თუ, სხვა სახელისუფლო სტრუქტურებთან თანამშრომლობის ინტენსივობის ზრდის ხარჯზე უკვე თავად იქცნენ სახელმწიფოს „ადმინისტრაციული მექანიზმის“ უმნიშვნელოვანეს რგოლად.⁴⁶⁹

იზრდებოდა მათი ფუნქციებიც. გარდა იმისა, რომ მეფის პროკურორებს მინიჭებული ჰქონდათ განსაკუთრებული უფლება სრულად განეხორციელებინათ სისხლის სამართლებრივი დევნა საქმის წარმოების საწყისი ეტაპიდან (წინასწარი შემოწმება, გამოძიება) – სასამართლოებში ბრალდების მხარდაჭერის ჩათვლით; ისინი, როგორც მონარქის ნდობით აღჭურვილი პირები, აქტიურად მონაწილეობდნენ როგორც ცენტრში ისე ადგილებზე სახელისუფლებო დანესებულებებისა თუ, იქ მომსახურე პირთა საქმიანობაზე ზედამხედველობის პროცესში. თვალსაჩინოებისთვის შეგვიძლია გავიხსენოთ ადგილი „დიდი ორდონანსიდან“,⁴⁷⁰ რომელიც სახელმწიფოში გახშირებულ უკანონო რეკვიზიციებთან დაკავშირებით პროკურორებისადმი კონკრეტულ დავალებებსაც შეიცავდა. „მეფის პროკურორი, – ვკითხულობთ 1357 წლით დათარიღებულ დოკუმენტში, – რომელსაც უკავია თავისი პოსტი ამჟამად და მისი მემკვიდრენი თანამდებობის მიხედვით დებენ ფიცს მასზე, რომ მიიღებენ თუ არა ცნობას რეკვიზიციის შემთხვევებზე, უმკაცრესად დასჯიან მიმტაცებლებს, თუნდაც რომ დაზარალებულთა მხრიდან არ შემოვიდეს სარჩელი და საჩივარი; ამასთანავე, ვბრძანებთ, რომ ისინი, ვინც ასეთ ბრძანებებს გასცემს, გადაყენებულ იქნენ მათ მიერ დაკავებული თანამდებობიდან და უნდა აიძულონ, გადაიხადონ ყველა დანახარჯი და ზარალი“.⁴⁷¹

ამდენად, შუა საუკუნეების საფრანგეთში გავრცელებულ გამოთქმას, „პროკურორი მეფის თვალია“, როგორც ვხედავთ, რეალური საფუძველი

468 გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ მეფის პროკურორების უფლებაზე ძველ საფრანგეთში მონაწილეობა მიეღოთ საქმის განხილვაში – დაზარალებულების, განსაკუთრებით ქვრივების, ობლებისა და ზოგადად იმ ადამიანთა მხარდასაჭერად, ვინც, სასამართლო სხდომის ჩანაწერების მიხედვით, „დაუცველ ადამიანთა“ კატეგორიას ეკუთვნოდნენ. თუმცა, როგორც პროფ. ჟ.კარბასი აღნიშნავდა, დაზარალებულებისთვის, მეფის პროკურორის მხრიდან ასეთი დახმარება მხოლოდ მაშინ და იმდენად იყო უზრუნველყოფილი, როდესაც და რამდენადაც „მეფის და კერძო პირის ინტერესები ერთმანეთს ემთხვეოდა“ (Jean-Marie Carbasse (ÉD.) – „Histoire du parquet“, Paris, PUF, 2000, p.5);

469 Jean-Marie Carbasse (ÉD.) – „Histoire du parquet“, Paris, PUF, 2000, p.4;

470 დიდი ორდონანსი – ლანგდოილის საფრანგეთის სამეფოს სამი წოდების შეკრების შემდეგ გამოცემული ორდონანსი, რომელშიც ასახული იყო ხელისუფლების ნება ქვეყნისთვის საჭირობოროტო სხვადასხვა საკითხზე (სრულად იხ.ი.დოლიძე – „შუა საუკუნეების სამართალი“, ტ.II, განვითარებული ფეოდალიზმის ხანა (XI-XIVსს.), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1962წ. გვ.144-162);

471 ი.დოლიძე, დასახ. ნაშრომი, ტ.II, გვ.155;

გააჩნდა. მეტიც, თამამად შეიძლება იმის თქმაც, რომ სწორედ პროკურატურა იქცა სახელმწიფოში იმ უწყებად, რომლის მეშვეობითაც საფრანგეთის მეფეები წარმატებით აკონტროლებდნენ არა მარტო საგამოძიებო ან მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ინსტიტუტებს, არამედ სახელმწიფო მექანიზმის ფუნქციონირებას სრულად. გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ სწორედ მსგავსი შედეგის მიღწევას ესწრაფოდა გაცილებით გვიან, XVIII საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერატორი პეტრე I, როდესაც გადაწყვეტილება მიიღო, რუსეთის იმპერიაში სწორედ, ფრანგული ნიმუშის გათვალისწინებით შეექმნა პროკურატურა. თუმცა, აღნიშნულზე უფრო ვრცლად ნაშრომის მეორე ნაწილში გვექნება მსჯელობა, როდესაც სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ, 1801 წლიდან საქართველო, როგორც პოლიტიკური, ისე სამართლებრივი თვალსაზრისით თავად იქცა პეტრე I-ის მიერ შექმნილი უზარმაზარი იმპერიის ნაწილად.

ნაშრომის წინამდებარე პირველი ნაწილისთვის კი, ამ მცირე ისტორიული მიმოხილვის დართვა, იმიტომ მივიჩნიეთ საჭიროდ, რომ უფრო თვალსაჩინო გაგვხადა მსგავსება დღეს უკვე პროკურატურის სამშობლოდ წოდებულ საფრანგეთის სამეფოსა და იმავე ეპოქის ერთ-ერთ უძლიერეს ქართულ სახელმწიფოში, სისხლის სამართლებრივი დევნის განმახორციელებელ და სახელმწიფო ბრალდების მხარდამჭერ ინსტიტუტებს შორის. მხედველობაში გვაქვს: მეფის პროკურორთა ინსტიტუტი საფრანგეთში და მკითხველისთვის უკვე კარგად ნაცნობი მპარავთმძებლის ინსტიტუტი საქართველოში. მათ გამაერთიანებელ პირველ და უმთავრესი ნიშნად კი, ცენტრალური ხელისუფლების სამსახური და მეფის უშუალო დაქვემდებარებაში ყოფნა მიგვაჩნია; მეორე არანაკლებ მნიშვნელოვანი საერთო ნიშანი იყო ის, რომ მაღალი რანგის მოხელეთა ორივე კატეგორია, საკუთარ საქმიანობას სასამართლო პროცესის სამძებრო-ინკვიზიციურ ფორმაზე დაყრდნობით წარმართავდა და მესამე, მეფის მიერ მათთვის გადაცემული განსაკუთრებული უფლებამოსილების წყალობით, საქმისწარმოების ნებისმიერ ეტაპზე (წინასწარი გამოძიება, სასამართლო განხილვა), მხოლოდ მათ შეეძლოთ მიეღოთ გადაწყვეტილება, როგორც გამოძიების, ისე სისხლის სამართლებრივი დევნის დაწყების, მისი ხელმძღვანელობისა და სახელმწიფო ბრალდების მხარდამჭერის თაობაზე.

სარჩევი

შესავალი	5
ნაწილი პირველი	
უძველესი სასამართლო პროცესი ქართველ სახელმწიფო ბრალმდებელთა მონაწილეობით	7
ნაწილი მეორე	
დისკუსია ქართული სამართლებრივი კულტურის „განვითარებულობის თაობაზე“ ქვეყნის პოლიტიკური აღმავლობის ხანაში	27
ნაწილი მესამე	
ექვთიმე მთაწმინდელი და უძველესი ქართული მოძღვრება ბრალის შესახებ	63
ნაწილი მეოთხე	
პირველი კულტურულ-საგანმანათლებლო კერები (აკადემიები) ქვეყნის შიგნით და მის ფარგლებს გარეთ	75
ნაწილი მეხუთე	
სასამართლო პროცესის ფორმები და სამძებრო-ინკვიზიციური პროცესის დამკვიდრების თავისებურებები ფეოდალურ საქართველოში.....	83
ნაწილი მეექვსე	
სისხლის სამართლებრივი დევნის განმახორციელებელი და ბრალდების მხარდამჭერი უძველესი ინსტიტუტები საქართველოში: მპარავთმძებელი, მეკობრეთმძებნელი, ხევისთავი.....	124
ნაწილი მეშვიდე	
მემკვიდრეობითობის საკითხი მპარავთმძებელსა და ფრანგ სამეფო პროკურორთა ინსტიტუტებს შორის	165